Z OŚWIATY POZASZKOLNEJ
W OKRĘGU SZKOLNYM WILEŃSKIM

SPRAWOZDANIE ZA ROK 1934/35

I WYTYCZNE PROGRAMOWE NA ROK 1935/36

WILNO 1935
NAKŁADEM ODDZIAŁU OŚWIATY POZASZKOLNEJ
KURATORJUM OKRĘGU SZKOLNEGO WILEŃSKIEGO

Zakłady Graficzne „ZNICZ". Wilno, ul. Biskupa Bandurskiego 4

Z OŚWIATY POZASZKOLNEJ

W OKRĘGU SZKOLNYM WILEŃSKIM

SPRAWOZDANIE ZA ROK 1934/35

I WYTYCZNE PROGRAMOWE NA ROK 1935/36

WILNO 1935
NAKŁADEM ODDZIAŁU OŚWIATY POZASZKOLNEJ
KURATORJUM OKRĘGU SZKOLNEGO WILEŃSKIEGO

Zakłady Graficzne „ZNICZ". Wilno, ul. Biskupa Bandurskiego 4

W dniach 19 i 20 października 1934 r. odbyła się konferencja oświatowa, w której oprócz instruktorów o. p. wzięli udział przedstawiciele Urzędów Wojewódzkich, Z. N. P., Spółdzielczości i Organizacyj Młodzieżowych. Z okazji konfe.encji odbył się w sali Kuratorjum wieczór świetlicowy, zorganizowany przez Koło Młodej Wsi w Mickunach i Pododdz. Związku Strzeleckiego w Kowalczukach.— Na fotografji: × Kurator Okręgu Szkolnego Wil. p. Kazimierz S'elągowski, ×× wizytator ministerjalny p. Józef Janiczek, ××× kierownik Oddz. O. P. p. Jan Dracz, uczestnicy konferencji, młodzież wiejska i zaproszeni goście. —

„...Idą teraz godziny za godzinami, zwycięstwo za nami, przed nami szerokie życie. Burz dla nerwów niema, piękno jakby stygnie i człowiek czeka na nowego człowieka, aby piękno odrodzenia gdzieś wyszło, piękno chwili wiosny — wiosny nowego polskiego życia...“.

JÓZEF PIŁSUDSKI.

Sądzę, że zbytecznem byłoby udowadniać, że oświata dorosłych nie jest sama w sobie celem, że jest środkiem, drogą do osiągnięcia innych celów — indywidualnych i społecznych.

Działalność oświatowa wśród dorosłych posiada w naszem społeczeństwie dawną tradycję — służby celom narodowym, łączyła się ona z dążeniami niepodległościowemi lub chociażby obrony narodowego stanu posiadania.

Warunki życia w państwie niepodległem oddziaływaniu na masy stawiają nowe wymagania, wyznaczają cel wychowania państwowego, to jest takiego oddziaływania, któreby doprowadziło do przepojenia świadomości każdej jednostki poczuciem wspólnoty, wytworzyło więź, łączącą wszystkich obywateli państwa. Trudne warunki gospodarcze współczesnego życia oddziaływanie takie czynią nietylko jeszcze bardziej aktualnem, ale nawet bezwzględnie koniecznem, gdyż warunki te same w sobie posiadają pierwiastki społecznie destrukcyjne.

To też oświata pozaszkolna musi uwzględnić ten stan rzeczy i oddziaływać w ten sposób, aby przyczynić się do podniesienia sprawności mas ludowych, czyniąc je bardziej przystosowanemi do walki o podniesienie swej kultury materjalnej oraz do wyrobienia w nich świadomości, że cel ten osiągnąć można jedynie przez zharmonizowanie z celami ogólnemi państwa.

Świadomość roli wychowawczej oświaty pozaszkolnej w naszem społeczeństwie jest powszechna, powszechnem też jest przekonanie, że należyty rozwój prac oświatowych osiągnięty być może jedynie przez zespolenie działalności społeczeństwa, samorządu i państwa. Stosunek wymienionych czynników oparty jest na zasadzie współpracy,

przyczem czynnik państwowy jest czynnikiem koordynującym pracę, dającym instrukcyjną pomoc fachową oraz wspomagającym wespół z samorządem materjalnie różne formy pracy oświatowej.

Udział społeczeństwa wyraża się w pomocy organizacyjnej, gdyż daje ono teren pracy, organizując masy, oraz zaofiarowaniu pracy bezpośredniej w charakterze pracowników oświatowych, którymi dotąd są prawie wyłącznie nauczyciele szkół powszechnych. Zjawisko to tłumaczy się może tem, że stojąc najbliżej mas ludowych, bezpośrednio obcując z niemi, nauczycielstwo silniej niż inni odczuwa, lepiej widzi potrzebę tej pracy. W każdym razie podkreślić należy, że w dzisiejszych warunkach tylko dzięki ofiarności nauczycielstwa, które dobrowolnie, wyłącznie jako spełnienie odczuwanego przez siebie obowiązku obywatelskiego, daje swą pracę, — akcja oświaty pozaszkolnej jest możliwa.

Pomimo trudności, w jakich praca oświaty pozaszkolnej się odbywa, zaznacza się w niej stały postęp, zdobywa sobie ona mocniejszy grunt, a co najważniejsze — spotyka się z coraz większem zrozumieniem ze strony mas ludowych i coraz bardziej czynną ich postawą — wyrażającą się w wysuwaniu przez nie własnych sił przodujących.

Sprawozdanie roczne z działalności oświaty pozaszkolnej na terenie Okręgu, opracowane przez Oddział Oświaty Pozaszkolnej Kuratorjum, ma za zadanie zobrazować rozmiar pracy, oraz wskazać wytyczne, jakiemi się w tej pracy kierowano.

Dokonywując w ten sposób przeglądu prac, chcemy ułatwić odpowiedź na pytanie, czy działalność oświatowa w zakresie pozaszkolnym, podejmowana wspólnym wysiłkiem czynników, biorących w niej udział, spełnia należycie swe zadania.

KAZIMIERZ SZELĄGOWSKI
Kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego.

„Więc praca. Z niej rodzi się w Polsce cud siły moralnej, zbiorowej: wielkość narodu.

Polskę należy wspólnie budować.... rozłożyć odpowiedzialność za państwo na barki szerokich warstw pracujących“.

ADAM SKWARCZYŃSKI.

W r. 1928 przystąpiły władze szkolne do ponownego bezpośredniego udziału w oświacie pozaszkolnej na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego. W skład Okręgu wchodziły w tym okresie początkowo województwo wileńskie i nowogródzkie, a następnie weszły z województwa białostockiego powiaty: augustowski, grodzieński, suwalski i wołkowyski.

W tym siedmioletnim okresie czasu kształtowały się założenia, formy, metody i organizacyjne ujęcie pracy oświatowej pozaszkolnej.

Dorobek formalny w powyższym zakresie jest znaczny, jego wyrazem są materjały tego wydawnictwa. Dorobek faktyczny ilustrują podane w wydawnictwie materjały sprawozdawcze. Są to jednak jedynie kolumny liczb, za któremi nieraz kryć się mogą pozory wyników pracy, — zresztą zebranie takiego ogromu materjałów sprawozdawczych nie wyklucza w pewnym procencie nieścisłości.

Należało jednak zrobić krok zasadniczy i wydać pierwsze, — w tym całym okresie czasu, sprawozdanie i wytyczne programowe. Wydawnictwo miało być mniej obszerne, jednak już w czasie jego opracowywania, narzuciła się wielka ilość materjału, którego nie można było pominąć, chcąc dać wszechstronne oświetlenie zagadnienia, co spowodowało znaczną objętość wydawnictwa.

Przystępując do pracy, redakcja zdawała sobie sprawę z trudności z tem związanych i z braków, jakie okazać się mogą; tem niemniej jednak uważano wydawnictwo za konieczne.

Część ogólna daje założenia ideowe, wskazuje zadania tej pracy, określa jej warunki; — tem wszystkiem określa pozycję oświaty pozaszkolnej w programie tutejszego regjonu, według ujęcia władz

szkolnych, a zarazem ich stosunek do czynników, oświatą pozaszkolną zainteresowanych. Rzeczą zrozumiałą, że czynniki te zajmą pewne stanowisko wobec poglądów władz szkolnych; opinja tych czynników zostanie przez władze szkolne wykorzystana dla dobra pracy.

Część szczegółowa daje sprawozdanie za rok 1934/35 i wytyczne programowe na rok 1935/36.

W części sprawozdawczej nieuwzględniono stanu pracy organizacyj społecznych przez monograficzne ujęcie działalności poszczególnych organizacyj, a jedynie omawiano tę działalność przy poszczególnych formach. Z całości jednak sprawozdania wynika, że zdecydowaną tendencją władz szkolnych było współdziałanie z pracą organizacyj i nietworzenie oderwanych od życia organizacyjnego placówek oświatowych.

Umieszczone w części sprawozdawczej zestawienia liczbowe — mimo że ujmowane są powiatami, nie dają ścisłego obrazu wartości pracy. Wobec tego sprawozdanie następne przyjmie nową zupełnie formę, polegającą na ocenie stanu pracy w poszczególnych środowiskach; sprawozdanie od strony terenu, a nie od strony form i organizacyj da znacznie jaśniejszy materjał. W tym jednak sprawozdaniu przyjęliśmy formę ogólnie dotąd stosowaną.

Chcąc ocenić dorobek nietylko oświaty pozaszkolnej, prowadzonej przez władze szkolne, ale dorobek całej pracy społeczno - oświatowej, — zadawaliśmy sobie pytanie, — czy narasta ilościowo i jakościowo przodowniczy materjał młodzieżowy i jaki jest jego stosunek do spraw środowiska i państwa, — następnie, czy zwiększa się zakres działania książki. — Odpowiedź na te pytania wypadła pozytywnie. Nie zapominamy jednak, że do powszechności w powyższym zakresie jeszcze daleko.

W wytycznych programowych daliśmy wiele materjału w zakresie form, metod i organizacyjnego ujęcia. Część jego już jest wyraźnie skrystalizowana, część zaś jest dopiero w stadjum krystalizowania. Zresztą cały ten materjał nie może być ustabilizowany, gdyż tworzy go życie, a ono, zbierając doświadczenia, jest w ciągłym rozwoju. — Niektóre z tych kwestyj już w czasie opracowywania wydawnictwa ulegały zasadniczej zmianie. Przykładem tego jest forma udziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w pracy oświatowej pozaszkolnej, w związku z czem umieściliśmy wyjaśnienie na końcu wydawnictwa.

Nie wykończoną jest sprawa bibljografji, gdyż wiązanie jej planowe z zagadnieniami, w które dopiero zaczęto ujmować materjał, przepracowywany w oświacie pozaszkolnej, jest w stadjum początkowem. Daliśmy jednak materjał Poradni Bibljotecznej, Centralnego Komitetu do Spraw Młodzieży Wiejskiej i, zapoczątkowaliśmy własny.

Wytycznych naszych nie uważamy za obowiązujące, ale raczej za materjał do przemyślenia i wykorzystania w planowaniu pracy i jej realizacji. Zresztą niejednokrotnie w wydawnictwie mówiliśmy o konieczności realnego wiązania pracy ze środowiskiem, mówiąc zaś o tem, mieliśmy na uwadze nietylko środowisko — wieś, czy rejon szkolny, ale i wielkie nasze środowisko, jakiem jest nasz regjon.

Mimo powyższych uwag, jesteśmy zdania, że wydawnictwo przyniesie korzyść pracownikowi oświatowemu i przodownikowi, że stanie się tym materjałem, od którego zacznie się na terenie naszym krystalizowanie i normowanie momentów związanych z oświatą pozaszkolną.

REDAKCJA.

WYDAWNICTWA.

1. „Nasza Wieś" — czasopismo poświęcone sprawom społecznym Ziemi Wileńskiej, Nowogródzkiej i Grodzieńskiej — dwutygodnik. 2. „Kurjer Oświatowy i Szkolny", dwutygodniowy dodatek do „Kurjera Wileńskiego". 3. Wydawnictwa Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych: a) „Kupała" — Noc Świętojańska, b) „Pieśni ludowe Ziemi Wileńskiej i Nowogródzkiej", c) „16 Pieśni".

SPIS TREŚCI.

Część ogólna.

I. Cele i zadania oświaty pozaszkolnej na terenie Ziem północno-wschodnich.

Oświata pozaszkolna na terenie Ziem północno-wschodnich, obejmujących teren Okręgu Szkolnego Wileńskiego, w skład którego wchodzi województwo wileńskie, nowogródzkie i z terenu województwa białostockiego powiaty: augustowski, grodzieński, wołkowyski i suwalski, — nie określa własnych celów i zadań, ale realizuje odcinek programu państwowego i społecznego na terenie tych Ziem, — odcinek, odpowiadający istocie jej pracy.

Powyższe Ziemie R. P. stanem szeregu zagadnień i to zagadnień najpoważniejszych, narzucają programowi państwowemu i społecznemu trudne do realizacji zadania. Sprawy polityczne, narodowościowe i wyznaniowe — to jedna dziedzina; sprawy kultury duchowej i materjalnej szerokich mas społecznych — to dziedzina druga, obraz powyższy uzupełnić należy trudną dzisiejszą ogólną sytuacją gospodarczą. W tych warunkach wytworzenie silnej więzi między tutejszemi masami ludowemi a Państwem, która wyraziłaby się wolą pracy państwowo-twórczej i głębokim uczuciowym stosunkiem tych mas do Niepodległości, — jest zadaniem trudnem. Nie mniej trudnem jest obudzenie w tych masach woli aktywnego ustosunkowania się do ich własnej sytuacji i pozytywnej wiary, że lepszą przyszłość masy tutejszego ludu wiejskiego same potrafią wypracować.

Zadajemy sobie pytanie, — co oświata pozaszkolna na teren tego programu państwowego i społecznego wnosi.

Daje ona szerokim masom społecznym oświatę w zakresie wiedzy ogólnej i wiedzy zawodowej; daje materjał, na którym urasta światopogląd tych mas. W oparciu o ten światopogląd kształtuje się ich postawa i stosunek do najbliższego środowiska — rodziny, do szerszego środowiska społecznego — wsi, do własnej grupy zawodowej, do po-

trzeb i dążeń własnego regjonu, do obowiązków i praw w stosunku do Państwa. Ta postawa i ten stosunek opiera się nietylko o zdobywaną przez masy wiedzę, ale i w niemniejszym stopniu opiera się na akcji wychowawczej, prowadzonej przez oświatę pozaszkolną, dzięki czemu dawana wiedza kształtuje osobowość i charaktery. Oświata pozaszkolna daje szereg umiejętności i sprawności potrzebnych obywatelowi w jego osobistem życiu, w jego pracy zawodowej, w jego pracy społecznej. Rezultatem, do którego dąży, jest przygotowanie poszczególnych jednostek i grup — zespołów do samokształceniowej samodzielnej pracy, mającej na celu osobistą kulturę, łączącą wiedzę z wynikami wychowania i sprawnością zawodową na własnym warsztacie i w danej grupie zawodowej dla realizacji prac zbiorowych. Jest dążeniem oświaty pozaszkolnej, by szerokie masy społeczne, szczególnie masy ludu wiejskiego, dzięki odpowiedniemu poziomowi oświaty miały możność zanalizowania kulturalnej i gospodarczej sytuacji jednostki i grupy, umiejętność wyciągnięcia z tego wniosków, zdolność zaprojektowania właściwego planu swej akcji i rolę konsekwentnego zrealizowania tego planu.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że do osiągnięcia powyższych celów trzeba głębokiej przebudowy duchowej tych mas, trzeba przebudowy warunków ich pracy gospodarczej. Mamy równocześnie świadomość, że przebudowy tej winny dokonać świadomie same masy przy współdziałaniu z powołanemi do tego czynnikami państwowemi i społecznemi. Szerokie masy społeczne mają szereg zastrzeżeń, niejednokrotnie żalu i poczucia krzywdy w związku ze swą obecną sytuacją. Przy tak jednak ujętem oddziaływaniu oświatowem będą one dążyły do zmiany tego stanu w ramach swych obywatelskich uprawnień.

Starsze społeczeństwo wiejskie rosło w warunkach, jakie dawała państwowość rosyjska i ulegało oddziaływaniu rosyjskich czynników państwowych, mających na celu wytworzenie uczuciowego stosunku tych mas do rządu rosyjskiego. Stosunek ten zaistniał w dużym procencie. Znaczna część tego społeczeństwa nie uświadamia sobie obecnie, że przedwojenne warunki gospodarcze bezpowrotnie padły, a wiąże dzisiejszą trudną sytuację jedynie z Polską, stąd w niedoli swej zwraca się niejednokrotnie myślami do lepszej gospodarczo swej sytuacji przedwojennej. Młode pokolenie wiejskie żyje chwilą współczesną i wybiega dążeniami w przyszłość, którą wiąże z Polską. — Te dwie grupy społeczeństwa wiejskiego niejednokrotnie nie rozumieją się wza-

jemnie. Sama postawa tych obu grup do zagadnień, w stosunku nawet do czynników państwowych, z któremi się stykają, jest różna. Bierność i niewiara niejednokrotnie cechuje starszych, z tem wiąże się brak krytycyzmu i bezsilne narzekanie, ale zarazem bierna uległość. Krytycyzm i aktywność zaczyna cechować młodych. — Należy się liczyć z tem, że to przebudowa u młodych już się dokonuje, co wymaga nowego już ustosunkowania się do młodej wsi zarówno czynników państwowych jak i społecznych. Zorganizowana młoda wieś już zaczęła się emancypować w dodatniem tego słowa znaczeniu.

Uczciwość i szczerość cechuje stosunek oświaty pozaszkolnej do mniejszości narodowych, do sprawy pielęgnowania przez nie swych odrębności kulturalnych. Wielkie wartości kultury ludowej tego regjonu — w zakresie pieśni, obrzędów, tańca i stroju są zbierane przez oświatę pozaszkolną — bez względu na język i przynależność narodową i używane jako materjał w pracy kulturalno-artystycznej. — Oświata pozaszkolna zyskuje wspólny język z masami ludowemi wsi, bez względu na ich przynależność narodową, przez wprowadzanie w treść swej pracy materjałów i zagadnień wiejskich, szczególnie zaś związanych z postępem gospodarczym wsi, a wynikających z programu państwowego w zakresie przebudowy gospodarczej wsi. Na tem urasta interesowanie się przez wieś tutejszą wsią na innych terenach Polski i świadomość więzi, która łączy wieś w całej Polsce w dążeniach, programie i jego realizacji — zarówno w dziedzinie ideowej jak i praktycznej.

W związku ze sprawami wyznaniowemi oświata pozaszkolna nie napotyka żadnych trudności.

Zagadnienie postępu w zakresie kultury duchowej i materjalnej — ujmuje oświata pozaszkolna w jeden program; gdyż pracy dla podniesienia poziomu kultury duchowej nie można oddzielić od pracy, mającej na celu dobrobyt tych mas. — Ten program w zakresie każdego zagadnienia nawiązuje do jego związku z programem Państwa, zatem cały program, mający na celu realizację dążeń społecznych, jest równocześnie programem wychowania obywatelskiego i to programem nie oderwanym, ale żywym i realnym dla tych mas, wiedzie on wyraźnie do zasadniczego celu, wyrażającego się tem, że masy społeczne powiedzą: — Polska jest naszem Państwem, gdyż powstaje z naszego świadomego trudu obywatelskiego.

W tych warunkach łatwo odpowiedzieć na pytanie, dlaczego oświata pozaszkolna weszła w ścisłą współpracę z oświatą rolniczą, spółdzielczością, samorządem i organizacjami społecznemi, gdyż dopiero wspólnie z niemi zrealizuje właściwy, pełny program. Oświata pozaszkolna uważa supremację tego czy innego czynnika społecznego za nieuzasadnioną, uznaje jedną supremację, a jest nią wielkość programu państwowego i społecznego, w którego służbę te czynniki weszły. O znaczeniu tego czy innego czynnika decydują wyniki jego pracy dla realizacji tego programu.

Poziom kultury duchowej i materjalnej tutejszych mas społecznych jest opóźniony — w stosunku do innych regjonów w Rzeczypospolitej bez najmniejszej winy tego terenu. Z tych jednak względów i możliwości terenu Ziem północno-wschodnich są większe, a praca więcej łatwą niż na terenach, które poziomem kultury wysunęły się naprzód. Warunki materjalne tej pracy są niedostateczne, ani samorząd ani organizacje społeczne, ani państwowe czynniki centralne w dostatecznej ilości, — wobec ogromu zapotrzebowania, — ich nie dostarczą. Głównym kapitałem i to pozytywnym, na jaki liczy oświata pozaszkolna, — są walory duchowe tutejszego młodego pokolenia, stwierdzone w jego dotychczasowych poczynaniach. Młodzież uczuciowo silnie się wiąże z celami swych dążeń, reaguje żywo na uczciwą inicjatywę społeczną, a gdy wejdzie czynnie w pracę, wykazuje wiele dla niej entuzjazmu.

W tych warunkach wyrobienie szlachetnego poczucia godności w masach wiejskich, opartego o świadomość obowiązków, a zbudowanego na zasobie wiedzy i poziomie wychowania, jest możliwe do zrealizowania. W tych warunkach i poziom gospodarstw, odpowiadający maksimum możliwości naturalnych, uaktywnionych wartością duchową mas wiejskich, dźwignie się zasadniczo. Również w stosunku do obecnej trudnej sytuacji gospodarczej — możliwość zanalizowania jej przyczyn przez masy wiejskie, wytrzymałość tych mas, posuwająca się aż do samozaparcia, wreszcie umiejętność czynnego ustosunkowania się do zbiorowej akcji społecznej samoobrony wobec uderzeń kryzysu — dają program, w zakresie którego oświata pozaszkolna znajduje wielkie pole pracy.

Tak ujęte cele i zadania analizuje oświata pozaszkolna na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego.

II. Czynniki, biorące udział w pracy oświatowej pozaszkolnej.

A. Podstawy prawne udziału władz szkolnych w oświacie pozaszkolnej.

Udział władz szkolnych w oświacie pozaszkolnej znachodzi uzasadnienie prawne:

1) w Ustawie z dnia 11 marca 1932 r. — *o ustroju szkolnictwa* (Dz. U. R. P. Nr. 38, poz. 389);

2) w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 4-go lipca 1933 r. — *o organizacji obwodowych władz szkolnych* (Dz. U. R. P. Nr. 50, poz. 389);

3) w Rozporządzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego — z dnia 25 sierpnia 1933 r. Nr. 1 Org. 1012/41/33 — *o organizacji wewnętrznej obwodowych władz szkolnych* (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 11, poz. 163).

Zarówno ustawa jak i rozporządzenie nie ograniczają się jedynie do ustalenia form organizacyjnych, ale dają wytyczne w sprawie programu, a nawet metod.

Ustawa o ustroju szkolnictwa w części — „Postanowienie szczegółowe", w dziale III — „Dokształcanie" — omawia ramowo oświatę pozaszkolną w odniesieniu do młodzieży w wieku od 14—18 lat, — zapowiadając obowiązkowe dokształcanie w tym wieku, ponadto dając wytyczne w sprawie dokształcania w wieku ponad 18 lat.

Przewidziane przez ustawę obowiązkowe dokształcanie w szkołach i na kursach dokształcających ogólnych jak i możność dokształcania się w wieku ponad 18 lat w szkołach i na kursach dokształcających ogólnych i przy pomocy instytucji oświaty pozaszkolnej w ujęciu ustawy zależy głównie od środków materjalnych, potrzebnych na zrealizowanie tych zamierzeń.

Uzyskanie tych środków obecnie, ani w przyszłości najbliższej, jest niemożliwe.

Jednak zasady przewidziane przez ustawę są już obecnie stosowane w pracy oświatowej pozaszkolnej w odniesieniu do wieku od 14—18 lat i ponad 18 lat, chociaż oświata pozaszkolna oparta jest obecnie na dobrowolnej i bezinteresownej działalności pracowników oświatowych, głównie nauczycielstwa i jest prowadzona w organizacjach dobrowolnych.

„Zadaniem dokształcania jest — w myśl Ustawy — *pogłębienie indywidualnego i społeczno - obywatelskiego wychowania młodzieży oraz rozszerzenie ogólnego wykształcenia w dostosowaniu do potrzeb życia gospodarczego i zawodów, w których młodzież pracuje“.* — Po linji tych wytycznych Ustawy idzie zarówno planowanie jak i realizacja pracy oświatowej pozaszkolnej; jej nachylenie gospodarcze uzyskuje coraz większe nasilenie, równolegle jednak i wychowanie ideowe jest otaczane szczególną troską.

Mimo, iż zamierzenia Ustawy ze względów materjalnych są obecnie niemożliwe do zrealizowania, władze szkolne zbierają materjał doświadczalny przy pomocy Kursów Doświadczalnych Dokształcających Szkół dla Młodocianych. Na materjale tym będzie oparte przyszłe obowiązkowe dokształcanie.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej postanawia, że Inspektor Szkolny *„sprawuje opiekę nad oświatą pozaszkolną“.* W związku z tem w skład Inspektoratu Szkolnego, będącego organem inspektora szkolnego, wchodzi instruktor oświaty pozaszkolnej jako pracownik pedagogiczny.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozwija w szczegółach Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Z zarządzenia tego wynika, że instruktor oświaty pozaszkolnej występuje nazewnątrz tylko w imieniu inspektora szkolnego.

Rozporządzenie czyni inspektora szkolnego odpowiedzialnym — *„za opiekę i wyzyskanie wszelkich właściwych środków, zmierzających do podniesienia stanu i poziomu oświaty pozaszkolnej“.*

Inspektor Szkolny — w myśl Rozporządzenia — w zakresie oświaty pozaszkolnej w swoim obwodzie szkolnym jest odpowiedzialnym:

a) *za badanie i znajomość potrzeb oświaty pozaszkolnej, czuwanie nad ich zaspakajaniem i organizowaniem pomocy fachowej.*

b) *za inicjowanie i koordynowanie akcji społecznej w zakresie oświaty pozaszkolnej i kierowanie jej na właściwe tory.*

c) *za utrzymywanie stałego kontaktu z organami samorządu terytorjalnego i gospodarczego, jakoteż z odpowiedniemi instytucjami społecznemi.*

W związku z tem instruktor oświaty pozaszkolnej — *„ponosi odpowiedzialność za dokładną znajomość stanu i potrzeb oświaty pozaszkolnej na terenie obwodu szkolnego oraz za umiejętność wykonania*

powierzonych mu prac przy użyciu właściwych metod i środków".

Rozporządzenie powyższe normuje szczegółowo zakres, kierunki i organizację pracy władz szkolnych w zakresie oświaty pozaszkolnej, wskazuje na konieczność utrzymywania kontaktu z samorządem terytorjalnym i gospodarczym, z organizacjami społecznemi. Zalecenia te są realizowane na terenie Komisyj Oświaty Pozaszkolnej, gdzie spotykają się te wszystkie czynniki; również zalecana przez Rozporządzenie inicjatywa jest realizowana, gdyż na posiedzeniach Komisyj przedstawiciele władz szkolnych występują z inicjatywą w sprawach programowych.

B. Rola samorządu w oświacie pozaszkolnej.

(Samorząd terytorjalny i gospodarczy).

Oświata pozaszkolna zarówno w programie samorządu terytorjalnego jak i gospodarczego zajmuje miejsce szczególnie ważne, stąd rola tych samorządów w zakresie oświaty pozaszkolnej jest znaczna.

Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem wschodnich — o Samorządzie gminnym z roku 1919 — w artykule 15-ym określa zadania Samorządu w następujący sposób: „Do zakresu działania gminy wiejskiej (miejskiej) należą sprawy, które dotyczą dobrobytu materjalnego, oświaty, kultury i zdrowia jej mieszkańców; — w szczególności: popieranie miejscowego rolnictwa, handlu, przemysłu i rzemiosł, oraz popieranie spółdzielczości; piecza nad oświatą publiczną, zakładanie i utrzymywanie szkół, bibljotek, domów ludowych i t. d.". Odnośnie do Samorządu powiatowego rozporządzenie to w art. 7-ym określa, że: „do własnego zakresu działania Powiatowych Związków Komunalnych należy piecza nad gospodarczemi, zdrowotnemi i kulturalnemi interesami powiatu, jak to: zarząd własnego majątku, budowa i utrzymanie dróg, ochrona i rozwój rolnictwa, handlu i przemysłu, ochrona zdrowia publicznego, dobroczynność publiczna, popieranie oświaty, podniesienie poziomu obyczajowości i kultury społecznej".

Z powyższego określenia zadań samorządu wynika, że do programu jego działalności wchodzą wszelkie kierunki pracy społecznej. Program ten jest również określony sposobem budżetowania samorządów, a jeśli się zważy, że podstawą pracy społecznej jest jej budżet, może on być zarazem podstawą do określenia roli samorządu w pracy społecznej wogóle, a w oświacie pozaszkolnej w szczególności.

Preliminarz budżetowy samorządu przewiduje następujące działy, związane z pracą społeczną: dział VI — oświata, dział VII — kultura,

dział VIII — zdrowie publiczne, dział IX—opieka społeczna, dział X — rolnictwo, dział XI — przemysł i handel, — wreszcie dział bezpieczeństwa publicznego — przez działalność straży pożarnych i dział budowy dróg — ze względu na ich ścisły związek ze stanem kultury, głównie w zakresie gospodarczym.

Jeśli zanalizujemy stan naszych środowisk, skonkretyzujemy ich potrzeby w kierunku duchowym, społecznym i gospodarczym i na tem tle zestawimy program pracy społecznej, a następnie program ten porównamy z programem pracy samorządu terytorjalnego, zobaczymy, że programy te ściśle się ze sobą pokrywają. — Zatem przez realizację programu samorządu terytorjalnego realizuje się pełny program społeczny.

Dla realizacji tego programu nowela do ustawy samorządowej z roku 1933 wprowadza następujące terytorjalne ogniwa: gromadę, gminę, powiat, województwo i odpowiadające im władze samorządowe: Radę Gromadzką, Radę Gminną, Radę Powiatową. Ustawa ta nie rozwiązuje ostatecznie sprawy wojewódzkiej władzy samorządowej.

W związku z programem społecznym samorządu oświata pozaszkolna opiera się na następujących działach budżetu samorządowego: dział VI — t. j. oświata, — dział ten uwzględnia wydatki na szkolnictwo i oświatę pozaszkolną; dział VII — kultura; w dziale VIII — zdrowia publicznego — aktualnemi dla oświaty pozaszkolnej są fundusze przeznaczone na P. W. i W. F., gdyż częściowo są one używane na pokrycie kosztów świetlic organizacyj, prowadzących P. W.; w zakresie działu X — rolnictwo — oświata pozaszkolna korzysta z funduszów przeznaczonych na czasopisma oświatowo - rolnicze, bibljoteki, wycieczki, kursy dla przodowników P. R., wreszcie w dziale bezpieczeństwa publicznego korzysta oświata z funduszów przeznaczonych na Ochotnicze Straże Pożarne.

Jeśli przyglądniemy się organizacji pracy samorządu, zobaczymy, że jest on szkołą obywatelską dla szerokich mas społecznych. Rady poszczególnych ogniw samorządu są przedstawicielstwem tych mas, pochodzącem z ich wyboru; członkowie Rad są swym warsztatem pracy ściśle związani z terenem, znają potrzeby środowisk, a przez osobisty, bezpośredni i ciągły kontakt z ludnością mają możność szczególnego oddziaływania w kierunku spraw obywatelskich, objętych programem działalności samorządu.

Posiedzenia Rad samorządowych są jawne. Mogą one być dla środowiska szczególnie ważne, gdyż w obecności bezpośrednio zainte-

resowanych, radni, pochodzący z ich wyboru, planują działalność samorządu gromadzkiego, opierając się o potrzeby środowiska. Od tej działalności zależy w dużej mierze poziom kultury duchowej i gospodarczej środowiska. Stąd też usprawnienie działalności Rad gromadzkich leży nietylko w interesie pracy samorządowej i czynników samorządowych, ale w interesie pracy społecznej wogóle i czynników tą pracą zainteresowanych. Zatem rozwój oświaty pozaszkolnej i wartość jej pracy na terenie ściśle się wiąże z poziomem pracy Rad Gromadzkich. Najracjonalniejszem byłoby ze względów praktycznych, by w Radzie Gminnej miały faktyczne przedstawicielstwo tereny poszczególnych gromad, co może mieć miejsce przez ustalanie listy kandydatów do Rady Gminnej w porozumieniu z Radami Gromadzkiemi. Wówczas radni gminni reprezentowaliby program idący od dołu, z terenu całej gminy, a oparty na dążeniach szerokich mas społecznych, skonkretyzowany przez Rady Gromadzkie. Budowanie programu pracy Rady Gminnej od dołu, w oparciu o program pracy Rad Gromadzkich, jest gwarancją, że program Rady Gminnej będzie życiowy. Praca Rady Gminnej przez sprawozdania radnych na terenie ich Rad Gromadzkich dochodzi do świadomości mas, budząc ich pozytywne ustosunkowanie się do działalności samorządu wogóle. Na terenie samorządu gminnego oświata pozaszkolna zyskuje oparcie o Gminną Komisję Oświatową, która niejednokrotnie wyłania nawet specjalne sekcje np. sekcję bibljoteczną. Powyższe uwagi odnoszą się i do wyższej komórki samorządu t. j. do samorządu powiatowego.

Samorząd jest tym czynnikiem, który dostarcza większości funduszów na wydatki rzeczowe oświaty pozaszkolnej. Władze szkolne, w związku z opieką w zakresie oświaty pozaszkolnej, dostarczają pracowników fachowych — instruktorów oświaty pozaszkolnej, opłacając ich pobory i koszty wyjazdów służbowych. Obecnie dostarczają one również części funduszów na wydatki rzeczowe, wiąże się to jednak jedynie z dzisiejszą sytuacją gospodarczą samorządów. W zakresie tych świadczeń na wydatki rzeczowe szczególnie ważnemi są świadczenia władz szkolnych na bibljoteki oświatowe, będące własnością samorządów. W przyszłości całość świadczeń na wydatki rzeczowe oświaty pozaszkolnej przejdzie na samorządy, a sprawę świadczeń na bibljoteki unormuje projektowana ustawa bibljoteczna.

Samorząd terytorjalny jest organizacją całego społeczeństwa, stąd jego szczególna rola w zakresie koordynacji pracy wszystkich czynników społecznych. Dla tego celu daje samorząd do dyspozycji swoje

Komisje Oświaty Pozaszkolnej. To umożliwia opracowanie jednego planu pracy w zakresie — programu państwowego i społecznego, który następnie realizują poszczególne organizacje społeczne zależnie od charakteru ich pracy.

Władze samorządowe są władzami państwowemi, zatem udział w nich przedstawicieli mas społecznych jest zarazem udziałem w pracy organów państwowych, jest więc pracą o charakterze państwowo - twórczym. Tędy—przez samorząd idą nici, które wiążą masy społeczne z Państwem, które dla nich staje się bliskie, gdyż powstaje z ich pracy przez realizację pragramu pracy samorządowej. Ten moment dla oświaty pozaszkolnej, realizującej program wychowania państwowego jest szczególnie ważny, gdyż oświata pozaszkolna znajduje na terenie pracy samorządu terytorjalnego najrealniejsze warunki dla realizacji tego programu.

Szereg kierunków działalności samorządu terytorjalnego wiąże się ściśle z pracą, mającą na celu postęp społeczny, — szczególnie w dziedzinie pracy gospodarczej; wiąże się to głównie z działem rolnictwa. I znowu oświata pozaszkolna przez ścisłe nawiązanie do pracy samorządu ma możność wzięcia realnego udziału w pracy, mającej na celu realizację programu w zakresie postępu gospodarczego.

Drugim rodzajem samorządu, z którym oświata pozaszkolna, o charakterze ogólnym, skonkretyzowała formy swego współdziałania, a którego rola w charakterze oświaty pozaszkolnej jest wielka, — jest samorząd gospodarczy wiejski t. j. Izby rolnicze. Zadaniem ich jest realizacja programu związanego z postępem rolnym. Rozporządzenie Prezydenta R. P. z roku 1928 o Izbach Rolniczych określa ich zadania w sposób następujący:

Art. 1-szy — Izby Rolnicze istnieją „w celu zorganizowania zawodu rolniczego“. Art. 8-my — do zadań Izb Rolniczych należy przedstawicielstwo i obrona interesów rolnictwa, przedsiębranie środków w zakresie wszechstronnego popierania rolnictwa. Art. 11-ty omawia te sprawy w szczegółach, określając w p-cie a, że do Izby Rolniczej należy: zakładanie i utrzymywanie szkół rolniczych, oraz szerzenie oświaty rolniczej pozaszkolnej; dalsze punkty tego artykułu mówią o zadaniach w zakresie poszczególnych działów rolnictwa, w zakresie kredytu, zbytu, produkcji, przebudowy ustroju rolnego i t. d. W art. 13-tym rozporządzenie ustala, że Izby Rolnicze współdziałają w zawodowem organizowaniu się społeczeństwa rolniczego, popierają spo-

łeczne organizacje rolnicze, a więc wszelkiego rodzaju związki, zrzeszenia i spółdzielnie, mające na celu rozwój rolnictwa.

Stosunek tego samorządu i oświaty pozaszkolnej jest o charakterze wzajemnej faktycznej zależności, podyktowanej dobrem sprawy. Zagadnienie postępu rolnego drobnych gospodarstw rolnych w każdym dziale ich produkcji, czy też zakresie organizacji samego warsztatu i organizacji na nim pracy zależy przedewszystkiem od poziomu oświaty właścicieli tych gospodarstw; poziom ich oświaty wpływa na umiejętność stosowania nowych metod pracy; inwestycje stają się wówczas celowe i mniej ryzykowne, wyłania się możliwość takiej organizacji pracy, że suma pieniężna potrzebna na inwestycje może być zmniejszona.

Praca instruktorska Izby nie jest w stanie dotrzeć do pojedyńczych gospodarstw, fundusze na pracę instruktorską są ograniczone, stąd samokształcenie przy pomocy książki i gazety staje się formą konieczną dla drobnych rolników, wprowadzających postępowe metody pracy w swych gospodarstwach. W zakresie tym przychodzi Izbom rolniczym z pomocą oświata pozaszkolna, przygotowując masy społeczne w zakresie korzystania z książki i gazety.

Ważny w programie działalności Izby dział gospodarstw przykładowych, przodujących, da tylko wówczas spodziewane wyniki, jeśli się oprze o światłych drobnych rolników. Praktycznie oświata pozaszkolna nie nawiązała jeszcze współdziałania z Izbami w tym zakresie, a jest to rzeczą konieczną, jeśli właściciele gospodarstw przodujących mają być pionierami postępu w rolnictwie.

Jeszcze wyraźniej występuje zależność wyników pracy tego samorządu od oświaty pozaszkolnej w zakresie akcji wychowawczej, jaką ten samorząd prowadzi w formie przysposobienia rolniczego młodzieży. I znowu książka i gazeta uzależniają od siebie wyniki tej pracy, znowu więc samokształcenie jest tu warunkiem nieodzownym powodzenia w pracy. Ze względu na wychowawczy charakter P. R. — praca ta korzystać musi z form wychowawczych stosowanych przez oświatę pozaszkolną.

Z drugiej jednak strony i powodzenie pracy oświatowej pozaszkolnej o ogólnym charakterze — jest ściśle związane z wynikami pracy w zakresie postępu gospodarczego, od dochodowości samych gospodarstw, od dobrobytu ludności. Jest więc zależna oświata pozaszkolna od wyników pracy Izby rolniczej. Kultura duchowa i kultura

materjalna z sobą się wiążą w całość, a kierunki pracy, mającej na celu ich poziom, zazębiają się w jeden program działalności, realizowany przez różne czynniki.

W ten sposób określiliśmy rolę obu rodzaji samorządu w zakresie oświaty pozaszkolnej. Konieczną rzeczą staje się jeszcze nawiązanie kontaktu oświaty pozaszkolnej (o charakterze ogólnym) z Izbami rzemieślniczemi, jako samorządem gospodarczym środowisk miejskich i małomiasteczkowych; za współdziałaniem przemawiają te same względy, które uzasadniają współdziałanie z Izbami rolniczemi.

C. Siły społeczne w pracy oświatowej pozaszkolnej.

1. Ustawa o ustroju szkolnictwa i Rozporządzenia o organizacji Obwodowych władz szkolnych nałożyły na władze szkolne obowiązki w zakresie oświaty pozaszkolnej, czyniąc z nich organ władzy państwowej w tym zakresie. W związku z tem władze te dały do dyspozycji oświaty pozaszkolnej aparat instruktorski, opłacając jego pobory i jego koszty podróży. Przez nakazany przez Rozporządzenie kontakt z organami samorządu terytorjalnego i gospodarczego nadto z instytucjami społecznemi przedstawiciele władz szkolnych zostali wprowadzeni na teren pracy oświatowej pozaszkolnej jako czynnik społeczny o określonym zakresie działania.

2. Specjalny charakter pracy zawodowej nauczycielstwa, założenia ideowe i zamierzenia programowe Związku Nauczycielstwa Polskiego, szczególny stan uświadomienia państwowego i sytuacja kulturalna i gospodarcza mas społecznych — spowodowały, że na terenie Ziem północno-wschodnich nauczycielstwo wzięło szczególny udział w pracy oświatowej pozaszkolnej. Według sprawozdań niektórych organizacyj młodzieżowych nauczycielstwo stanowi znaczną większość pracowników społecznych tych organizacyj. Nauczycielstwo prowadzi ponadto szereg placówek oświatowych albo wyłącznie samo, jak wszelkie kursy systematyczne, albo stanowi zdecydowaną wśród pracowników większość—jak np. w pracy świetlicowej i bibljotecznej. Związek Nauczycielstwa Polskiego, będący organizacją zawodową nauczycielstwa, od samego początku swego istnienia i działalności występuje jako wartościowy czynnik w zakresie oświaty pozaszkolnej.

3. Program prac samorządu terytorjalnego obejmuje obok innych działów pracy społecznej — dział oświaty pozaszkolnej, co znachodzi wyraz również w preliminarzu budżetowym w dziale VI —

oświata, i w dziale VII — kultura. Założenia programowe i organizacja pracy samorządu dopuszcza do bezpośredniego w nim udziału przedstawicieli szerokich mas społecznych; ma to w tej chwili miejsce w formie wykończonej na poziomie gromad, gmin i powiatów.

Dla planowania pracy, opracowywania preliminarzy budżetowych, kontroli nad realizacją pracy tworzy samorząd specjalne Komisje, na których terenie spotykają się przedstawiciele władz państwowych (rządowych i samorządowych), zorganizowanego społeczeństwa i zorganizowanego nauczycielstwa. Na tem tle urasta znaczenie samorządu w zakresie oświaty pozaszkolnej jako ważnego czynnika.

4. Dzięki zadaniom społecznym samorządu nabiera również dużego znaczenia rola pracowników samorządowych. Żadna inna instytucja nie ma tych możliwości oddziaływania obywatelskiego na dorosłych, — co samorząd gminny, co stwarza szczególne warunki dla pracy społecznej gminnych pracowników samorządowych. Znaczenie pracowników samorządowych w pracy oświatowej pozaszkolnej jest wielkie. Obecnie biorą w tej pracy udział poszczególne jednostki; ogromnie korzystnem byłoby, aby praktycznie zagadnieniem tem zainteresował się na terenie naszym Związek Pracowników Samorządowych, aby jego program pracy — obok obrony spraw zawodowych i poziomu pracy zawodowej członków, — objął również i zagadnienia oświaty pozaszkolnej, — jak to uczynił Związek Nauczycielstwa Polskiego.

W związku z powyższem władze szkolne, nauczycielstwo i Związek Nauczycielstwa Polskiego, następnie samorząd, pracownicy samorządowi i ich związek zawodowy stanowić mogą jedną grupę czynników realizujących program oświaty pozaszkolnej. Drugą grupą są organizacje społeczne i ich pracownicy.

5. Nawet praca oświatowa o charakterze ekstensywnym, oddziaływująca na masy niezorganizowane w formie żywego słowa, — jak również czytelnictwo, wreszcie każda forma kursów systematycznych, przy należytym poziomie tych prac, — doprowadzić musi do przeświadczenia, że tylko przez organizację możliwe są do zrealizowania cele, które oświata pozaszkolna stara się wskazać danym grupom ludzi. Organizacje społeczne umożliwiają osiągnięcie w maksymalnym stopniu tego, co daje praca zbiorowa.

Stąd też nie jest rzeczą dziwną, że organizacje społeczne przewijają się przez całą pracę społeczną — począwszy od szkoły, kończąc na dorosłych, realizując wszelkie kierunki programu społecznego, zaczyna-

jąc od zagadnień ideowych, kończąc na gospodarczych, powstają one dla realizacji odcinków programu państwowego. Nie dziwną jest również rzeczą, że wobec tego powstał w kierunku tworzenia organizacyj taki pęd, iż coraz częściej słyszy się narzekania na nadmiar organizacyj, na chaos, jaki one dzięki temu nadmiarowi wytwarzają. Nie ulega jednak kwestji, że są one szkołą obywatelską szerokich mas społecznych, że są one konieczną formą organizacyjną, jeśli się chce zrealizować pewien program państwowy czy społeczny.

Życie i metody pracy organizacyj społecznych wykazują szereg niedomagań, co jednak w najmniejszym stopniu nie zmniejsza znaczenia organizacyj dla życia i pracy społecznej tembardziej, że niedomagania te są możliwe do usunięcia.

Obserwacja dotychczasowego sposobu powstawania organizacyj wykazuje, że najczęściej były one „zakładane“ odgórnie, a nie organizowane przez pewną grupę społeczną lub zawodową, przez pewne środowisko, dzięki czemu były one niejednokrotnie w danej grupie lub środowisku ciałem obcem. Pochodzi to stąd, że pracownicy społeczni nie przygotowywali dostatecznie grupy lub środowiska w tym stopniu, by ono uświadomiwszy sobie potrzebę organizacji, przygotowawszy własnych przodowników, samo tworzyło daną organizację z pełną świadomością odpowiedzialności społecznej za poziom i wyniki pracy.

Drugiem niedomaganiem jest brak własnych funduszów, potrzebnych na realizację programu danej organizacji, i liczenie na subsydja zzewnątrz bez świadczeń ze strony samych członków. Z objawem tym spotykamy się nietylko na terenie organizacyj młodzieżowych o charakterze oświatowym, ale i w organizacjach o charakterze gospodarczym, które niejednokrotnie, opierając swą pracę jedynie na kredytach bez własnego kapitału, — załamywały się, podkopując wiarę członków w korzyści z organizacyj. Niedomaganie to pochodzi zwykle stąd, że „ktoś“ daną organizację „założył“, a nie jest ona świadomym dorobkiem grupy lub środowiska.

Następne niedomaganie płynie stąd, że statut względnie regulamin danej organizacji jest literą martwą. Pochodzi to stąd, że członkowie nie wypracowali go sami, opierając się o daną ustawę, względnie nie przyswoili go sobie w tym stopniu, by każde jego postanowienie okazało się im jasnem i celowem. Statut względnie regulamin przyjmuje się na zgromadzeniu organizacyjnem podobnie jak bilans roczny na zgromadzeniu sprawozdawczem w większości organizacyj, nie rozumiejąc jego treści.

Również jest wielkiem niedomaganiem liczenie w prowadzeniu organizacyj jedynie na inteligenckie siły, niejednokrotnie z danem środowiskiem lub grupą niezwiązane, niezainteresowane w dostatecznym stopniu ani założeniem ideowem organizacji ani jej programem. Dlatego szerokie masy społeczne uważają niejednokrotnie pracę organizacyj, realizujących istotne ich potrzeby, za pracę obcą, są niezainteresowane nawet ich istnieniem. Stąd wyłania się konieczność przysposobienia sił społecznych z pośród członków danych organizacyj.

Wymienione niedomagania, mimo iż są poważne, jednak są możliwe do usunięcia; wówczas organizacje społeczne spełnią swoją wielką rolę w zakresie wychowania ideowego i realizacji praktycznego programu.

Organizacje społeczne o charakterze oświatowym znajdują prawne oparcie o Ustawę o stowarzyszeniach z roku 1932, a spółdzielnie o Ustawę o spółdzielniach z roku 1920, która została zmieniona nowelą do Ustawy z roku 1934 — do prawnej organizacji domów ludowych może być zastosowana albo Ustawa o stowarzyszeniach, albo Ustawa o spółdzielniach. Organizacje oparte o Ustawę o stowarzyszeniach rejestruje władza administracji ogólnej, organizacje oparte o Ustawę o spółdzielniach rejestruje Sąd Okręgowy.

6 Organizacje dają trzy grupy pracowników społecznych. Jedną są ideowi działacze społeczni, bezpośrednio i osobiście niezainteresowani wynikami pracy danych organizacyj, a biorący udział w pracy dzięki swym przekonaniom ideowym w stosunku do Państwa względnie do zagadnień programu społecznego. Drugą grupę stanowią płatni pracownicy organizacyj społecznych, którzy niejednokrotnie z poczuciem obowiązku, wynikającego ze stosunku służbowego, wiążą przekonania ideowe. Trzecią wreszcie grupą są przodownicy, jakich daje środowisko lub dana grupa społeczna lub zawodowa. Trzecia grupa dopiero się tworzy, dokształca. Jednak rozbudowa pracy społecznej zarówno wszerz jak i wgłąb od niej zależy, — jak również poziom pracy organizacyj społecznych i ich trwałość. Dlatego w programie pracy oświatowej pozaszkolnej zwraca się szczególną uwagę na dokształcanie przodowników, robią to we własnym zakresie poszczególne organizacje społeczne.

7. Omawiając sprawę sił społecznych, zwrócić należy uwagę jeszcze na jeden moment. W dobie współczesnej przodującą rolę w zakresie pracy państwowej jak i społecznej objęła grupa, — zwana inteligencją, rekrutująca się spośród pracowników umysłowych tych czy

innych zawodów; taką samą rolę w dobie ubiegłej spełniała szlachta. Jest rzeczą konieczną, by masy inteligenckie miały pełną świadomość odpowiedzialności za kształtowanie współczesnego życia i pracy, by egzamin, jaki trzeba będzie zdać przed historją, dał wynik dodatni. Niemniej jest konieczną świadomość, że doba następna wprowadzi czynnik nowy, wyłoniony przez szerokie masy społeczne, że praca dzisiejszej grupy inteligenckiej współdziała z powstawaniem tego czynnika. Ten nowy czynnik rośnie, widzimy go na terenie organizacyj młodzieżowych, w Kółkach Rolniczych i Kołach Gospodyń Wiejskich, w spółdzielniach i samorządzie. Konieczną już jest w tej chwili świadomość, że czynnik ten już chce współpracy na równych obowiązkach i równych prawach, że czynnik ten się emancypuje, że zaczyna się domagać i towarzyskiej równości. Dobrze pojęta rola dzisiejszej grupy inteligenckiej doprowadzi do tego, że nie będzie dwu obozów, ale jeden obóz powstały z zespolonej grupy inteligenckiej i narastającej grupy przodowników mas społecznych. Jeśli to nastąpi, nie zachodzi obawa obniżenia kultury, gdyż ten nowy czynnik wykazuje pęd wzwyż w zakresie kultury, gdyż ten nowy czynnik ceni książkę, ceni wiedzę, ceni ludzi nauki.

Wszystkie wymienione poprzednio czynniki współdziałają w realizacji programu oświaty pozaszkolnej.

D. Udział nauczycielstwa w pracy oświatowej pozaszkolnej, rola Związku Nauczycielstwa Polskiego.

Sam charakter pracy zawodowej, jak powiedzieliśmy poprzednio, wiąże nauczycielstwo, szczególnie zaś nauczycielstwo szkół powszechnych z zagadnieniem oświaty pozaszkolnej.

Szkoła, warsztat pracy zawodowej nauczyciela, stanowi jedno z ogniw, w procesie kształtowania obywatela w zakresie wiedzy i wychowania. Jest ona ogniwem podstawowem, dającem podbudowę całej następnej pracy. Założenia ideowe szkoły, jej program, a nawet metody pracy ominąć się nie dadzą i będziemy w zgodzie z istotnym stanem sprawy, jeśli powiemy, że każdy działacz społeczny, uczciwie i poważnie ustosunkowany do swej pracy społeczno-oświatowej, szczególną odniesie korzyść w zakresie wyników swej pracy, jeśli się zaznajomi z założeniami ideowemi, programem i metodami pracy szkoły.

Założenia ideowe szkoły, określające jej stosunek do Państwa, społeczeństwa i jednostki, jak nić czerwona przewijają się przez ideo-

logję organizacyj młodzieżowych, przez organizacje oświatowe i gospodarcze starszego społeczeństwa.

Program szkoły daje wyraz trosce o kulturę duchową i społeczną szerokich mas. Każda z organizacyj społecznych, a nawet samorząd znajdą na terenie szkoły organizacje względnie formy pracy zaznajamiające młodzież z pracą danej organizacji czy samorządu, a nawet do niej przysposabiające.

Metody pracy szkolnej zarówno w dziedzinie nauczania jak i wychowania, wypracowane w oparciu o zdobycze psychologji — dają cenny materjał dla działacza społecznego wśród młodzieży w wieku pozaszkolnym, a nawet wśród dorosłych.

Odpowiedzmy więc na pytanie, czy nauczyciel, który realizuje na poziomie założenia ideowe i program szkoły, który utrzymuje żywy i głęboki kontakt ze środowiskiem przez szkołę, — jest wartościowym pracownikiem społecznym, gdyby nawet ograniczył się jedynie do tej pracy.

Jest nim w tym samym stopniu, co urzędnik skarbowy informujący ludność o zakresie spraw podatkowych, prawnik informujący o warunkach życia i pracy w ramach naszego ustroju państwowego, komisarz ziemski informujący na zebraniach o przebudowie ustroju rolnego, lekarz wygłaszający pogadanki z zakresu higjeny, pracownik samorządowy, co przez obywatelską metodę pracy robi z komórek organizacyjnych samorządu szkołę obywatelską dla mas społecznych, ksiądz spieszący się z radą i pociechą tam, gdzie życie łamie ludzi, ziemianin, którego rolny warsztat pracy staje się ośrodkiem kultury rolnej dla okolicznej ludności wiejskiej, funkcjonarjusz policji państwowej, który metodą swej pracy zawodowej budzi u ludności wiarę w sprawiedliwość.

Zatem zarówno nauczyciela jak i każdego z wyżej wymienionych pracowników samo należyte i obywatelskie wywiązanie się z własnych obowiązków zawodowych czyni działaczem społecznym. W ten sposób prostujemy cały szereg niesłusznych pod adresem nauczycielstwa pretensyj podnoszonych przez szereg czynników i osób domagających się od nauczycielstwa specjalnych świadczeń społecznych.

Z całym szeregiem swych prac wychowawczych wychodzi szkoła na teren środowiska, — są jednak również momenty, gdy środowisko przychodzi na teren szkoły. Podajemy szereg przykładów w tym zakresie: — młodzież szkolna przygotowuje program uroczystości państwowej dla środowiska, urządza przedstawienie lub organizuje kon-

cert przy pomocy chóru lub orkiestry szkolnej i t. d., z bibljoteki szkolnej korzysta młodzież pozaszkolna i dorośli, na zebraniach rodziców omawia się w szkole szereg zagadnień, związanych z kulturą duchową, społeczną czy gospodarczą środowiska.

Nauczycielstwo poszło jednak w pojmowaniu swych obowiązków obywatelskich znacznie dalej, — poszło dobrowolnie, z własnej inicjatywy dzięki głębokiej trosce o Państwo i dolę mas społecznych. Dowodem tego jest stosunek Związku Nauczycielstwa Polskiego, zatem zawodowej organizacji nauczycielskiej, — do oświaty pozaszkolnej. Wyraz temu ustosunkowaniu się daje statut Z. N. P.

Statut ten w dziale III (Cele) w art. IV mówi: *„Związek Nauczycielstwa Polskiego jest ideowym i materjalnym dorobkiem własnym nauczycielstwa. Jest on dobrowolną organizacją obywatelskich wysiłków nauczycielstwa w służbie Państwa i społeczeństwa, oraz w dziale samowychowania, samopomocy i tworzenia dorobku społecznego swej grupy zawodowej"*.

Art. 6 *„W swej służbie społecznej Związek Nauczycielstwa Polskiego dąży do:*

a) *kształtowania współżycia obywateli Państwa na zasadzie sprawiedliwości społecznej i współpracy mniejszości z narodem polskim,*

b) *wyrobienia społecznego obywateli i do podnoszenia poziomu ich kultury ogólnej i gospodarczej,*

c) *czynnego zainteresowania obywateli potrzebami oświaty"*.

W dziale IV (Środki) sprawę tę omawia art. 8 w punktach: 1, 5, 7, 12, 13 i 14. Punkt 12 mówi, że Z. N. P. *„prowadzi oświatę pozaszkolną we wszystkich jej formach"*; punkt 13 — *„współpracuje ze stowarzyszeniami i organizacjami społecznemi o pokrewnej Związkowi ideologji społecznej, organizując udział swych członków w pracy tych stowarzyszeń i organizacyj"*; punkt 14 — *„przysposabia swych członków do pracy w organizacjach społecznych za pomocą bezpłatnych kursów, odczytów, wydawnictw"*.

Takie są założenia ideowe i zamierzenia programowe Z. N. P. w zakresie oświaty pozaszkolnej. Zagadnienie oświaty pozaszkolnej staje w zamierzeniach programowych Z. N. P. obok troski o szkołę i o samopomoc organizacyjną.

Cała dotychczasowa działalność Związku jest dowodem realizacji zarówno założeń ideowych jak i zamierzeń programowych.

Na teren oświaty pozaszkolnej przychodzi Z. N. P. — w myśl statutu ze specjalnemi własnemi ogniwami organizacyjnemi w formie: — Wydziałów Pracy Społecznej, Ogniska, Oddziałów Powiatowych i Okręgu. Dla tych Wydziałów Pracy Społecznej jest miarodajne, co w sprawie oświaty pozaszkolnej postanawia statut, a co przytoczyliśmy poprzednio. Na tym terenie spotyka się z ogniwami organizacyj społecznych, samorządu i władz szkolnych.

W tych warunkach jest rzeczą konieczną odpowiedzieć sobie na pytanie, jakie momenty są miarodajne dla ułożenia współdziałania wymienionych czynników?

Na plan pierwszy wysuwa się sprawa założeń ideowych, które, jeśli są wspólne, są w stanie wytworzyć sprzyjającą dla współpracy atmosferę.

Momentem następnym jest fakt, czy programy i metody pracy są zgodne. Ze swej strony podkreślić chcemy ponadto moment następujący: plany pracy wymienionych czynników w zakresie oświaty pozaszkolnej, jak już uzasadniliśmy poprzednio, są jedynie częściami — odcinkami jednego planu pracy na pewnym terenie, opracowanego wspólnie, z którego poszczególne czynniki przejmują odcinki do realizacji we własnym zakresie, by następnie znowu wspólnie, z dorobku czynników poszczególnych, zestawić całość.

Związek wnosi na teren współpracy w zakresie oświaty pozaszkolnej następujące wartości: założenie ideowe, umiejętność pracy opartą na doświadczeniu i zespół sił społecznych liczebnie silny, a jakościowo wartościowy. Bezpośrednio na terenie jest szkoła i nauczyciel, ograniczający się albo tylko do społecznego oddziaływania na środowisko przez szkołę, albo biorący ponadto w pracy społecznej udział. Czemś pośredniem między szkołą i nauczycielem a zorganizowanem nauczycielstwem z terenu gminy są nauczycielskie zespoły samokształceniowe, obejmujące 3—5 szkół, które obok spraw dydaktyczno- pedagogicznych, obok samokształcenia o charakterze ogólnym, — jako temat swej pracy przyjmują sprawy społeczne, zatem również planowanie i realizację pracy oświatowej pozaszkolnej. Szczególną do odegrania rolę ma Związek na terenie gmin przez Wydziały Pracy Społecznej Ognisk. Wydziały te z ich przewodniczącym są reprezentacją nauczycielstwa związkowego w zakresie pracy społeczno-oświatowej.

Byłoby korzystnem dla wyników pracy oświatowej pozaszkolnej, gdyby instruktor oświaty pozaszkolnej, działający z ramienia władz szkolnych, utrzymywał stały i planowo zorganizowany kontakt z Wy-

działem Pracy Społecznej Ogniska i zespołami samokształceniowemi. To wymagałoby powołania do życia tych Wydziałów przy wszystkich Ogniskach i uintensywnienia ich działalności.

Szkoła jako terenowe ogniwo oświatowe, utrzymuje kontakt w zakresie oświaty pozaszkolnej z Radą Gromadzką — Wydział Pracy Społecznej Ogniska współdziała z innemi czynnikami społecznemi na terenie Gminnej Komisji Oświatowej. Przy dzisiejszej licznej reprezentacji nauczycielstwa w samorządzie gminnym jest rzeczą możliwą, że nauczyciel, najczęściej jako przedstawiciel Wydziału Pracy Społecznej Ogniska, w charakterze zastępcy przewodniczącego Gminnej Komisji Oświatowej, — przewodniczącym Komisji z urzędu jest wójt gminy, może wnieść wartościową inicjatywę w pracę Komisji w zakresie oświaty pozaszkolnej.

Na poziomie powiatu ma Związek Nauczycielstwa Polskiego Wydział Pracy Społecznej przy jej Oddziale. Na poziomie powiatu jest czynna Powiatowa Komisja Oświaty Pozaszkolnej, — jako instytucja samorządowa, w której pracy bierze udział Związek przez swego przedstawiciela. Rzeczą zrozumiałą, że wartości, jakie on na terenie Komisji wnosi, zależą w głównej mierze od poziomu pracy Wydziału w zakresie oświaty pozaszkolnej. Przedstawiciele władz szkolnych — inspektor szkolny i instruktor oświaty pozaszkolnej spotykają się z przedstawicielami Z. N. P. na terenie Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej, — byłoby z wielką korzyścią dla wyników pracy, gdyby oni brali również udział w posiedzeniach Wydziałów Pracy Społecznej Odziałów Z. N. P., poświęconych planowaniu pracy oświatowej pozaszkolnej; — dałoby to możliwość pogłębienia wartości inicjatywy na posiedzeniach Powiatowych Komisyj O. P.

Uwagi powyższe odnoszą się również do współpracy na poziomie województwa, gdzie istnieją Wojewódzkie Komisje Oświaty Pozaszkolnej, które są terenem współpracy Rad Wojewódzkich (czynnik samorządowy), Kuratorjum, wojewódzkich Central organizacyj społecznych i Okręgu Z. N. P.

To, co powiedzieliśmy o pracy nauczycielstwa, wyjaśnia dokładnie sprawę jego udziału w pracy oświatowej pozaszkolnej, jego stosunku w tej pracy do władz szkolnych, samorządu i organizacyj społecznych. Współdziałanie władz szkolnych z Z. N. P. w powyższem ujęciu znachodzi pełne uzasadnienie w poważnej sytuacji programu państwowego i społecznego na terenie Ziem północno-wschodnich,

gdzie sprawa skoordynowanego wyścigu pracy, nakazanego przez najwyższy i zawsze żywy Autorytet naszej historji, jest elementarnym obowiązkiem obywatelskim.

Takie ujęcie znalazło zgodny wyraz na wspólnej konferencji władz szkolnych i Z. N. P. w dniu 17-go lipca r. b., w której z ramienia władz szkolnych wzięli udział Kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego p. Kazimierz Szelągowski i instruktorzy oświaty pozaszkolnej, a z ramienia Z.N.P. wzięli udział przedstawiciele Zarządu Głównego p.p. Machowski i Maj, przedstawiciel Zarządu Okręgu p. Jaworski i przedstawiciele szeregu Oddziałów Powiatowych. — Pisząc o tej współpracy, mieliśmy więc na myśli nasz teren, a nie staraliśmy się tej sprawy uogólnić.

Część szczegółowa.

I. Formy i metody pracy oświatowej pozaszkolnej, urządzenia oświatowe.

Oświata pozaszkolna, chcąc osiągnąć swój cel i zrealizować swe zadania, dążyć musi, jak powiedzieliśmy poprzednio, do głębokiej przebudowy duchowej szerokich mas społecznych.

Zamierzenia swoje osiągnąć może przez danie wiedzy i przez oddziaływanie wychowawcze i w tych dwu kierunkach rozwija się jej działalność.

Treści dostarcza jej program państwowy i społeczny. Drogami zaś realizacji jej zamierzeń są formy pracy, oparte o urządzenia oświatowe.

Jedne z form mają charakter głównie kształcący, — dają wiedzę, inne znowu mają charakter głównie wychowawczy; jednak w zasadzie, przy pomocy każdej z form oświaty pozaszkolnej, odbywa się oddziaływanie w obu kierunkach; ponadto także poszczególne formy w szczególny sposób się zazębiają.

Formy pracy oświatowej pozaszkolnej są następujące:

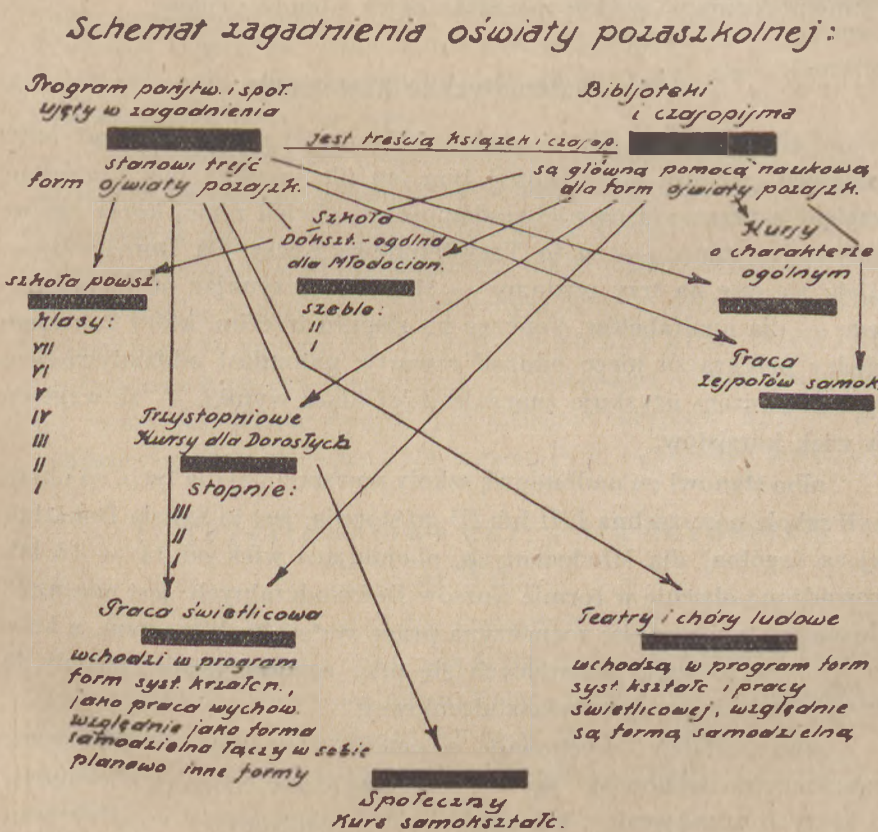
1. Systematyczne kształcenie, ujęte:
   a) w Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych,
   b) Kursy Doświadczalne Szkół Dokształcających (ogólnych) dla Młodocianych,
   c) Społeczne Kursy Samokształceniowe,
   d) Kursy o charakterze praktycznym.
2. Bibljotekarstwo i czytelnictwo książek i czasopism.
3. Praca świetlicowa.
4. Praca kulturalno - artystyczna w formie teatrów i chórów ludowych.

Urządzeniami oświatowemi są: bibljoteki i czasopisma, domy ludowe i świetlice, radjoaparaty, latarnie projekcyjne i aparaty kinowe i t. d.

O metodzie pracy decyduje stosunek do niej i forma udziału w niej jednostki czy zespołu czy doraźnej grupy. Inną jest na Trzystopniowym Kursie dla Dorosłych, a zasadniczo inną na Społecznym Kursie Samokształceniowym.

W dalszym ciągu naszego wydawnictwa zostaną omówione szczegółowo poszczególne formy pracy oświatowej pozaszkolnej — zarówno jako sprawozdanie z roku 1934/35 i jako wytyczne programowe na rok 1935/36.

W tem miejscu podajemy schematyczne ujęcie całokształtu zagadnienia oświaty pozaszkolnej, wskazując na jego planowe powiązanie; w schemat włączamy i szkołę powszechną.

Objaśnienie schematu: Program oświaty pozaszkolnej jest ujęty w zagadnienia, te znowu są podzielone na tematy.

Program jest realizowany, jak to wskazują strzałki, przy pomocy następujących form o charakterze głównie kształcącym: Szkoła Dokształcająca (ogólna) dla Młodocianych, Trzystopniowy Kurs dla Dorosłych, Społeczny Kurs Samokształceniowy, Kurs o charakterze praktycznym, nadto dołączono do schematu szkołę powszechną.

Podstawą pracy we wszystkich tych formach, — jak to wskazują strzałki, jest książka i gazeta, w które formy te są zasilone w związku z przepracowanemi zagadnieniami.

Praca świetlicowa i działalność teatrów i chórów ludowych, jako formy głównie wychowawcze wiążą się, jak to wskazują strzałki, z innemi formami oświaty pozaszkolnej w planową całość.

A. Systematyczne kształcenie.

Zadaniem tego działu pracy oświatowej pozaszkolnej jest: albo zastąpienie szkoły powszechnej tym, co nie mogli z niej korzystać, względnie przez własną nieświadomość nie chcieli z niej korzystać we właściwym czasie, — są to Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych; — dzielą się one na trzy poziomy — stopnie, zaczynając od elementarnego — dla analfabetów, kończąc na stopniu trzecim, który zakresem wiedzy przekracza nieco oddział czwarty, natomiast oddziaływaniem wychowawczem uzyskuje znacznie dalej idące wyniki, — ze względu na wiek kursistów;

albo stanowi on nadbudowę szkoły powszechnej dla tych, co ukończyli szkołę powszechną I, II lub III-go stopnia, jest to Szkoła Dokształcająca (ogólna) dla Młodocianych, obejmująca wiek od 14 — 18 lat, prowadzona obecnie w formie Kursów Doświadczalnych; jest ona ujęta również w trzy stopnie; rozpoczyna pracę systemem klasowym, a kończy ją w zespołach, grupujących się przy zagadnieniach; zespoły te pracują metodą pracy samokształceniowej;

albo kształci i wychowuje przodowników, których dało życie organizacyjne środowisk; są to Społeczne Kursy Samokształceniowe, na których przodownicy, kierujący pracą organizacyj w swych środowiskach, zdobywają wiedzę ogólną, zawodową i znajomość techniki pracy społecznej;

albo wreszcie stara się dać zespołom wiedzę praktyczną, związaną z ich pracą zawodową, — są to Kursy o charakterze praktycznym, o różnym programie, różnym czasie trwania: — kursy te łączą główny dział swej pracy t. j. kształcenie praktyczne z oświatą ogólną i oddziaływaniem wychowawczem.

Najdawniejszą z tych form są Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych. Był okres czasu, kiedy Kursy te były prawie jedyną pozytywną formą oświaty pozaszkolnej. Głównym brakiem ich było to, że ograniczały się prawie wyłącznie do dawania wiedzy; uwzględniana w programie ich t. zw. godzina wolna nie była w należyty sposób wykorzystywana dla celów wychowawczych, dla analizy środowiska, ustalania jego potrzeb i planowania pracy. Były lata, w których liczba tych Kursów dochodziła do 80 i więcej w jednym powiecie. Przed kilku laty całość programu oświaty pozaszkolnej wyczerpywały Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych, akcja odczytowa, niejednokrotnie o wątpliwych wynikach, teatr — w formie mało wartościowych sztuk teatralnych i przeważnie martwe bibljoteki.

Organizację Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych i Społecznych Kursów Samokształceniowych spowodował ciągle rosnący poziom wymogów w zakresie sił społecznych, który domagał się znacznie wyższego przygotowania sił przodujących, niż to miało miejsce dotychczas.

Kursy o charakterze praktycznym istnieją jako forma oświaty pozaszkolnej od szeregu lat. Początkiem ich były Kursy szycia i kroju, urozmaicane śpiewem, czytankami i pogadankami, — ostatnią zdobyczą tej formy jest systematyczne przerabianie skryptów Kursów korespondencyjnych: oświatowo - rolniczych, P. R. i gospodyń wiejskich.

1. Trzystopniowe kursy dla dorosłych.

a) Wstęp.

Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych mają już za sobą bogatą tradycję, są one prawie najstarszą formą pracy oświatowej. Doniedawna uważano, że głównym celem Kursów jest tępienie analfabetyzmu literowego, dlatego wydawało się, że w miarę zmniejszania się liczby analfabetów literowych Kursy Trzystopniowe zanikną i zostaną zastąpione jakąś nową formą oświatową.

W pracy oświatowej obserwujemy coś wręcz przeciwnego. Organizowane rok rocznie w wielkiej liczbie Kursy Trzystopniowe, z inicja-

tywy po większej części samego środowiska, dowodzą niezbicie o wielkiej wartości tej formy oświatowej a przewaga liczbowa wyższych stopni świadczy o tem, że te Kursy zwalczają nietylko analfabetyzm literowy, ale dają również młodzieży wiedzę i sprawności potrzebne do dalszej pracy samokształceniowej i pracy społecznej w środowisku.

Zatem Kursy Trzystopniowe przekształciły się pod wpływem warunków, jakie zostały wytworzone przez życie, z formy pracy oświatowej, zwalczającej wyłącznie analfabetyzm w formę przysposobienia

TRZYSTOPNIOWE KURSY

b) Sprawozdanie

L.p.	Obwód szkolny	Ilość kursów	St. I		St. II		St. III		Razem	Wiek		
			Kobiet	Mężczyzn	Kobiet	Mężczyzn	Kobiet	Mężczyzn		Do 18 lat	Od 18 — do 21 —	Ponad 21
1	Baranowicze .	24	103	152	68	176	55	121	675	227	219	229
2	Brasław. . .	15	4	5	62	165	12	44	292	169	87	36
3	Dzisna . . .	19	25	24	52	152	48	88	389	118	151	120
4	Grodno . . .	27	24	188	36	202	34	127	611	253	181	177
5	Lida	25	14	59	27	239	12	214	574	149	123	202
6	Nowogródek .	35	21	51	28	223	33	202	558	195	228	135
7	Nieśwież . .	27	37	124	59	279	31	154	684	232	176	276
8	Postawy . .	6	12	5	32	45	—	11	105	62	35	8
9	Suwałki. . .	42	25	69	149	329	80	189	841	359	324	158
10	Słonim . . .	6	5	56	18	39	2	34	154	48	79	27
11	Szczuczyn . .	12	—	26	19	92	8	54	199	80	70	49
12	Święciany . .	14	7	21	19	27	56	118	248	87	95	66
13	Oszmiana . .	9	14	11	3	43	25	88	184	78	78	28
14	Wilno-Troki .	18	18	81	28	92	25	57	301	118	116	67
15	Wołożyn . .	11	16	26	39	102	39	72	294	106	115	73
16	Wołkowysk .	31	74	215	44	253	39	154	779	317	215	247
17	Wilejka . . .	47	138	87	331	97	279	83	1.015	406	344	265
		368	537	1.200	1.014	2.555	787	1.810	7.903	3.004	2.636	2.263

obywatelskiego dla tych, którzy albo wcale nie mogli korzystać ze szkoły powszechnej albo ukończyli tylko niższe jej klasy.

Wyczuwając ten kierunek rozwojowy w Kursach Trzystopniowych, oraz biorąc pod uwagę założenia nowych programów szkolnych Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego już w ubiegłym roku zmieniło częściowo program Kursów. Zmiany te występują jeszcze w większym stopniu w programach na rok szkolny 1935/36. Program ten jest opracowany na doświadczeniach lat dawnych i roku ubiegłego.

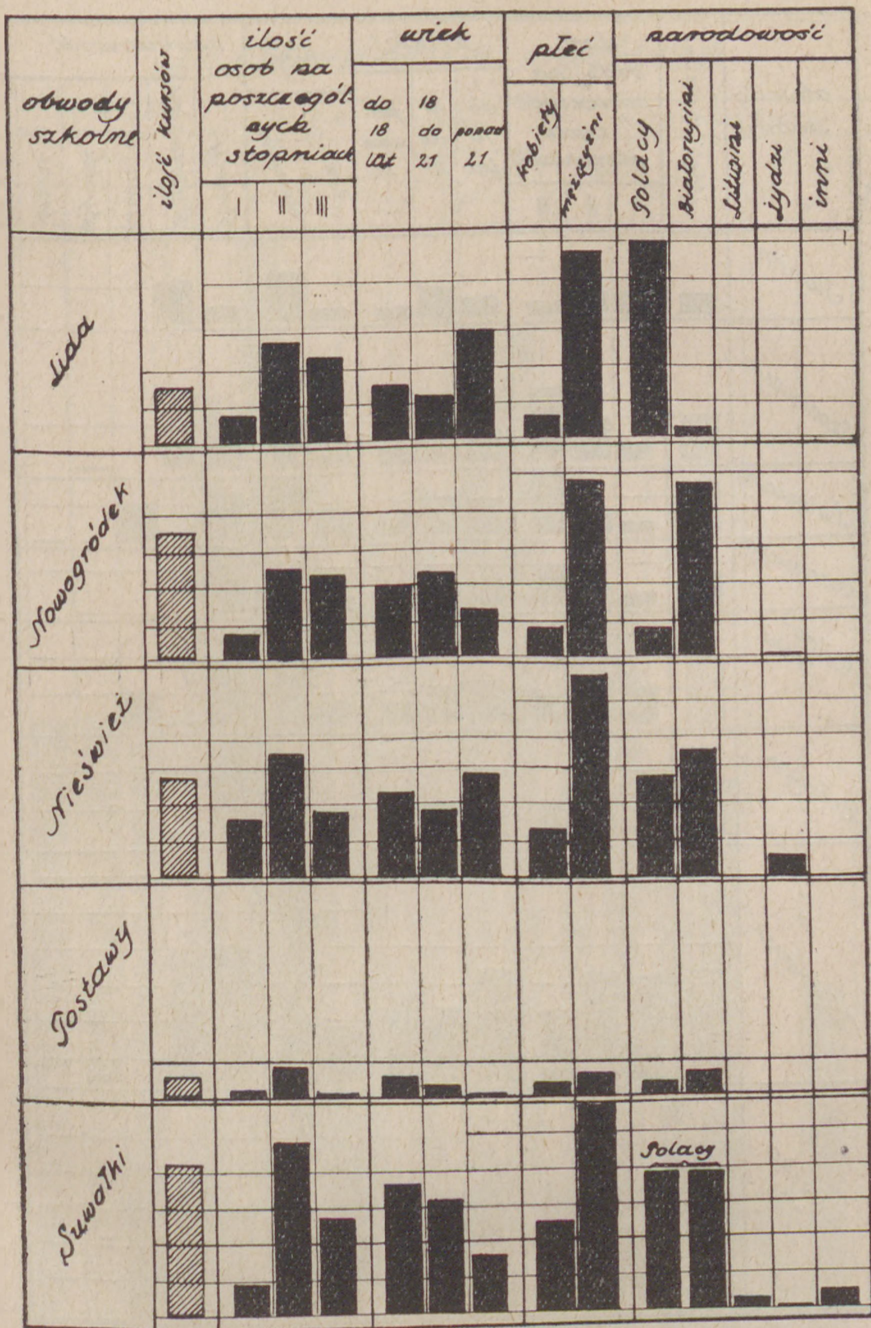
DLA DOROSŁYCH.

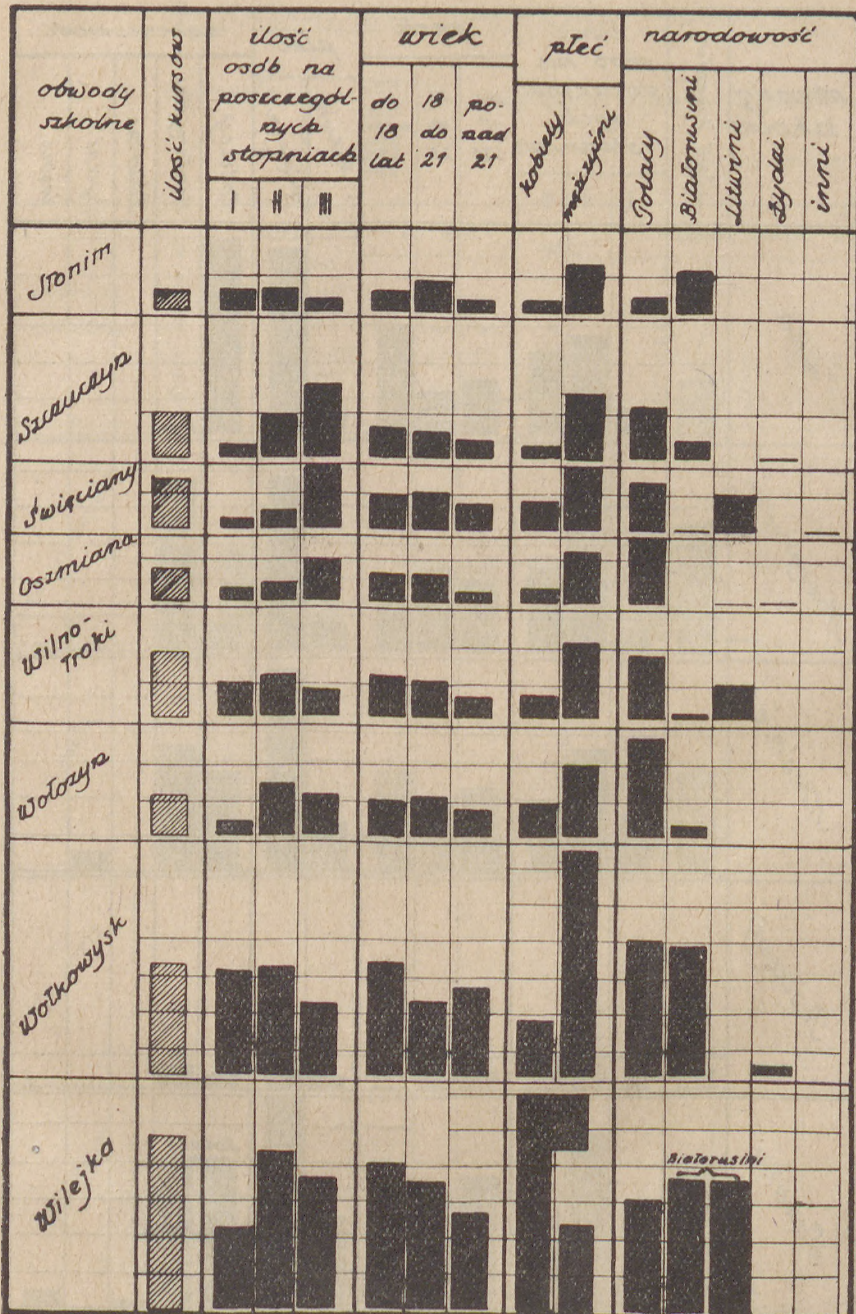
za rok 1934/35.

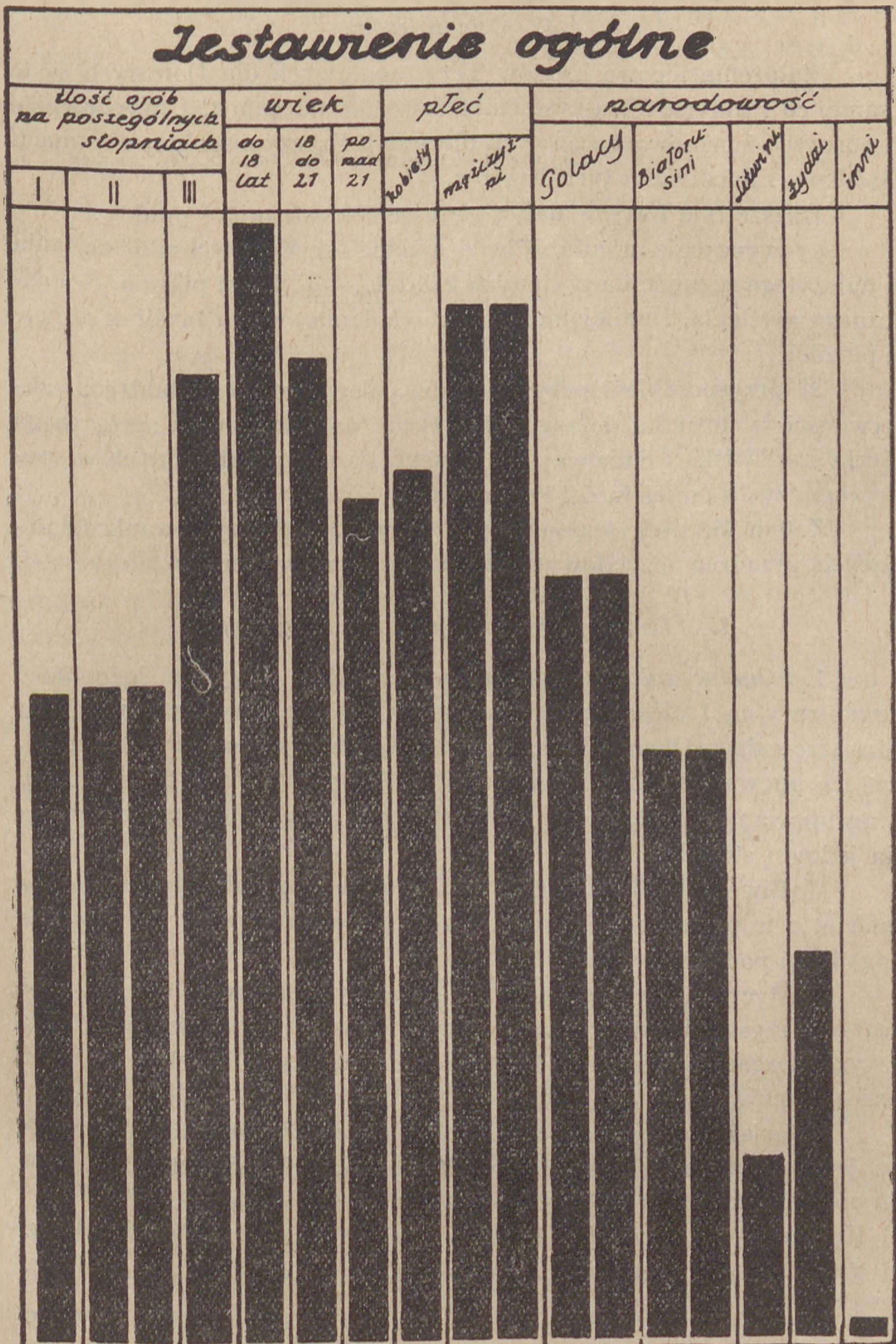
Narodowość					Z jakich organizacyj			Dni i godzin		Koszta kursu		Źródła dochodu		
Polacy	Białorusini	Litwini	Żydzi	Inni	Z. S.	K. M. W.	Innych organizacyj i niezorganizowanych	Dni	Godzin	Złotych	Groszy	Samorząd gminny	Samorząd powiatowy	Inne źródła
323	344	8	—	—	52	128	495	673	2.019	Brak danych				
252	38	—	2	—	114	25	153	566	1.506	304	—	16.00	150.00	138.00
127	261	—	—	1	96	55	238	760	1.963	316	05	11.00	152.70	152.35
163	301	106	41	—	23	—	588	877	2.284	131	75	131.75	—	—
542	22	10	—	—	64	71	439	1.243	3.665	2.247	50	80.50	1.560.00	607.00
82	474	—	2	—	66	71	421	1.035	2.913	462	31	462.31	—	—
265	365	—	54	—	59	86	539	861	2.374	337	70	337.70	—	—
40	65	—	—	—	30	35	40	168	464	60	51	54.51	—	6.00
774	—	21	3	43	203	9	629	1.565	3.917	2.724	30	—	63.00	2.661.30
39	115	—	—	—	18	—	136	348	886	171	10	—	133.20	37.90
144	53	—	2	—	40	38	121	525	1.578	591	00	219.65	—	371.35
132	2	95	17	2	66	37	145	397	1.010	186	60	79.00	—	107.60
176	1	2	5	—	80	62	42	480	1.500	71	79	34.71	—	37.08
184	18	99	—	—	44	24	233	70	140	250	00	—	95.00	155.00
268	26	—	—	—	86	37	171	650	1.670	748	53	98.53	650.00	—
381	370	—	28	—	177	138	464	1.224	3.109	452	50	371.00	—	81.50
298	717	—	—	—	149	125	741	1.839	5.205	435	89	195.39	73.60	166.90
4.190	3.172	341	154	46	1.367	941	5.595	13.281	36.213	9.491	53	2.092.05	2.877.50	4.521.98

Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych

obwody szkolne
ilość kursów
ilość osób na poszczególnych stopniach
I
II
III
wiek
do 18 lat
18 do 21
ponad 21
płeć
kobiety
mężczyźni
narodowość
Polacy
Białorusini
Litwini
Żydzi
inni
Lida
Nowogródek
Nieśwież
Postawy
Suwałki
Polacy

obwody szkolne
ilość kursów
ilość osób na poszczególnych stopniach
I
II
III
wiek
do 18 lat
18 do 21
ponad 21
płeć
kobiety
mężczyźni
narodowość
Polacy
Białorusini
Litwini
Żydzi
inni
Słonim
Szczuczyn
Święciany
Oszmiana
Wilno-Troki
Wołożyn
Wołkowysk
Wilejka
Białorusini

Zestawienie ogólne
Ilość osób na poszczególnych stopniach
wiek
płeć
narodowość
I
II
III
do 18 lat
18 do 21
ponad 21
kobiety
mężczyźni
Polacy
Białorusini
litwini
żydzi
inni

c) Program na rok 1935/36.

I. Cele Kursów.

Założenia ideowe Kursów Trzystopniowych dla Dorosłych są te same, co i innych form systematycznego kształcenia t. j. wychowanie twórczych i pełnowartościowych obywateli Rzeczypospolitej w ramach środków i możliwości tych Kursów.

Bliższe cele Kursów dadzą się ująć w następujące punkty:

1) wyuczenie analfabetów i półanalfabetów techniki czytania i należytego rozumienia czytanych książek, — techniki pisania, — logicznego myślenia, i umiejętności wypowiadania swoich myśli w mowie i piśmie;

2) przysposobienie obywatelskie, polegające na rozbudzeniu aktywności w stosunku do zagadnień życia osobistego, oraz społecznego życia środowiska i Państwa; — i zdobycia szeregu potrzebnych w społecznem życiu umiejętności i sprawności.

Zatem kursiści otrzymają podstawy do wykorzystywania istniejących urządzeń oświatowych dla dalszej pracy samokształceniowej.

II. Organizacja Kursów Trzystopniowych.

1. *Ogólne założenia organizacyjne.* Aby utrzymać jednolitość organizacyjną i ideowo-programową w Kursach trzystopniowych na obszarze całego Okręgu Wileńskiego i wpłynąć jednocześnie na większe ich upowszechnienie się, materjał dydaktyczny zosiał tak wybrany i ugrupowany, że może być wyczerpany w ramach 64 godzin pracy na jednym stopniu.

Możliwe jest jednak dopasowanie go i do znacznie większej liczby godzin, a to przez rozszerzanie i bardziej szczegółowe opracowywanie zagadnień podstawowych.

Elastyczność wytycznych programowych pozwoli organizować Kursy Trzystopniowe zarówno przy szkołach jednoklasowych, jak i wyżej zorganizowanych, w których kilku nauczycieli zechce się zająć pracą Kursów.

Materjał przeznaczony dla jednego stopnia opracowuje się w ciągu jednego okresu pracy Kursów, który trwa od początku listopada do początku kwietnia każdego roku szkolnego, a mianowicie:

a) listopad	— 4 tygodnie (2 dni w tyg.)	= 8 dn.	(2 g. dz.)	= 16 g.
b) grudzień	— 3 tygodnie (2 dni w tyg.)	= 6 dn.	(2 g. dz.)	= 12 g.
Razem do B. N.	— 7 tygodni (2 dni w tyg.)	= 14 dn.	(2 g. dz.)	= 28 g.

c) styczeń	— 2 tyg. (2 dni w tyg.)	= 4 dn.	(2 g. dz.)	= 8 g. pr.
d) luty	— 3 tyg. (2 dni w tyg.)	= 6 dn.	(2 g. dz.)	= 12 g. pr.
e) marzec	— 4 tyg. (2 dni w tyg.)	= 8 dn.	(2 g. dz.)	= 16 g. pr.
Razem od N. R.	— 9 tyg. (2 dni w tyg.)	= 18 dn.	(2 g. dz.)	= 36 g. pr.

Razem wogóle w jednym okresie pracy Kursu:

do Boż. Nar.	7 tygodni	= 14 dni	= 28 godzin pracy
od Now. Roku	9 tygodni	= 18 dni	= 36 godzin pracy
	16 tygodni	= 32 dni	= 64 godziny pracy.

Chcąc zwiększyć liczbę godzin pracy możemy: albo zwiększyć liczbę godzin nauczania w ciągu jednego dnia do 3-ch i wtedy będziemy mieli: 32 dni × 3 = 96 godzin w ciągu całego okresu; albo zwiększyć liczbę dni nauki w tygodniu do 3-ch po 2 godzin i wtedy będziemy mieli 16 tyg. × 3 = 48 dni; 48 dni × 2 = 96 godzin pracy w ciągu całego okresu; albo zwiększyć liczbę godzin nauki w ciągu jednego dnia do 3-ch i liczbę dni nauki w tygodniu do 3-ch, wtedy będziemy mieli 16 tyg. × 3 = 48 dni; 48 dni × 3 = 144 godzin pracy w ciągu całego okresu.

Przedmioty nauczania. Na kursie prowadzić należy następujące przedmioty:

1) język polski — 32 godz. w ciągu jednego okr.
2) rachunki — 16 godz. w ciągu jednego okr.
3) przysposobienie obywatelskie — 16 godz. w ciągu jednego okr

Tygodniowy rozkład godzin.

1. Język polski — 2 godz. tygodniowo.
2. Rachunki — 1 godz. tygodniowo.
3. Przysposobienie obywatelskie — 1 godz. tygodniowo.

UWAGA. O ile zwiększamy liczbę godzin pracy w ciągu roku do 96 godzin, wówczas dodajemy 16 językowi polskiemu i 16 przysposobieniu obywatelskiemu; o ile zwiększamy do 144 godzin — językowi polskiemu — 32 godziny, rachunkom — 16 godzin i przysposobieniu obywatelskiemu — 32 godziny.

Świetlica i prace ralizacyjne. Świetlica jest dla Trzystopniowych Kursów terenem, na którym kursiści zaprawiają się do prac sa-

mokształceniowych i realizacyjnych. Prace te zostały omówione w części organizacyjnej Kursów Doświadczalnych Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych, tylko na Kursach Trzystopniowych winny być one tak dobierane, aby nie były zbyt trudne do wykonania dla kursistów.

Prowadzenie świetlicy wymagałoby dodatkowych 32 godzin rocznie, licząc po 2 godziny tygodniowo. Praca ta tylko na pierwszym stopniu byłaby bardziej uciążliwa dla nauczyciela,—na stopniach wyższych zyskałby nauczyciel wydatną pomoc ze strony kursistów.

Świetlica winna być zaopatrzona w pisma, bibljoteczkę wędrowną, mapy, obrazy i t. d. Życie jej winno być ujęte regulaminem ułożonym i uchwalonym przez zarząd świetlicy i ogół członków.

Regulamin Kursu. Kurs należy rozpocząć najpóźniej w pierwszych dniach listopada i skończyć najwcześniej w ostatnich dniach marca. O rozpoczęciu kursu należy powiadomić Inspektorat Szkolny najpóźniej w ciągu 5-ciu dni od rozpoczęcia, podając: a) kto kurs prowadzi; b) ile osób zapisało się, w tem ilu mężczyzn, ile kobiet, c) poziom przyjętych, — który stopień został uruchomiony; d) w których dniach i godzinach kurs będzie prowadzony; e) czy będzie prowadzona praca świetlicowa, gdzie, w których dniach i godzinach; f) w jakie pomoce naukowe już kurs został zaopatrzony, jakie dostarczy szkoła miejscowa, gmina i o co kierownictwo kursu prosi Inspektorat. Najdalej w ciągu 2 tygodni po zakończeniu należy złożyć Inspektoratowi Szkolnemu sprawozdanie, wzorując się na sprawdzaniu roku 1934/35.

Na Kursie winien być prowadzony dziennik lekcyjny, ewidencja kursistów i wykaz uczęszczania w/g nadesłanego przez Inspektorat Szkolny wzoru.

Zaopatrzenie Kursu. Należy starać się, aby Kursy Trzystopniowe były należycie wyposażone w pomoce naukowe i in., których dostarcza miejscowa szkoła powszechna, gmina, Inspektorat Szkolny i Powiatowa Komisja Oświaty Pozaszkolnej.

Gmina dostarcza dla Kursu zazwyczaj opału, zaopatruje w czasopisma, daje światło, szkoła daje lokal i takie pomoce naukowe, w które jest zaopatrzona, Inspektorat Szkolny i Powiatowa Komisja Oświaty Pozaszkolnej winny pomóc w zaopatrzeniu Kursu w bibljoteczkę wędrowną, podręczniki, latarnie, przezrocza i t. d., oraz w wynagrodzeniu nauczycieli. Opieka nad Kursami należy do obowiązków obwodowego instruktora oświaty pozaszkolnej.

III. Wytyczne programowe Trzystopniow. Kursów Dla Dorosłych

	Cele	Realizacja celów		
		Materjał dydaktycz.	Teren pracy	Prace samodzielne i realizacja
Stopień I.	1. Kształcenie umiejętności w zakresie czytania, pisania, mówienia, liczenia. 2. Opanowanie wiedzy w zakresie najbliższego środowiska.	1. Język polski, rachunki. 2. Wiadomości o środowisku i gminie, (ziemia, ludzie zorganizowani, kultura materjalna i duchowa).	1. Klasa, 2. Świetlica, 3. Teren gminy (wycieczki)	1. Ćwiczenia w technice czytania, pisania i liczenia. 2. Prace w świetlicy dla środowiska (prowadzenie gier, prace techniczne, inscenizacje). 3. Prace realizacyjne.
Stopień II.	1. Kształcenie umiejętności czytania, pisania, mówienia, liczenia. 2. Przysposobienie do samokształcenia. 3. Przysposobienie obywatelskie (rozbudzenie instynktów społecznych, wzmożenie aktywności).	1. Język polski, rachunki. 2. Wiedza ogólna: życie roślin, geografja Polski i ogólna, zjawiska z dziedziny fizyki. 3. Wiadomości o naszym powiecie: ziemia, człowiek zorganizowany, kultura materjalna i duchowa, organizacja Państwa Polskiego.	1. Klasa, 2. Świetlica powszech.	1. Ćwiczenia w technice czytania rozumowanego. 2. Początkowe ćwiczenia w samodzielnem wykorzystaniu książki. 3. Prace w świetlicy dla środowiska (gazeta, inscenizacje, pogadanki, referaty i inne prace realizacyjne).
Stopień III.	1. Przysposobienie do samokształcenia. 2. Przysposobienie obywatelsko-państwowe (rozbudzenie instynktów społecznych, wzmożenie aktywności).	1. Język polski, rachunki. 2. Wiedza o naszem Państwie, kultura duchowa i materjalna naszej ziemi (Wileńszczyzna, Nowogródczyzna, Grodzieńszczyzna, Polska).	1. Klasa. 2. Świetlica.	1. Ćwiczenia w opanowaniu techniki samokształcenia. 2. Praca w świetlicy (czytanie gazety, widowisko regionalne, wieczornice)

IV. Przedmioty nauczania.

JĘZYK POLSKI:

a) *Stopień pierwszy* — (32 godziny lub więcej w ciągu okresu pracy).

Materjał dydaktyczny. Wzrokowe i słuchowe ćwiczenia w wyodrębnianiu wyrazów w zdaniu, oraz dźwięków w wyrazach. Rozpoznawanie dźwięków i liter, składanie wyrazów ze znanych dźwięków i liter. Odczytywanie wyrazów i zdań. Odwzorowywanie i pisanie wyrazów i zdań. Czytanie pisma i druku. Pisanie z tablicy i książki pod kierunkiem nauczyciela lub samodzielnie. Pisanie ze słuchu i z pamięci łatwych zdań z podręcznika i wyjątków z książek. Wypowiadanie się kursistów na różne tematy, związane z ich życiem osobistem, z ich pracą na roli, oraz społecznem życiem środowiska. Wielkie litery po kropce, w imionach własnych ludzi, zwierząt, miejscowości, nazwy organizacyj, instytucyj i in. Kropka, przecinek, znak zapytania. Pisanie ó, o, ó = niewymieniające się z *o; rz* po spółgłoskach. Najczęściej używane litery z *h*. Zdanie proste i jego podział na dwie główne części.

Uwagi metodyczne. Naukę języka polskiego rozpoczyna się na stopniu pierwszym od rozmówek nauczyciela z kursistami i kursistów między sobą na tematy związane z ich życiem osobistem, pracą na roli, w gospodarstwie, a także na tematy związane z życiem społecznem wsi, gromady, gminy i powiatu. Może tu być również wykorzystany materjał historyczny, związany z przeszłością danej miejscowości.

Należy się starać, aby każda pogawędka z kursistami, a szczególnie na początku I-go stopnia przybrała formę miłej sąsiedzkiej pogwarki, dającej kursistom dużo wewnętrznego zadowolenia.

Dopiero po uzyskaniu takiej atmosfery należy przystąpić do nauki czytania i pisania i prowadzić tę naukę takiemi metodami, któreby najmniej zrażały kursistów jako już ludzi dorosłych.

Na pierwszym stopniu można używać Elementarza Powiastkowego dla Dorosłych — Falskiego. Ponieważ jeszcze na tym poziomie młodzież samodzielnie czytać nie umie, byłoby rzeczą pożądaną, aby w czasie pracy świetlicowej urządzono zbiorowe czytanie gazet i książek, co pobudziłoby mocno młodzież do zdobywania umiejętności czytelnictwa.

b) *Stopień drugi.* (32 godziny lub więcej w ciągu jednego roku pracy).

Materjał dydaktyczny. Ćwiczenia w opanowaniu techniki poprawnego i płynnego czytania i pisania łatwiejszych, mniejszych i większych całości z podręcznika, książek i gazet.

Wypowiadanie swoich myśli w formie prostej a zrozumiałej w związku z przeczytanemi całościami i zapisywanie ich w zeszycie w formie planu czytanek, uwag i notatek. Przepisywanie z podręczników, książek i gazet pod kierunkiem nauczyciela. Pisanie listów, podań do instytucyj i urzędów w sprawach, związanych z osobistem życiem kursistów i ich życiem społecznem w środowisku. Pisanie protokułów na zebraniach i t. d. Wypełnianie przekazów, blankietów P. K. O. Wygłaszanie wierszy ze zwróceniem uwagi na dykcję. Z ortografji: ó//o; rz//ż i sz; h//ch; litery: ą, ę obok połączeń literowych: on, om, em; pisanie końcówek narzędnika em, ym, emi, ymi. Z gramatyki: części zdania pojedyńczego, — zdanie złożone.

Uwagi metodyczne. Na stopniu drugim należy wprowadzić poza czytaniem podręcznika systematyczną lekturę „Naszej Wsi" i innych pism oświatowych, oraz łatwiejszych książek.

Czytanie to odbywa się w następujący sposób: artykuł z gazety, łatwiejsze i ciekawsze ustępy z książek czyta wskazany przez nauczyciela kursista, — inni robią notatki ważniejszych myśli. Po przeczytaniu w ten sposób całego artykułu lub ustępu z książki, nauczyciel otwiera dyskusję, która początkowo będzie prostą wymianą zdań między kursistami.

Artykuły trudniejsze względnie o takiej treści, która może wywołać nastrój u kursistów i wzbudzić uczucia społeczne i patrjotyczne — czyta sam nauczyciel lub dobrze czytający kursista.

Pod koniec okresu pracy na stopniu drugim kursiści biorą również prace do domu. Mogą to być zespołowe prace samokształceniowe uprzednio już w klasie omówione lub prace indywidualne o tymsamym charakterze.

Również do prac realizacyjnych może dać pobudkę język polski na tym stopniu.

Podręcznik dla drugiego stopnia: A. Czerwiński i W. Szymanowska — „Zbliska i zdaleka" dla słabszych zespołów: „Ku jasnej doli".

c) *Stopień trzeci* (32 godziny lub więcej w ciągu okresu pracy).

Materjał dydaktyczny. Czytanie głośne, poprawne i płynne z uwzględnieniem akcentu uczuciowego i logicznego. Czytanie ciche — szybkie i trafne ujmowanie treści przeczytanych cicho całości i zapisy-

wanie jej w formie dyspozycji i krótkiego streszczenia. Wypowiadanie się kursistów na tematy zaczerpnięte z życia i lektury i samodzielne opowiadanie treści przeczytanych książek, charakteryzowanie tła akcji, sytuacji, osób, ich wzajemnego stosunku do siebie i otoczenia dalszego lub świata, — treści akcji z uwypukleniem momentów kulminacyjnych i zwrotnych, — języka, analogij zaobserwowanych w życiu, podkreślenie tendencyj ideowych utworu, — autora i jego prac. Opisy przedmiotów, osób, sytuacyj i krajobrazów, oraz wypracowanie na podstawie bezpośredniej obserwacji, wspomnień i lektury. Przepisywanie i pisanie z pamięci, jako ćwiczenia ortograficzne. Pisanie ze słuchu jako sprawdzian znajomości pisowni. Krótkie notatki i korespondencje do pism oświatowych o pracy kursu, organizacyj i społecznej pracy środowiska.

Uwagi metodyczne. Na poziomie trzeciego stopnia winni kursiści już zdobyć tylko wprawę w poprawnem, wyraźnem i płynnem czytaniu nietylko czytanek z podręcznika ale i artykułów z gazet, ustępów z książek i t. d. Sprawność tę wykorzystają kursiści odrazu w pracy samokształceniowej, która może mieć tu jeszcze charakter dorywczych zebrań z przygotowanemi przez kursistów referatami, opowiadaniami z przeczytanych książek, oraz czytaniem przygotowanych artykułów i ustępów z książek.

Forma ta z jednej strony zachęca zdolniejszych do intensywniejszej pracy nad sobą w zakresie pracy społeczno-oświatowej, jako przodowników tej pracy, słabszych zaś zainteresowuje książka i pobudzi do czytelnictwa. Kursy Trzystopniowe bowiem mają przygotować kursistów do pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę. Temi więc umiejętnościami winni się wykazać kursiści już na poziomie trzeciego stopnia.

Przy większej liczbie sił nauczycielskich i większej ilości godzin (do 96 lub 144) należałoby na trzecim stopniu wprowadzić i omówić zagadnienia z historji literatury w oparciu o następujące tematy: a) Pieśń Bogurodzica, b) Kochanowski — Pieśń o wsi — wyjątek z Sobótek, c) Wincenty Pol — Pieśń o ziemi naszej (wyjątki), d) A. Mickiewicz — Oda do młodości. Grażyna (wyjątki), e) H. Sienkiewicz — Janko muzykant, f) B. Prus — Antek, g) M. Konopnicka — Dym, h) Wł. Reymont — Chłopi (opis przyrody i obrzędów religijnych), i) Sieroszewski — Józef Piłsudski (wyjątki), j) Żeromski — Wiatr od morza (wyjątki), k) Pamiętniki chłopów z Wileńszczyzny i Nowogródczyzny — Nakład Instytutu Gosp. Społ. — 1935.

Przy rozbiorze czytanych dzieł z literatury należy zastosować schemat, przewidziany w materjale dydaktycznym.

Materjał do języka polskiego w mniejszym rozmiarze godzin należy wyczerpać na stopniu trzecim z pism oświatowych, książek i następujących podręczników: „Zbliska i zdaleka — cz. II-ga i cz. IV-ta.

RACHUNKI

a) *Stopień pierwszy* (16 g. lub więcej w ciągu całego okr. pracy).

Materjał dydaktyczny. Zapisywanie liczb do tysiąca i odczytywanie tych liczb. Dodawanie w zakresie tysiąca i odejmowanie. Mnożenie i dzielenie w zakresie tysiąca przez liczbę jednocyfrową. Tabliczka mnożenia i posługiwanie się nią. Obliczanie figur prostokątnych i skala Miary metryczne linjowe, powierzchniowe i miary ciężaru, mierzenie powierzchni oraz ważenie ciężarów.

Uwagi metodyczne. Na Kursach Trzystopniowych już na poziomie pierwszego stopnia należy nietylko nauczyć kursistów czterech działań z arytmetyki i najelementarniejszych wiadomości z geometrji, ale także i umiejętności posługiwania się niemi w realnych warunkach życia.

Każdy materjał należy opracować gruntownie, bez zbytniego pośpiechu, ograniczając go w jaknajwiększym stopniu, co do jego ilości. Dobrą lekcją jest taka, która zainteresuje wszystkich kursistów, wszystkich pociągnie do pracy, i da im świadomość, jaki pożytek z niej odnieśli. Nie będzie to rzeczą trudną, gdy się będzie czerpało materjał do zadań z zakresu codziennego życia i pracy kursisty. Trudności pewne nastręczy tu ta okoliczność, że kursiści przynoszą ze sobą dużo wiadomości praktycznych, a nie mają podstaw rachunku wogóle. Tę trudność pokonać można umiejętnie. Można się posługiwać podręcznikiem: Stattlerówna i Wyszomirski: Zadania rachunkowe dla wsi — część I-sza.

Obok rachunku pamięciowego należy wprowadzać już na tym poziomie rachunek piśmienny.

b) *Stopień drugi* (16 g. lub więcej w ciągu całego okresu pracy).

Materjał dydaktyczny. Zapisywanie i odczytywanie liczb powyżej tysiąca. Pamięciowe i piśmienne ćwiczenia w szybkiem dodawaniu i odejmowaniu. Mnożenie i dzielenie przez liczbę dwucyfrową. Ćwiczenia w obliczaniu zadań ułożonych na podstawie znajomości skali i mapy w zakresie przerabianego materjału z przysposobienia obywatel-

skiego, oraz życia społecznego w środowisku i pracy na swoim warsztacie rolnym. Powtórzenie miar metrycznych, mierzenie pola trójkątów. Najprostsze wiadomości o ułamkach.

Uwagi metodyczne. Ogólne zasady będą tu te same, co i na pierwszym stopniu. Należy tu tylko zwrócić większą uwagę na praktyczne zastosowanie zdobywanych umiejętności. Np. na lekcjach przysposobienia obywatelskiego nauczyciel do całego szeregu zagadnień stosuje umiejętności, zdobyte na lekcjach rachunków. W ten sposób rachunki są również podbudową do stwarzania wychowawczych momentów na godzinach języka polskiego. Da to umiejętna i trafna korelacja materjału przerabianego z różnych przedmiotów Kursów Trzystopniowych.

Podręcznik — jak na pierwszym stopniu.

c) *Stopień trzeci* (16 g. lub więcej w ciągu całego okresu pracy).

Materjał dydaktyczny. Ćwiczenia w praktycznem posługiwaniu się rachunkiem pamięciowo i na piśmie w zakresie liczb całkowitych i ułamkowych (ułamków takich jak: $^1/_2$, $^1/_3$, $^3/_4$, $^4/_5$ itd). Układanie budżetu, rachunek, pokwitowanie, weksel, szybkie posługiwanie się skalą mapy.

Uwagi metodyczne. Na trzecim stopniu kursiści ćwiczą się w stosowaniu rachunków w codziennem życiu osobistem i życiu społecznem środowiska. Rachunek winien pozwolić kursistom zrozumieć sens rachunkowego porządku w życiu osobistem i społecznem. Zamiłowanie do liczenia w codziennem życiu osobistem czyni człowieka zwykle panem sytuacji na swoim warsztacie pracy, w życiu społecznem, — budzi wzajemne zaufanie w gromadzie, a zatem stanowi silną więź społeczną.

PRZYSPOSOBIENIE OBYWATELSKIE.

a) *Stopień pierwszy.*

Materjał dydaktyczny (10 godzin lub więcej w ciągu jednego okresu pracy).

Mapa województw północno-wschodnich Polski. Wprawa w czytaniu tej mapy. Gmina, jej nazwa, położenie, granice, sąsiednie gminy, mapa gminy i jej wykorzystanie dla praktycznych celów. Ukształtowanie pionowe. Wody, jeziora i inne bogactwa naturalne gminy. Powiat, gminy powiatu, wielkość powiatu, jego granicę i sąsiednie powiaty. Ukształtowanie pionowe powiatu, wody, jeziora i inne bogactwa naturalne powiatu. Gleba, najbardziej typowe gleby, ich klasy-

fikacja i rozmieszczenie poszczególnych klas gleby na terenie powiatu. (Wiadomości z Urzędu Ziemskiego). Ziemie — województwa, Wileńczyzna, Nowogródczyzna i Grodzieńszczyzna. Ukształtowanie pionowe, wody, jeziora i bogactwa naturalne tych ziem.

Mieszkańcy gromady, gminy i powiatu, jako grupy terytorjalnej, przymusowej. Miejscowe, gminne i powiatowe organizacje społeczne i gospodarcze i zakres ich działalności. Mieszkańcy powiatu i ich zajęcie. Rolnictwo i jego stopień kultury w gminie, w powiecie. Przysposobienie rolnicze, gospodarstwa przykładowe, gospodarstwa uprzemysłowione. Państwowe urzędy ziemskie, urzędy rozjemcze, urzędy skarbowe i rodzaje podatków.

Starosta — przedstawiciel władzy zwierzchniej — gospodarz powiatu.

UWAGI. Na każdej lekcji, szczególnie w okresie początkowym nauki na Kursach, należy wykorzystać wiadomości, które kursiści zdobyli doświadczeniem życiowem. Powoli należy prostować pojęcia, oraz stopniowo wprowadzać terminy literackie w miejsce używanych terminów miejscowych.

Zanim nauczyciel przystąpi z kursistami do odczytywania mapy, należy im naprzód dać do ręki urzędowy plan ich wioski i gruntów i wykazać pożytek z umiejętności wykorzystywania planu i mapy. Następnie dać kursistom do ręki mapę sztabową i na podstawie spostrzeżeń o różnicach z planem wsi wprowadzić pojęcie skali. W praktyczny również sposób wprowadzić kompas do orjentowania mapy.

Dopiero po tak przepracowanym materjale wstępnym należy przystąpić do zapoznania ze znakami mapy województw północno-wschodnich R. P. i jej odczytywania. Mapę trzeba znowu najpierw porównywać z terenem znanym i przez porównanie dochodzić dopiero do określenia znaków topograficznych na mapie. Tu odrazu należy wykazać pożytek z umiejętności posługiwania się mapą np. w wojsku, a nawet w gospodarstwie.

Słuchacze poznają już na pierwszym stopniu ziemię wileńsko-nowogródzką i grodzieńską.

Skolei kursiści poznają zorganizowane społeczeństwo gromady, gminy, sąsiednich gmin i powiatu. Materjału spostrzeżeniowego dostarczą im organizacje społeczne i gospodarcze oraz instytucje. Powoli spostrzegają kursiści pewne różnice grup ludzi zorganizowanych. Nie można tu pozwolić na werbalizm i abstrakcję, każde zagadnienie winno

być przepracowane na podstawie bezpośrednich spostrzeżeń kursistów. W tym celu należy przewidzieć cały szereg wycieczek, szczególnie do objektów rolnych, jak poletek doświadczalnych, przykładowych gospodarstw rolnych, szkół rolniczych i t. d. Omawiając spostrzeżenia o życiu dostępnych kursistom ogniw organizacyj społecznych, należy odrazu zaznajomić ogólnie z nadrzędnemi organami tych organizacyj.

W ten sposób mgliste początkowo u kursistów pojęcie Polski będzie nabierało coraz większej wyrazistości, budowane przez znajomość terenu powiatu i znajomość licznych węzłów, wiążących go z całością.

Dlatego powiat, jako całość opracowuje się bardzo gruntownie, szczególnie jako całość administracyjno-gospodarczą. Taka znajomość powiatu dopomoże kursiście do zrozumienia Polski, jako całości Państwa.

W zakresie powiatu już wyraźnie zarysowują się trzy czynniki Państwa: ziemia, zorganizowane społeczeństwo i czynniki władzy zwierzchniej. Trzeba tu odrazu wykazać rolę starosty, jako czynnika kierowniczego, a zarazem koordynującego w organizmie społecznym powiatu dla dobra całej społeczności .

Ponieważ może dla bardzo wielu będzie to ostatni rok pracy na kursach, dlatego trzeba wykazać korzyści, wynikające ze współdziałania i współzależności powiatu z całością Państwa np. pomoc w razie klęsk żywiołowych głodującym, pomoc dzieciom, pomoc spowodu bezrobocia, związek gospodarczy tych ziem z całością i in. Ziemie poznaje kursista na tym poziomie w zakresie regjonu wileńskiego, nowogródzkiego i grodzieńskiego. Zaznajamia się z mapą województw północno-wschodnich Rzeczypospolitej.

Wiadomości o ziemi i o zorganizowanem społeczeństwie podawane są bądź równolegle, bądź w odpowiedniej korelacji zależnie od uznania uczącego.

b) *Stopień drugi* (16 g. lub więcej w ciągu jednego okresu pracy).

UWAGA. Chcąc wyczerpać w ciągu 16 godzin niniejszy program, trzeba przerabiać każdy temat podkreślony w ciągu jednej godziny.

Materjał dydaktyczny. — Polska i jej granice. Ukształtowanie pionowe. Przegląd gór, wyżyn i nizin w Polsce. *Nawadnianie ziemi polskiej* — przegląd zlewisk i dorzeczy głównych rzek. Poszczególne ziemie Polski, ich cechy odrębne i wspólne. *Bogactwa naturalne Pol-*

ski. Drogi wodne i lądowe. Morze i jego znaczenie dla Polski. W ramach Wileńszczyzny, Nowogródczyzny i Ziemi grodzieńskiej kursiści przepracowują szczegółowo: *warunki rozwoju naszego rolnictwa.* Gleby najbardziej charakterystyczne i ich rozmieszczenie w omawianym „regjonie“. Nieużytki i możliwości ich wykorzystania. Uprawa zbóż, okopowych, roślin przemysłowych. Wydajność ziemi i zależność wydajności od kultury rolnej. *Powiaty województwa wileńskiego, nowogródzkiego, białostockiego i główniejsze miasta.* Mieszkańcy Ziemi wileńskiej, nowogródzkiej i grodzieńskiej. Zajęcie ludności tych Ziem. Rolnictwo i jego stopień kultury. Na godzinach j. polskiego należałoby omówić teraz zagadnienia kultury polskiej naszego „regjonu“, jako dorobku kultury polskiej wogóle. *Organizacje rolnicze wojewódzkie.* Organizacja opieki nad rolnictwem przez Rząd i samorządy, O. T. O. i K. R., Organizacja Gospodyń Wiejskich. Izby Rolnicze i ich znaczenie, instruktorzy rolni i instr. Kół Gospodyń Wiejskich, potrzeba i zakres działania tychże. Organizacja przysposobienia rolniczego i jego znaczenie.

Organizacje społeczne Ziem: wileńskiej, nowogródzkiej i grodzieńskiej: Związki Młodzieży Wiejskiej, unifikacja Związków Młodzieży Wiejskiej, ich program pracy, Związek Strzelecki, jego cele, zadania i program pracy. Inne organizacje młodzieżowe.

Organizacje gospodarcze: Spółdzielnie Spożywców. Cele i zadania spółdzielczości Spożywców. Organizacja Spółdzielczości Spożywców (Okręgi: wileński, lidzki, baranowicki). Spółdzielczość Kredytowa. Organizacja Spółdzielczości Kredytowej. Spółdzielczość wytwórcza. Organizacja Spółdzielczości Wytwórczej. Spółdzielczość Rolniczo-Handlowa i jej organizacja. Współdziałanie poszczególnych działów spółdzielczości.

Lasy na Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie. Rozmieszczenie lasów. Przemysł drzewny i możliwości jego rozwoju. Wyrąb lasu, spławianie drzewa, przeróbka drzewa, tartaki: pędzenie smoły, wyrób octu drzewnego, terpentyny, celulozy, (materjał na papier), zapałek, dykty. Przemysł stolarski: fabryki mebli, budownictwo łodzi i kajaków, budownictwo domków drewnianych. Organizacja przemysłu drzewnego naszego regjonu i znaczenie tego dla dobrobytu ludności.

Rybołówstwo i widoki jego rozwoju na naszych terenach.

c) *Stopień trzeci:* (16 godzin lub więcej w ciągu jednego okresu pracy).

UWAGA. Część tematów kursiści opracowują w domu i wygłaszają w formie referatów na terenie świetlicy. Nauczyciel przerabia tylko niektóre tematy.

Materjał dydaktyczny. Plan, mapa sztabowa, mapa rejonu, mapa Polski: mapa fizyczna, mapa polityczna. Czytanie mapy politycznej regjonu i Polski. Większe rzeki: Wilja z dopływami; Niemen, Dźwina, Wisła z dopływami, Odra z Wartą, Dniestr, Prypeć. W związku z siecią rzeczną umiejscowienie okolicy własnej i okolic poznanych na drugim stopniu. Przegląd tych krain. *Nad morzem: nad brzegiem morza, połów ryb, burza na morzu, latarnia morska, Gdynia—port polski. W górach: nad Morskiem Okiem, lawina* śnieżna, dzień z juhasami na halach, *powódź w górach. U źródeł Wisły: Wodospad Białej Wisełki. Łodzią przez Pieniny. Spław drzewa Czeremoszem. Wśród bagien i lasów. Łodzią po spokojnej rzece polskiej* (bobry). Zbiór siana na Polesiu. Żubry w puszczy Białowieskiej. Zima na Wileńszczyźnie. U bartnika w puszczy Kurpiowskiej.

W krainach pól uprawnych: Nasze pola w czasie słot jesiennych, w zimie, na wiosnę i w lecie. Wieś wileńsko-nowogródzka, wieś wielkopolska. Jarmark w Łowiczu. Dożynki w Spale.

Wśród górników. W podziemiach Wieliczki. *W kopalni węgla. Wśród szybów naftowych. Z życia wielkich miast:* Pod Ostrą Bramą. Na Wawelu. Na kopcu Unji Lubelskiej we Lwowie. Przechadzka po Poznaniu. W łódzkiej fabryce tkanin. Ruch uliczny w Warszawie. Na zamku u Prezydenta Rzeczypospolitej. *Podróże po Polsce dawniej a dziś:* Sposoby dawniejszych podróży a dzisiejsze. Z flisakami do Gdańska: tratwy , galary, spichlerze, młyny, statki, drogi żelazne, komunikacja autobusowa.

Rolnictwo. — Centralne Organizacje Społeczne w Polsce: — młodzieżowo-wiejskie, społeczno-zawodowe, gospodarcze, polityczne, (dokładnie omówić) — Związek Młodej Wsi i Związek Strzelecki. Praca tych związków — łączność Kół i Oddziałów z Centralą. Praca tych Związków i ich dorobek. Uniwersytety Ludowe. Społeczne Kursy Samokształceniowe. Zawodowe organizacje rolnicze (O. T. O. i K. R.). Izby Rolnicze — ich znaczenie i działalność.

Nastawienie rolnicze samorządu terytorjalnego i jego pomoc rolnictwu. Instruktorzy rolni — konieczność ich pracy. *Przysposobienie rolnicze.* Znaczenie i organizacja konkursów rolnych. *Ogrodownictwo, sadownictwo, bartnictwo, rybołówstwo* — znaczenie ich gospodarcze i organizacja.

Przetwórczość rolna. Gorzelnictwo, cukrownie, młyny, piekarnie, krochmalnie i t. d.

Hodowla — gospodarstwo hodowlane, rodzaje hodowli i środki ulepszenia hodowli. Znaczenie hodowli w gospodarce indywidualnej i państwowej.

Górnictwo — bogactwa kopalniane Polski — węgiel, rudy metalowe, ropa naftowa, sól.

Węgiel: — węgiel kamienny, brunatny, torf — rozmieszczenie w Polsce. Znaczenie węgla dla komunikacji i przemysłu. Znaczenie węgla dla rolnictwa.

Ropa naftowa — rozmieszczenie w Polsce. Znaczenie ropy naftowej dla przemysłu, komunikacji, rolnictwa, wosk ziemny.

Rudy metalowe — ruda żelazna, surowiec żelaza, — stal, cynk, ołów.

Sole: — sól jadalna, sole potasowe.

Źródła mineralne: — solankowe, szczawiowe, siarczane, borowinowe — ich znaczenie lecznicze, rozmieszczenie w Polsce.

Przemysł: — znaczenie bogactw mineralnych i roślinnych dla przemysłu. Przemysł w regjonie wileńsko-nowogródzkim, przemysł w Państwie. Znaczenie przemysłu dla obrony kraju. Organizacja przemysłu: wszelkie kartele, ich rola ujemna i dodatnia w obecnej polskiej rzeczywistości.

Rzemiosło: — organizacja rzemiosła w Polsce i odpowiednie szkolnictwo dokształcające i zawodowe. Znaczenie dobrego rzemieślnika w życiu społecznem. Izby Rzemieślnicze, cechy rzemieślnicze — ich teren pracy. Chałupnictwo i rodzaje pracy chałupniczej. Rynki zbytu rzemiosła polskiego i organizacja zbytu.

Handel: — znaczenie dobrego i stałego pieniądza w handlu. Organizacja handlu. Szkodliwość zbytniego pośrednictwa. Handel hurtowy i detaliczny. Handel krajowy i zagraniczny. Znaczenie handlu zagranicznego. Znaczenie komunikacji dla handlu, komunikacja kolejowa, wodna. Znaczenie morza dla handlu.

Spółdzielczość:— Cele i zadania spółdzielczości, uspołecznienie kapitału dla dobra mas ludowych. Spółdzielczość spożywców organizuje spożywców do walki z wyzyskiem prywatnego handlu, rolnicza spółdzielczość wytwórcza organizuje rolników do przetwarzania płodów rolnictwa, spółdzielczość kredytowa organizuje rolnikowi dostępny kre-

dyt. Spółdzielczość rolniczo - handlowa dostarcza środków produkcji i organizuje zbyt płodów rolnictwa. Dzień spółdzielczości.

Banki Spółdzielcze i ich znaczenie w organizacji kapitałów ludowych do walki o polepszenie bytu tych mas. Wytwórczość spółdzielcza.

Wielka przyszłość spółdzielczości w Polsce — spółdzielczość wyszła zwycięsko z kryzysu. Szkoły spółdzielcze: Trzyletnia Szkoła Spółdzielcza w Warszawie, Spółdzielcza Szkoła Rolnicza w Nałęczowie, działy spółdzielcze w szkołach handlowych w Wilnie.

Inne banki. Organizacja banków. Banki prywatne, akcyjne, państwowe: Bank Polski i jego znaczenie dla Państwa. P. K. O., Kasy Komunalne. Dzień oszczędności. Znaczenie i formy oszczędności.

Turystyka. — Polska jest duża i piękna. Każdy obywatel winien znać swój kraj. Zależnie od warunków lokalnych kursu nauczyciel ujmie ten temat szerzej, względnie w kilku pogadankach.

Władza zwierzchnia Państwa. — Czynniki władzy zwierzchniej Państwa: Prezydent Rzeczypospolitej, jako Głowa Państwa. Sposób wyboru i czas trwania kadencji Prezydenta Rzeczypospolitej. Prawa i obowiązki Prezydenta: mianuje Rząd, jest najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych i władz cywilnych, posiada prawo łaski w stosunku do skazanych wyrokiem sądowym. Znaczenie silnej władzy skupionej w rękach Prezydenta.

Rząd Rzeczypospolitej. — Prezydent mianuje Prezesa Rady Ministrów. Gabinet Ministrów. Ministrowie, kierownicy poszczególnych Ministerstw, ich praca w poszczególnych dziedzinach życia społecznego Państwa. Odpowiedzialność parlamentarna i konstytucyjna Ministrów. Czynnik Władzy Zwierzchniej Państwa organizuje współdziałanie wszystkich sił państwowych do celowej współpracy dla dobra powszechnego. Dobro powszechne — dobrem Państwa — dobro Państwa — dobrem każdego obywatela, stąd konieczny stosunek obywatela do Państwa. (Należy omówić szczegółowo M. S. Wojsk., Min. Rol. Min. Skarbu, Min. W.R. i O.P.). Administracja Państwa i jej powiązanie w różnych instancjach z czynnikiem obywatelskim, który organizuje siły społeczne od dołu w różnego rodzaju samorządach.

Województwo — jako jednostka administracyjna II-ej instancji (starostwo pierwszej). Wojewoda—przedstawiciel władzy państwowej na terenie województwa. Organizacja województwa: I—Wydział Ogólny, II—Wydział Bezpieczeństwa, III—Samorządowy, IV—Administracyjny, V — Zdrowia, VI — Wojskowy, VII — Rolnictwa, VIII — Przemysłowy, IX — Weterynaryjny.

Urząd wojewódzki jest władzą odwoławczą w stosunku do spraw załatwionych przez Starostwo.

Starostwo i Samorząd Powiatowy. — Powiązanie czynnika państwowego ze społeczno-samorządowym na poziomie powiatu. Starosta — przewodniczącym Wydziału Powiatowego. Starosta—jako przedstawiciel Rządu i Władzy. Wydział Powiatowy. Rada Powiatowa. Ustrój samorządu powiatowego i sposoby powoływania czynników władzy w samorządzie.

Samorząd gminny — załatwia sprawy, wynikające z potrzeb miejscowych, oraz sprawy zlecone przez Państwo. Ustrój Samorządu Gminnego. Gromada w gminie. Ustrój Samorządu, jego zakres działania, jego związek z życiem i pracą środowisk należy szczegółowo omówić ze słuchaczami na tle nowej ustawy samorządowej.

Sejm i Senat Rzeczypospolitej. — Sposób powoływania posłów i senatorów drogą wyborów. Technika wyborów. Rola Sejmu i Senatu; jak powstaje ustawa, inicjatywa, opracowanie, uchwalenie, ogłoszenie. Zasadnicze prace Sejmu: budżet, pobór rekruta, inne prace ustawodawcze. Odpowiedzialność parlamentarna Ministrów przed Sejmem.

Sądownictwo. — Sąd Grodzki, Okręgowy, Apelacyjny, Najwyższy, Trybunał Stanu, Sądy przysięgłych, ich skład i wyrokowanie. Sądy doraźne, ich zakres działania i wyroki. Sądy karne, cywilne, handlowe, sądy pracy, rozjemcze, sądy dla małoletnich.

Adwokatura. — Adwokaci i ich obowiązki względem klientów.

Notarjusze — ich zakres działania.

Policja Państwowa. — Obowiązek Państwa ochrony życia i mienia obywatela. Policja — organem ochrony. Organizacja policji: Posterunek —Komendant Posterunku. Powiatowa Komenda Policji Państwowej, Wojewódzka Komenda Policji Państwowej, Komenda Główna Policji Państwowej. Policjant, to — żołnierz na posterunku, powołany dla dobra obywateli. Konieczność współpracy społeczeństwa z policją.

Podatki. — Podatki bezpośrednie i pośrednie i ich rodzaje. Podatek państwowy i samorządowy. Budżet Państwa. Podatki są konieczne dla utrzymania Państwa. Obowiązkiem obywatela jest płacić regularnie podatki.

Monopole państwowe. — Fabryki państwowe i prywatne pod kontrolą Państwa. Państwo ustanawia ceny wyrobów monopolowych. Monopole dają dużo dochodów Państwu—może być dlatego zmniejszony podatek obywateli.

Co Państwo daje obywatelowi. — Tu, o ile pozwoli czas i poziom słuchaczy, — omówić szczegółowo działy niewskazane w programie np. zdrowie publiczne, ubezpieczenia i t. p.

Uwagi. — Kursiści już na poziomie II-go stopnia zaznajomili się gruntownie z ziemią Państwa Polskiego, poznali również organizm społeczny w ramach gminy, powiatu, województwa i regjonu wileńsko-nowogródzko-grodzieńskiego czy białostockiego, zrozumieli również należycie rolę czynnika władzy zwierzchniej w ramach powiatu i województwa. Te wszystkie wiadomości i związany z tem rozwój strony emocjonalnej złożyły się na więcej wyraźne wytworzenie wyobrażenia Państwa Polskiego, niż na poziomie stopnia pierwszego. Kilka godzin na początku roku stopnia trzeciego należy poświęcić na powtórzenie tych wiadomości i rozszerzyć do rozmiarów Polski. Łatwo przyjdzie teraz przerobienie materjału zagadnień o strukturze organizacji życia społecznego Państwa, gdyż kursiści znają już tę strukturę w ramach powiatu i województwa. To samo się odnosi i do władzy zwierzchniej, ale tu jednak trzeba się będzie nieco dłużej zatrzymać celem omówienia gruntownego wszystkich czynników władzy zwierzchniej, ich roli w życiu Państwa i kompetencji. Później, po omówieniu organizacji i centralnej administracji, wraca nauczyciel poprzez województwa i powiat znowu do swego środowiska, najbliższego kursistów, i omawia je na tle polskiej rzeczywistości społeczno-państwowej. W tej drodze powrotnej należy uwidocznić powiązanie czynnika władzy zwierzchniej poprzez administrację państwową z zorganizowanym w samorząd terytorjalny i gospodarczy czynnikiem obywatelskim, który współdziała dla dobra obywateli i Państwa.

Ponieważ stopień trzeci niejako wykańcza u kursistów wyobrażenie Państwa Polskiego, jako całości, należy się starać, aby wyobrażenie to było jaknajbardziej bliskie rzeczywistości. Kursiści winni patrzeć krytycznie na współczesną rzeczywistość polską, ale nie mogą jej widzieć w czarnych tylko barwach. Winni widzieć olbrzymi wysiłek Państwa Polskiego nad podźwignięciem z nędzy mas do lepszego bytu, przez akcję pomocy w czasie klęsk żywiołowych (na Wileńszczyźnie i w Małopolsce), akcję oddłużeniową drobnego rolnictwa, akcję kredytową i t. d. Winni widzieć olbrzymie wysiłki Państwa w organizacji nowych form pracy w obozach pracy i innych poczynaniach Funduszu Pracy celem zwalczania bezrobocia i nędzy mas robotniczych.

Kursista przez obserwację i czynny udział w pracy społecznej zaznajomił się już praktycznie z możliwościami oddziaływania jedno-

stki i grup na kierunek rozwoju życia społecznego. Nabiera więc powoli przekonania, że obowiązkiem każdego obywatela jest przyczynić się do tego, aby było lepiej wszystkim. Nabiera więc wiary we własne siły, która to wiara staje się czynnikiem motorycznym, pchającym kursistów do samokształcenia. Umiejętności pracy samokształceniowej nabył przez ciągłą samodzielną i praktyczną pracę o charakterze samokształceniowym i realizacyjnym.

V. Wyniki pracy na kursie.

a) Wyniki pracy kursistów po ukończeniu pierwszego stopnia.

Po ukończeniu pierwszego stopnia kursiści winni wykazać się wiadomościami i sprawnościami, przewidzianemi materjałem dydaktycznym języka polskiego i rachunków oraz wiadomościami w zakresie powiatu: o ziemi, jej jakości, położeniu w Rzeczypospolitej, bogactwach naturalnych i stopniu wykorzystania dla wspólnego dobra (ziemie poznaje zasadniczo kursista na pierwszym stopniu w zakresie regjonu wil.-nowogródzko-grodzieńskiego); o organizacjach społecznych, gospodarczych i instytucjach, oraz o roli organizacji, uwielokrotniającej siły i rezultaty pracy jednostki i grupy; o kierowniczej, koordynującej roli czynnika państwowego i jego dodatnim wpływie na życie społeczne.

Pozatem kursiści zdobyli znajomość celów, zadań i dorobków organizacyj społecznych, oraz wewnętrzne przekonanie o potrzebie zorganizowanego życia dla wspólnego dobra; rezultat: wstąpienie kursistów do organizacyj i czynny w nich udział, lub chociaż żywy udział w pracy na terenie świetlicy.

Posiadają już pewne wyobrażenie o Państwie, jako o całości. Wiedzą, kto jest Głową Państwa, znają barwy państwowe, rozumieją znaczenie i znają rolę Marszałka Józefa Piłsudskiego w odbudowie Niepodległości Polski.

b) Wyniki pracy kursistów po ukończeniu drugiego stopnia.

Po ukończeniu drugiego stopnia kursiści umieją swobodnie wypowiadać swoje myśli słownie i na piśmie.

Potrafią w gminie i powiecie załatwiać wszystkie sprawy, związane z ich życiem osobistem, jako obywateli i gospodarzy, oraz ze społecznem życiem środowiska.

Są przygotowani do pracy w organizacjach społecznych przez swój czynny do nich stosunek i w miarę możności biorą udział w pracy organizacyj.

Zaczynają rozumieć życie społeczne Polski i swoje obowiązki obywatelskie.

Rozumieją dobrze rolę czynnika władzy zwierzchniej, organizującego siły społeczne do celowej współpracy dla dobra społeczeństwa i Państwa.

Są wewnętrznie przekonani przez liczne konkretne przykłady, że dobro Państwa jest równocześnie dobrem jednostek i grup w ramach Państwa żyjących i działających.

Znają ogólnie terytorjum całej Polski.

c) Wyniki pracy słuchaczy na poziomie trzeciego stopnia.

Wiadomości i umiejętności z języka polskiego, rachunków i geografji na poziomie czterech klas szkoły powszechnej.

Kursista posiada jednak większe przygotowanie praktyczne. Umie załatwić w ramach Państwa wszystkie sprawy, które mu jako pracownikowi na swoim warsztacie pracy i obywatelowi załatwić będzie trzeba. Rozumie życie społeczno - państwowe, swoją rolę i obowiązki w tej rzeczywistości. Bierze czynny udział w życiu społecznem, pchany do tego rozbudzonemi siłami wewnętrznemi. Rozumie technikę życia społecznego. Zna ważniejsze organizacje społeczne, gospodarcze i polityczne w Polsce i ich dążenia.

Uwagi końcowe. Niniejszy program jest jeszcze w dalszym ciągu tylko projektem programu Kursów Trzystopniowych dla Dorosłych. Będzie on przepracowany w następnych latach na podstawie doświadczeń.

2. Kursy Doświadczalne Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych.

(Dokształcanie ogólne)

a) Wstęp.

Ustawa o organizacji szkolnictwa w Polsce z dnia 11 marca 1932 roku przewiduje, poza powszechnem nauczaniem młodzieży od lat 7 do 14, obowiązek powszechnego dokształcanie młodocianych w wieku od 14 do 18 roku życia.

Ustawa ta, w odróżnieniu od wydanej w roku 1924, nakłada obowiązek powyższego dokształcania na wszystkich obywateli, które ma być realizowane w 2-ch typach szkół dokształcających: a) o charakterze zawodowym, obejmującym przedewszystkiem młodzież rzemieślniczą; b) o charakterze ogólnym, które ma objąć pozostałą młodzież miejską i młodzież wiejską.

Przewidziane ustawą dokształcanie ma niezmiernie doniosłe znaczenie, gdyż:

a) będzie utrwalało i rozwijało wyniki pracy szkoły powszechnej;

b) rzuci ono pomost pomiędzy oddziaływaniem szkoły powszechnej a pracą organizacyj oświatowych, do których młodzież wstępuje dopiero około 18 roku życia;

c) przygotowuje młodzież do samokształcenia. Samokształcenie to byłoby realizowane dopiero na terenie młodzieżowych organizacyj oświatowych, które otrzymałyby przygotowanych do swej pracy członków. Dlatego dokształcenie młodocianych ma szczególnie wielkie znaczenie dla organizacyj młodzieżowych, gdyż ich pracę wprowadzi na zupełnie nowe tory.

Z tych względów byłoby również rzeczą pożądaną wiązanie dokształcania z pracą organizacyj młodocianych, tworzonych przez Związek Strzelecki w formie organizacji „Orląt", przez Związek Młodej Wsi w formie Sekcyj Młodocianych przy Kołach Młodej Wsi, wreszcie na terenie działalności Korpusu Ochrony Pogranicza w formie organizacji „Strzelczyków". Wówczas wychowanie, a nawet zakres dokształcania może pójść po linji danej organizacji młodzieżowej.

Opracowanie programów dokształcania ogólnego wymaga bardzo wielu doświadczeń i zebrania całego szeregu spostrzeżeń, odnoszących się nietylko do materjału naukowego programów, ale i do organizacji i do metod pracy, jakie obowiązywałyby przy realizowaniu tego programu. Takie czynią doświadczenia i nasuwają spostrzeżenia Kursy Doświadczalne, organizowane przez Kuratorjum. Po tej linji szły prace tych Kursów w roku szkolnym 1934/35. Myśl ta również przyświeca projektowi programu Kursów na rok 1935/36, opracowanemu na podstawie dotychczasowych doświadczeń i spostrzeżeń.

Dokształcania zawodowe już jest częściowo realizowane; dokształcanie ogólne nie może być narazie realizowane nietylko spowodu braku ustalonej organizacji, programu i metod, ale przedewszystkiem spowodu braku na ten cel funduszów w budżecie państwa, względnie samorządów. Jednak posiadane obecnie fundusze na pracę oświatową pozaszkolną zezwalają na organizację jednego, lub dwu Kursów Doświadczalnych w powiecie, zatem, gdy zaistnieją możliwości finansowe, materjał doświadczalny w zakresie organizacji, programu i metod będzie przygotowany. Kursy Doświadczalne dają ponadto już obecnie pozytywne dla poszczególnych środowisk wyniki w zakresie dokształcania ogólnego.

b) Kursy Doświadczalne Szkół Dokształ

Dokształcanie

L.p.	Powiat	Miejscowość	Data: Rozpoczęcia kursu	Data: Zakończenia kursu	Liczba kursistów wogóle: mężczyzn	Liczba kursistów wogóle: kobiet	Liczba kursistów wogóle: Razem	Liczba kursistów 15: mężczyzn	15: kobiet	16: mężczyzn	16: kobiet	17: mężczyzn	17: kobiet
1	Lida . . .	Lida. . . .	20.I 1935	12.V 1935	57	29	86	17	14	14	9	18	6
2	Postawy . .	Woropajewo.	21.I 1935	15.IV 1935	15	3	18	3	1	7	2	5	—
3	Święciany .	Łyntupy . .	14.I 1935	13.IV 1935	28	3	31	2	—	3	—	3	1
4	Wilno—Troki	Czarny Bór .	21.I 1935	12.V 1935	21	16	37	5	5	3	4	1	2
5	Nowogródek	Korelicze. .	28.I 1935	17.IV 1935	21	18	39	2	—	3	2	4	4
6	Nowogródek	Zdzięcioł. .	28.I 1935	15.IV 1935	4	11	15	2	1	2	4	—	5
7	Wołożyn. .	Iwieniec . .	7.XI 1934	1.V 1935	18	6	24	—	—	—	2	5	2
8	Szczuczyn .	Ostryna . .	1.XII 1934	15.IV 1935	20	10	30	8	8	6	1	5	1
9	Wilejka . .	Kościeniewicze	27.XI 1934	22.III 1935	11	5	16	3	2	6	1	—	—
10	Grodno . .	Krynki. . .	22.XI 1934	16.IV 1935	16	—	16	8	—	4	—	2	—
11	Suwałki . .	Sejny . . .	11.II 1935	15.V 1935	8	15	23	2	1	—	6	—	6
12	Oszmiana. .	Soły . . .	22.XI 1934	16.IV 1935	18	11	29	1	4	7	7	5	—
13	Brasław . .	Brasław . .	15.XI 1934	16.IV 1935	19	14	33	4	10	3	2	7	—
	Ogółem				256	141	397	57	46	58	40	55	27

cających dla Młodocianych w r. 1934/35.

ogólne.

W wieku lat: 18 — mężczyzn	18 — kobiet	Powyżej 18 lat — mężczyzn	Powyżej 18 lat — kobiet	Przygotowanie kursistów w zakresie szkoły powsz. w/g klas szkoły powsz.: 2 klas	3 klas	4 klas	5 klas	6 klas	7 klas	Podział kursistów według narodowości: Polacy	Białorusini	Litwini	Żydzi	Inni	Liczba: Dni nauki	Godzin nauki	Liczba godzin, poświęconych pracy świetlicowej	Za pracę na kursie opłacono	Stopień organizacyjny szkoły, przy której kurs został zorganizowany	Liczba nauczycieli, pracujących na kursie
																		zł.		
8	—	—	—	10	29	24	17	6	—	86	—	—	—	—	56	339	56	411.60	7 kl.	8
—	—	—	—	—	4	4	3	6	1	14	4	—	—	—	33	114	22	148.01	3 kl.	3
2	1	18	1	—	4	9	8	2	8	31	—	—	—	—	50	171	36	150.00	7 kl.	3
5	3	7	2	—	1	6	14	11	5	36	1	—	—	—	52	144	18	205.50	3 kl.	3
2	4	10	8	1	—	6	9	7	16	10	9	—	20	—	46	170	20	200.00	7 kl.	4
—	1	—	—	—	—	—	1	2	12	8	—	—	7	—	42	126	30	244.50	7 kl.	3
6	—	7	2	—	2	7	12	3	—	22	2	—	—	—	51	158	—	201.00	7 kl.	6
1	—	—	—	2	12	12	4	—	—	30	—	—	—	—	49	172	15	160.—	5 kl.	4
1	1	1	1	—	—	2	3	7	4	16	—	—	—	—	40	126	30	115.—	5 kl.	4
—	—	2	—	—	1	7	4	2	2	7	9	—	—	—	62	181	5	181.—	7 kl.	4
3	1	3	1	—	—	—	—	—	23	20	—	—	3	—	34	167	—	168.—	7 kl.	4
5	—	—	—	—	—	13	5	6	5	29	—	—	—	—	51	190	16	226.—	7 kl.	6
—	1	5	1	—	1	10	8	4	10	31	1	—	—	1	88	248	45	709.50	7 kl.	4
33	12	53	16	13	54	100	88	56	86	340	26	—	30	1	654	2 306	293	3119.61	—	56

c) Program Kursu Doświadczalnego Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych na rok 1935/36.

1. CZĘŚĆ OGÓLNA.

a) Cele Kursów Doświadczalnych.

Kursy Doświadczalne mają na podstawie praktyki zebrać materjał do opracowania programu, zasad organizacyjnych i metod pracy Szkół Dokształcających dla Młodocianych o charakterze ogólnym zgodnie z założeniami nowej ustawy, oraz potrzebami regjonalnemi Okręgu Szkolnego Wileńskiego.

b) Cele i zadania Szkoły Dokształcającej.

Szkoła Dokształcająca dla Młodocianych ma na dorobku wychowawczym Szkoły Powszechnej organizować dalszą pracę nad wykształceniem i wychowaniem twórczego i pełnowartościowego obywatela Państwa w rozumieniu nowych programów szkolnych, a więc obywatela: a) o odpowiednim poziomie wiedzy ogólnej i zawodowej; b) odpowiedniem przygotowaniu do pracy społecznej i fachowo - zawodowej; c) rozumiejącego różne przejawy życia swojego środowiska i Państwa i uczuciowo z niem związanego; d) przygotowanego do świadomego posuwania się z postępem społecznym swojego środowiska, a nawet do przodowania środowisku w tym postępie. Te same cele przyświecają i Kursom Doświadczalnym.

c) Młodzież Kursów Doświadczalnych.

Dorobek szkoły powszechnej w zakresie nauczania i wychowania przedstawia się różnie w różnych środowiskach. Pod względem formalnym zależy on od stopnia organizacyjnego szkoły i od zainteresowania się rodziców szkołą. W programie niniejszym będziemy zajmowali się młodzieżą w wieku od 14-go do 18-go roku życia ze środowiska wiejskiego i małomiasteczkowego, która ukończyła szkołę powszechną pierwszego, drugiego, względnie trzeciego stopnia organizacyjnego, oraz młodzieżą, która przy pomocy Trzystopniowych Kursów lub drogą samokształcenia doszła do poziomu powyższego przygotowania.

2. METODA, ORGANIZACJA I PRZEDMIOTY NAUCZANIA.

a) Szczeble programowe.

Zasadniczo już Szkoła Powszechna ma obowiązek dać swoim wychowankom minimum oświaty, która dla młodzieży od 14 do 18

roku życia byłaby punktem wyjścia do dalszej pracy samokształceniowej w zdobywaniu kultury zawodowej i ogólnej i w wiązaniu procesu przyswajania wiedzy i zdobywania umiejętności z procesem kształtowania osobowości i charakteru, a zatem w wykształceniu tej młodzieży na pełnowartościowych i twórczych obywateli Państwa i przodowników postępu społecznego swego środowiska w rozumieniu celów i zadań nakreślonych w niniejszym programie.

Jednak młodzież, kończąca nawet pełną wyżej zorganizowaną szkołę powszechną, nie jest jeszcze dostatecznie przygotowaną do tych zadań, bo spowodu wieku (14 rok życia) brak jej do tego sił wewnętrznych i odpowiedniej przedsiębiorczości. Dlatego na Kursach Dokształcających dla Młodocianych z młodzieżą musi się zacząć od tego, co zdobyła w szkole powszechnej i stopniowo doprowadzać do zamierzonego celu t.j. do całkowitego usamodzielnienia się jej w samokształceniu, w praktycznej pracy zawodowej i społecznej.

Program Kursów Doświadczalnych został ujęty w dwa szczeble programowe:

Na pierwszym — ma młodzież uzupełnić wiedzę w zakresie 7 klas szkoły powszechnej w sposób możliwie najbardziej uproszczony i dostosowany do potrzeb osobistego życia i życia społecznego środowiska. Pozatem musi młodzież już na tym poziomie zdobyć potrzebne do samokształcenia umiejętności i sprawności w zakresie techniki pracy samokształceniowej.

Na drugim — winna już młodzież umieć prowadzić prace samokształceniowe zupełnie samodzielnie w sposób zorganizowany w zakresie, zagadnień, przewidzianych niniejszym programem, wysuniętych potrzebami osobistego życia i społecznego życia środowiska, oraz aktualnem życiem Państwa.

b) Konstrukcja programu szczebla pierwszego i drugiego.

Zależnie od przygotowania młodzieży, z którą rozpoczyna się pracę na Kursie Doświadczalnym należy opracować przy pomocy ogólnego materjału, podanego w niniejszych wytycznych, program szczegółowy w zakresie szczebla pierwszego, który nazwiemy programem A, B lub C.

Program A — dla młodzieży, która ukończyła szkołę powszechną pierwszego stopnia organizacyjnego; nauka trwa tu 2 względnie 2 i pół okresy zimowe na szczeblu pierwszym i półtora do 2-ch okresów na szczeblu drugim;

program B — dla młodzieży, która ukończyła szkołę powszechną drugiego stopnia organizacyjnego; nauka trwa tu od półtora do 2-ch okresów zimowych na szczeblu pierwszym i tyleż czasu na szczeblu drugim;

program C — dla młodzieży, która ukończyła pełną szkołę powszechną trzeciego stopnia organizacyjnego; nauka trwa tu 1 do półtora okresu zimowego na szczeblu pierwszym i 2 do 2-ch i pół — na drugim. W programie tym wprowadza się zróżnicowanie dla młodzieży wiejskiej i miejskiej.

Przerabianie programu A, B, względnie C na szczeblu pierwszym nie wpływa zupełnie na dobór zagadnień do przepracowywania przez młodzież na szczeblu drugim, gdyż dobór zagadnień na szczeblu drugim nie zależy od poziomu przygotowania młodzieży, zatem od stopnia organizacyjnego szkoły, którą ta młodzież ukończyła, ale od jej zainteresowań względnie od zagadnień, które wysuwa środowisko, albo od aktualji, które przynosi życie państwowe. Praca na Kursie trwa zasadniczo cztery lata. Czas trwania szczebla pierwszego w programie B i C zmniejsza się ze względu na większe przygotowanie młodzieży (szkoła powszechna drugiego i trzeciego stopnia). Można jednak ze względów lokalnych czas trwania całego Kursu skrócić do 3-ch lat.

Odmiany programu zależą, jak powiedziano wyżej, od przygotowania młodzieży, która przychodzi na Kursy Dokształcające. Program A odnosi się prawie wyłącznie do młodzieży wiejskiej, programy B i C muszą być modyfikowane w zakresie niektórych zagadnień zależnie od zespołu młodzieży, względnie dla pewnych zagadnień tworzyć muszą grupę miejską względnie wiejską. Program szczebla drugiego nie ma odmian programów A. B. C, ale ma zestawienie zagadnień.

c) Praca na szczeblu pierwszym.

Wstępująca na Kursy Doświadczalne młodzież ma w okresie pracy pierwszego szczebla uzupełnić wiedzę, zdobyć umiejętności i sprawności w zakresie techniki i organizowania pracy samokształceniowej. Naukę prowadzi się tu jeszcze systemem klasowym.

Wiedzę uzupełnia młodzież na lekcjach, prowadzonych formą wykładową przy równoczesnem stosowaniu formy pytań, dyskusji, prac piśmiennych, samodzielnych prac domowych, czyli tych wszystkich form pracy, które są stosowane w wyższych klasach szkoły powszechnej.

Potrzebne umiejętności i sprawności zdobywa — przez samodzielne opracowywanie łatwych zagadnień w zakresie poszczególnych przedmiotów nauki systematycznej (np. na czytance z języka polskiego p. t. „Pierwszy polski port“, wyjątek z dzieła „Wiatr od morza“, w którem jest mowa o budowie Gdyni; jeden lub grupa kursistów podejmują się opracowania zagadnienia: „Znaczenie morza dla Polski“ i wygłaszają na ten temat potem odczyt w świetlicy) oraz przez samodzielne realizowania projektów (zamierzeń), sformułowanych przez młodzież na przedmiotach nauki systematycznej, a zmierzających do wprowadzenia pewnych zmian i przekształceń życia społecznego środowiska, a także przez wykonywanie dla swego środowiska szeregu pożytecznych społecznie prac (np. gdy się będzie mówiło na lekcjach nauki systematycznej o konieczności podniesienia kultury wsi, grupa kursistów lub nawet cały kurs postanawia zbudować na rzeczułce, w miejsce starej, spróchniałej kładki, mostek, albo przekopać rowy wzdłuż drogi w miejscu, gdzie się zbierała woda i powodowała powstanie błota na drodze, albo wreszcie wybrukować ulicę, zorganizować dla biednej dziatwy ze wsi choinkę w okresie Bożego Narodzenia i t. d.). Zamierzenia te następnie realizują. Nauczyciel przedmiotu, na którym została podjęta jakaś samodzielna praca, czy projekt pracy realizacyjnej, otacza opieką młodzież pracującą i dopilnowuje, aby podjęta praca była koniecznie wykonana.

Pod koniec okresu pracy pierwszego szczebla prac samodzielnych i organizacyjnych winno być coraz więcej tak, aby w okresie drugiego szczebla młodzież mogła już zupełnie samodzielnie podejmować i wykonywać wszystkie prace, przewidziane niniejszym programem.

d) Praca na szczeblu drugim.

Wszelkie prace w okresie drugiego szczebla wykonywuje młodzież zupełnie samodzielnie i w ten sposób zdobywa wprawę w organizowaniu i prowadzeniu pracy samokształceniowej i społecznej; pierwszą — przez przepracowywanie szeregu wybranych dowolnie z programu niniejszego zagadnień drugiego szczebla programowego, drugą — przez kontynuowane w dalszym ciągu prace realizacyjne. Prace prowadzi tu młodzież zasadniczo w zespołach, grupujących się, zależnie od zainteresowania, przy zagadnieniu, wysuniętem do przepracowania. Stosuje się tu formy odczytów, referatów, pogadanek, dyskusyj,

wspólnych czytań i t. p. form samodzielnej, zorganizowanej pracy zespołowego i indywidualnego samokształcenia.

Odbywają się jednak i wspólne zebrania dyskusyjne całego kursu, na których poszczególne zespoły omawiają wykonane przez siebie prace, dyskutowane następnie przez cały kurs.

Prace realizacyjne formułowane są na zebraniach poszczególnych zespołów, lub zebraniach dyskusyjnych i wykonywane przez większą czy mniejszą grupę kursistów, zależnie od rodzaju tej pracy.

e) Prace realizacyjne.

Prace realizacyjne mają zaprawić młodzież do planowo i solidnie wykonywanej w swojem środowisku pracy społecznej. W przebiegu więc każdej pracy realizacyjnej winny występować trzy momenty:

1) projektowanie i planowanie pracy na podstawie aktualnych we współczesnem życiu środowiska i Państwa zagadnień, wyłaniających się z nauki systematycznej i pracy samokształceniowej, idących w kierunku wykorzystania zdobytej wiedzy dla przekształcania i udoskonalania społeczno - państwowego życia środowiska; odbywa się ono na godzinach nauki systematycznej, bądź na zebraniach zespołów;

2) realizowanie projektu (zamierzenia), który po dyskusji został przyjęty. Odbywa się to w środowisku, a więc poza godzinami nauki i pracy samokształceniowej;

3) omówienie realizowanej pracy, — odbywa się to znowu na lekcjach systematycznych lub zebraniach dyskusyjnych Kursu.

Największą wagę przywiązuje się do momentu realizacji pracy i stąd pochodzi nazwa: „praca realizacyjna".

Prace takie, samodzielnie i planowo wykonywane czyny społeczne, muszą rozbudzić w młodzieży wiarę we własne siły, wiarę w wielką wartość pracy kulturalnej dla postępu społecznego, — muszą rozżarzyć w młodzieży żądzę i wykształcić wolę czynu i doprowadzić do odczuwania przez nią wielkiego zadowolenia z wykonywania tych prac.

Prace realizacyjne, wprowadzane w okresie pierwszego szczebla winny być proste i łatwe do wykonania; w miarę zdobywanych umiejętności w planowaniu i pokonywaniu trudności mogą być coraz bardziej złożone i trudne. Takiemi winny być prace w okresie drugiego szczebla programowego.

f) Zespoły samokształceniowe na szczeblu drugim.

Zespół składa się z 5-ciu do 9-ciu, a nawet więcej osób i pracuje pod przewodnictwem wybranego spośród siebie przodownika, pod opieką nauczyciela.

Zależnie od zainteresowania członków poszczególnych zespołów Kursu i związanego z tem sposobu przepracowywania zagadnień, będą się tworzyły:

1) *zespoły długotrwałe,* które przez dłuższy czas będą przepracowywały zagadnienia z jednej dziedziny wiedzy np. zagadnienia tylko z historji, tylko rolnictwa lub tylko literatury;

2) zespoły krótkotrwałe, które, gdy po przepracowaniu podjętego zagadnienia stwierdzą rożnorakie zainteresowania u swoich członków, rozpadają się, grupując się w dalszym ciągu, zależnie od aktualnych zainteresowań kursistów, do przepracowywania innych zagadnień.

Gdyby było kilka krótkotrwałych zespołów na kursie, należałoby wyznaczać okresy pracy, czas kończenia pracy nad zagadnieniem i ponownego grupowania się zespołów.

g) Rada pedagogiczna.

Składa się ona z kierownika i nauczycieli uczących na kursie, najmniej 3-ch osób. Odbywa posiedzenia raz na miesiąc t. j. przynajmniej siedem posiedzeń w ciągu roku. Tematem posiedzeń R. P. winno być dobranie materjału programowego dla programu A, B lub C, oraz programu zagadnieniowego dla szczebla drugiego, sprawy organizacyjnego ujęcia prac kursu pierwszego i drugiego szczebla programu i metod pracy, a także sprawy wychowawcze Kursu. Rada Pedagogiczna, biorąc za podstawę niniejszy program, winna na podstawie praktyki i znajomości potrzeb środowiska ze swej strony dokonać pewnych przekształceń, udoskonaleń w celu dostosowania go do środowiska. Dorobek Kursu winien się zasadniczo uwidocznić w 2-ch kierunkach: a) rezultatów wychowawczych i naukowych u kursistów, b) doświadczeń, spostrzeżeń, które posłużą R. P. do konkretnych ulepszeń niniejszego programu.

Na pierwszym szczeblu R. P. dyskutuje, uzgadnia i zatwierdza rozkłady materjałów, samodzielne prace kursistów, prace realizacyjne, oraz inne prace, przewidziane programem niniejszym i regulaminem.

Na drugim szczeblu wybiera i układa program zagadnień na ustalony okres do przepracowania zespołom samokształceniowym Kursu,

przydziela zespołom opiekunów, przyjmuje sprawozdania z prac zespołów, które mogą składać opiekunowie lub przodownicy zespołów samokształceniowych kursu; udoskonala program zagadnień dla pracy samokształceniowej, oraz związanych z niemi prac realizacyjnych. W ten sposób R. P., jak to już zaznaczyliśmy, na poziomie drugiego szczebla winna stać się miejscem badania programu, organizacji i metod samokształceniowych wogóle.

h) Regulamin Kursów.

Uczęszczanie na kurs jest dobrowolne. Mogą być przyjmowani wszyscy ci, którzy wyszli już z wieku obowiązku szkolnego, względnie ukończyli szkołę powszechną, a nie przekroczyli 18-go roku życia, lub samokształceniem zdobyli wymagany poziom. Wyjątkowo mogą być przyjmowani i starsi, nie mogą jednak stanowić większości kursu.

Kierownikiem Kursu jest zwykle kierownik szkoły względnie nauczyciel tego rejonu, z którego młodzież uczęszcza na Kurs. Kierownika i nauczycieli Kursu zatwierdza Kuratorjum na wniosek Inspektora Szkolnego.

Praca kierownika i nauczycieli na Kursach jest płatna. Kierownik jest odpowiedzialny za stan organizacyjny i realizację programu.

Należy prowadzić *na pierwszym szczeblu programowym:* a) rozkłady materjału naukowego na miesiące i tygodnie, wykaz zagadnień przeznaczonych do samodzielnego opracowania przez kursistów i plany zamierzonych prac realizacyjnych. *Programy A, B, lub C i dla szczebla drugiego oraz rozkłady materjałów opracowuje nauczycielstwo na podstawie niniejszego programu, może jednak dokonywać uzasadnionych zmian;* b) dziennik lekcyjny, do którego winny być wpisywane tematy lekcyj, krótka treść, wyłonione z lekcyj zagadnienia do samodzielnego opracowania, względnie prace realizacyjne, wreszcie opracowane samodzielnie zagadnienia i wykonane prace realizacyjne; c) wykaz uczęszczania kursistów ,ich ewidencja z uwidocznieniem wieku, płci, zawodu, narodowości, wykształcenia, odległości zamieszkania od siedziby kursu, przynależności organizacyjnej, oraz nazwy rejonu szkolnego; d) księgę protokułów Rady Pedagogicznej.

Na drugim szczeblu programu: a) księgę protokułów Rady Pedagogicznej, b) księgę protokułów zebrań zespołów samokształceniowych, zebrań plenum Kursu i grup dla prac realizacyjnych; c) wykaz uczęszczania kursistów i ewidencję jak na szczeblu pierwszym.

i) Rejony Kursów Doświadczalnych.

Rejon Kursu Doświadczalnego może objąć jeden rejon szkoły stopnia organizacyjnego drugiego lub trzeciego i dwa lub więcej rejonów szkół stopnia pierwszego i to ze względu na ilość kursistów jak i ze względu na liczbę przynajmniej trzech nauczycieli Kursu. Pożądanemby było, aby pracę na Kursach Doświadcalnych podejmowały samokształceniowe zespoły nauczycielskie, istniejące w niektórych obwodach Okręgu Szkolnego Wileńskiego, jako temat swego samokształcenia. Ze względu na zakres programu Kursu, jego metodę, związek ze środowiskiem, taki temat dla pracy samokształceniowych zespołów nauczycielskich byłby szczególnie korzystny, a praca samokształceniowa nauczycieli zyskałaby na poziomie, gdyby była oparta o lekturę w zakresie metodyki, dydaktyki, pedagogiki, psychologji i socjologji.

j. Okresy pracy.

Okres pracy na kursie rozpoczyna się w zasadzie w trzecim tygodniu października, trwa do połowy kwietnia i dzieli się na dwa półrocza: do Bożego Narodzenia i od Nowego Roku.

Wyjaśnia to poniższe zestawienie:

1. październik	— 1 tydzień	— 3 dni	— 9 godzin.
2. listopad	— 4 tygodnie	— 12 dni	— 36 godzin.
3. grudzień	— 3 tygodnie	— 9 dni	— 27 godzin.
Razem do Bożego Narodzenia:	8 tygodni	— 24 dni	— 72 godziny.
1. styczeń	— 3 tygodnie	— 9 dni	— 27 godzin.
2. luty	— 4 tygodnie	— 12 dni	— 36 godzin.
3. marzec	— 4 tygodnie	— 12 dni	— 36 godzin.
4. kwiecień	— 2 tygodnie	— 6 dni	— 18 godzin.
Razem od Nowego Roku:	12 tygodni	— 30 dni	—117 godzin.

Razem pierwsze półrocze — 72 godzin
„ drugie „ — 117 „

Razem . . — 189 godzin.

Jest to minimum godzin pracy na kursie, a można zwiększyć liczbę godzin do 200-tu. Ilość godzin na szczeblu drugim może być

zmniejszona, gdyż zależy od ilości przerabianych zagadnień i ich zakresu, również na tym szczeblu mogą być krótkie przerwy między przerabianiem poszczególnych zagadnień.

k) Przedmioty pierwszego szczebla.

1. Język polski	— 60 godz.	— cały okres zimowy — w tem:	24 g. do B. N.
2. Rachunki	— 40 „	„ „ „ „	16 „ „ „
3. Wiadomości przyrodn. i geograficzne	— 40 „	„ „ „ „	16 „ „ „
4. Historja Polski z wiadomościami o ustroju współcz. Państw. polsk.	— 40 „	„ „ „ „	16 „ „ „
Razem	180 godz.	w tem:	72 g. do B. N.

l) Tygodniowy rozkład lekcyj.

Nauka odbywa się trzy razy tygodniowo po 3 godziny dziennie z następującym przydziałem godzin dla poszczególnych przedmiotów w ciągu jednego: 1) język polski — 3 godziny; 2) rachunki — 2 godz.; 3) wiadomości przyrodnicze i geograficzne—2 godz.; 4) historja ustroju Polski z wiadomościami ustrojowemi o współczesnem Państwie polskiem — 2 godz.

3. Program szczegółowy.

Szczebel pierwszy.

JĘZYK POLSKI.

Czytanie. Czytanie głośne i ciche krótszych i dłuższych wartościowych utworów prozy i poezji, dostosowanych do psychiki młodzieży, z wypisów, książek i pism oświatowych.

Czytanie głośne, poprawne, wyraźne, płynne z uwględnieniem akcentu logicznego i uczuciowego, oraz samodzielne przygotowywanie takiego czytania w domu.

Omawianie treści czytanych utworów: wyodrębnianie postaci działających, ich czynów i pobudek działania, przebiegu wydarzeń, obrazów, układanie planu i krótkich opowiadań, nawiązywanie treści czytanych utworów do przeżyć młodzieży. — Samodzielne czytanie utworów literatury polskiej i popularno - naukowej, czytanie pod kierunkiem nauczyciela wyjątków z ważniejszych dzieł literatury współczesnej i dawnej, oddziaływujących swoją zawartością rzeczową, ideową i uczuciową i składanie sprawozdania z tej pracy. Zaznajomienie

kursistów z techniką korzystania z czasopism oraz z doborem takich artykułów, któreby dalej rozszerzały i pogłębiały wiadomości kursistów o kulturze i życiu Polski, a także o sprawach bieżących Państwa. Zaznajomienie kursistów z krótką biografją autorów czytanych utworów.

Porównywanie utworów pod względem treści i formy. Przygotowywanie się w szkole i domu do poprawnego wygłaszania utworów poetyckich i prozaicznych, z uwzględnieniem akcentu logicznego i uczuciowego.

Podkreślanie i rozważanie charakterystycznych wyrazów i zwrotów, przy pomocy których autor „maluje" obrazy, przedstawia zdarzenia i postaci, wyraża uczucia.

Mówienie. Swobodne i samorzutne wypowiadanie się młodzieży na tematy zaczerpnięte z lektury (czytanych książek w domu i pism oświatowych).

Próby dyskusyj na tematy zaczerpnięte z lektury domowej i aktualnego życia środowiska.

Oglądanie i omawianie dzieł polskiego malarstwa, oraz ilustracyj związanych z lekturą, odtwarzających sceny z życia, postaci, stroje ludowe, sprzęty i t. d. ze szczególnem uwzględnieniem rzeczy regjonalnych Wileńszczyzny, Nowogródczyzny i Grodzieńszczyzny.

Wygłaszanie wierszy ze szczególnem zwróceniem uwagi na dykcję. Dyskusje z uwzględnieniem sposobów prowadzenia obrad i przyzwyczajanie do zwięzłego i rzeczowego ujmowania myśli; opowiadanie przeczytanych całości, a nawet dzieł w kilku zdaniach.

Przygotowywanie i wygłaszanie referatów i przemówień na tematy wybrane z lektury domowej i szkolnej, oraz związane z uroczystościami i aktualnem życiem środowiska i Państwa.

Pisanie. Przepisywanie i pisanie z pamięci jako ćwiczenie ortograficzne. Krótkie i treściwe opracowania pisemne sprawozdań z przeczytanych w klasie i w domu dzieł i życiorysów znakomitych ludzi. Korespondencja i listy w sprawach związanych z życiem środowiska, protokóły posiedzeń organizacyj, Komisyj Rewizyjnych, Zarządu samorządu klasowego, podania do instytucyj samorządowych i organizacyj społecznych w sprawach, związanych z życiem indywidualnem kursistów oraz z życiem zbiorowem kursu w środowisku, wypełnianie przekazów pocztowych, blankietów P. K. O., weksli i t. d.

Pisemne ujmowanie odwoływań się od uchwały jakiejś organizacji, prośby, zażalenia, sporządzanie odpisów, protokółów, dokumentów, układanie i pisanie zaproszeń na uroczystości, widowiska i imprezy sportowe, zawiadomienia o zebraniach organizacyjnych, gromadzkich, gminnych z podaniem porządku obrad. Listy do osób bliskich, korespondencja z innemi kursami Okręgu Szkolnego Wileńskiego(wykaz kursów nadeśle Kuratorjum na żądanie).

Gromadzenie materjału i opracowywanie przemówień na uroczystości miejscowe i państwowe, zebrania organizacyj społecznych i innych.

Próby przygotowań krótkich notatek prasowych do prasy oświatowej i codziennej z uroczystości miejscowych, obrzędów i t. d.

Pisanie odezw i ogłoszeń np. odezwy o wzięcie licznego udziału w uroczystości 11-go listopada, ogłoszenia o zgubieniu książeczki wojskowej, oszczędnościowej P. K. O., Kasy Komunalnej i t. d.

Przygotowanie notatek i zbieranie informacyj i materjałów do dyskusyj, przygotowywanie wniosków na piśmie. Materjał ortograficzny i gramatyka według klasy V i VI szkoły powszechnej.

Tematy ćwiczeń w czytaniu, mówieniu i pisaniu. — Obrazy z życia młodzieży w środowisku, pisma oświatowe, podręczniki, oraz tematy związane z materjałem innych przedmiotów nauczania, szczególnie historji.

UWAGI (do jęz. polskiego). Celem języka polskiego jest wprowadzanie kursistów w świat myśli i uczuć tych, co, począwszy od Konarskiego aż do czasu odzyskania niepodległości Państwa Polskiego, walczyli piórem i słowem z biernością życia polskiego i budzili ducha polskiego do walki z zaborcą. Szczególną uwagę trzeba poświęcić pisarzom z Wileńszczyzny, jak i tym, którzy współcześnie walczą o potęgę Polski i sprawiedliwość społeczną.

W zakresie pierwszego szczebla programu Kursu należy uzupełnić z języka polskiego V, VI i VII klasę szkoły powszechnej trzeciego stopnia organizacyjnego, a także starać się o rozszerzenie i pogłębienie wiedzy Kursu i wzbudzenie zamiłowania i zainteresowania do samodzielnej pracy.

Materjał naukowy z języka polskiego przerabia się w ciągu jednego, dwu lub dwu i połowy okresu zimowego pracy, przeznaczając na to trzy godziny tygodniowo. Zależnie od przygotowania zespołu kursistów przerabia się z nimi program „A“, „B“ albo „C“, jak to zostało wyjaśnione poprzednio.

Przerabiając program „A" należy wymagać od kursistów: po ukończeniu pierwszego okresu pracy — aby umieli poprawnie i płynnie czytać, uwzględniając akcent logiczny i uczuciowy, oraz zwracając uwagę na przystanki; umieli wypowiadać swoje myśli w słowie i pismie, a więc napisać wypracowanie na dany temat, list i t. d. — opanowali ortografję i formy gramatyczne, przewidziane programem języka polskiego szkół powszechnych trzeciego stopnia w zakresie sześciu klas, aby posiedli wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kulturalnego życia Polski i ich pracach w okresie od najdawniejszych czasów do 1863 r., głoszących hasła sprawiedliwości społecznej w Państwie, aby wykazali się kilku indywidualnie lub grupowo wykonanemi pracami samodzielnemi z zakresu samokształcenia, dającemi świadectwo o usamodzielnieniu się kursistów w pracy samokształceniowej i pracy społecznej.

Po ukończeniu drugiego okresu pracy — aby wykazali się pogłębieniem materjału naukowego pierwszego okresu, szczególnie w zakresie techniki płynnego i poprawnego czytania, wypowiadania swoich myśli mową i pismem, oraz w zakresie ortografji, nadto, aby wykazali się umiejętnością gruntownego analizowania czytanych utworów, zabierania głosu w dyskusji i dłuższego, rzeczowego przemawiania na opracowane tematy z lektury oraz życia społecznego środowiska i Państwa, - aby umieli napisać krótkie notatki prasowe o życiu środowiska do prasy oświatowej i codziennej, oraz cały szereg innych prac, przewidzianych materjałem naukowym języka polskiego (każdy kursista winien wykazać się dowodami rzeczowemi tych prac, a więc protokułem zebrania, gdy on miał referat, wycinkami z gazet swojej korespondencji, odpisami listów i t. d.), — aby umieli otwierać zebrania i przewodniczyć na tych zebraniach, — aby posiedli wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kulturalnego życia Polski w okresie od r. 1863 do czasów współczesnych, głoszących hasła niepodległości Polski, sprawiedliwości społecznej wreszcie związanych ze wsią przez swą pracę społeczną i literacką.

Jeżeli jest niemożliwe doprowadzenie zespołu kursu w ciągu dwu okresów pracy do określonego poziomu, należy przedłużyć dla nich pracę jeszcze przynajmniej na pół okresu t. j. do Bożego Narodzenia. Następnie rozpoczęliby kursiści pracę szczebla drugiego już zupełnie samodzielnie prowadzoną, która winna trwać najmniej jeden okres zimowy.

Przerabiając program „B“ — należy wymagać od kursistów, po ukończeniu pierwszego okresu pracy, — aby wykazali się pogłębieniem materjału naukowego V i VI klasy szkoły powszechnej szczególnie w zakresie techniki płynnego i poprawnego czytania, wypowiadania swoich myśli w mowie i pismie, oraz w zakresie ortografji i materjału gramatycznego i in. przewidzianego dla drugiego okresu programu „A“, nadto, aby posiedli wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kultury Polski i ich pracach w okresie od najdawniejszych czasów do r. 1863 t. j. do upadku powstania styczniowego.

Po ukończeniu drugiego okresu — aby wykazali się jeszcze większem opanowaniem materjału okresu pierwszej pracy szczególnie w zakresie umiejętności organizowania pracy samokształceniowej i pracy społecznej, a nadto, aby posiedli wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kulturalnego życia Polski i ich pracach w okresie od 1863 roku do czasów ostatnich.

Następnie rozpoczęliby kursiści pracę drugiego szczebla już zupełnie samodzielnie przez nich prowadzoną, która łącznie z czasem pracy pierwszego szczebla winna trwać trzy okresy pracy, a może trwać cztery.

Przerabiając program „C“ — należy wymagać od kursistów: po ukończeniu pierwszego okresu, aby wykazali się umiejętnościami w organizowaniu i prowadzeniu pracy samokształceniowej i społecznej, przewidzianemi materjałem naukowym programu, a nadto, aby posiedli wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kulturalnego życia Polski i ich pracach w okresie od najdawniejszych czasów do chwili obecnej z tem, że do końca wieku XVIII mogą być te wiadomości pobieżne, od końca XVIII do r. 1863-go gruntowniejsze, najbardziej gruntowne po r. 1863 do chwili obecnej.

RACHUNKI.

Usystematyzowanie materjału czterech klas szkoły powszechnej. Materjał klasy V, VI i VII, ujęty w sposób jak najbardziej uproszczony i upraktyczniony. Pozatem rachunki, pokwitowania, sprawozdania kasowe, książki rachunkowe domowe, rolnicze, handlowe, spółdzielcze, zadania związane z hodowlą bydła, koni, drobiu, uprawą zbóż i zagadnieniami życia społecznego w gromadzie, gminie, powiecie, Polsce, układanie preliminarzy budżetowych organizacyj i gospodarstw.

UWAGI. W nauczaniu rachunków w zakresie pierwszego szczebla przedewszystkiem należy uzupełnić wiadomości 7-miu klas szkoły powszechnej trzeciego stopnia organizacyjnego w formie możliwie najbardziej upraktycznionej, dostosowanej do potrzeb środowiska, oraz wykazać wielką potrzebę rachunku w codziennem życiu społecznem człowieka.

Przerabiając program „A“ — należy wymagać od kursistów *po ukończeniu pierwszego okresu pracy,* — aby wykazali się znajomością materjału przewidzianego programem rachunków szkół powszechnych trzeciego stopnia organizacyjnego w zakresie klasy V i VI; *po ukończeniu drugiego okresu pracy,* — aby wykazali się możliwie największą umiejętnością stosowania zdobytych w pierwszym okresie pracy wiadomości matematycznych do codziennego życia, znajomością materjału klasy VII szkoły powszechnej trzeciego stopnia organizacyjnego, oraz znajomością materjału niniejszego programu.

Przerabiając program „B“ należy wymagać od kursistów *po ukończeniu pierwszego okresu pracy,* — aby wykazali się znajomością programu 7-miu klas szkoły powszechnej trzeciego stopnia organizacyjnego w formie możliwie upraktycznionej; *po ukończeniu drugiego okresu pracy,* — aby wykazali się znajomością niniejszego programu, oraz możliwie wielką umiejętnością stosowania zdobytych wiadomości do codziennego życia.

Przerabiając program „C“, — należy wymagać od kursistów *po pierwszym okresie pracy,* — aby wykazali się znajomością materjału niniejszego programu i umiejętnością stosowania zdobytych wiadomości do codziennego życia.

WIADOMOŚCI GEOGRAFICZNO-PRZYRODNICZE.

1. Geografja i przyroda ziem polskich — warstwice, poziomnice, znaki topograficzne na mapach, odczytywanie mapy. Wileńszczyzna, Nowogródczyzna i Grodzieńszczyzna. Ukształtowanie powierzchni. Nad Niemnem i Wilją. Narocz — największe jezioro w Polsce. Kraina jezior (pow. brasławski i postawski). Lasy i puszcze Wileńszczyzny i Nowogródczyzny. Rośliny wodne Wileńszczyzny, Nowogródczyzny i Grodzieńszczyzny: trzcina, tatarak i in., rozmnażanie zapomocą kłączy i pąków zimowych; rozsiewanie owoców lub nasion przez wodę i ptaki wodne, — przystosowanie do życia w wodzie, zimowanie pod lodem. Ryby w jeziorach i rzekach Wileńszczyzny i życie ryb wogóle:

ruchy, pobieranie pożywienia, oddychanie oraz związane z niem szczegóły budowy zewnętrznej. Karp i szczupak, — sposób ich życia i związane z nim szczegóły budowy zewnętrznej. Zwierzęta leśne: wilk, ryś, sarna, wiewiórka, bóbr, nietoperz: sposób życia, przystosowanie do poruszania się w różnych środowiskach, sposób zdobywania i przyjmowania pożywienia, oraz związane z tem szczegóły budowy zewnętrznej. Sen zimowy niektórych ssaków.

Kraina wielkich dolin. Polesie i Podlasie. Puszcze leśne, bagna. Pińsk — węzeł dróg wodnych. Mazowsze. Środkowa kraina Polski. Warszawa —stolica Państwa. Miasta fabryczne i handlowe. Obyczaje Kurpiów i Księżaków. Wielkopolska. Kraj wielkich dolin. Nad Gopłem. Dorobek gospodarczy Wielkopolski. Poznań. Nad kanałem Bydgoskim. Kujawiacy.

Pojezierze i Bałtyk. — Pomorze. Bory Tucholskie. W chacie kaszubskiej. Na wybrzeżu polskiem. Zwiedzanie portu w Gdyni. Znaczenie morza dla Polski.

Wyżyny polskie. Wyżyna Małopolska. Śląsk — kraj węgla i żelaza; z czego powstał, do czego służył węgiel; w hucie żelaza. Co Polsce daje Śląsk. W dolinie Prądnika (Ojców). Wapienniki. Kraków — dawna stolica na prastarym szlaku. Krakowiacy. W Częstochowie. Puszcza w górach Świętokrzyskich. W kamieniołomach pod Kielcami.

Wyżyna Lubelska, Wołyń, Podole. Wśród łanów pszenicy. Wycieczka do cukrowni. W jarze Dniestru (Zaleszczyki). Wieś podolska. Lwów — położenie na dziale wód.

Karpaty i niziny podgórskie. Tatry. Zakopane. Krajobraz turni tatrzańskich, w chacie góralskiej. Wycieczka na Babią Górę. W kopalniach soli. W kopalni nafty w Borysławiu. Howerla. Wśród Hucułów. W uzdrowiskach karpackich. Miasta u podnóża Karpat.

Polska. — Granice i obszar Polski. Ogólny przegląd gór, wyżyn i nizin w Polsce. Przegląd zlewisk i dorzeczy głównych rzek.

Z przyrody martwej najbardziej potrzebne młodzieży i praktyczne wiadomości z programów nauki w Publicznych Szkołach Powszechnych trzeciego stopnia organizacyjnego w zakresie klasy V, VI, i szczegółowo w zakresie klasy VII.

Z przyrody żywej najbardziej potrzebne młodzieży i praktyczne wiadomości z programów nauki w Publicznych Szkołach Powszechnych trzeciego stopnia organizacyjnego w zakresie klasy V i VI-ej.

Nauka o człowieku łącznie z higjeną w skrócie programu klasy VII szkoły powszechnej trzeciego stopnia organizacyjnego.

II. *Ogólne wiadomości geograficzno - przyrodnicze i gospodarcze w ujęciu syntetycznem).*

Statystyka — jako metoda ułatwiająca obserwację rozwoju przejawów życia.

Warunki życia człowieka w Polsce i na kuli ziemskiej. Obszary większych państw europejskich: porównanie z obszarem Polski. Klimat Polski na tle stref klimatycznych kuli ziemskiej.

Geologiczne formowanie się terenów Polski i umiejscowienie tegoż w erach i epokach dziejów ziemi. Kopaliny ziem polskich w porównaniu z kopalinami innych państw Europy i pozostałych części świata.

Gleba ziem polskich i gleby wogóle. Świat roślinny i zwierzęcy ziem polskich i szata roślinna kuli ziemskiej. *Człowiek w geograficzno - przyrodniczych warunkach życia.* Gęstość zaludnienia ziem polskich i przegląd gęstości zaludnienia innych państw europejskich i pozostałych części świata.

Oświata i uczciwość, oszczędność i zamożność. Pracowitość i przedsiębiorczość. Przegląd majątku narodowego ważniejszych krajów. Emigracja — imigracja.

Przemysł mleczarski: masło, ser. Przemysł mięsny: konserwy, bekony. Przemysł tytoniowy.

Przemysł drzewny i papierniczy. Mechaniczna obróbka i sucha destylacja drzewa. Przemysł tartaczny, meblarski. Fabrykacja smoły, terpentyny, alkoholu metylowego, octanu wapnia i t. p. (Hajnówka). Przemysł poligraficzny.

Przemysł włókienniczy. Ośrodki włókiennicze w Polsce: Białystok, Łódź, Sosnowiec, Zawiercie, Częstochowa, Bielsk, Biała (dziś: Łódź, Białystok, Biała i Bielsk).

Górnictwo. Bogactwa kopalne Polski. Znaczenie górnictwa węglowego. Rozmieszczenie i jakość kopalin. Węgiel kamienny. Węgiel brunatny. Torf. Ropa naftowa. Wosk ziemny. Sól jadalna. Sole potasowe. Ruda żelazna. Ruda cynku i ołowiu.

Rozwój górnictwa. Górnictwo w przeszłości. Rozwój kopalni węgla. Produkcja górnicza i hutnicza Polski. Obecny stan wytwórczości górniczej. Hutnictwo. Powojenne zmiany w górnictwie.

Znaczenie węgla i żelaza. Energja cieplna. Zbyt węgla barometrem konjunktury gospodarczej. Żelazo i stal i ich zastosowanie. Spożycie żelaza miarą potęgi. Obowiązkiem Polski jest wykorzystać bogactwa naturalne swoich terenów.

Przemysł. Rodzaje przemysłu. Początki przemysłu fabrycznego. Jego rozkwit. Handel podstawą przemysłu. Przemysł wiejski. Rzemiosło.

Walka fabryki z rzemiosłem. Wyroby rzemiosła i fabryczne. Różne przyczyny rozwoju przemysłu fabrycznego.

Rozwój przemysłu w Polsce w XIX w. Początki przemysłu w w. XIX. Czasy Królestwa Kongresowego. Otwarcie rynków rosyjskich. Protekcjonizm. Zniszczenie przemysłu przez wojnę.

Banki. Spółdzielnie kredytowe. Rozmieszczenie spółdzielni kredytowych. Kredyt hipoteczny.

Handel. — Różne rodzaje handlu w rozwoju historycznym. Nowe formy handlu. Handel w rękach polskich i obcych. Handel spółdzielczy, jego znaczenie i rozmieszczenie. Ogniska handlu. Rola morza polskiego w handlu Polski. Gdańsk i Gdynia. Rozwój Gdyni. Historja zagranicznego handlu polskiego. Obecny stan handlu zagranicznego. Bilans handlowy Polski. Wywóz i przywóz. Umowy handlowe.

Uwagi do wiadomości geograficzno - przyrodniczych. — Wiadomości geograficzno-przyrodnicze i gospodarcze mają na celu uzupełnienie i pogłębienie wiedzy kursistów o ziemi Państwa Polskiego, o bogactwach naturalnych, które społeczeństwo winno bezwzględnie wykorzystać dla swojego dobra w sposób zorganizowany.

Kursiści muszą zrozumieć, że w naszem Państwie bardzo wiele bogactw nie zostało jeszcze wykorzystanych; — wskazać należy na konieczność ich wykorzystania i na potrzebę do tego umiejętnej i wytrwałej pracy obywateli, by w ogólnym „wyścigu pracy“ Państwo nasze nie pozostało w tyle. Państwo Palskie musi dokonać wielkiego wysiłku, by odrobić zaniedbania z okresu niewoli.

Kursiści winni również doskonale sobie zdawać sprawę, ile już zostało odrobione z dawnych zaległości od początków istnienia Państwowości Polskiej. Gdynia, Mościce i t. p. prace winny być tu widomym dokumentem owego dorobku.

Trzeba urabiać u kursistów przekonanie na podstawie spostrzeżeń z konkretnych przykładów, że tylko drogą zbiorowego wysiłku Państwo Polskie zdoła wydźwignąć szerokie masy społeczne do dobrobytu, wykorzystując bogactwa naturalne swego terytorjum. Na ten zbiorowy wysiłek zaś składa się szara codzienna praca zawodowa i społeczna ogółu obywateli zorganizowanych i czynnie ustosunkowujących się do Państwa.

Przerabiając program „A“ należy wymagać od kursistów: *po ukończeniu pierwszego okresu pracy*, aby wyszedłszy od Wileńszczyzny, Nowogródczyzny i Grodzieńszczyzny znali ziemie naszego Państwa pod względem geograficznym, przyrodniczym i in. w zakresie materjału podanego przez niniejszy program, oraz inny materjał geograficzny i przyrodniczy w zakresie V i VI-ej klasy szkoły powszechnej w ujęciu takiem, jak zaznaczono w niniejszym programie; *po ukończeniu drugiego okresu pracy*, — aby na podstawie wiadomości pierwszego okresu przyswoili sobie materjał programowy zawarty w dziale II p. t. Ogólne wiadomości geograficzno - przyrodnicze i gospodarcze niniejszego programu.

Przerabiając program „B“, należy wymagać od kursistów, aby powtórzyli geografję Polski i wiadomości przyrodnicze z Polską związane, oraz przepracowali ogólne wiadomości geograficzno - przyrodnicze i gospodarcze w dwóch okresach pracy.

Przerabiając program „C“, należy wymagać od kursistów, aby powtórzyli geografję Polski i wiadomości przyrodnicze z Polską związane, oraz przepracowali ogólne wiadomości geograficzno-przyrodnicze i gospodarcze (cz. II progr. — Wiadomości geogr. przyr. i gospodar.) w ciągu jednego okresu pracy.

HISTORJA POLSKI Z WIADOMOŚCIAMI O USTROJU WSPÓŁCZESNYM PAŃSTWA POLSKIEGO.

I. *Historja Polski.*

Czasy najdawniejsze. Pierwotny ustrój rodowy Polski. Ród, związki sąsiedzkie, grodziszcza — miejsca zebrań gromadzkich, plemię, różnice plemienne.

Powstanie Państwa Polskiego. Potrzeba obrony siedzib słowiańskich przed najazdem ludów z Zachodu. Tworzenie się drużyn wojskowych, woje, wieśniacy. Źródła przywilejów agrarnych. Wytwarzanie się zależnego włościaństwa polskiego.

Okres wytwarzania się stanów. Duchowieństwo i jego przywileje. Rycerstwo i jego przywileje. Byt wsi i przywileje kmieci. Wsie na prawie niemieckiem. Miasta na prawie średzkiem i chełmińskiem. Prawo miejskie regulatorem życia gospodarczego państwa.

Przewaga polityczna i gospodarcza szlachty. Pierwsze przywileje polityczne szlachty: przywileje Ludwika. Pierwsze sejmiki szlacheckie.

Inne przywileje dane szlachcie za pierwszych Jagiellonów. Złoty wiek miast. Złoty wiek na wsi. Życie polityczne: wyzysk pracy chłopa, reformacja, szlachta i możnowładztwo. Ruch egzekucyjny. Wszechładztwo szlachty. Włość szlachecka: folwarki i grunta chłopskie, robocizny, ciążące na chłopach. Upadek miast. Przewaga możnych.

Reformy społeczne w końcu XVIII wieku. Wiek oświecenia i obalenie absolutyzmu we Francji. Reformatorska działalność Konarskiego i szkół Pijarów. Odrodzenie w szkołach Pijarów Stanisława Konarskiego. Komisja Edukacji Narodowej. Reformy stosunków chłopskich w Pawłowie Brzostowskiego. Projekt Zamojskiego zreformowania stosunków chłopskich. Konstytucja 3-go Maja. Opieka Państwa nad chłopem w konstytucji 3-go Maja.

Rozbiory Polski. Odrodzenie miast. Powstanie kościuszkowskie. Rola włościan w tem powstaniu. Program społeczny powstania kościuszkowskiego. Legjony Dąbrowskiego i prace oświatowe wśród Legjonów (Sułkowski — Żeromskiego). Sprawa włościan po rozbiorach.

Rozwój społeczny w walkach o niepodległość. Księstwo Warszawskie. Położenie chłopów w Księstwie Warszawskiem. Konstytucja Księstwa i działalność na polu oświaty. Upadek Napoleona i Księstwa Warszawskiego po Kongresie Wiedeńskim. Poszczególne zabory: Rzeczypospolita Krakowska, Królestwo Kongresowe, Poznańskie i Pomorze. Karol Brzostowski ze Sztabina i jego zapisy dla chłopów. Staszyc w Hrubieszowie i włościańskie Towarzystwo rolnicze. Związek Młodzieżowy Filomatów, jego zadania i cele.

Rządy carskie w Królestwie. Szkoła Podchorążych. Powstanie listopadowe na Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie. Łukasiński. Wystąpienie O. Szanieckiego w sprawie chłopskiej w sejmie w 1831 r. Upadek powstania. Towarzystwo Demokratyczne. Związek Młodej Polski i Stowarzyszenie Ludu Polskiego i ich programy polityczne. Związki i stowarzyszenia młodzieżowe. Uwłaszczenie włościan w zaborze pruskim. Ludowi poeci — Goszczyński; pracownicy oświatowi — Karol Libelt i K. Marcinowski (opr. Moraczewski). Szymon Konarski na Wileńszczyźnie.

Rok 1846 — 1848. Manifest powstańczy krakowski. Wiosna ludów. Powstanie styczniowe. Wileńszczyzna i Nowogródczyzna w powstaniu styczniowem. Program powstania styczniowego. Sprawa włościańska w powstaniu styczniowem.

Okres haseł „pracy u podstaw“ i nawrotu do romantyzmu. Nastroje po roku 1863 i ich przyczyny. Pozytywizm i hasła „pracy u podstaw“. Stan gospodarczy, polityczny i kulturalny zaboru rosyjskiego, austrjackiego i pruskiego po r. 1863.

Rozwój kapitalizmu w Polsce i związana z tem przemiana stosunków społecznych:

Zabór rosyjski — budowa fabryk, Bank Polski, przemysł sukienniczy, bawełniany, żelazny i górniczy; cukrownie, browary, gorzelnie, garbarnie i t. d. Pierwsza kolej żelazna. Maszyny w przemyśle.

Rozwój klas społecznych: kapitalistów i proletarjuszy. Rozwój ruchu socjalistycznego: Kunicki. Polska Partja Socjalistyczna i jej hasło: „Niepodległa Polska Ludowa“.

Rola organizacyj spółdzielczych w odbudowie Państwa Polskiego. Rola organizacyj młodzieżowych.

Zabór pruski. Wywłaszczenie Polaków z ziemi. Praca „u podstaw“. Centralne Towarzystwo Gospodarcze. Włościańskie Kółka Rolnicze i praca dr. Jackowskiego. Inne towarzystwa. Organizacje spółdzielcze i młodzieżowe.

Zabór austrjacki. Nędza Galicji. Struktura organizacyjna zaboru austrjackiego. Sejm krajowy. Stańczycy. Szczepanowski. Polska Partja Socjal-Demokratyczna. Ruch robotniczy na Śląsku Cieszyńskim. Ks. Stojałowski i Wysłouch. Zjazd Kościuszkowski i Stronnictwo Ludowe. Organizacje samopomocowo-spółdzielcze i młodzieżowe.

Okres czynu Marszałka Piłsudskiego. Nawrót do romantyzmu i konsolidowanie się ruchu niepodległościowego. Praca polityczna stronnictw: Narodowa Demokracja, Polska Partja Socjalistyczna i Stronnictwo Ludowe, ich hasła i programy.

— *Józef Piłsudski i jego znaczenie w dziejach walk o niepodległość.* Rok 1905 i okres po r. 1905. Józef Piłsudski w Tokjo. Praca nad stworzeniem kadr polskiej siły zbrojnej. Związek Walki Czynnej. Związki Strzeleckie. Drużyny Strzeleckie. Drużyny Bartoszowe.

Komisja Tymczasowa Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych: Polskiej Partji Socjalistycznej, Narodowego Związku Robotniczego i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Europa w przededniu wielkiej wojny.

Wybuch wielkiej wojny i pierwsze kroki wojenne. Przebieg wielkiej wojny. Orjentacje polityki polskiej w chwili wybuchu wielkiej wojny.

Hasło Piłsudskiego: Niepodległa Polska. Wymarsz kadrówki, N. K. N. w zaborze austrjackim i Polski Komitet Narodowy w zaborze rosyjskim. Po wypędzeniu Rosjan z Polski. Odezwa stronnictw niepodległościowych. Działalność okupantów w Królestwie Polskiem.

Legjony i ich boje w czasie wielkiej wojny. Pierwsza Brygada— Brygadjer J. Piłsudski i płk. Sosnkowski. Boje Pierwszej Brygady.

Taktyka Józefa Piłsudskiego i jego stosunek do N. K. N - u. Polska Organizacja Wojskowa. Akt 5-go listopada. Rada stanu i stosunek do niej Józefa Piłsudskiego. Stanowisko Narodowej Demokracji i Dmowskiego w sprawie niepodległości Polski, wysuniętej przez akt 5-go listopada.

Działalność Józefa Piłsudskiego w Tymczasowej Radzie Stanu i jego konflikt z Niemcami w związku z przysięgą legjonistów. Rozwiązanie się Rady Stanu.

Rada Regencyjna i jej działalność. Przegrana Niemców i postanowienia państw koalicyjnych o Niepodległości Polski. Rewolucja w Niemczech i powrót J. Piłsudskiego z Magdeburga.

Marszałek Piłsudski u steru Rządu Polskiego. Pierwsze dni Niepodległości Polski. Prace J. Piłsudskiego w tym okresie. Duch zmartwychwstałej Polski.

Początek zjednoczenia ziem polskich: Poznańskie, Śląsk Cieszyński, granice wschodnie.

Stanowisko Galicji. Stanowisko Śląska Cieszyńskiego. Zajęcie Lwowa przez Ukraińców. Objęcie władzy przez J. Piłsudskiego. Oswobodzenie się Ks. Poznańskiego. Dopuszczenie Polski do udziału w Kongresie paryskim.

Organizacja Państwa Polskiego. Nowy rząd pod kierownictwem I. Paderewskiego. Wojna z Czechami. Pierwsze poczynania Sejmu ustawodawczego, t. zw. Mała Konstytucja. Podporządkowanie Galicji rządowi centralnemu Polski. Zajęcie Wilna. Traktat pokojowy z Niemcami i t. zw. traktat o mniejszościach. Wcielenie ziem zaboru pruskiego do Rzeczypospolitej Polski. Ukończenie walk w Galicji wschodniej. Traktat pokojowy z Austrją w St. Germain. Tymczasowe granice Polski. Objęcie ziem b. zaboru pruskiego.

Walka o granice Państwa. Wojna z bolszewikami. Wkroczenie na Ukrainę. Zajęcie i opuszczenie Kijowa przez wojska Polskie. Wyco-

fanie się z Wilna. Rada Obrony Państwa. Statut woj. śląskiego. Układ w Spaa. Podział Śląska Cieszyńskiego. Zwycięstwo nad Wisłą. Traktat pokojowy z Rosją. Stosunek do Gdańska.

Utrwalenie państwowości. Przymierze polsko - francuskie. Przymierze polsko - rumuńskie. Konstytucja z 17 marca 1921 r. Wyzwolenie Górnego Śląska. Wcielenie Ziemi Wileńskiej. Wybór i śmierć pierwszego Prezydenta Rzeczypospolitej. Ustalenie wschodnich granic Polski.

Zbrodniczy czyn na Głowie Państwa, Gabryjelu Narutowiczu. Prace nad stabilizacją stosunku Polski do sąsiadów w roku 1922 i 1923. Rządy za czasów Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Ekonomiczna ruina Polski. Reforma walutowa Grabskiego. Pożyczki zagraniczne i konwencje handlowe Polski z sąsiadami. Organizacja armji i jej stan w okresie rządów gabinetowych. Niepowodzenia Polski w polityce zagranicznej. Wojna celna z Niemcami i załamanie się wartości złotego. Przestrogi Marszałka Józefa Piłsudskiego i stanowisko w sprawie wojska i obronie kraju.

Przewrót majowy. Nowy rząd Bartla za prezydentury Marszałka Sejmu Rataja. Usankcjonowanie przewrotu majowego przez Sejm Rzeczypospolitej. Zgromadzenie Narodowe po przewrocie majowym i wybór na Prezydenta Ignacego Mościckiego. Pierwsze prace Marszałka Piłsudskiego po przewrocie w armji, w pracy wewnętrznej Polski. Dalsze prace nad utrwaleniem potęgi Państwa Polskiego w polityce zagranicznej, w pracy wewnętrznej. Stronnictwa polityczne po maju 1926 r. i ich stanowisko w sprawach Państwa Polskiego. Powszechna Wystawa Krajowa dorobkiem 10-lecia Polski Odrodzonej. Praca nad uświadomieniem ideowem społeczeństwa i wychowaniem młodego pokolenia. Organizacja przysposobienia wojskowego i wychowania obywatelskiego (Związek Strzelecki).

UWAGI. Nauczanie historji ma spełnić dwa zasadnicze zadania: a) gruntowne pogłębienie i rozszerzenie wiedzy społecznej na podstawie materjału historycznego, oraz zrozumienie współczesnej rzeczywistości jako wyniki pracy minionych pokoleń; b) zobrazowanie wysiłków i walk z zaborcami, którym to walkom zawdzięczamy istnienie współczesnego Państwa Polskiego. Te cele są oczywiście pośredniemi momentami, prowadzącemi do zasadniczego celu, jakim jest wychowanie twórczego i pełnowartościowego obywatela Rzeczypospolitej. A więc do XVIII wieku t. j. do rozbiorów Polski należy ujmować historję ze współczesnego punktu widzenia, zaś od czasu rozbiorów hi-

storja społeczna winna być łączona z historją polityczną. W tym to okresie zaczął się kształtować wyraźny program demokratycznej myśli w zakresie spraw wsi naszej, a to począwszy od Kościuszkowskiego uniwersału Połanieckiego, a skończywszy na uwłaszczeniu chłopów w czasie zaborów i na dążeniu wsi do emancypacji gospodarczej i kulturalnej w wolnej Polsce. Kursiści muszą zrozumieć to jako przedłużenie walki Budowniczego Polski, Marszałka Józefa Piłsudskiego, która prowadzona jest obecnie w myśl jego haseł na odcinku pokojowej pracy nad utrwaleniem potęgi Polski i nad ugruntowaniem sprawiedliwości społecznej.

Historja jest jednym z najbardziej wychowawczych przedmiotów w kierunku obywatelsko-państwowym. Kursiści muszą dobrze zrozumieć przebieg rozwoju procesów społeczno-historycznych. Należy im uwydatnić, że egoistyczne ustosunkowanie się grup społecznych do Państwa w pewnych epokach historycznych doprowadziło to Państwo do upadku, a upadek Państwa spowodował zastój społecznego życia i nędzę mas społecznych, zatem kursista zrozumie, że *dobro Państwa jest jego własnem dobrem.*

Przerabiając program „B“, należy wymagać od kursistów po ukończeniu pierwszego okresu pracy, — aby wykazali się znajomością niniejszego programu do r. 1863-go. Po ukończeniu drugiego okresu pracy — aby wykazali się znajomością niniejszego programu do współczesnych nam czasów.

Przerabiając program „C“ należy wykazać się po jednym okresie pracy krótkiem powtórzeniem wiadomości programu do XVIII wieku, obszerniejszem do r. 1863 i szczegółowem opracowaniem dopiero ostatnich czasów.

II. Wiadomości społeczno-ustrojowe współczesnego Państwa Polskiego.

Formy ustroju niektórych państw europejskich. Demokratyzm. Parlamentaryzm. Ustrój Państwa Polskiego. Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 22 listopada 1918 roku ustala formę demokratyczną i republikańską Państwa Polskiego. Konstytucja Polska z 1919 r. i warunki jej powstania. „Mała Konstytucja“ z dnia 20 lutego 1919 r., Konstytucja z 17 marca 1921 r. i jej ideowe założenia;

podział władz według powszechnego wzoru demokratycznego, dążności do wprowadzenia samorządu gospodarczego, zasada rządów parlamentarnych, przerost władzy sejmu. Prezydent nie ma prawie żadnej władzy. Reforma konstytucji z 1926 r. Prezydent otrzymuje prawo rozwiązywania ciał ustawodawczych bez ich zgody, prawo wydawania dekretów z mocą ustaw, ograniczenie czasu trwania sesji budżetowej.

Ustrój prawno-administracyjny. Województwa, powiaty i gminy w/g nowej ustawy. Powiaty, organizacja powiatów. Województwa i ich organizacja.

Samorząd terytorjalny. Samorząd terytorjalny w ujęciu nowej ustawy samorządowej. Organizacja gminy miejskiej i wiejskiej. Miasta wydzielone z powiatu. Miasta niewydzielone z powiatu. Organizacja samorządu powiatowego. Samorząd wojewódzki. Samorząd województwa śląskiego. Skarb śląski. Przyczyny zróżnicowania społecznego. Włościaństwo w dawnej Polsce i dzisiejszej. Klasa robotnicza za czasów zaborów i we współczesnej Polsce. Stanowisko innych narodowości w Polsce. Charakterystyka dawnej państwowości polskiej i dzisiejszej pod względem ustrojowym.

Porównanie współczesnego Państwa Polskiego z dawniejszem i z innemi obcemi państwami. Polskie ideały polityczne dawniej i dzisiaj. Państwo, jednostka, władza zwierzchnia (rząd) w Polsce. Sejm, opinja publiczna. Charakterystyka stronnictw politycznych Polski od 63-go roku do chwili obecnej i ich podstawy społeczno-ideowe. Ogólny charakter życia politycznego w Polsce.

Formy rządu. Skład sejmu i senatu obecnie i czas ich prawnego trwania oraz zakres działania. Władza wykonawcza: Prezydent Rzeczypospolitej, Ministrowie. Zasady organizacji władz administracyjnych. Sądownictwo. Obowiązki i prawa obywatelskie w Polsce.

Stosunek Polski do Gdańska. Stosunki zagraniczne Polski i powodzenie polityki polskiej w ostatnich czasach.

Nowa konstytucja i jej założenia ideowe.

UWAGI. Wiadomości społeczno-ustrojowe współczesnego Państwa Polskiego mają wprowadzić kursistów w dziedzinę twórczych procesów społeczno-ustrojowych. Opierając się na wiadomościach, zdobytych w innych działach przysposobienia obywatelskiego, przeglądnąwszy owe procesy społeczno-ustrojowe w historycznym niejako prze-

biegu, tworzyć mogą syntezę ich końcowego stanu we współczesności. Stąd konieczność przesunięcia tych zagadnień na moment, gdy inne będą przepracowane. Współczesne Państwo Polskie kursista winien zrozumieć, jako wspólne dobro wszystkich jego obywateli, zdobyte krwią i trudem dawnych pokoleń i tych, którzy i dziś polską nawą państwową kierują do jaśniejszej przyszłości. Państwo Polskie, wspólny dom, którego siła, moc i dobrobyt da pewność życia i dobrobyt obywatelom — biedne i słabe Państwo nie zdoła obywatelowi zapewnić przyszłości. Tu również należy dać pewne pojęcie Państwa jako ziemi, którą kursista poznał w wiadomościach gospodarczych, organizm społeczny Polski — w historji Polski, formy bytowania Państwa i władzę zwierzchnią w wiadomościach społeczno-ustrojowych.

Wiadomości społeczno-ustrojowe można przepracować w dwojaki sposób: a) wychodząc od aktualnych zagadnień w pracy rządu i t. d. opracować je gruntownie z całym zespołem kursistów; b) przepracowując materjał historji przez aktualizowanie, przerabiać kolejno zagadnienia ustrojowe współczesnego Państwa Polskiego.

W rozkładzie tygodniowym lekcyj wiadomości społeczno-ustrojowe zostały złączone z historją Polski, sposób opracowywania wybiera sam nauczyciel. Można prowadzić pracę obydwoma sposobami, wykorzystując dodatnie momenty jednego i drugiego.

Przepracowanie wiadomości społeczno - ustrojowych współczesnego Państwa Polskiego można przedłużyć i na poziom drugiego szczebla. Wówczas, gdy nie opracowuje ich zespół samokształceniowy kursistów, prowadzi tę pracę sam nauczyciel na wspólnych zebraniach zespołu całego kursu.

PODRĘCZNIKI I LITERATURA POMOCNICZA NA SZCZEBLU PIERWSZYM.

a) Literatura obowiązująca.

Mikołaj Rej — Krótki urywek dla zaznajomienia kursistów z językiem, używanym przez Reja.

A. Modrzewski — O naprawie RzeczyPospolitej (kilka wyj.).

J. Kochanowski — Wyjątek z Sobótek: Pieśń o wsi.

P. Skarga — Jedno z kazań sejmowych.

Wincenty Pol — Pieśń o ziemi naszej — wyjątki.

A. Mickiewicz — wyjątki z Grażyny, Pana Tadeusza, Dziadów oraz Oda do młodości.

J. I. Kraszewski — Chata za wsią.

Władysław Syrokomla — Gawędy i piosenki, Najpiękniejsze bajki polskie, Urodzony Jan Dęboróg.

A. Asnyk — Nad głębiami, kilka sonetów.

Henryk Sienkiewicz — Bartek zwycięzca, Latarnik, Janko Muzykant.

E. Orzeszkowa — Nad Niemnem (wyjątki), Cham (wyjątki), Gloria Victis.

Bolesław Prus — Placówka (wyjątki), Katarynka, Antek, Kamizelka, Michałko.

Wł. Reymont — Chłopi (wyjątki: opis przyrody i obrzędu religijnego), Pęknięty dzwon, Na zagonie.

M. Konopnicka — Banasiowa, Dym, Wojciech Zapała.

Wł. Orkan — Komornicy, W roztokach (wyjątki), Listy ze wsi (wyjątki).

Stefan Żeromski — Słowo o bandosie, Wiatr od morza (wyjątki), Ludzie bezdomni (wyjątki).

K. Tetmajer — Ksiądz Piotr.

A. Strug — Dzieje jednego pocisku (wyjątki), W twardej służbie (wyjątki).

Jan Słomka — Pamiętniki włościanina (wyjątki).

Franciszek Magryś — Żywot chłopa działącza (wyjątki).

W. Sieroszewski — Bokser (wyjątki).

Sewer — Matka.

Marszałek Józef Piłsudski — Pisma wybrane (wyjątki).

L. Kruczkowski — Kordjan i Cham (wyjątki), Pawie pióra (wyj).

Jalu Kurek — Grypa szaleje w Naprawie (wyj).

Inst. Gosp. Społ. — Pamiętniki chłopów (pamiętniki nr. 31 do nr. 35 dla terenu woj. białostockiego, nr. nr. 36 do 39 dla terenu woj. wileńskiego i nowogródzkiego).

Wyjątki należy opracowywać dopiero po uprzedniem omówieniu całości dzieła i zaznajomieniu młodzieży z życiorysem autora, pracą jego, dążeniami, które chciał w swych pracach odzwierciadlić i t. p.

b) Podręczniki i literatura pomocnicza.

UWAGA: N — książka dla nauczyciela; N i K — dla nauczyciela i kursisty, który może z niej korzystać po uprzednich wyjaśnieniach nauczyciela; K — dla kursisty, który może korzystać z książki i bez pomocy nauczyciela.

Wereszczyński i Kucharski. — Wiadomości o Polsce Współczesnej dla nauczyciela i kursisty.

Leon Wasilewski — Europa po wojnie — N.

Antoni Peretiatkowicz — Państwo współczesne — N. i K.

Stow. „Służba Obywatelska"—Służba społeczna—wypisy — K.

Kwiatkowski — Walka o wolność i potęgę Polski — K.

Grotowska i Radlińska — Książka o życiu i pracy, 2 t. — K.

Józefa Gażyńska — Wypisy dla dorosłych — K.

Pożaryska, Sulicka i Wejchert-Szymanowska — Zbliska i zdaleka, cz. IV. — K.

Marja Borowiecka — Zbiór zadań dla dorosłych, cz. III i IV — K.

T. Radliński — Geografja, podręcznik szkolny, Warszawa 1933 — K.

P. U. K., Słowo wstępne, Janusz Jędrzejewicz — 15-cie lat Państwa Polskiego — K.

Jesteśmy — Wypisy — K.

W. Orsza — Dzieje społeczne Polski — K.

Kutrzeba — Polska Odrodzona — N.

Peretiatkowicz — Współczesna encyklopedja życia politycznego — N. i K.

P. U. K. — Kurs nauki obywatelskiej — N. i K.

Czesław Znamierowski — Wiadomości elementarne o Państwie — N. i K.

J. W. Kosmowska — Związki Młodzieży Polskiej — N.

Józef Niećko — Dwunastolecie ruchu młodzieży wiejskiej. N.

A. Próchnik — Dzieje chłopów w Polsce — N. i K.

Cezak — Geografja gospodarcza — N. i K.

Bronisław Chlebowski — Rozwój kultury polskiej — N. i K.

Bujak, Pazdro, Próchnicki, Sobiński — Polska współczesna — N.

Józef Piłsudski — Pisma wybrane — N. i K.

Jan Jacynowski i Halina Żółtowska — Geografja i gospodarka Polski — K.

Szczebel II-gi.

Program szczegółowy szczebla drugiego został ujęty w dziewięć działów zagadnień podzielonych na szereg tematów. Zagadnienia te wraz z bibljografją zostały zamieszczone w dalszej części tego wydawnictwa, gdyż stanowią one program i dla inych form pracy oświatowej pozaszkolnej.

Jest rzeczą jasną, że przepracowanie materjału, ujętego w 78 tematów jest niemożliwe w okresie przeznaczonym na szczebel drugi Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych. Całość jednak została w ten sposób ujęta, że zezwala na oddzielne traktowanie poszczególnych działów, a nawet tematów, względnie zezwala na dowolne ułożenie programu z wybranych tematów z poszczególnych działów.

Wobec tego program układa Rada Pedagogiczna, posługując się opracowanem przez nas zestawieniem zagadnień. Ponieważ na szczeblu drugim młodzież pracuje samodzielnie w zespołach, a formą jej pracy jest samokształcenie, — należy program zestawić w porozumieniu z młodzieżą. Ustosunkowanie się młodzieży do programu, w którego zestawieniu wzięła sama udział, będzie szczególnie pozytywne. — Obok podanych przez nas zagadnień mogą być wysunięte zarówno przez Radę Pedagogiczną jak i młodzież inne jeszcze zagadnienia.

Należy pamiętać, że podobną metodę stosowano już na pierwszym szczeblu przy samodzielnych pracach i pracach realizacyjnych. Były jednak one prowadzone obok systematycznej nauki dla zaprawienia młodzieży do samodzielnej pracy.

Zagadnienia do programu drugiego szczebla mogą się wyłaniać już przy przepracowaniu materjału pierwszego szczebla programowego. Będą to zagadnienia, któremi młodzież szczególnie się interesuje. Jest jednak znaczna różnica w przepracowaniu tych zagadnień na pierwszym i drugim szczeblu.

Na pierwszym wykładał nauczyciel, tu młodzież opracowuje zagadnienie samodzielnie; na pierwszym opracowywano zagadnienie pobieżnie, tu — szczegółowo; na pierwszym cały zespół kursu pracował systemem klasowym, tu — grupka interesująca się szczególnie jednem zagadnieniem, jako zespół samokształceniowy — pod przewodnictwem przodownika - kolegi i opieką nauczyciela, na pierwszym — najczęściej na podstawie wykładu i podręcznika, tu — materjałów, zaczerpniętych z bibljoteki, z czasopism i z obserwacji życia społecznego w środowisku.

UWAGI KOŃCOWE.

Kursy doświadczalne, prowadzone w roku 1934/35, były oparte o szkołę powszechną stopnia trzeciego. Część ich ze względu na słabe wyniki, nie będzie prowadzona w roku 1935/36; reszta, kontynuując pracę, realizować będzie drugi rok szczebla pierwszego lub pierwszy rok szczebla drugiego.

Nowe Kursy, które podejmą pracę w r. 1935/36, winny być oparte o szkołę stopnia pierwszego, zatem będą to kursy o charakterze wiejskim, względnie o szkołę drugiego lub trzeciego stopnia również w środowiskach wiejskich. Szczególnie wartościowe doświadczenia dadzą Kursy, oparte o dwa lub trzy rejony szkół pierwszego stopnia, prowadzone przez zespoły samokształceniowe nauczycielskie.

Fundusze, jakiemi Kuratorjum dysponować będzie, wystarczą na pokrycie kosztów jednego, wyjątkowo dwu Kursów w powiecie.

Zgłoszenia należy nadsyłać do Inspektoratów najpóźniej do 1-go listopada, podając:

1. Imię, nazwisko i stanowisko służbowe w szkolnictwie kierownika Kursu.

2. Imię, nazwisko i stanowisko służbowe nauczycieli Kursu.

3. Liczbę zapisanych na Kurs, ich przygotowanie i wiek, odległość zamieszkania od siedziby Kursu.

4. Lokal i pomoce naukowe (poza podręcznikami i bibljoteką), które Kurs mógłby wykorzystać w pracy.

3. Społeczne Kursy Samokształceniowe (Społeczne Kursy Niedzielne).

a) Wstęp.

Rozbudzone życie naszej wsi jest na drodze ciągłego postępu — zarówno w zakresie kultury gospodarczej, jak społecznej i duchowej. Stan ten wymaga coraz większej ilości sił społecznych, któreby potrafiły niem należycie kierować na różnych odcinkach pracy wiejskiej.

Jeśli dla przykładu weźmiemy pod uwagę środowisko, które posiada organizację młodzieżową, Kółko Rolnicze, Koło Gospodyń Wiejskich, Straż Pożarną, jakąś spółdzielnię, ponadto świetlicę, bibljotekę, prace zespołu teatralnego, chór ludowy, pracę P. W. i W. F., okaże się, że dotychczasowy rezerwuar sił społecznych nie podoła ogromowi pracy. Jedynem wyjściem z tej sytuacji jest powiększenie

dotychczasowego zastępu pracowników społecznych przez przodownicze siły środowiska drogą odpowiednio zorganizowanego ich samokształcenia.

Dlatego to Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego wystąpiło w roku szkolnym 1934/35 z inicjatywą zorganizowania Społecznych Kursów Niedzielnych, które były zorganizowanem samokształceniem przodowniczych sił kilku lub kilkunastu blisko siebie położonych środowisk w zakresie przysposobienia do pracy społeczno-gospodarczej i kulturalno - oświatowej na terenie wiejskim. Starano się Kursem objąć teren gminy, a nawet teren dwu lub trzech sąsiadujących gmin. Okazała się tu potrzeba zastosowania do tego Kursu specjalnej organizacji i metody pracy.

Dotychczasowe odczyty, niezwiązane planowo z żadną akcją pogadanki, prace Uniwersytetów Powszechnych o przygodnych słuchaczach potrafiły wprawdzie niejednokrotnie rozbudzić tu i ówdzie zapał do pracy oświatowej, czasem nawet głód wiedzy i pragnienie kulturalnego życia, jednak jednostki i grupki rozbudzone, nie mając następnie znikąd pomocy, łamały się, gasł zapał, powstawało zniechęcenie, a często brak wiary w głoszone przez oświatowców hasła. Społeczne Kursy Niedzielne starały się temu zapobiec swoją metodą pracy i organizacyjnem ujęciem, pobudzały bowiem do pracy młodzież już w środowisku przodującą, biorącą praktyczny udział w pracy społecznej, umożliwiały jej zdobycie wiedzy ogólnej, praktycznej i potrzebnych w pracy społecznej umiejętności. Następnie przez stosowanie tej wiedzy i zdobytych umiejętności przez młodzież w pracy społecznej swojego środowiska doprowadzić ją miały do całkowitego usamodzielnienia się w pracy samokształceniowej i społecznej i przysposobić do kierownictwa samokształceniem zbiorowem.

Praca w roku ubiegłym była dla Społecznych Kursów Niedzielnych w Wileńskim Okręgu Szkolnym pracą doświadczalną. Poszczególne środowiska, opierające się na wspólnych założeniach, wystąpiły z własnemi koncepcjami takich Kursów i starały się je wypróbować w pracy. Kuratorjum opracowało projekt organizacji i programu Społecznego Kursu Niedzielnego, ale nie starało się go narzucić środowiskom już prowadzącym pracę według własnych projektów. Obecnie Kuratorjum występuje z projektem częściowo zmienionym i uzupełnionym na podstawie doświadczeń roku ubiegłego. Ponieważ celem tych Kursów jest zorganizowanie samokształcenia przodowniczych,

b) **Sprawozdanie z pracy Społecznych Kursów Niedzielnych w r. 1934/35.**

L. p.	Obwód szkolny	Nazwa miejscowosci kursu	Ilość kursów w obwodzie	Charakter kursu	Liczba uczestników	Z jakiej odległości uczęszczali uczestnicy kursu	Które organizacje brały udział w kursie	Czas trwania kursu	UWAGI
1 2	Oszmiana	Dziewieniszki Holszany	2	społeczno-gospodarczy	63	do 5 km.	Z. S.; K. M. W.; O. S. P.	od stycznia do maja	Koszty kursów 44 zł. z sum władz szkolnych
3	Postawy	Postawy	1	społeczno-oświatowy	17	do 3 km.	K. M. W. i O. M. P.	17.II—10.IV 1935 r.	Kurs odbywał się w niedziele od godz. 9-ej do 11-ej i od 13-ej do 15-ej
4	Wilno-Troki	Rudomino	1	społeczno-gospodarczy	57	do 4 km.	Przeważnie niezorganizowani	1.XII.34 do 30.VI.1935 r.	Kurs był prowadzony 3 razy w tygodniu. Koszty kursu wyniosły 60 zł. w czem Sam. Powiatowego zł. 27 gr. 75
5	Lida	Jodkiszki	1	ogólno-oświatowy	70	do 2 km.	K. R.; K. G. W.; K. M. W.	3 miesiące	Kurs był zorganizowany w niedzielę, trwał od 3 do 4 godzin.
6 7 8 9 10 11 12	Nieśwież	Nieśwież Pogorzelce Hurynowszczyzna Howerna Stołpce Niwno Lubno	7	społeczno-gospodarcy	578	do 5 km.	K. M. W.; K. G. W.; O. S. P.; Z. S.; K. R.; S. M. P.	4 miesiące 5 „ 3 „ 3 „ 5 „ 4 „	Kursy odbywały się raz w tygodniu, w ośrodkach zaawansowanych w pracy społ.-gospodar.
13 14 15 16	Nowogródek	Sworotwa Wielka Niechniewicze Wsielub Ochanowo	4	Ogólno-oświatowy w oparciu o naukę o Polsce	180	do 3 km.	K. M. W.; Z. S.; O. S. P.	5 miesięcy 3 „ 3 „ 4 „	Kursy odbywały się: 1 raz w niedz. w 2 miejsc. 2 razy w tyg. w 1 „ 3 „ „ „ „ „
17	Szczuczyn	Wasiliszki	1	Ogólno-oświatowy w oparciu o naukę o Polsce	143	do 4 km.	w małej liczbie Z. S. i Z. R. oraz niezorganizowani	25.II.—3.IV. 1935 r.	Kurs odbywał się 3 dni w tygodniu
18	Wołożyn	Wiszniew	1	oświatowo-rolniczy	62	do 4 km.	Z. S. i O. S. P.	1.III.—15.VII 1935 r.	Kurs odbywał się w niedziele i święta
19 20	Wołkowysk	Izabelin Zelwa	2	ogólno-oświatowy	150	do 5 km.	Z. S.; K. M. W.; K. R. i O. S. P.	1.XII.34 r. do 1.IV.1935 r.	Kursy odbywały się raz w tygodn.—w niedzielę
			20		1320				

społecznie wartościowych, sił środowiska wiejskiego, dlatego nazwa jego została zmieniona na „Społeczny Kurs Samokształceniowy“.

Załączone obok sprawozdanie zobrazuje rozmiary przeprowadzonych w roku ubiegłym prób, zaś projekt Społecznych Kursów Samokształceniowych pozwoli zorjentować się, do jakich wniosków doprowadziły próby roku ubiegłego.

c) Wytyczne programowe na rok 1935/36.

1. Ujęcie organizacyjne i metoda pracy.

Kurs winien być koedukacyjny, gdyż zachodzi również konieczność przygotowania przodowniczek do społecznej pracy kobiet, obecnie jeszcze zaniedbanej. Ilość uczestników: 25—40; przy ilości zbyt małej prowadzenie Kursu nie opłaci się, ilość zbyt duża utrudni pracę na Kursie. Uczestnikami Kursu są osoby, biorące udział w pracy społecznej, jednostki wyjątkowo wartościowe ze środowisk jeszcze niezorganizowanych, które po ukończeniu Kursu podejmą się zorganizowania środowisk, z których pochodzą.

Byłoby najkorzystniej, gdyby rejon Kursu pokrywał się z terenem jednej gminy, gdyż z szeregu względów praca społeczna na terenie gminy jest wiązana w planową całość. Może jednak Kurs objąć teren mniejszy, jak również teren dwu, a nawet trzech (choćby niecałych), sąsiadujących ze sobą gmin.

Czas trwania Kursu wynosi 5 miesięcy — w czasie od 1-go listopada do 31-go marca. W czasie tym praca odbywa się w dwu formach:

1) uczestnicy Kursu, będący przodownikami pracy społecznej, głównie młodzieżowej, — w poszczególnych środowiskach (prezesi, sekretarze organizacyj i t. p.), spotykają się w ośrodku Kursu — najczęściej w miejscowości gminnej raz lub dwa razy w miesiącu na jeden lub więcej dni np. sobota i niedziela, niedziela i poniedziałek, względnie kilka dni. Spotkanie pierwsze trwa dni pięć i ma charakter kursu, spotkania następne —to zwykle dwudniowe konferencje i spotkanie końcowe — zwykle dłuższe niż dwudniowe. Wreszcie już po ukończeniu kursu pięciomiesięcznego konferencje zwykle jednodniowe w ośrodkach lepiej zorganizowanej pracy.

2) drugą formą pracy kursistów jest praca samokształceniowa i praca społeczna we własnem środowisku i własnej organizacji.

Pierwsze spotkanie 5-dniowe ma charakter kursu. Kursiści o różnem przygotowaniu w zakresie wiedzy ogólnej i zawodowej, w zakre-

sie umiejętności prowadzenia pracy społecznej, przysłani przez organizacje o różnym poziomie pracy, —uzupełniają w ciągu 5-ciu dni zarówno wiedzę ogólną i zawodową, jak i umiejętności w zakresie techniki pracy społecznej w tym stopniu, by mogli razem wytworzyć zdolny do dalszej pracy nad sobą i w swem środowisku zespół samokształceniowy. Z tych względów metodą pracy będą wykłady, pogadanki, dyskusje, ponadto zajęcia praktyczne: świetlicowe, prowadzenie zebrań, czytanie zbiorowe czasopism i książek i t. d. W tym również czasie na podstawie sprawozdań kursistów omawia się stan pracy poszczególnych organizacyj społecznych na tle potrzeb środowisk, a następnie zarys planu pracy. W ten sposób cała praca na Kursie wiąże się ściśle z działalnością przodowników, którą oni mają wykonać na terenie swych organizacyj.

Po wstępnym pięciodniowym kursie otrzymują lekturę w formie książek i czasopism do przepracowania drogą samokształcenia indywidualnego ewentualnie częściowo zbiorowego w swych organizacjach. Zatem praca Kursu trwa dalej, tylko zmieniła formę, nawet zajęcia praktyczne, omawianie potrzeb środowiska i planowanie pracy trwa dalej, ale już bezpośrednio we własnej placówce społeczno-oświatowej. Zwykle po dwu tygodniach następuje drugie już dwudniowe spotkanie — konferencja. Kursiści składają sprawozdania z prac wykonanych w ciągu dwu tygodni we własnych środowiskach, składają sprawozdania z pracy samokształceniowej, planują pracę w swych organizacjach na okres następny. Zatem metoda pracy uległa już zmianie w porównaniu z pięciodniowym kursem wstępnym. Rola prelegentów i kierowników Społecznego Kursu Samokształceniowego uległa zmianie zasadniczej, stosunkowo w niewielkim wymiarze czasu kontynuują oni w formie pogadanek dalszy ciąg dawania kursistom wiedzy; większość jednak czasu wypełniają sami kursiści.

Kursiści otrzymują znowu lekturę (książki i czasopisma) do domu dla kontynuowania samokształcenia, nadto mają do zrealizowania na terenie swych organizacyj ustalony na konferencji plan pracy.

W tej formie praca trwa w ciągu 5-ciu miesięcy. Zakres wiedzy kursistów przez słuchanie pogadanek i samokształcenie rozszerza się; nabierają oni umiejętności analizowania środowiska, poznawania jego potrzeb i celowego planowania pracy; zdobywają wprawę w zakresie technicznej strony pracy społecznej; usamodzielniają się w tym stopniu, że zyskują w pełni wartości przodownicze.

Ostatnie spotkanie trzy do pięciodniowe jest zesumowaniem dorobku Społecznego Kursu Samokształceniowego. Wypełniają je sprawozdania kursistów z wykonanej pracy i planowanie pracy w środowiskach, sprawdzenie dorobku samokształceniowego kursistów w zakresie wiedzy i umiejętności potrzebnych przodownikowi. Zamyka je uroczyste zakończenie pierwszej części pracy.

Praca społecznego kursu samokształceniowego nie kończy się bowiem po 5-ciu miesiącach, ale trwa dalej w formie jedno- niejednokrotnie kilkudniowych konferencyj, organizowanych przynajmniej dwa razy w roku. Konferencje te mieć będą charakter sprawozdawczo-programowy, ponadto, będą na nich omawiane specjalne zagadnienia, wyłaniające się w pracy społecznej, wreszcie będą organizowane uroczystości obrzędowe.

Tak ujęta praca samokształceniowa dźwigać będzie poziom przodowników, którzy następnie z organizacyj młodzieżowych przechodzić będą do Kółek Rolniczych, Kół Gospodyń Wiejskich i do spółdzielczości, a pod kierownictwem i opieką ich narastać będzie w organizacjach młodzieżowych nowy materjał przodujący. Z tych względów Społeczny Kurs Samokształceniowy, zorganizowany na terenie pewnej gminy, jest początkiem planowej i wartościowej pracy społecznej.

Administracyjne kierownictwo Kursu spoczywa w ręku Zarządu, wybranego przez kursistów. Zarząd składa się z 3—5 osób. Kierownictwo pedagogiczne jest w ręku Rady Pedagogicznej, którą tworzą prelegenci, przedstawiciele organizacyj społecznych — po jednym z poszczególnych grup organizacyj np. Związek Młodej Wsi, Związek Strzelecki, Kółka Rolnicze i t. d., przedstawiciele gminnej Komisji Oświatowej, przedstawiciel „Ogniska" Z. N. P. — Opiekę nad pracą Kursu wykonuje instruktor oświaty pozaszkolnej.

Należy tu wyjaśnić, kogo będziemy nazywali przodownikiem? Przodownikiem będziemy nazywali jednostkę wartościową pod względem etycznym, intelektualnym i społecznym, która dzięki tym wartościom jak i wynikom swej pracy zawodowej wyrasta ponad ogólny poziom swego środowiska. Posiada ona umiejętność kierowania pracą społeczną, ma zdolność oddziaływania wychowawczego, cieszy się zaufaniem. Jest ona uczuciowo i ideowo związana ze środowiskiem, co jest siłą motoryczną jej działalności społecznej, posiada znajomość zasad i dróg postępu gospodarczego swego środowiska. Posiada głębokie uświadomienie państwowe, wyrażające się uczuciowym stosunkiem

do Państwa, znajomością obowiązków obywatelskich, wolą realizacji programu państwowego, dążnością do uaktywnienia obywatelskiego ludności danego środowiska. Jednostka taka musi posiadać znajomość techniki pracy społecznej.

Uwagi powyższe są ideałem, rzeczywistość nakazuje stawianie niższego poziomu wymogów. Z tego jednak równocześnie wynika konieczność podnoszenia poziomu wymogów, gdy poziom pracy będzie się stawał wyższy.

2. *Program ogólny kursu.*

WIEDZA.

I. Wiedza o Polsce

a) wiadomości ogólne . . . . 15 godzin
b) wiadomości ustrojowe

II. Życie i czyny Marszałka . . . . 15 „

III. Wiedza rolnicza, spółdzielczość, samorząd i zagadnienie środowiska . . . . 40 „

a) produkcja roślinna,
b) produkcja hodowlana,
c) ogrodnictwo i sadownictwo,
d) zasady organizacji gospodarstw,
e) P. R.,
f) spółdzielczość,
g) samorząd,
h) środowisko wiejskie.

IV. Technika pracy społecznej . . . . . . 30 „

Razem . . . 100 godzin

Prace realizacyjne i świetlicowe.

V. Pogadanki, referaty, jako prace realizacyjne kursistów . . . . 30 godzin

VI. Wieczory świetlicowe, jako prace realizacyjne kursistów . . . . 30 „

Razem . . 60 „

Ogółem więc spotkania dadzą 160 godzin zorganizowanej pracy. Do tego dochodzi praca samokształceniowa i realizacyjna w środowisku i w domu w okresach między spotkaniami; czasu jej trwania ustalić ściśle nie można.

Szczegółowy program naukowy opracowuje Rada Pedagogiczna Kursu na podstawie niniejszego projektu.

3. *Projekt programu szczegółowego.*

I. Wiedza o Polsce.

a) Wiadomości ogólne:

1. Wiadomości geograficzne i znaczenie krajoznawcze regjonu wileńsko-nowogródzkiego i innych regjonów w Polsce. Opis ważniejszych miejscowości np. Narocz, kanał Augustowski. Nowogródek, Świteź, Troki, lidzki zamek i in. oraz Gopło, Tatry, Śląsk i t. d.
2. Drogi lądowe i wodne w Polsce.
3. Polacy zagranicą (Niemcy, Czechosłowacja, Francja, Ameryka i in).
4. Wielcy ludzie z Wileńszczyzny np. Reytan, Kościuszko, Mickiewicz, Lelewel, Narbut, Syrokomla, Piłsudski.
5. Przemysł Wileńszczyzny: ludowy, drzewny, leśny.
6. Związki młodzieżowe. Działalność Filomatów i Filaretów na wileńskim uniwersytecie: Współczesny ruch młodzieżowy.
7. Zarys historji wsi w Polsce, oraz wsi w Danji i in.
8. Praca Staszica w Hrubieszowskiem i Brzostowskiego w Pawłowie na Wileńszczyźnie nad podniesieniem wsi.

b) Wiadomości ustrojowe.

1. Pojęcie o demokracji.
2. Ustrój współczesnego Państwa Polskiego.
3. Różne ustroje państwowe, jak jednowładztwo, oligarchja, ustroje demokratyczne.
4. Konstytucja Państwa Polskiego i konstytucje sąsiednich państw.
5. Prawa i obowiązki obywatela.
6. Organizacja administracji państwowej.
7. Samorządy terytorjalne.
8. Samorządy gospodarcze.
9. Sejm i Senat.

10. Organizacja szkolnictwa.
11. Organizacja sądownictwa.
12. Wojsko — bezpieczeństwo zewnętrzne; straż graniczna K. O. P.
13. Organizacje wyższej użyteczności publicznej: Czerwony Krzyż, L. O. P. P., L. M. K. i t. d.
14. Kontrola w Państwie i N. I. K.

II. Życie i czyny Marszałka.

1. Krótki życiorys Marszałka.
2. Józef Piłsudski — w gimnazjum w Wilnie.
3. Józef Piłsudski — na studjach w Charkowie.
4. Na wygnaniu.
5. Powrót z wygnania i zamierzenia na przyszłość.
6. Józef Piłsudski — twórca organizacji bojowej P. P. S.
7. Podróż Józefa Piłsudskiego do Japonji i cel tej podróży.
8. Działalność Józefa Piłsudskiego w Galicji: organizacja Związku Strzeleckiego.
9. Wymarsz do Królestwa.
10. Walki Pierwszej Brygady i działalność organizacyjna w P. O. W. aż do uwięzienia w Magdeburgu.
11. Powrót z Magdeburga — organizacja wojska i administracji Państwa. Józef Piłsudski — Naczelnikiem Państwa.
12. Zwycięska wojna z bolszewikami.
13. Józef Piłsudski — Marszałkiem Polski. Marszałek w Sulejówku. Praca naukowo-historyczna.
14. Rok 1926 — i reorganizacja Państwa.
15. Rządy Marszałka Piłsudskiego — potęga Państwa naczelnem prawem obywateli.

III. *Wiedza zawodowo-rolnicza i zagadnienia środowiska.*

Wiedzę zawodowo-rolniczą ujmuje się encyklopedycznie, by dać pewne minimum wiadomości z całokształtu tej wiedzy.

1. *Produkcja roślinna:* uprawa roli (gleba, narzędzia, maszyny), nawożenie (obornik, nawozy zielone, sztuczne), zasady uprawy roślin, uprawy szczegółowe — (zboża, okopowe, pastewne).

2. *Produkcja hodowlana* — ogólne zasady hodowli i żywienia, hodowla bydła, hodowla świń, hodowla owiec, hodowla kur.

3. *Ogrodnictwo i sadownictwo.* — Uprawa warzyw, zakładanie i pielęgnowanie sadów.

4. Zasady organizacji gospodarstw.

5. *P. R.* — Podstawy programowe i zasady planowej pracy. Organizacja zespołów P. R.

6. *Spółdzielczość.* — Znaczenie współdziałania w życiu gromadzkiem wsi. Ogólne zasady i program spółdzielczości. Szczegółowy program pracy spółdzielczości spożywców i rolniczej (mleczarskiej, jajczarskiej, kredytowej i in.). Praktyczne zaznajomienie się z księgowością poznanych działów spółdzielczości (mogą się dobierać grupy do poszczególnych działów, zależnie od zainteresowania). Stan spółdzielczości w Polsce i innych krajach europejskich. Krótki rys historyczny rozwoju spółdzielczości w Polsce i zagranicą.

7. *Samorząd.* — Na tle ustawy samorządowej, organizacja i zadania samorządu, jego program pracy i budżet.

8. *Środowisko wiejskie.* Analiza środowiska wiejskiego w zakresie kultury duchowej, społecznej i gospodarczej, ustalenie jego potrzeb w tym zakresie, wreszcie wiążący się z tem program i możliwości jego realizacji.

Sprawdzianem należytego ujęcia tego zagadnienia na Kursie będzie praca samokształceniowa, którą przodownicy winni zorganizować we własnych organizacjach, i prace o charakterze praktycznym, podjęte przez słuchaczy w ich własnych gospodarstwach, względnie pewne prace zbiorowe o charakterze gospodarczym w zakresie rolnictwa i spółdzielczości.

Jeśli Kurs będzie prowadzony na terenie szkoły rolniczej, będzie on miał warunki w powyższym zakresie szczególnie sprzyjające. Wrazie przeciwnym będą konieczne wycieczki, o charakterze gospodarczym, przedewszystkiem do przodujących gospodarstw, jak również do spółdzielń.

S. K. S. winien nietylko ożywić pracę o charakterze gospodarczym na terenie organizacyj młodzieżowych, ale winien dążyć do ożywienia działalności Kółek Rolniczych, Kół Gospodyń Wiejskich i spółdzielni.

IV. *Technika pracy społecznej.*

Materjał tego przedmiotu obejmuje zarówno teorję jak i stronę praktyczną. Tematy: prowadzenie zebrań, odczyty, pogadanki, gawędy, dyskusje. Ustawa o stowarzyszeniach i ustawa o spółdzielniach. Statut

i regulamin. Organizacje młodzieżowe. Organizacje oświatowo-rolnicze. Księgi organizacyjne stowarzyszeń i spółdzielń. Księgi i dowody kasowe, inne księgi gospodarcze. Prowadzenie bibljoteki. Czytelnictwo książek i czasopism. Prowadzenie zajęć świetlicowych. Technika pracy samokształceniowej.

Powyższy program Społecznego Kursu Samokształceniowego nie jest obowiązujący, lecz — jak powiedziano poprzednio — stanowi jedynie materjał dla Rady Pedagogicznej Kursu. Rzeczą zrozumiałą, że, ze względu na charakter Kursu, Rada Pedagogiczna, opracowując program, współdziała z kursistami, którzy będąc przodownikami, mogą dodatnio wpłynąć na życiowość programu.

Materjału dla opracowania programu tego Kursu mogą również dostarczyć zagadnienia dla pracy samokształceniowej, umieszczone w dalszej części tego wydawnictwa. Miarodajnemi wówczas będą te same uwagi, które podaliśmy, omawiając program Kursów Doświadczalnych Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych — na szczeblu II-gim. Jeśliby program Kursu został opracowany w oparciu o ten materjał, to jednak w programie powyższym wskazany dział: „Technika pracy społecznej“ musi być utrzymany.

4. *Prelegenci.*

Zespół prelegentów dostarczyć musi głównie teren Kursu, zatem najczęściej teren jednej gminy. Prelegentami będą nauczyciele, pracownicy samorządowi, inni pracownicy umysłowi; w charakterze prelegentów odwiedzać będzie Kurs instruktor o. p., instruktorzy rolni i inni działacze spółdzielczy i samorządowi.

5. *Orjentacyjne zestawienie zajęć. Pierwsze pięć dni:*

1) Pogadanka zagajająca: Rok J. Piłsudskiego w pracy społecznej (ujęcie tego tematu musi być różne, zależne od poziomu pracy społecznej w środowisku) — — — — — 1 godz.

2) Środowisko wiejskie, jego potrzeby, drogi postępu społecznego, znaczenie oświaty — — — — — — — 1 godz.

3) Znaczenie wsi w Polsce, potęga Państwa — dorobkiem obywateli, konieczność przysposobienia obywatelskiego — 1 godz.

4) Organizacja życia społecznego w Polsce (temat ogólny). Organizacja życia społecznego w danej gminie, powiecie, województwie, regjonie (organizacje społeczne i samorząd) — 3 godz.

5) Położenie geograficzne miejscowości Kursu, mapa, ukształtowanie pionowe, wody, lasy i inne bogactwa gminy, powiatu, województwa, regjonu gospodarczego — — — 5 godz.

6) Miasta na Wileńszczyźnie, Nowogródczyźnie i Grodzieńskiem i ich znaczenie handlowe — — — — — — 2 godz.

7) Regjony gospodarcze w Polsce: Polesie, Wołyń, Podole, Podkarpacie (zagłębie naftowe, polskie góry Tatry, Zakopane), zagłębie węglowe (śląskie, krakowskie, dąbrowskie), Wielkopolska i jej kultura gospodarcza, Pomorze (dostęp do morza, Gdynia, — Gdańsk), Mazowsze — Warszawa, serce Polski, Lubelszczyzna, Podlasie, ziemia chełmska — w sposób opisowy: gospodarka, bogactwa, ludność — — — — 8 godz.

8) Pogadanka o prowadzeniu zebrań i ćwiczenja w tym zakresie — — — — — — — — — — 3 godz.

9) Jak pisać protokóły na zebraniu—praktyczne ćwiczenia 2 godz

10) Jak przygotowywać i wygłaszać odczyty, pogadanki, prowadzić dyskusje — ćwiczenia w tym zakresie — — — 2 godz.

11) Zaznajomienie Kursu z bibljoteką i pogadanka: jak czytać książki — — — — — — — — — — — 1 godz.

12) Wybór samorządu Kursu — — — — — — 1 godz.

13) Omówienie planu pracy w organizacjach w czasie dwu tygodni — — — — — — — — — — — 1 godz.

14) Planowe zajęcia świetlicowe — — — — — 9 godz.

Razem . . . 40 godz.

DZIEŃ PIERWSZY KURSU (niedziela).

od 9—11 — zajęcia — — — — — — 2 godz.
„ 11—14 — nabożeństwo, obiad,
„ 14—19 — zajęcia — — — — — — 4 godz.
„ 18—19 — kolacja
„ 19—21 — planowe zajęcia świetlicowe — — 2 godz.

ZWYKŁY DZIEŃ (drugi, trzeci, czwarty) KURSU.

od 6—7 — wstawanie, mycie się i. t. d.
„ 7—8 — śniadanie,
„ 8—13 — zajęcia — — — — — — 5 godz.
„ 13—15 — obiad,
„ 15—17 — zajęcia — — — — — — 2 godz.
„ 17—19 — planowe zajęcia świetlicowe — — 2 godz.
„ 19—20 — kolacja,
„ 20—21 — czytanie pism i t. d.

KOŃCOWY (ostatni) DZIEŃ KURSU.

od 8—12 — zajęcia — — — — — — 4 godz.
„ 12—13 — obiad,
„ 13—15 — świetlica lub zajęcia — — — — 2 godz.

Podczas spotkań dwudniowych rozkład zajęć pozostaje takim, jak pierwszy i ostatni dzień Kursu pięciodniowego.

6. *Strona gospodarcza S. K. S.* Kurs winien mieć do dyspozycji następujące pomoce: a) bibljotekę dla prelegentów, b) bibljotekę dla słuchaczów, c) latarnię projekcyjną i przezrocza, d) gry, — ewentualnie e) radjo i patefon.

Zestawienie książek dla prelegentów i słuchaczy znajduje się w innym rozdziale tego wydawnictwa.

a) lokal da szkoła powszechna lub świetlica,

b) opału i światła dostarczy samorząd gminny,

c) bibljoteki dla słuchaczy i prelegentów — częściowo dostarczy Inspektorat Szkolny ze swych zapasów, częściowo Powiatowa Centrala Bibljotek Ruchomych lub Gminna Bibljoteka Publiczna, na książki brakujące udzieli zapomogi pieniężnej Powiatowa Komisja O. P.,

d) czasopisma i gry — częściowo dadzą organizacje społeczne, częściowo Pow. Kom. O. P.,

e) latarnię projekcyjną i przezrocza da Inspektorat Szkolny lub samorząd,

f) koszty, związane z pracą prelegentów pokryje Pow. Kom. O. P.,

g) wyżywienie słuchaczów — częściowo sami słuchacze, częściowo — samorząd gminny, częściowo Pow. Kom. Ośw. Pozaszk.

Uwagi końcowe. Powyższy materjał, odnoszący się do Społecznych Kursów Samokształceniowych, określa ich cel i zadania.

Tereny gmin, mające szereg organizacyj o różnym poziomie pracy, zwykle niezadawalającym, pracy nieskoordynowanej w racjonalny plan, któryby objął całokształt zagadnień społecznych, niepowiązanej celowo z pracą samorządu, gdy zarówno siły społeczne, jak i środki finansowe są wykorzystywane nieekonomicznie, — muszą podjąć pracę, mającą na celu uporządkowanie tych spraw. Formą tej planowej pracy jest Społeczny Kurs Samokształceniowy.

Niniejszy program został oparty na materjale doświadczalnym z roku 1934/35. Zasady pracy w latach następnych zostaną opracowane w oparciu o materjał doświadczalny, jaki da rok 1935/36.

Byłoby rzeczą pożądaną, aby w każdym z powiatów zorganizowano przynajmniej jeden Społeczny Kurs Samokształceniowy, choćby dla celów doświadczalnych. Stosunkowo nieznaczne koszty tego Kursu przy wielkiej roli dla terenu gminy, jaką ten Kurs odegrać może, przemawiają zatem, aby ta forma pracy stawała się stopniowo formą powszechną.

Inicjatorzy winni się zwrócić dość wcześnie do Inspektora Szkolnego z informacją o zamiarze zorganizowania Kursu, gdyż instruktor oświaty pozaszkolnej musi przygotować bibljotekę podręczną Kursu. Weźmie on również udział w pracach organizacyjnych i programowych.

Zgłaszając Kurs, należy podać: a) teren, jaki obejmie Kurs, b) miejscowość Kursu, c) ilość i przynależność organizacyjną kursistów, d) program, e) prelegentów, f) stan strony gospodarczej.

4. Kursy o charakterze praktycznym.

1. Sprawozdanie ogólne za rok 1934/35.

Dążąc do podniesienia kultury materjalnej szerokich mas społecznych, organizacje gospodarcze, oświatowe i władze szkolne tworzą rok rocznie dłuższe i krótsze kursy o charakterze praktycznym. Kursy te, opierając się na materjałach sprawozdawczych z ubiegłego roku pracy oświatowej, możnaby podzielić na kilka grup:

a) *Kursy kroju i szycia, trykotarstwa, farbiarstwa i tkactwa.* Kursistki przeważnie posiadały pewne przygotowanie do pracy, na Kursie pogłębiły wiedzę i sprawności zawodowe, wypraktykowując je następnie w swojej pracy zawodowej.

b) *Kursy higjeny, organizacji gospodarstw, Kursy dla gospodyń wiejskich, pszczelarstwa i oświatowo - rolnicze.* Kursiści wysłuchiwali cyklu wykładów, pogadanek, względnie brali udział w dyskusjach. Nie wszyscy jednak później wykorzystywali zdobytą wiedzę i umiejętności w praktycznem życiu. Kursy te były oparte najczęściej o skrypty Kursów korespondencyjnych im. St. Staszica (rolnicze).

c) *Kursy wyrobu wędlin, mydła, kursy prania, prasowania, gotowania i wypieku ciast, oraz przetworów owocowych.* Nastawiały one kursistów do wykorzystywania zdobytych wiadomości w warunkach życia codziennego, opierały się zazwyczaj o zespoły kobiet i dziewcząt, zainteresowanych danym działem pracy i mających własne materjały. Kursistki wykorzystywały zdobyte wiadomości i umiejętności w swojem codziennem życiu.

2. Kursy o charakterze praktycznym. —

	Kurs prowadzony przez	Czas trwania kursu	Kroju i szycia: Ilość Kursów	Ilość Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Organizacji gospodarstw: Ilość Kursów	Ilość Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Oświatowo-rolniczy: Ilość Kursów	Ilość Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu
Brasław . .	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	3	45	865	Izba Roln. K. G. W.	—	—	—	—	—	—	—	—
Głębokie .	Nauczyc.	długi	3	50	80	Kursistki	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ	długi	1	19	180	I. R. Kursistki	1	14	10	Zarząd Gminy	1	25	80	K.G.W. K.M.W.
Oszmiana .	Nauczyc.	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	długi	2	57	469,50	Koło Op. nad wsią w.	—	—	—	—	—	—	—	—
Postawy .	Nauczyc.	długi	1	18	20	Insp. Szk.	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	długi	4	62	610	K.G.W., I.R.	—	—	—	—	—	—	—	—
Święciany.	Org. Społ.	długi	3	56	222	Wyd. Pow. K. G. W. Insp. Szk. Kursistki	—	—	—	—	—	—	—	—
Wilejka —	Nauczyc	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	1	18	—	—
Mołodeczno	Org. Społ.	długi	—	—	—	—	1	18	—	—	1	15	—	—
Wilno — Troki . . .	Nauczyc.	długi	2	42	160	Wydz. Pow.	—	—	—	—	4	96	84.35	Wydz. Pow.
	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	7	132	352,10	Wydz. Pow. Kursistki	—	—	—	—	—	—	—	—
Baranowicze	Nauczyc.	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	2	31	—	—
	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lida	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	1	80	—	—	21	10,35	—	—
	Org. Społ.	długi	5	94	1250	I. R., O. T. I. K. R.	—	—	—	—	—	—	—	—
Nieśwież — Stołpce . .	Org. Społ	krótki	1	15	5	K. G. W., Z. O. P. K.	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	2	27	285	Z. O. P. K.	—	—	—	—	—	—	—	—
Nowogródek	Nauczyc.	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	2	43	620	I. R. Kursiści	—	—	—	—	—	—	—	—
Słonim . .	Org. Społ	krótki	—	—	—	—	4	113	124	O.T.O. i K.R.	—	—	—	—
		długi	3	50	440	Wydz. Pow. Kursistki	—	—	—	—	—	—	—	—
Szczuczyn	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	2	21	80	Izba. Roln.	—	—	—	—	—	—	—	—
Wołożyn .	Org. Społ.	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	1	15	200	Izba Rolni.	—	—	—	—	—	—	—	—
Grodno . .	Nauczyc.	długi	4	67	27	B. Szkoła P.-H.	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	długi	3	54	215	Wydz. Pow. K. O. P.	—	—	—	—	—	—	—	—
Suwałki — Augustów.	Nauczyc.	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ	krótki	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		długi	4	59	184	Z. S.	—	—	—	—	—	—	—	—
Wołkowysk	Nauczyc.	długi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Org. Społ.	długi	3	41	119	K. G. W.	—	—	—	—	—	—	—	—

UWAGA: Poza powyżej wymienionemi prowadzono szereg innych kursów np.: trykotarstwa, prania, oraz dla wychowawców(czyń) półkolonij letnich, których naskutek trudności nie objęto

Sprawozdanie za rok 1934/35.

Gotowania i pieczenia ciast				Przetworów owocowych				Higjeny				Robót kobiecych				Gospodarstwa domowego			
Ilość: Kursów	Ilość: Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Ilość: Kursów	Ilość: Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Ilość: Kursów	Ilość: Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Ilość: Kursów	Ilość: Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu	Ilość: Kursów	Ilość: Osób	Koszt Zł.	Źródła dochodu
16	239	279	Kursistki	2	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	22	10	Zarząd gminy
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	91	47,60	Samorząd	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	10	Samorząd	—	—	—	—
9	147	—	Kursistki	7	86	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	24	15	Samorząd	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	28	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	60	37.70	Kursistki	—	—	—	—	1	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	31	—	—	1	35	50	Wydz. Pow.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	80	—	—	—	—	—	—
1	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	175	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	115	63	Samorząd	6	55	28	Samorząd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	185	130	Wydz. Pow. Gmina	—	—	—	—
3	75	35	Z.P.O.K K. G.W.	—	—	—	—	3	370	150	Z.O.P.K K. G. W.	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	3	99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	10	145	O.T.O. i K.R.	—	—	—	—	3	73	90	I. R.	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	—	—	1	12	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	63	135	I. R.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	33	7	Kursistki	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	127	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	14	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	67	129	Z.P.O.K K. G. W.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

prasowania, pszczelarstwa, wyrobu mydła, wyr. wędlin, kilimkarstwa, koszykarstwa, wyrobu sprzętu narc., powyższem zestawieniem.

d) *Kursy robót kobiecych, robót ręcznych, haftu i zdobnictwa.* Kształciły one w kursistkach poczucie estetyki i piękna w życiu codziennem, oraz przygotowywały do praktycznego wykorzystywania zdobytych wiadomości i umiejętności w tem życiu. Kursistki przychodziły najczęściej na kurs już z pewnem przygotowaniem praktycznem i wiedzą ogólną.

e) *Kursy wyrobu sprzętu narciarskiego, koszykarstwa, kilimkarstwa* i in. Przygotowywały one do wykonywania przedmiotów codziennego użytku, dawały kursistom możność zdobycia sprawności zawodowych w ciągu dłuższej praktyki w pracy.

Ważniejsze cechy tych Kursów:

a) dawanie kursistom tylko tych wiadomości i kształcenie tylko tych umiejętności, które są im niezbędne do wykonywania zawodu i w pracy codziennej.

b) zużytkowanie później przez nich tych wiadomości i sprawności praktycznie w życiu codziennem.

c) wykorzystywanie posiadanych materjałów w celowszy i właściwszy sposób, aniżeli to czynili kursiści dotychczas.

Przeważa na Kursach czynnik utylitarny, oraz dążność do osiągnięcia sprawności zawodowych. Czas trwania różny, począwszy od kursów jednodniowych do 5—8-miesięcznych. Program ściśle fachowy nie uwzględniał zupełnie zagadnień oświatowych, które kursiści wprowadzali czasem samorzutnie, nie podkreślał momentów ułatwiających kursistom zdobywanie sprawności w pracy społecznej, pogłębianie wiedzy ogólnej i nie wytykał dróg prowadzących do dalszego kształcenia się kursistów w kierunku ogólnym i fachowo-zawodowym.

Potrzeba organizacji kursów nie wynikała po większej części z zainteresowania i uświadomionych potrzeb środowiska, lecz zdana była na los przypadku czy też była narzucana zgóry, co ujemnie wpływało na wyniki pracy.

W wielu wypadkach metody pracy były nieodpowiednie, ładowano kursistów wiadomościami bez zwracania uwagi na stopień przygotowania i zainteresowania, oraz odczuwanej potrzeby, — a następnie bez spojrzenia jasnego w cel zasadniczy, którym jest: *wychowanie pełnowartościowego i przygotowanego fachowo do pracy obywatela Państwa.* Nieliczne tylko kursy uwzględniały w swoim programie zagadnienia społeczno - oświatowe, większość stosowała niektóre formy pracy oświatowej, jako urozmaicenie i rozrywkę jak np. czytanie gazet, śpiew, gry i zabawy, często samorzutnie stosowane przez kursistów.

3. *Wytyczne programowe na rok 1935/36.*

Zasadniczym celem Kursów o charakterze praktycznym winno być, podobnie jak i innych form systematycznego kształcenia, wychowanie twórczego i pełnowartościowego obywatela Państwa.

Z bliższych zadań należy podkreślić:

a) przygotowanie przez Kursy przodowników do pracy nad podnoszeniem poziomu kultury materjalnej środowiska;

b) stwarzanie sprzyjających warunków do rozwijania kultury duchowej tego środowiska;

c) zachęcenie środowisk trudnych i obojętnych w stosunku do zagadnień państwowych i społecznych, do pracy społeczno-oświatowej, do pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę w kierunku zawodowym i ogólnym, a to przez związanie pracy społeczno-oświatowej i samokształceniowej z kształceniem w zakresie pracy praktyczno-gospodarczej i widoczną z tego korzyścią materjalną. Oczywiście nie każde środowisko będzie potrzebowało aż takiej pobudki do pracy społeczno-oświatowej, będzie to odnosiło się oczywiście do środowisk wyjątkowo trudnych.

Powyższe cele dadzą się osiągnąć jedynie wówczas, gdy dotychczasowe wyłącznie fachowe programy Kursów o charakterze praktycznym zostaną uzupełnione jeszcze działem społeczno-oświatowym, oraz działem orjentującym kursistów w technice pracy samokształceniowej.

Poza odpowiednio skonstruowanym programem takich kursów potrzebna byłaby jeszcze stała współpraca czynników: fachowego i oświatowego. Formy tej współpracy byłyby różne, w zależności od czasu trwania Kursu, stopnia przygotowania kursistów i celu, jaki nakreślimy dla Kursu i wyrażałyby się konkretnie przez:

a) udział w konferencjach personelu fachowego i w opracowywaniu programów również czynnika oświatowego,

b) udział czynnika oświatowego w planowaniu organizacji kursów w poszczególnych miejscowościach,

c) konferencje oświatowe personelu fachowego kursów i pracowników oświatowych, wytykające założenia ideowe, organizację i metody pracy oświatowej i wychowawczej na Kursach praktycznych.

Dział oświatowy i dział z zakresu techniki pracy samokształceniowej mógłby być brany pod uwagę tylko dla kursów trwających co-

najmniej tydzień czasu i dłuższych. Dotychczasowe kursy dwudniowe należałoby nazwać konferencjami o charakterze dokształcającym, ale winien również ulec zmianie ich program. Byłyby one przeznaczone dla tych, którzy już przedtem odbyli kurs dłuższy o charakterze praktycznym i kontynuują w dalszym ciągu pracę samokształceniową przez książkę i gazetę w kierunku zawodowym bądź ogólnym.

Szczegółowego programu społeczno-oświatowego dla kursów praktycznych nie podajemy w tem miejscu. Winien on być opracowany wspólnie przez uprawnionych do tego pracowników oświatowych i pracowników w zakresie kształcenia praktycznego, uzgodniony i przedyskutowany z prelegentami, oparty na znajomości potrzeb środowiska, uwzględniający współudział kursistów w jego opracowywaniu.

W konstrukcji programu Kursu o charakterze praktycznym $^1/_2$ godzin pracy winna być poświęcona na realizację programu społeczno-oświatowego. Jest to minimum, w którem mieści się już i czas przeznaczony na pracę świetlicową, oraz czas przeznaczony na teoretyczne i praktyczne kształcenie w zakresie techniki pracy społecznej.

Wobec dążenia do wyrobienia jaknajwiększej samodzielności kursistów koniecznem jest przekazanie kierownictwa życiem zbiorowem kursistów, wyłonionemu przez nich, samorządowi. Samorząd winien ze swej strony opracować regulamin życia wewnętrznego kursu, zaznajomić się z programem i zaznajomić z nim ogół kursistów.

Cała praca i życie na kursie winny być tak ujęte, aby kursiści zrozumieli kurs jako pierwszy etap pracy, za którym winny przyjść dalsze prace w formie zjazdów, konferencyj, oganizacji zespołów samokształceniowych i t. d. Zatem kursiści winni zrozumieć, że do pracy w swojem środowisku idą jako przodownicy i że od nich zależy następny etap pracy.

Przy układaniu programu dla poszczególnych grup kursów o charakterze praktycznym na szczególną uwagę zasługują kursy dla dziewcząt i kobiet, które poza celem kształcenia praktycznego, winny rozbudzić w kobiecie, przez przepracowanie programu oświatowego, poczucie ważności roli kobiety w rodzinie, społeczeństwie i Państwie.

Jakie zagadnienia złożyłyby się na treść programu społeczno-oświatowego dla kursów tygodniowych i dwutygodniowych?

1. Cele i zadania kursu jako konieczność usprawnienia zawodowego i poprawy warunków bytu materjalnego.

2. Praca jako środek do zaspokojenia potrzeb umysłowych i duchowych.

3. Potrzeby gospodarcze, społeczne i oświatowe w środowisku.

4. Jednostka w środowisku — wiosce, gromadzie, gminie, powiecie, regjonie i Państwie.

5. Organizacje społeczno-oświatowe i gospodarcze na wsi.

6. Formy pracy oświatowej na wsi wraz z zajęciami świetlicowemi.

7. Higjena pracy w gospodarstwie domowem.

Zagadnienia na kursach robót kobiecych.

1. Cele i zadania kursu z punktu widzenia estetyki i piękna w życiu codziennem:
    a) cel materjalny,
    b) cel estetyczny,
    c) cel duchowy,

2. Higjena pracy w gospodarstwie domowem.

3. Rola kobiety na wsi, w społeczeństwie i Państwie.

4. Potrzeby gospodarcze, społeczne i oświatowe na wsi.

5. Organizacje społeczne, oświatowe i gospodarcze środowiska.

6. Wiadomości o Państwie, samorządach — punkt wyjścia od środowiska.

7. Formy pracy oświatowej wraz z praktycznem przepracowaniem niektórych.

8. Praca samokształceniowa przez książkę i gazetę.

Rzeczą zrozumiałą, że kursy o charakterze praktycznym muszą być powiązane z życiem społecznem i pracą organizacyj. Inicjatywa w sprawie organizacji tych kursów winna wychodzić od organizacyj społecznych, one dostarczają kursistów i współdziałają w prowadzeniu kursów zarówno od strony gospodarczej jak i w ustalaniu ich programu, one następnie korzystają z wiedzy ogólnej i zawodowej, z przysposobienia społecznego kursistów.

Kursy dla kobiet i dziewcząt wiążą się z pracą organizacyj młodzieżowych i Kół Gospodyń Wiejskich; dają one przygotowanie kursistkom w zakresie ich pracy w gospodarstwie własnem, jak i w tych organizacjach społecznych. Szczególną należy zwrócić uwagę na ten dział w organizacjach młodzieżowych o charakterze koedukacyjnym jak Koła Młodej Wsi, względnie w specjalnych oddziałach żeńskich, jak w Związku Strzeleckim; w obu organizacjach zwrócona jest obecnie większa uwaga na dział pracy interesujący młodzież męską.

Jeszcze nie skonkretyzował się u nas typ przodownicy życia i pracy wiejskiej, jednak już się kształtuje. W każdym razie wiedza zawodowa i przygotowanie w zakresie prac praktycznych będzie nieodzownym warunkiem, stawianym tym przodownicom.

Również kursy praktyczne dla mężczyzn i męskiej młodzieży wiążą się z pracą organizacyj młodzieżowych i Kółek rolniczych.

Poziom życia wsi, kultura życia codziennego, sprawa oszczędnego prowadzenia gospodarstwa domowego — domagają się dokształcania społeczeństwa w tym zakresie.

Kursy o charakterze praktycznym zastępują w pewnym stopniu Niższe Szkoły Rolnicze, które może kończyć stosunkowo nieznaczna ilość młodzieży wiejskiej.

Rok 1934/35 w pracy kursów o charakterze praktycznym dał dużo doświadczeń i spostrzeżeń, z których wynika, że akcja tych kursów musi być:

a) powiązana z całokształtem prac oświatowych,

b) skoordynowana między sobą,

c) winna być skoordynowana działalność czynników zainteresowanych sprawą kursów.

Pierwsze pozwoli na wykorzystywanie prac oświatowych dla pracy kształcenia o charakterze praktycznym i odwrotnie, — co znowu zapobiegnie marnowaniu się pieniędzy i wysiłku ludzkiego na nieprzemyślane i nieplanowe wysiłki w pracy oświatowej i w kształceniu o charakterze praktycznym. To samo odnosi się do koordynacji kursów o charakterze praktycznym samych w sobie.

Czynnikami zainteresowanemi akcją tych kursów są: Izby Rolnicze, Izby Rzemieślnicze, Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego, Organizacje rolnicze i Koła Gospodyń Wiejskich, Organizacje młodzieżowe, Samorząd i Władze szkolne. Dopiero wówczas praca kursów o charakterze praktycznym wejdzie na właściwe tory, gdy nastąpi koordynacja pracy w tym zakresie powyższych czynników

B. Bibljotekarstwo i czytelnictwo w Okręgu Szkolnym Wileńskim.

1. SPRAWOZDANIE OGÓLNE.

Bibljotekarstwo i czytelnictwo na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego przechodziło różne fazy organizacyjno-rozwojowe.

Do roku 1928-go bibljotekarstwo i czytelnictwo w Okręgu było oparte wyłącznie o bibljoteki oświatowe, będące własnością różnych organizacyj społecznych. Stan tych bibljotek był pod względem ilościowym, jakościowym i poziomu pracy niedostateczny. Formy zaspakajania potrzeb w zakresie czytelnictwa były nieskoordynowane. Praca bibljotek w większości nie znajdywała powiązania z budzącemi się potrzebami kulturalnemi, społecznemi, gospodarczemi środowisk i innemi formami pracy oświatowej. Dostęp mas wiejskich do bibljotek i stopień korzystania z nich był bardzo ograniczony. Bibljoteki te nie mając zapewnionych podstaw finansowych, a oparte jedynie na dobrewolnej ofiarności społecznej, skazane były w tym czasie na wegetację i stopniowe zamieranie. Czytelnictwo w formie zorganizowanej akcji nie istniało zupełnie. Według spisu, dokonanego przez Ministerstwo w roku 1929, liczba bibljotek w województwie wileńskiem i nowogródzkiem wynosiła 511. Województwo wileńskie znajdowało się w zestawieniu bibljotek w Polsce na 6-tem miejscu pod względem ilości bibljotek i książek, województwo nowogródzkie na 7 miejscu. Na jedną bibljotekę w tych województwach przypadało 4.600 mieszkańców. Stan ten w odniesieniu do samej wsi był jeszcze więcej niekorzystny.

W roku 1929 Kuratorjum Okręgu Szkolnego podjęło inicjatywę planowej organizacji akcji bibljotecznej, w oparciu o samorząd terytorjalny, przyjmując jako formę Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych i Publiczne Bibljoteki Gminne. Od tego momentu datuje się współpraca władz szkolnych i samorządu w zakresie bibljotek. Ustala się konieczność stałych na te cele budżetów, oraz wolnego, bezpłatnego i powszechnego dostępu do książki wszystkich obywateli. Kierownictwo fachowe i kierunek ideowy obejmują władze szkolne. Równocześnie Inspektoraty szkolne dążyły, w miarę możności, do usprawnienia działalności bibljotek organizacyjnych. Całość tej akcji polegała na:

a) opracowywaniu celowej sieci bibljotek, b) odpowiedniej organizacji techniki pracy, c) właściwem kompletowaniu księgozbiorów, d) ich zwiększaniu, e) powiązaniu akcji bibljotecznej z terenem, jego potrzebami kulturalnemi i z akcją zaspokojenia tych potrzeb.

W oparciu o taki program uzyskano w latach od 1929 — 1933 r. rezultaty następujące: na 20 powiatów w Okręgu zostało zorganizowanych 13 powiatowych Central Bibljotek Ruchomych, liczących 11.582 tomów o 154 kompletach, z których korzystało 6.160 osób; następnie zorganizowano 47 publicznych bibljotek gminnych, liczących 25.030 tomów, oraz uporządkowano i oddano do użytku powszechnego 64 bibljoteki organizacyj społecznych o 44.141 tomach; razem więc, prócz Powiatowych Central, czynnych bibljotek o charakterze publicznym było 111 o 69.171 tomach, z których korzystało 6.906 czytelników (62 czytelników na jedną bibljotekę).

Równocześnie coraz więcej kształtowała się w samorządach świadomość ich roli w zakresie pracy bibljotecznej i w zakresie czytelnictwa, dzięki czemu udział samorządów, zarówno powiatowych, jak i gminnych stawał się w tej akcji coraz więcej pozytywny, a w roku 1933/34 niemal powszechny. Ustalił się pogląd, że samorząd i władze szkolne są czynnikiem powołanym do ujęcia akcji bibljotekarstwa przy współpracy z organizacjami społecznemi; akcja ta zyskała oparcie o Komisje Oświaty Pozaszkolnej.

W latach 1933/34 i 1934/35 organizacja bibljotekarska szła dalej w kierunku: 1) organizacji Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych w powiatach, które ich nie posiadały, 2) planowej organizacji gminnych bibljotek przy współudziale czynnika społecznego i pod kierownictwem fachowem władz szkolnych (komitety — sekcje bibljoteczne), 3) usprawnienia istniejących bibljotek organizacyj społecznych o większych księgozbiorach, 4) komasacji bibljotek organizacyj o nielicznych księgozbiorach, 5) powiązania działalności bibljotek z różnemi formami pracy oświatowej, prowadzonej w organizacjach społecznych i na placówkach oświatowych, 6) racjonalnej organizacji czytelnictwa, 7) kształcenia pracowników bibljotecznych.

Realizacja wyżej nakreślonego planu znalazła formalne i faktyczne ujęcie następujące: 1) Powiatowa Komisja O. P., będąca statutowo organem samorządu powiatowego, ze względu na jej skład osobowy i obywatelski stosunek do zagadnień, jest równocześnie wspólnym organem samorządu, władz szkolnych i organizacyj społecznych w zakresie prac, związanych z bibljotekarstwem i czytelnictwem. W miarę rozwoju tej pracy Powiatowa Komisja O. P., wyłania specjalną sekcję bibljoteczną. Do zadań Powiatowej Komisji O. P. względnie jej sekcji należy: a) inicjowanie i opracowywanie ramowej sieci bibljotecznej.

w związku z tem również ustalenie punktów, gdzie mają powstać gminne bibljoteki samorządowe, pracujące przy pomocy tworzonych przez siebie kompletów ruchomych, b) pomoc w organizowaniu gminnych bibljotek i troska o systematyczny rozwój oraz powiększanie księgozbiorów, c) pomoc w organizowaniu i opieka nad Centralami Bibljotek Ruchomych, d) czuwania nad doborem książek, e) sprawa budżetów na te cele.

2) Opieka bezpośrednia nad rozwojem bibljotek gminnych należy do sekcyj bibljotecznych, wyłonionych przez Gminne Komisje Oświatowe; w skład Sekcyj wchodzą: przedstawiciele Rady Gminnej, organizacyj społecznych, nauczycielstwa i społeczeństwa.

3) Czynnikiem, koordynującym celowo całą akcję bibljoteczną, zatem i akcję bibljotek gminnych, jest Powiatowa Centrala Bibljotek Ruchomych. Praca Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych jest związana z planem pracy oświatowej na terenie powiatu, ustalonym przez Powiatową Komisję O. P. i Gminne Komisje Oświatowe.

4) Instruktor O. P. z ramienia Powiatowej Komisji i Władz Szkolnych jest czynnikiem instruktorskim i nadzorującym w stosunku do całej akcji bibljotecznej w powiecie. W szczególności czuwa on nad doborem księgozbioru, on przedstawia Prezydjum Komisji O. P., bądź Sekcji Bibljotecznej do zatwierdzenia wykazy książek do zakupu, on dba o poziom technicznej strony prac bibljotecznych. Wykazy książek, opracowane przez Sekcje Bibljoteczne Gminne, są również zatwierdzane przez Prezydjum, bądź Sekcję Bibljoteczną Powiatowej Komisji O. P.

Tak więc w ciągu siedmiu lat systematycznej pracy w zakresie akcji bibljotekarskiej i czytelnictwa została ustalona na terenie Okręgu Szkolnego zasada, pokrywająca się z projektem ustawy bibljotecznej, a wyrażająca się głównie w tem, że organizowanie i utrzymanie bibljotek publicznych samorządowych (powiatowych i gminnych), powszechnie dostępnych i bepłatnych, należy do obowiązku samorządu terytorjalnego, powołanego wolą obywateli do zaspakajania potrzeb kulturalnych, społecznych i gospodarczych ogółu mieszkańców. Obok umieszczone zestawienie ilościowego, zasięgu bibljotek i organizacji czytelnictwa dowodzi, że nawet w warunkach obecnych i przy obecnych możliwościach finansowych odbywa się stopniowy rozwój tego podstawowego działu pracy o. p. Podkreślić tu należy, że na rozwoju tym zyskała przedewszystkiem wieś.

2. Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych w Okrę

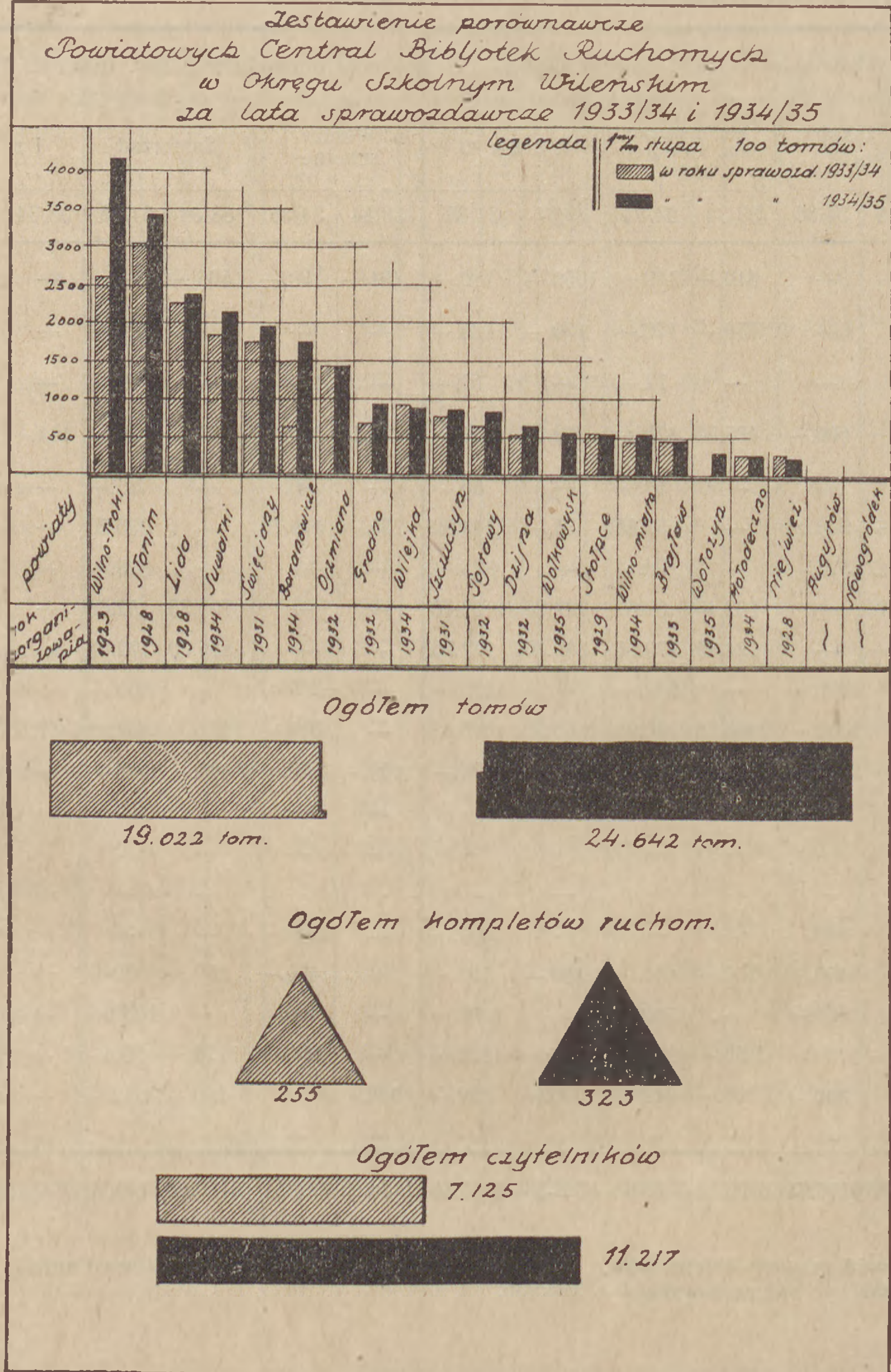
Powiat	Data zorganizowania Centrali	Kto jest właścicielem Centrali	Kto administruje Centralą	Ilość tomów Centrali		Ilość kompletów ruch.		Ilość zapotrzebowań terenu na komplety	Ilość punktów obesłanych kompletami	Ilość czytelników kompletów ruch.		Ilość wypożyczeń z kompl. ruchom.		Wartość książek i urządzeń Centrali
				33/34 r.	34/35 r.	33/34 r.	34/35 r.			33/34 r.	34/35 r.	33/34 r.	34/35 r.	
Wilno — m.	1934	I. S.[1])	I. S.	430	547	—	7	20	7	—	250	—	2400	1000.—
Brasław . .	1933 1934	W.P.[2])	"	496	496	10	10	100	10	190	410	2063	3463	2586.30
Święciany .	1931	"	"	1766	1992	34	34	95	38	—	820	—	8240	6200.—
Wilno-Troki	1923	W. P. I. S.	"	1881 630	2567 1607	20 7	24 4	68	35	1050	1084	5280	4244	8000.— 4500.—
Oszmiana .	1932	W. P.	"	1427	1427	26	26	93	26	526	763	2500	3911	3925.—
Postawy . .	1932	"	"	627	832	11	16	30	14	290	350	2101	2564	2530.—
Głębokie . .	1932	"	"	512	667	10	13	50	13	254	328	1414	1973	2500.—
Wilejka . . .	1934	"	"	926	924	12	14	127	18	114	288	876	1440	1961.25
Mołodeczno	1934	"	"	283	283	5	5	57	8	—	144	—	843	889.30
Wołożyn . .	1935	"	"	—	300	—	10	150	10	—	190	—	389	1500.—
Słonim . . .	1928	"	W. P	3079	3425	20	24	28	24	700	782	3500	4802	15000.—
Baranowicze	1934	"	I. S.	620	1794	12	34	90	34	484	1364	2880	6556	10290.—
Nieśwież . .	1928	I. S.	"	258	250	5	5	35	8	108	250	450	950	725.—
Stołpce . . .	1929	W. P.	"	566	550	10	10	40	14	208	544	912	1845	1320.—
Nowogródek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szczuczyn .	1931	W. P.	I. S.	759	891	10	10	34	17	475	548	2973	3154	4500.—
Lida	1928	"	"	2241	2398	30	34	89	54	1850	1782	7209	7699	6900.—
Wołkowysk	1935	"	"	—	557	—	—	—	—	—	—	—	—	1400.—
Grodno . . .	1932	"	"	695	977	14	21	84	21	356	670	2348	6669	4500.—
Suwałki . .	1934	"	"	1826	2156	19	22	46	37	520	650	3500	4650	8000.—
Augustów .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
				19022	24642	255	323	1236	388	7125	11217	38006	65792	88226.85

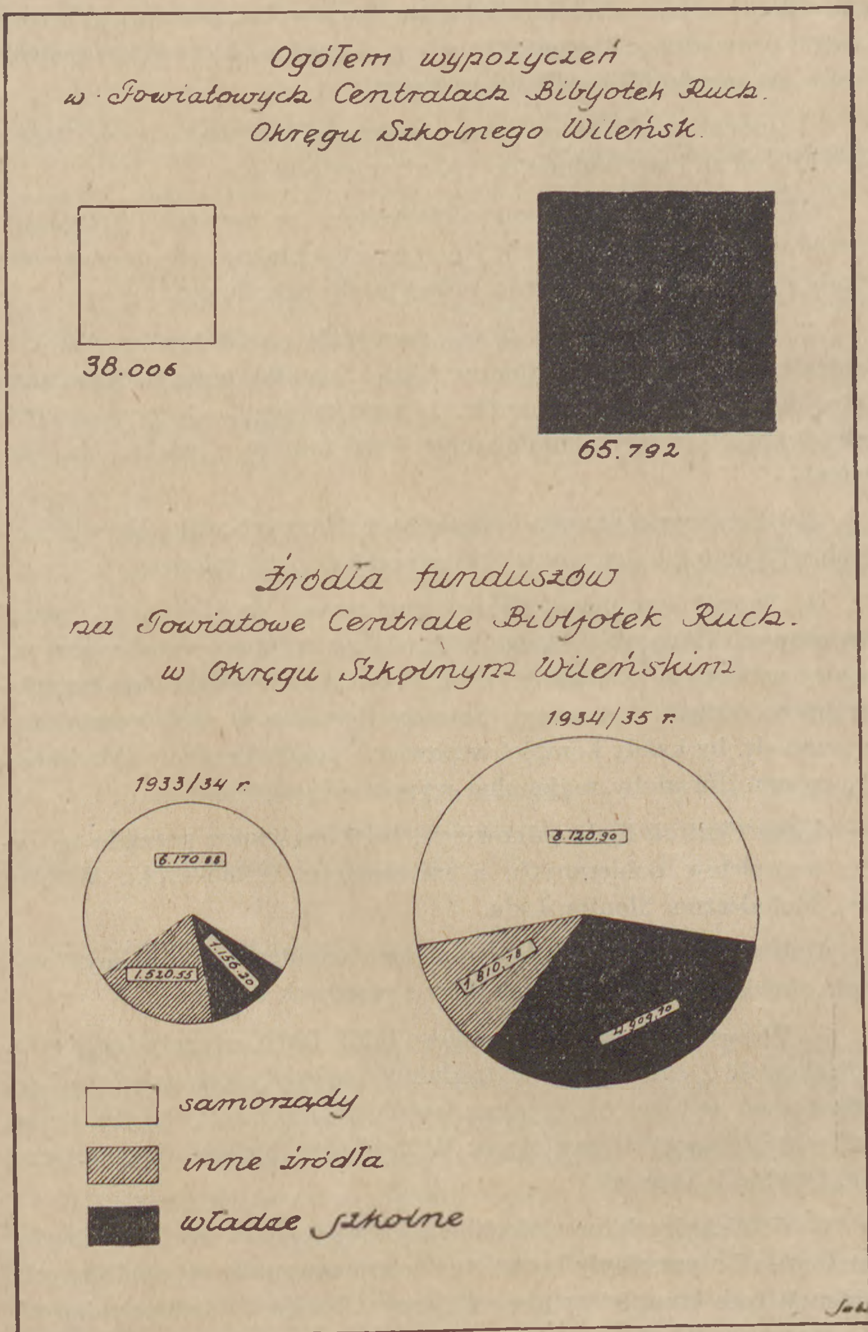
[1]) Inspektorat Szkolny. [2]) Wydział Powiatowy. [3]) W r. 34/35 — reorganizacja Centrali-
zorganizowana w r. 35/36. [7]) Centrala znajduje się w stadjum organizacji. [8]) Powiatowa Cen

gu Szkolnym Wileńskim w r. szkolnym 1934/35.

Wydatki w r. szk. 1933/34 i 1934/35						Źródła dochodu w r. szk. 1933/34 i 1934/35					
Na zakup książek		Inne: koserwacja, urządzenia, wynagrodzenia		R a z e m		Władze szkolne		Samorząd		I n n e	
33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35
750.—	—	310.—	180.—	1060.—	180.—	494.—	180.—	566.	—	—	—
—	—	150.—	120.—	150.—	120.—	—	—	150.—	120.—	—	—
—	—	—	72.—	—	72.—	—	—	—	72.	—	—
83.—	600.—	485.50	420.—	568.50	1020.—	327.50	580.—	130.—	293.—	111.—	[3]) 147.—
—	—	—	50.—	—	50.—	—	20.—	—	30.-	—	—
35.—	364.05	—	50.85	35.—	414.90	35.—	179.70	—	235.20	—	—
—	527.—	—	98.—	—	625.—	—	—	—	625.—	—	—
546.85	—	162.40	52.60	709.25	52.60	—	—	709.25	52.60	—	— [4])
765.—	—	124.30	172.95	889.30	172.95	—	—	889.30	172.95	—	— [4])
—	1170.—	—	330.—	—	1500.—	—	1000.—	—	500.—	—	—
—	1000.—	2965.88	3020.93	2965,88	4020.93	—	500.—	1556.33	1857.15	1409.55	1663.78
300.—	2385.—	535.—	140.—	835.—	2525.—	100.—	500.—	685.—	2025.—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— [5])
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— [5])
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— [6])
—	300.—	—	—	—	300.—	—	300.—	—	—	—	—
—	450.—	150.—	50.—	150.—	500.—	—	450.—	150.—	50.—	—	—
—	900.—	—	500.—	—	1400.—	—	400.—	—	1000.—	—	— [7])
1129.—	1120.—	50.—	256.—	1179.—	1376.—	—	800.—	1179.—	576.—	—	—
—	300.—	306.—	212.—	306.—	512.—	150.—	—	156.—	512.—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— [8])
3608.85	9116.05	5239.08	5725.33	8847.98	14841.38	1156.50	4909.70	6170.88	8120.90	1520.55	1810.78

[4]) Obwód szkolny Wilejka pow. [5]) Obwód szkolny Nieśwież. [6]) Powiatowa Centrala ma być
trala ma być zorganizowana w r. 1935/36.

Zestawienie porównawcze
Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych
w Okręgu Szkolnym Wileńskim
za lata sprawozdawcze 1933/34 i 1934/35
legenda 1% słupa 100 tomów:
w roku sprawozd. 1933/34
" " " 1934/35
4000
3500
3000
2500
2000
1500
1000
500
powiaty
Wilno-Troki
Słonim
Lida
Suwałki
Święciany
Baranowicze
Oszmiana
Grodno
Wilejka
Szczuczyn
Postawy
Dzisna
Wołkowysk
Stołpce
Wilno-miasto
Brasław
Wołożyn
Mołodeczno
Nieśwież
Augustów
Nowogródek
rok zorganizowania
1923
1928
1928
1934
1931
1934
1932
1932
1934
1931
1932
1932
1935
1929
1934
1935
1935
1934
1928
~
~
Ogółem tomów
19.022 tom.
24.642 tom.
Ogółem kompletów ruchom.
255
323
Ogółem czytelników
7.125
11.217

Ogółem wypożyczeń
w Powiatowych Centralach Bibljotek Ruch.
Okręgu Szkolnego Wileńsk.
38.006
65.792
Źródła funduszów
na Powiatowe Centrale Bibljotek Ruch.
w Okręgu Szkolnym Wileńskim
1933/34 r.
6.170.88
1.520.55
1.156.30
1934/35 r.
8.120.90
1.810.78
4.909.90
samorządy
inne źródła
władze szkolne

UWAGI: 1. Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych prowadzą instruktorzy o. p., w dwóch tylko wypadkach wobec znacznego rozrostu Central prowadzą je kierownicze siły pod opieką i kierunkiem instruktora o. p.: powiat Wilno-Troki i Słonim.

Pomocnicze siły są opłacane doraźnemi kwotami w pow. Wilno-Troki do 50 zł. i w Słonimie do 100 zł. miesięcznie.

W Obwodzie Szkolnym nieświeskim, w powiecie stołpeckim, Powiatową Centralą Bibljotek Ruchomych opiekuje się nauczycielka szkoły powszechnej z ramienia Inspektoratu Szkolnego.

2. Komplety ruchome liczą przeważnie po 50 tomów. Większe Centrale, jak Wilno-Troki, Słonim, Lida i Suwałki mają większe komplety, dochodzące do 100 tomów. Istnieje tendencja do powiększenia ilości kompletów przez zmniejszenie ilości tomów w większych kompletach.

3. Okres wypożyczania kompletów ruchomych waha się w mniejszych od 3 do 5 miesięcy, w większych od 5 do 7 i 8 miesięcy.

4. Naogół komplety bibljotek ruchomych w większości Central Powiatowych Okręgu Szkolnego Wileńskiego są typu normalizowanego, o zgóry ustalonym składzie książek. Przy doborze książek do kompletów brano jednak pod uwagę potrzeby terenów w skali powiatowej i starano się, by każdy komplet w powiecie mógł mieć inny skład książek, co umożliwiałoby racjonalną wymianę kompletów.

Kilka Central, bądź całkowiecie, bądź częściowo przeszło na system kompletów dobieranych, a mianowicie: Wilno-Troki, Wilejka pow., Mołodeczno, Słonim, Lida.

Dobór książek w takich kompletach uskuteczniano w myśl wyraźnie stawianych żądań czytelników i placówek o. p.

5. Wszystkie Centrale Powiatowe Biblj. Ruch. wiązały ściśle swoją działalność z całokształtem działalności oświaty pozaszkolnej i jej planem pracy w powiecie, przytem współdziałano z bibljotekami gminnemi w następujących powiatach: Wilno-Troki, Dzisna, Baranowicze, Lida, Grodno i Nieśwież.

6. W niektórych powiatach oprócz kompletów ruchomych Powiat. Centrali czynne były komplety ruchome organizacyj społecznych. Ewidencji tych kompletów nie podajemy z braku dokładnych danych statystycznych. W większości wypadków plan rozmieszczenia w terenie

kompletów ruchomych organizacyj społecznych (poza T-wem Rozwoju Ziem Wschodnich) jest uzgodniony przez władze szkolne z temi organizacjami.

7. Analizując dane liczbowe ważniejszych działów zestawienia Powiatowych Central w Okręgu Szkolnym Wileńskim z dwóch kolejnych lat szkolnych 1933/34 i 1934/35 w skali poszczególnych powiatów, czy też w skali okręgowej, widzimy systematyczny rozwój większości tych Central:

a) Liczba tomów w roku szkolnym 1934/35 w porównaniu z rokiem 1933/34 zwiększyła się o 22%, kompletów — o 26%, czytelników — o 57%, również i budżety Central, przy wydatnym udziale samorządów powiatowych i władz szkolnych zwiększyły się przeszło o 65%.

b) Na jeden komplet ruchomy w roku 1934/35 przypada 35 czytelników, na jeden tom — 2-ch czytelników, na jednego czytelnika — 6 wypożyczeń.

c) Większe i lepiej zorganizowane Centrale Powiatowe Bibljotek Ruchomych już obecnie zaspakajają 1/3 i więcej zapotrzebowań na książki.

d) Również w myśl udzielanych przez Kuratorjum O. S. W. wytycznych i instrukcyj wzmacnia się i ujednostajnia w Okręgu wewnętrzna organizacja Powiatowych Central B. R., dzięki czemu mogą one sprawniej rozwijać swoją działalność.

e) Kilka Central Powiatowych zwiększyło swój stan posiadania przez skomasowanie w porozumieniu z organizacjami społeczno-oświatowemi — mniejszych ich księgozbiorów.

3. WYTYCZNE PROGRAMOWE I ORGANIZACYJNE NA R. 1935/36.

I. *Wstęp.*

Dotychczasowe obserwacje i badania czytelnictwa w Okręgu wykazały rosnące stale i świadome zapotrzebowanie książki ze strony ludności, co ma ścisły związek z rozwojem pracy oświaty pozaszkolnej na Ziemiach Północno-Wschodnich. Brak ustawy bibljotecznej w Polsce, normującej te sprawy i zapewniającej im pełne warunki, zmusza czynniki oświatowe do nadania takiego kierunku akcji bibljotecznej, by przy obecnie skromnych możliwościach finansowych Państwa, Samorządu i Społeczeństwa można było osiągnąć w krótkim stosunkowo czasie możliwie najlepsze wyniki w zakresie dostarczania książki dla

Zestawienie Publicznych Bibljotek Samorządowych

Powiat	Bibljoteki			Tomów						Czytelni			
	Samorządowe		Organizacyj społecznych	Samorządowe				Organizacyj społecznych		Samorządowe			
	Miejskie	Gminne		Miejskie		Gminne				Miejskie		Gminne	
				33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35
Brasław . .	—	6	3	—	—	1 627	2 687	2 953	3 124	—	—	282	547
Głębokie . .	—	2	8	—	—	157	442	7 227	7 734	—	—	57	173
Mołodeczno	—	2	4	—	—	854	920	1 134	1 134	—	—	45	79
Wilejka . . .	—	4	7	—	—	1 714	1 891	1 981	2 128	—	—	135	144
Postawy . .	—	6	4	—	—	1 103	1 424	2 805	2 951	—	—	150	293
Święciany .	1	—	8	463	463	—	—	5 447	3 198	46	37	—	—
Wilno-Troki	2	10	13	1 031	1 190	2 802	3 247	2 493	4 379	72	124	467	703
Baranowicze	—	14	13	—	—	3 578	4 252	890	13 512	—	—	550	670
Nieśwież . .	2	2	2	1 027	1 182	512	575	452	457	216	221	134	200
Stołpce . . .	—	—	2	—	—	—	—	1 793	2 071	—	—	—	—
Słonim . . .	2	—	7	—	4 346	—	—	1 646	1 821	—	374	—	—
Szczuczyn .	—	—	10	—	—	—	—	4 527	4 293	—	—	—	—
Nowogródek	1	3	34	4 897	4 989	966	1 406	13 328	15 133	195	433	256	538
Wołożyn . .	1	5	11	2 450	2 700	1 289	2 434	2 091	3 514	70	78	171	188
Suwałki . . .	—	3	12	—	—	700	839	10 284	13 933	—	—	349	307
Augustów .	—	2	7	—	—	631	631	3 666	4 814	—	—	205	205
Grodno . . .	1	8	6	—	24 264	1 175	1 717	12 633	13 223	—	921	249	361
Wołkowysk	1	3	5	2 700	2 920	568	609	3 562	3 818	340	452	164	185
Lida	1	11	14	4 850	5 788	3 095	3 200	10 314	11 323	756	675	737	804
Oszmiana .	—	2	9	—	—	633	891	5 364	6 494	—	—	123	160
Razem . . .	12	83	179	17 418	47 842	21 404	27 165	94 590	119 054	1 695	3 315	4 074	5 557

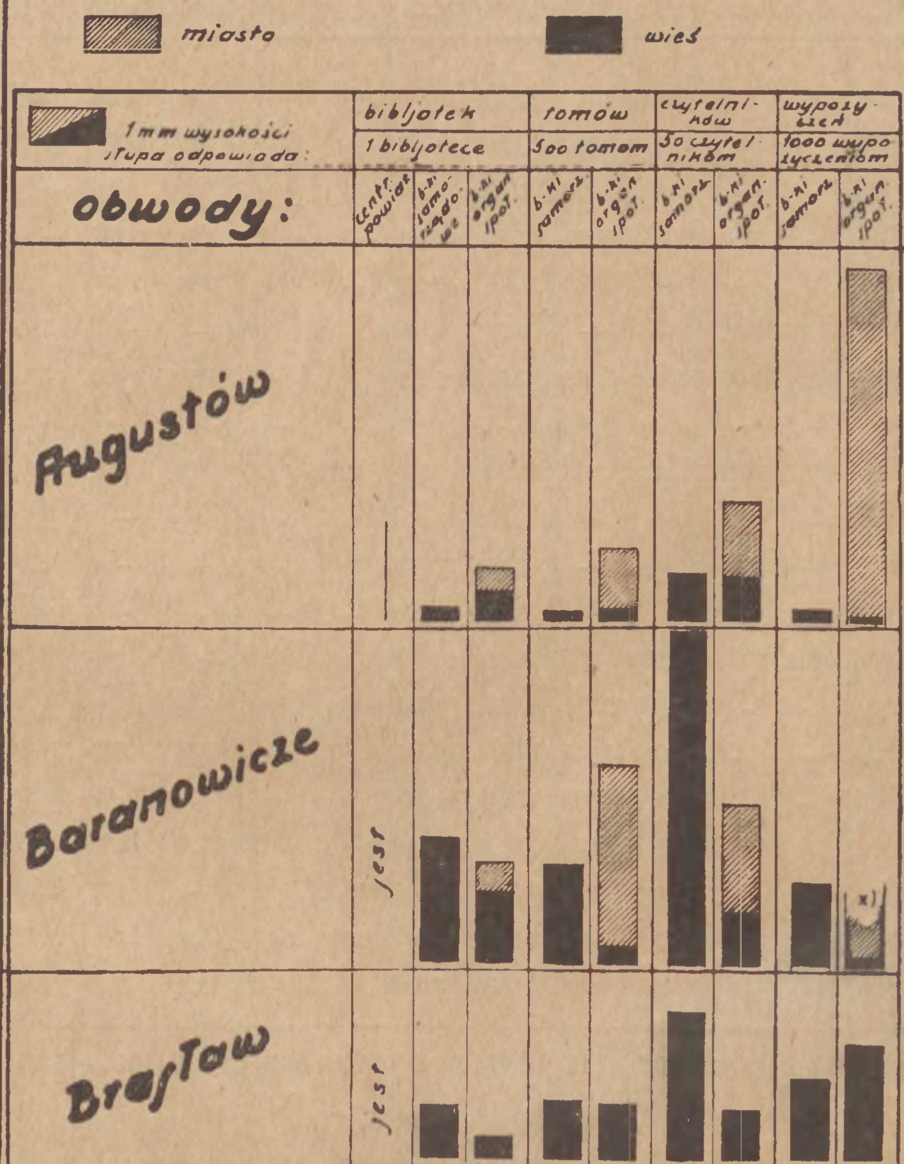
*) W niektórych częściach tego sprawozdania brak danych.

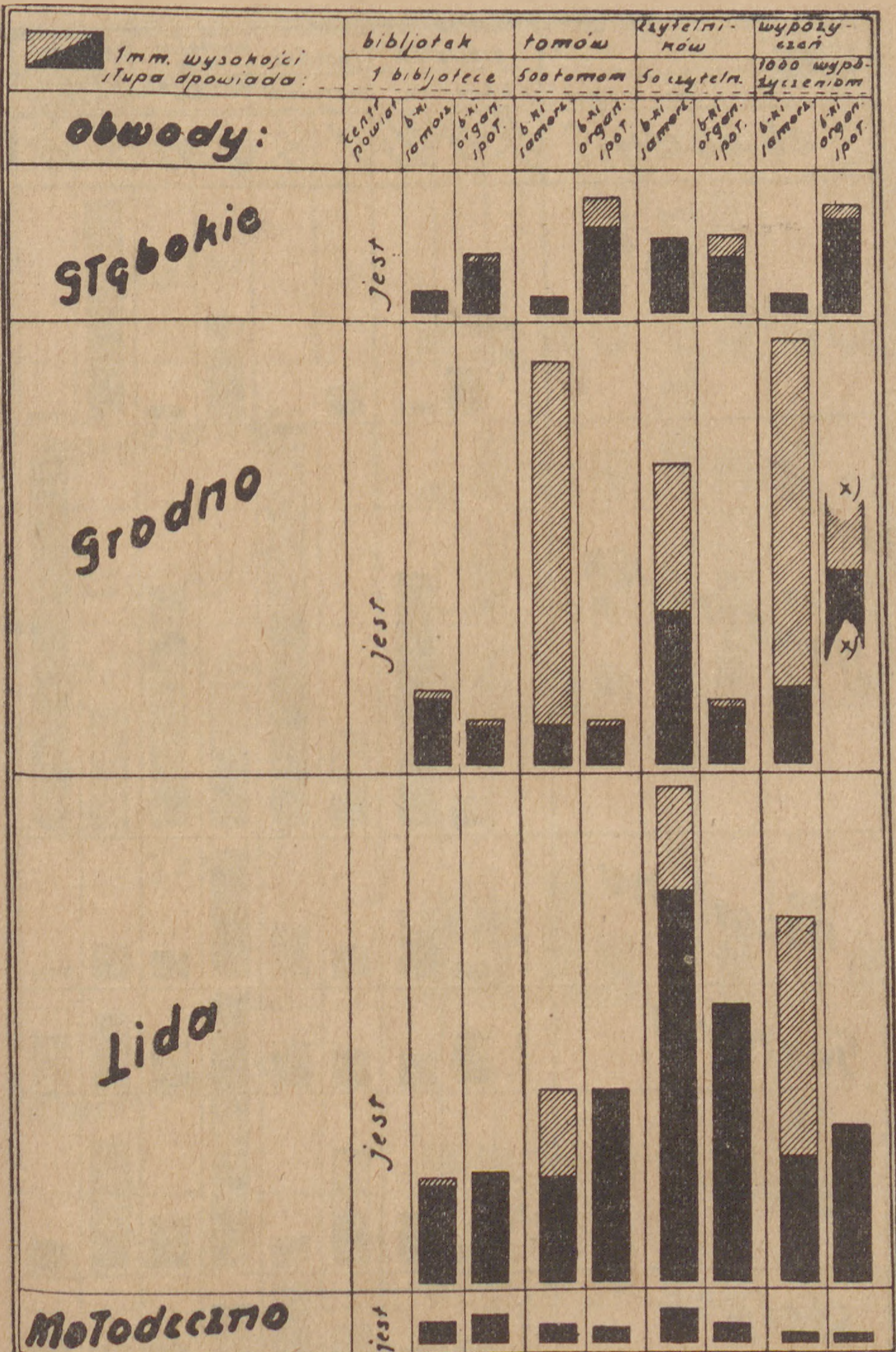
i Organizacyj Społecznych za rok 1934/35 *).

ków		Wypożyczeń						Wydatki w r. 1934/35					
Organizacyj społeczn.		Samorządowe				Organizacyj społecznych		Samorządowe				Organizacyj społecznych	
		Miejskie		Gminne				Miejskie		Gminne			
33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35	33/34	34/35
284	334	—	—	2 547	7 268	11 808	15 037	—	—	44	1 379	139	48
234	536	—	—	440	531	7 048	14 353	—	—	40	1 238	888	858
73	145	—	—	400	876	1 893	1 333	—	—	288	69	—	—
313	351	—	—	1 244	1 333	1 823	2 703	—	—	668	151	—	—
244	291	—	—	—	6 942	—	6 522	—	—	886	1 261	17	114
346	402	4 000	3 860	—	—	3 736	4 239	70	90	—	—	162	127
272	501	1 177	2 713	5 400	6 499	3 597	7 829	—	—	935	1 469	350	635
—	1 032	—	—	—	3 882	—	1 107	—	—	—	—	—	—
45	53	11 048	14 418	405	515	208	239	1 909	1 430	9	110	—	—
139	140	—	—	—	—	3 109	3 610	—	—	—	—	—	—
229	331	—	11 535	—	—	2 404	3 149	—	—	—	—	368	383
663	667	—	—	—	—	6 135	9 420	—	—	—	—	494	867
1 341	1 592	10 675	14 357	105	852	22 318	66 094	412	699	—	338	923	3 587
307	546	—	—	2 055	2 778	864	3 397	—	600	—	—	—	—
809	1 032	—	—	972	1 847	36 065	46 512	—	—	176	618	1 242	2 828
378	763	—	—	1 126	1 297	7 615	11 339	—	—	90	90	2 077	2 607
1 120	1 311	—	46 485	2 650	3 872	72 000	77 313	—	15 000	300	2 407	5 812	5 086
283	315	—	—	1 067	1 323	—	—	2 459	2 559	—	12	496	448
2 287	2 510	24 915	32 134	5 768	8 447	46 398	52 520	6 334	5 165	658	966	2 955	1 961
372	389	—	—	850	980	1 693	3 094	—	—	230	261	854	909
9 739	13 241	51 815	125 502	35 029	49 242	228 714	329 810	11 184	25 543	4 324	10 369	16 777	20 458

Bibljoteki oświatowe

Samorządowe (Powiatowe Centrale, b-ki gminne i miejskie) oraz bibljoteki Organizacyj Społecznych

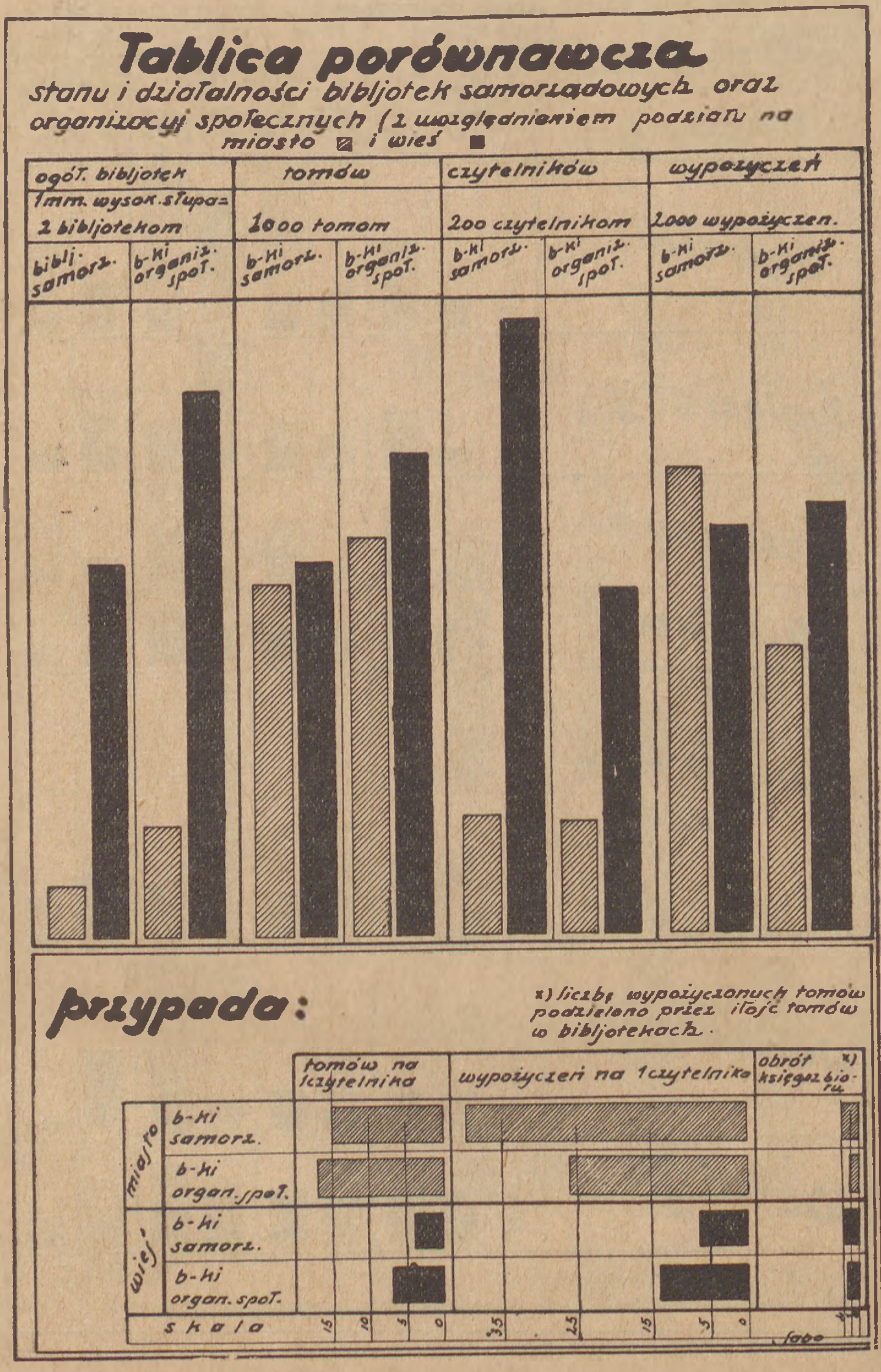

1 mm. wysokości słupa odpowiada:
bibljotek
1 bibljotece
tomów
500 tomom
czytelników
50 czyteln.
wypożyczeń
1000 wypożyczeniom
obwody:
centr. powiat.
b-ki samorz.
b-ki organ. społ.
Głębokie
Grodno
Lida
Mołodeczno
jest

1mm wysokości słupa odpowiada:
bibljotek
1 bibljotece
tomów
500 tomom
czytelników
wypożyczeń
1000 wypożyczeniom
obwody:
centr. powiat.
Nieśwież
Nowogródek
Oszmiana
Postawy
Słonim
Stołpce
jest
jest
jest
jest
jest

1 mm. wysokości słupa odpowiada:
bibljotek
tomów
czytelników
wypożyczeń
1 bibljotece
500 tomom
50 czytelnikom
1000 wypożyczeniom
obwody:
centr. pow.
b-ki samorz.
b-ki organ. społ.
Suwałki
Święciany
Szczuczyn
Wilejka
Wilno-Troki
Wołkowysk
Wołożyn
jest
x)
x) brak danych

Tablica porównawcza
stanu i działalności bibljotek samorządowych oraz organizacyj społecznych (z uwzględnieniem podziału na miasto i wieś)
ogół. bibljotek
1 mm. wysok. słupa = 2 bibljotekom
tomów
1000 tomom
czytelników
200 czytelnikom
wypożyczeń
2000 wypożyczeń.
bibl. samorz.
b-ki organiz. społ.
b-ki samorz.
b-ki organiz. społ.
b-ki samorz.
b-ki organiz. społ.
b-ki samorz.
b-ki organiz. społ.
przypada:
x) liczbę wypożyczonych tomów podzielono przez ilość tomów w bibljotekach.
tomów na 1 czytelnika
wypożyczeń na 1 czytelnika
obrót księgozbioru x)
miasto
b-ki samorz.
b-ki organ. społ.
wieś
b-ki samorz.
b-ki organ. społ.
skala
15
10
5
0
35
25
15
5
0

akcji czytelnictwa. Możliwem to się stanie: 1) gdy wieś zostanie uświadomiona o znaczeniu dobrej książki dla realizacji programu przebudowy życia wiejskiego, 2) przy należytej organizacji dostarczenia terenowi odpowiedniej książki, 3) przy planowo zorganizowanej akcji czytelnictwa, pojętej jako samokształcenie się mas społecznych przez książkę i gazetę, 4) wreszcie przez powiązanie działalności bibljotek i książek z pracą oświatową organizacyj społecznych i placówek oświatowych, objętych planem Pow. Kom. O. P.

Na powyższych zasadach zostanie oparta organizacja bibljotekarstwa i czytelnictwa w r. 1935/36 i w latach następnych. Znajdzie ona rozwiązanie praktyczne przez:

1) koordynowanie akcji bibljotecznej w Powiatowych Centralach Bibljotek Ruchomych,

2) stopniowe przekształcenie kompletów bibljotecznych Powiatowych Central o typie znormalizowanym na częściowo, bądź zupełnie dobierane,

3) organizację Bibljotek Gminnych, jako Gminnych Central Bibljotek Ruchomych, mających na celu komasację drobnych zbiorów na swoim terenie.

4) ujednolicenie techniki i organizacji pracy w Powiatowych Centralach Bibljotek Ruchomych i bibljotekach gminnych,

5) zaprowadzenie centralnych katalogów wszystkich gminnych bibljotek publicznych w Centrali Powiatowej, szczególnie tam, gdzie Powiatowe Centrale będą organizowały komplety ruchome o typie dobieranych jako uzupełnienie księgozbiorów bibljotek gminnych, — co umożliwi celowy plan całej akcji bibljotecznej na terenie powiatu.

6) zorganizowanie specjalnych Sekcyj Bibljotecznych przy Powiatowych Komisjach O. P. i Gminnych Komisjach Oświatowych. oraz Sekcji przy Kuratorjum, wyłonionej z Wojewódzkich Komisyj O. P — Zadaniem Sekcji przy Kuratorjum będzie ocena i zatwierdzenie wykazów książek, zakupywanych przez powiaty i gminy, a przez to roztoczenie opieki nad doborem książek, co doprowadzi do zakupu tylko książek wartościowych,

7) przeszkolenie kandydatów i już czynnych bibljotekarzy ze zwróceniem uwagi na wartościowy materjał spośród przodującej i rozmiłowanej w książce młodzieży wiejskiej.

8) należyte zorganizowanie czytelnictwa.

W związku z doborem książek zaleca się również gromadzenie funduszów bibljotek gminnych w powiecie i dokonywanie zakupu książek dla bibljotek gminnych przez Powiatową Centralę na podstawie przedstawionych zapotrzebowań przez Gminne Sekcje Bibljoteczne, w ramach ich sum, po zatwierdzeniu spisu książek przez Kuratorjum. Za tem przemawia również możność uzyskania większego rabatu przy zakupie i oddaniu książek gminom wraz z potrzebnemi drukami i instrukcjami.

Zwracać się będzie szczególną uwagę na zainteresowanie się pracą bibljotek przez przodowników młodzieży wiejskiej i przygotowanie ich na bibljotekarzy — z tem, że rola nauczyciela lub innego pracownika umysłowego ograniczałaby się do opieki nad pracą bibljotekarza-przodownika. Z tem wiąże się konieczność tworzenia spośród światłych, przodujących jednostek w środowiskach, zespołów złożonych z kilku osób, które zajęłyby się propagandą czytelnictwa, gdyż dopiero wciągnięcie do tej pracy większej ilości jednostek przodowniczych, a nie ograniczanie się jak dotąd do pracowników umysłowych, głównie nauczycieli względnie jednego tylko bibljotekarza, zwiąże środowisko z bibljoteką i czytelnictwem.

Ważnem zadaniem w latach następnych będzie powiązanie działalności bibljotek i czytelnictwa z pracą oświatową organizacyj społecznych i placówek oświatowych, objętych planem Powiatowych Komisyj O. P.

Organizacja czytelnictwa będzie miała charakter pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę w zespołach młodzieżowych i starszych, którym w zależności od umiejętności czytania, od poziomu rozwoju umysłowego, stopnia oczytania i wybranych zagadnień bibljoteka gminna bądź Powiatowa Centrala będzie dostarczała odpowiednich książek.

Zatem konsekwentnie będzie kontynuowany plan, nakreślony przez Kuratorjum O. Szk. W. w ubiegłych latach (patrz rok 1933/34, 1934/35) ze zwróceniem przedewszystkiem uwagi na dobre zorganizowanie i rozbudowanie Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych, koordynujących całą akcję bibljoteczną w powiatach i na organizację czytelnictwa.

Bibljoteki gminne, których rolę i zakres działania omawiamy oddzielnie, będą pojmowane jako gminne, czy rejonowe Centrale Bibljotek Ruchomych i będą organizowane tam, gdzie znajdą się ku temu odpowiednie warunki. Będą one miały zadanie obsłużyć książką

teren gminy, komasując dla tych celów wszystkie mniejsze księgozbiory w obrębie działalności bibljoteki gminnej. W pracy tej będą posiłkowane przez księgozbiory Powiatowych Central.

W oparciu o tak ujętą organizację zostanie zorganizowane bibljotekarstwo w terenie. Czytelnictwo będzie miało charakter, a nawet nazwę pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę. Terenem pracy samokształceniowej będą przedewszystkiem organizacje społeczne i placówki oświatowe, w ramach których powstaną specjalne zespoły dla celów samokształcenia.

II. Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych.

a) *Cele i zadania Powiatowej Centrali.*

Centralne skupienie księgozbiorów i tą drogą dostarczanie książki terenowi miało zastosowanie w Okręgu Szkolnym Wileńskim od dość dawna, bo już od unormowania się stosunków prawno-politycznych na Ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej.

Akcję tę podejmowały organizacje społeczne, jak: Polska Macierz Szkolna, już nieistniejący Związek Bezpieczeństwa Kraju i inne. Poważnie jednak zagadnienie to zostało ujęte, gdy zainteresowały się niem władze szkolne i samorządy powiatowe. Rok 1928 jest początkiem należytej organizacji szeregu Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych w oparciu o samorząd. Obecnie na 21 powiatów Okr. Szk Wil. — 19 posiada już bądź zapoczątkowane, bądź nieźle zorganizowane i dość zasobne Centrale Bibljotek Ruchomych. Zamieszczone obok zestawienie ze stanu i działalności Pow. Central. Bibljotek Ruchomych za ostatnie dwa lata szkolne, sporządzone w skali Kuratorjum O. Szk. Wil., wykazuje ich wyraźną tendencję rozwojową w 14 powiatach. Pozostałe powiaty przygotowują się w roku szkolnym 1935/36 do nasilenia tej dziedziny pracy oświatowej.

Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych spełniają rolę czynnika koordynującego w odniesieniu do organizacji pracy bibljotecznej i czytelnictwa w powiecie w powiązaniu z całą pracą o. p., a uzupełniającego i nadzorującego w odniesieniu do bibljotek gminnych.

Powiatową Centralę powołuje do życia Samorząd Powiatowy.

Powiatowa Centrala ma za zadanie:

1) budzenie zainteresowania książką szerokich mas ludności,

2) zaspakajanie już obudzonych i uświadamiających się potrzeb czytelników przez dostarczenie wartościowych książek,

3) oparcie i związanie działalności Centrali z całokształtem pracy oświaty pozaszkolnej w powiecie,

4) koordynacja wszelkich wysiłków w zakresie akcji bibljotecznej i czytelnictwa na terenie powiatu, a więc: a) współdziałanie z bibljotekami publicznemi gminnemi i organizacyj społecznych, b) planowanie sieci bibljotecznej, c) uzupełnianie publicznych bibljotek gminnych nowemi książkami i kontrola ich działalności, d) opieka i nadzór przy doborze i zakupie książek, e) informowanie i udzielanie pomocy fachowej w dziedzinie czytelnictwa, f) organizacja techniki pracy bibljotekarskiej, g) nadawanie ideowego kierunku wychowawczego całej pracy. Powiatowa Centrala jest więc jakby organem Powiatowej Komisji O. P. względnie jej Sekcji bibljotecznej.

Do całkowitego wypełnienia powyższych zadak Powiatowa Centrala musiałaby mieć odpowiednie warunki, jak: duży, odpowiednio dobrany księgozbiór, najmniej około 10.000 tomów, warunki lokalowe, stałego bibljotekarza i stały budżet roczny, dochodzący do 8.000 — 10.000 zł. W tej chwili warunki te są nieosiągalne.

b) *Etapy rozwojowe Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych w Okręgu Szkolnym Wil.*

Przy braku w pełni wszystkich tych warunków Powiatowe Centrale muszą obecnie przechodzić stopniowe etapy rozwoju w zależności od wielkości księgozbioru, wysokości budżetu i sił pracowniczych.

Pierwszy etap — to Centrala zapoczątkowana. Spełnia ona zadania pionierskie — budzenia zainteresowań książką przez komplety bibljotek ruchomych typu „normalizowanego" t. j. o zgóry ustalonym doborze książek w komplecie, opracowanym jednak na podstawie znajomości ogólnych potrzeb kulturalnych i gospodarczych ludności w powiecie oraz ich zainteresowań.

Drugi etap — gdy Centrala obok budzenia zainteresowań książką dzięki odpowiednim rozmiarom księgozbioru i organizacji pracy może już zaspakajać bardziej uświadomione potrzeby środowisk i poszczególnych placówek o. p., co można uskuteczniać przez częściowo lub całkowicie dobierane komplety ruchome. Tego typu Centrala część swojego księgozbioru może upłynnić, wykorzystując ją na tworzenie większych lub mniejszych kompletów dobieranych.

Trzeci etap — to Centrala Powiatowa z księgozbiorem całkowicie upłynnionym, przy posiadaniu wszelkich odpowiednich warunków

i przy bardzo znacznem już uświadomieniu przez ludność potrzeby książki. Wówczas Centrala tworzy komplety dobierane w/g zainteresowań i wyraźnie stawianych życzeń czytelników.

Niektóre Centrale już w pierwszym swoim etapie rozwojowym usiłują tworzyć komplety dobierane, co jest wysoce pożądanem, gdyż zapewnia lepsze wykorzystanie takiego księgozbioru niż typu normalizowanego; wówczas jednak instruktor o. p., obarczony szeregiem innych prac, musiałby korzystać z doraźnej lub stałej pomocy — w postaci bibljotekarza Centrali.

Wszystkie trzy typy Central usiłują koordynować całokształt wysiłków bibljotecznych w powiecie i wiążą swą działalność z planem pracy o. p.

c) *Sekcja bibljoteczna Powiatowej Komisji O. P.*

Opiekę i zarząd Powiatowej Centrali sprawuje wyłoniona z Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej — Sekcja (Podkomisja) bibljoteczna. W jej skład wchodzą 3—4 osoby: 1) przedstawiciel Rady Powiatowej (członek Powiat. Komisji O. P.), 2) instruktor obwodowy o. p., 3) bibljotekarz Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych — pomocnicza siła instruktora o. p., oraz 4) osoba dokooptowana z miejscowego społeczeństwa (literat, lub ktoś specjalnie interesujący się bibljotekarstwem i czytelnictwem).

Do zadań Sekcji należy: 1) opieka i kontrola nad działalnością Centrali, 2) troska o środki na prowadzenie Centrali, — opracowanie budżetu, 3) planowanie pracy Centrali, — przedkładanie sprawozdań z działalności na plenum Powiatowej Komisji O. P., 4) kierowanie doborem książek dla Centrali i bibljotek gminnych; ostateczną ocenę wykazów książek do zakupu przeprowadza Sekcja bibljoteczna przy Kuratorjum, 5) współdziałanie z publicznemi bibljotekami gminnemi i organizacyj społecznych w zakresie komasacji bibljotek, usprawnienia księgozbiorów pod względem organizacji bibljotekarstwa i czytelnictwa, 6) propaganda czytelnictwa w skali powiatu przez: zespoły samokształcenia, konkursy, „tygodnie“ względnie „dni książki“, wystawy książki i t. p.

d) *Administrowanie i budżet Pow. Centrali Bibljotek Ruchomych.*

Jak wyżej wspomniano, Centralą administruje w obecnych warunkach z ramienia Powiatowej Komisji O. P. Inspektorat Szkolny przy pomocy instruktora o. p., który jest równocześnie z ramienia

Władz szkolnych i Komisji O. P. czynnikiem nadzorującym i instruktorskim w stosunku do całej akcji bibljotecznej w powiecie. Przy prowadzeniu Centrali, liczącej ponad 1.000 tomów, a szczególniej Centrali typu dobieranego, jest rzeczą konieczną, by instruktor o. p. miał pomocniczą siłę — bibljotekarza. W tych warunkach jest rzeczą praktyczną, by Centrala mieściła się w lokalu Inspektoratu Szkolnego.

Podstawą dla powstania i egzystencji Pow. Centr. jest budżet Samorządu Powiatowego, wyodrębniony z ogólnego budżetu oświaty pozaszkolnej, a więc w dziale VI, częściej w VII z wyraźnem zaznaczeniem: na bibljoteki oświatowe ogółem np. 1.200 zł., w tem na Powiatową Centralę Bibljotek Ruchomych np. 900 zł.

Niezależnie od tego mogą być inne źródła dochodu np.:

1) wpływy od gmin nieposiadających bibljotek publicznych, które dlatego przekazały całość akcji Powiatowej Centrali, i ewentualnie od Powiatowych Zarządów organizacyj społecznych, pragnących korzystać z kompletów Pow. Centrali Bibljotek Ruchomych,

2) doraźne dochody z dobrowolnych ofiar, wpływy zebrane z imprez dochodowych (np. 10% na bibljoteki od organizacyj społecznych) i wpływy w „dniu książki“ i t. p.,

3) ewentualne wykorzystanie „Daru Narodowego“ 3-go maja na Powiatowe Centrale Bibljoteki Ruch.

4) dochody z opłat za wypożyczanie książek czytelnikowi; przyczem opłat za wypożyczanie nie pobiera się w początkowym okresie akcji bibljotecznej, gdy książka szuka czytelnika. W in. wypadkach możliwe i nawet celowe jest ze względów wychowawczych pobieranie opłat, jednak minimalnych, jak na obecne warunki gospodarcze w granicach od 5 do 20 gr. miesięcznie z tym warunkiem, że zupełnie niezamożnych czytelników zwalnia się od opłat,

5) zapomogi od Władz szkolnych, które nieraz dochodzą do 100% własnych funduszów Centrali.

Budżet Pow. Centr., opracowany przez Sekcję Bibljoteczną i zatwierdzony przez Powiat. Komisję O. P. winien pokrywać się w czasie z rokiem budżetowym, przyjętym w Samorządzie Powiatowym t. j. od 1.IV do 31.III.

Już w obecnych warunkach budżet Powiat. Centrali może wynosić około 1.000 zł. Budżet winienby wówczas uwzględniać następujące działy, ujęte procentowo np.:

1) zakup książek 35%
2) konserwacja, oprawa i naprawa książek 7%
3) urządzenia: szafki, półki, kartoteki, druki 10%
4) administracja — pomocnicza siła bibljotekarska . . . 45%
5) różne: prenumerata czasopism bibljotekarskich oraz wydatki nieprzewidziane 3%

Stosunek procentowy poszczególnych działów budżetu, zależnie od etapu rozwojowego Centrali, będzie ulegał pewnym zmianom: w okresie początkowym koniecznem jest zwiększanie pierwszych trzech działów jako nieodzownej inwestycji, — w dalszym ciągu winna zwiększyć się odpowiednio kwota w dz. 4 —na administrację, co zapewni sprawne funkcjonowanie Centrali.

e) *Typy kompletów ruchomych.*

Najpopularniejszym i najłatwiejszym stosunkowo do opracowania jest komplet bibljoteczny typu normalizowanego o stałym składzie książek, niezmienianym przez kilka kolejnych lat. Przy sporządzaniu tego rodzaju kompletów należy mieć na uwadze to, by nie powtarzały się we wszystkich kompletach te same książki, co można uskutecznić np. przez opracowanie 3-ch kompletów normalizowanych „A“ o tym samym lub zbliżonym składzie książek, 3-ch kompletów „B“ o innym już składzie książek, 3-ch „C“ i t. d. W tym wypadku przy wymianie kompletów w punkcie należy zwracać uwagę, by doń nie był skierowany komplet, oznaczony tą samą literą. W obrębie każdej litery komplety mogą mieć następującą numerację: 1A, 2A, 3A; 1B, 2B, 3B; 1C, 2C, 3C itd. W tym celu rzeczą konieczną jest prowadzenie ewidencji ruchu kompletów poszczególnych.

Przy doborze książek w komplecie normalizowanym wskazanem jest uwzględnianie zarówno książek „łatwych“ jak i „trudniejszych“, by móc zaspokoić potrzeby czytelników o różnym poziomie umysłowym i przygotowaniu.

Już obecnie w większości Powiatowych Central Okr. Szk. Wil. szczególnie wskazane jest tworzenie specjalnie dobieranych kompletów dla potrzeb placówk op. p. np. dla zespołu samokształceniowego, opracowującego zagadnienia spółdzielczości lub inne. Szczególnie celowym i praktycznym jest sposób opracowywania kompletów częściowo normalizowanych, częściowo dobieranych. W tym celu należy przygotować mniejszy nieco komplet normalizowany, pozostawiając w szafce kom-

pletu miejsce na kilkanaście tomów, które zostaną włączone do kompletu z chwilą, gdy dany ośrodek - placówka o. p. przy zapotrzebowaniu kompletu wyraźnie określi, jakie zagadnienia będzie u siebie w danym okresie czasu przerabiać w zespołach samokształceniowych czy na kursach.

f) *Dobór książek w Centrali.*

Sprawa doboru książek w Centrali przy takiem zrozumieniu zadań Powiat. Centrali i planowaniu sieci punktów bibljotek ruchomych staje się rzeczą niezmiernie ważną i dosyć trudną. Odpowiedni dobór książek może być dokonany przy spełnieniu następujących warunków:

1) konieczną jest tutaj znajomość istotnych zainteresowań czytelników, co można osiągnąć przez przeprowadzanie badań nad poczytnością książki; wskazanem jest, by każdy instruktor o. p. jeszcze z początkiem roku szkolnego 1935/36 przeprowadził na podstawie materjałów statystycznych z czytelnictwa z r. 1934/35 badania, jakie książki (przynajmniej 10) były najpoczytniejsze, a jakie — nie; spostrzeżeniami w tej sprawie należy podzielić się z Oddziałem O. P. Kuratorjum;

2) znajomość stosunków społeczno-gospodarczych i oświatowych (stan analfabetyzmu) w powiecie i w poszczególnych gminach;

3) znajomość dotychczasowego stanu pracy placówek o. p. w powiecie i zamierzenia w tej dziedzinie na nabliższą przyszłość (jakie i ile zespołów samokształceniowych pragnie przerabiać te lub inne zagadnienia, jakie kursy będą organizowane i t. p);

4) wreszcie znajomość stanu księgozbiorów publicznych bibljotek w powiecie i ustalenie, jakiemi książkami z Centrali należałoby te księgozbiory uzupełnić, odświeżyć.

g) *Technika organizacji pracy w Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych.*

W zakresie wewnętrznej organizacji Powiatowych Centr. Bib. Ruchom. Kuratorjum O. S. W. wydało dla władz szkolnych obwodowych instrukcję z dn. 30.VI 1931 r. za Nr. I — 20285/31. Instrukcja ta w dalszym ciągu obowiązuje z nieznacznemi zmianami, wypływającemi z wyżej wymienionych zasadniczych założeń organizacyjnych i prowadzenia Powiatowych Central.

Opracowywanie kompletów jest łatwem, o ile Centrala ma wprowadzony system katalogów kartkowy, na co też odrazu przy jej organizowaniu, czy potem przy reorganizacji należy zwrócić szczególną uwagę. Nieodzownem jest sporządzenie przedewszystkiem katalogu działowego (kartkowego) Centrali, a potem w miarę posiadanych możliwości katalogu alfabetycznego w/g autorów. Szczegółowe informacje w tej sprawie podaje wyżej wspomniana instrukcja pracy i organizacji Pow. Centr. Bib. Ruchom.

Dla każdej książki sporządza się dwie „kartki książki", z których jedna pozostaje w Centrali, a druga razem z książką w komplecie idzie na powiat; sposób wykorzystania książki jest na niej notowany. Niezależnie od tego winno się prowadzić ewidencję ruchu każdego kompletu i jego poczytności.

Przyjmując zasadę, że Powiatowa Centrala koordynuje całą akcję bibljoteczną w powiecie, należy dążyć do zaprowadzenia centralnego katalogu wszystkich gminnych bibljotek ewentualnie także bibljotek organiz. społ. na wzór katalogu działowego Centrali — dla każdej bibljoteki oddzielnie, a więc w/g miejscowości, w których bibljoteki się znajdują, oddzielając bibljotekę od biljoteki kartą rozdzielczą z uwidocznionym na niej napisem miejscowości. W obrębie każdej bibljoteki należy przyjąć układ kart książek działami, w obrębie poszczególnych działów alfabetycznie w/g autorów. Umożliwi to Centrali racjonalne zasilanie terenu i bibljotek gminnych kompletami, opracowanemi na znajomości księgozbiorów bibljotek gminnych. Częstokroć wypadnie petenta z terenu skierować do bibljoteki gminnej lub organizacji społecznej, gdyż katalog tej bibljoteki wykaże, że książki, o które prosi, znajdują się w bibljotece, obsługującej miejsce zamieszkania petenta.

Dla ujednostajnienia na terenie całego Okręgu Szkolnego Wileńskiego techniki pracy bibljotekarskiej, sposobu prowadzenia statystyki z czytelnictwa, należy stosować tylko druki wskazane przez Kuratorjum O. S. W., a opracowane przez Poradnię Bibljoteczną Z-ku Bibljotekarzy Polskich w Warszawie (ul. Marszałkowska 69).

h) *Komplet ruchomy w punkcie bibljotecznym.*

Komplet ruchomy Centrali w punkcie bibljotecznym winienby być oparty o instytucję, która zagwarantuje:

1) bezpieczeństwo całości księgozbioru,

2) dostęp do kompletu wszystkich zainteresowanych książką w środowisku,

3) należyte wykorzystanie księgozbioru dla celów zorganizowanego czytelnictwa.

Najwięcej tych gwarancyj może dać publiczna szkoła powszechna, następnie organizacja społeczna; zważyć jednak należy, że Zarządy często się zmieniają i nie wypełniają zobowiązań powziętych przez poprzednie Zarządy. Najkorzystniej jest, gdy opiekę nad kompletem ruchomym sprawuje nauczyciel, jednak bibljotekarzem winien być przodownik młodzieżowy, lub starszy, wykazujący wyraźne zamiłowanie do książki i czytelnictwa. Dla przeprowadzania propagandy w punkcie dobrze jest powołać, jak już poprzednio powiedziano, do pomocy bibljotekarzowi spośród przodującej młodzieży zespół propagandowy.

Przy otrzymaniu kompletu Centrali dobrze jest zorganizować zbiorową uroczystość (środowiskową) w rodzaju „Powitania bibljoteki", co dla propagandy czytelnictwa może mieć duże znaczenie. Również przed odesłaniem i zmianą kompletu organizujemy „Pożegnanie bibljoteki" w gronie czytelników i gości. Może to być wieczór dyskusyjny nad przeczytanemi książkami. Tutaj łatwo możemy ustalić, jakich książek życzyłoby sobie środowisko w następnym komplecie. Podobne uroczystości można łączyć ze „Świętem książki".

Należałoby usilnie dążyć do tego, by wszelkie ciężary, związane z przewozem (w obie strony) kompletu ruchomego, ponosiło środowisko, co wychowawczo na nie oddziała i przyczyni się do większego uświadomienia wartości książki i znaczenia czytelnctwa. Gdy środowisko nie stoi jeszcze na poziomie, koszty te winna ponieść gmina.

Przy zagubieniu książki mogą być stosowane różne środki zaradcze — zależnie od lokalnych warunków: kaucja, w niewielu miejscowościach może ona mieć jednak zastosowanie, zobowiązanie odkupienia zgubionej lub zniszczonej książki (zamiast kaucji), wpływ opiekuna — nauczyciela o charakterze wychowawczym, wykorzystanie pomocy gminy przy ściągnięciu należności za książki, wreszcie, wobec czytelników, wykazujących się „złą wolą", może być stosowana „czarna lista".

i) *Uwagi końcowe.*

Przy tworzeniu Powiatowych Central Bibljotek Ruchomych tam, gdzie to jest możliwe, — powiększamy ich księgozbiory drogą koma-

sacji mniejszych, wartościowych księgozbiorów organizacyj społecznych za ich zgodą, — często w formie zwrotnych depozytów.

Na terenach Okr. Szkol. Wil., gdzie występuje zagadnienie mniejszościowe np. litewskie lub białoruskie, a ludność świadomie życzy sobie książki litewskiej lub białoruskiej, w kompletach ruchomych Powiat. Centrali winny być takie książki, dobrane według wykazów, ustalonych przez Sekcję bibljoteczną Kuratorjum O. S. W. Stosunek procentowy książek polskich i mniejszościowych w kompletach zależny jest od warunków lokalnych. Już obecnie np. komplety ruchome polsko - litewskie Powiat. Centrali Wileńsko-Trockiej liczą 65—70% książek litewskich.

Dla ułatwienia prowadzenia pracy w Centralach Powiatowych, obok poprzednio wspomnianej instrukcji Kuratorjum O. S. W., — zaleca się do wykorzystywania wskazówki w tej dziedzinie udzielane przez Poradnię Bibljoteczną w Warszawie.

III. Publiczne Bibljoteki Gminne.

Projekt ustawy bibljotecznej nakłada na Gminy i Powiatowe Związki Komunalne obowiązek zakładania i utrzymywania własnym kosztem bibljotek publicznych.

Zapoczątkowana od kilku lat na terenie Kuratorjum Okr. Szkolnego Wileńskiego przez samorządy gminne akcja bibljoteczna w wynikach swych osiągnęła z końcem roku szkolnego 1934/35 — 85 bibljotek gminnych. W roku 1933/34 liczyły one 22.330 tomów. W roku 1934/35 liczba tomów w bibljotekach gminnych wzrosła o 6.308 tomów tak, że bibljoteki te liczą obecnie 28.638 tomów książek. Liczba czytelników w roku 1934/35 — 6.226, wypożyczeń w ciągu tego roku 11.184. Przeciętnie na jedną bibljotekę przypada 357 książek. Wydatki samorządów gminnych na bibljoteki w roku 1934/35 wynosiły 10.369 złotych. Ilość bibljotek organizacyj społecznych i bibljotek prywatnych służących celom publicznym w roku 1934/35 — 184, tomów — 119.054, czytelników — 13.241, wypożyczeń — 279.810. Stan bibljotek samorządowych i organizacyj społecznych oraz wydajność ich pracy ilustrują zamieszczone obok tablice.

Sprawę bibljotek gminnych unormowało Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego, pismem z dnia 18-go października 1934 roku Nr. O. P. 37436/34, przesłanem do Inspektoratów Szkolnych, i pismem uzupełniającem z dnia 19-go kwietnia 1935 roku Nr. O. P. 11217/35, które wyjaśnia rolę bibljoteki gminnej.

a) *Rola bibljoteki gminnej.*

Bibljoteki gminne już istniejące, bądź te, które mają być zorganizowane, należy uważać za bibljoteki, mające na celu, przez dostarczenie dobrej książki, zaspokoić potrzeby kulturalne ogółu mieszkańców gminy, która bibljotekę zorganizowała, a nietylko mieszkańców miejscowości gminnej, względnie inteligencji z terenu gminy, co dotychczas miało niejednokrotnie miejsce.

Dla tych celów Sekcja Bibljoteczna Gminnej Komisji Oświatowej stara się uzupełnić posiadany przez samorząd gminny księgozbiór nietylko przez zakup książek z funduszów własnych i zapomóg Ministerstwa W. R. i O. P., lecz także przez zebranie i skomasowanie za zgodą odnośnych właścicieli prywatnych i społecznych księgozbiorów, często niewykorzystanych, w charakterze depozytów zwrotnych, względnie stałych darowizn, biorąc jednocześnie na siebie obowiązek obsłużenia książkami członków tych organizacyj, które do komasacji przystąpiły. Uzyskany w ten sposób księgozbiór bibljoteka oddaje do użytku powszechnego przez wypożyczanie kompletów książek na teren gminy za pośrednictwem organizacyj społecznych, nauczycielstwa i sołtysów, również przez bezpośrednie wypożyczanie czytelnikom. Zatem księgozbiory bibljotek gminnych winny mieć charakter księgozbiorów ruchomych, obsługujących teren danej gminy, a publiczna bibljoteka gminna ma być gminną Centralą Bibljotek Ruchomych.

Takie bibljoteki gminne, stanowiące Centrale gminne i obsługujące teren całej gminy, mają rację bytu i spełnią swe zadanie. Będą one wykorzystane przedewszystkiem na terenie placówek oświatowych, prowadzących pracę o. p., gdzie zapotrzebowanie na książkę będzie bardziej świadome niż u przygodnego czytelnika.

Z tych względów pożądany jest ścisły kontakt bibljotekarza z Gminną Komisją Oświatową względnie z gminnym referentem oświatowym, który znów pozostaje w ścisłym kontakcie z Powiatową Komisją O. P.

Również zgodnie z planem pracy oświatowej pozaszkolnej, w planie dostarczania książki należy uwzględnić te miejscowości, które oddały własne księgozbiory dla bibljoteki gminnej w związku z akcją komasacyjną.

Te gminy, które nie będą w stanie zorganizować bibljoteki u siebie, winny fundusze swe przekazać Powiatowej Centrali, wzamian za co Centrala obsługiwać będzie gminę kompletami ruchomemi. Cen-

trale Powiatowe będą zatem albo uzupełniały działalność bibljotek gminnych, albo będą pokrywały pełne zapotrzebowanie gmin, które we własnym zakresie nie będą mogły zorganizować bibljoteki gminnej.

Za scentralizowaniem księgozbiorów gminnych w jeden duży księgozbiór Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych przemawia: a) fachowe kierownictwo, b) należyte kierowanie doborem książek, c) możność badania i kontroli czytelnictwa, d) lepsze wykorzystanie książki przez zmiany kompletów przeczytanych, a więc ciągłe ożywianie punktu nowemi książkami, zatem więcej ekonomiczne obsłużenie terenu stosunkowo nieznacznym obecnie zapasem książek i skromnemi funduszami na jego zwiększenie.

Natomiast za koncepcją zorganizowania bibljotek gminnych przemawiają następujące względy:

a) lepsza znajomość potrzeb kulturalnych poszczególnych środowisk na terenie gminy i większa świadomość odpowiedzialności za ich zaspokojenie,

b) samorządy gminne i społeczeństwo, organizując bibljotekę gminną, mają widomy znak swej pracy, że zaspokojenia potrzeb kulturalnych dokonano własnym wysiłkiem i własnemi funduszami. Na tem tle urasta gwarancja ciągłości pracy, gdyż załamanie się jej będzie odczute przez wszystkich.

c) bibljoteki gminne, będące majątkiem gmin, wpływają dodatnio na ustosunkowanie się do tych spraw członków Rad Gminnych, Zarządów Gmin i społeczeństwa,

d) możliwość skomasowania rozproszonych społecznych lub prywatnych księgozbiorów w bibljotece gminnej jest większa niż w Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych,

e) wreszcie za organizowaniem bibljotek gminnych przemawiają i warunki komunikacyjne. Książka łatwiej dotrzeć może do danego osiedla z Bibljotecznej Centrali Gminnej, aniżeli Centrali Powiatowej, odległej nieraz o kilkadziesiąt kilometrów.

Mimo to publiczne bibljoteki gminne mogą dać dobre wyniki tylko w powiązaniu z Powiatowemi Centralami Bibljotek Ruchomych, koordynującemi i uzupełniającemi całość akcji bibljotecznej w powiecie. Bibljoteki gminne bez pomocy Powiatowej Centrali Bibljotecznej obyć się nie mogą. Powiatowe Centrale roztaczają fachową opiekę nad bibljotekami gminnemi za pośrednictwem Sekcyj Bibljotecznych Powiatowych Komisyj O. P.

b) *Drogi powstawania księgozbiorów.*

Stwierdziwszy fakt, że bibljoteki gminne, obok istniejącej Powiatowej Centrali, mają rację bytu i że spełnić mogą poważną rolę w podniesieniu oświaty i kultury na wsi, należy się zastanowić nad drogami powstawania księgozbiorów i ich doboru w dostosowaniu do potrzeb i zainteresowań ludności wiejskiej.

Drogi te byłyby następujące:

1) zakup książek z funduszów własnych gminy przez coroczne wstawianie na ten cel pewnej kwoty (zależnie od warunków materjalnych gminy, najmniej jednak 200 zł. rocznie),

2) komasacja bibljotek organizacyj społecznych,

3) zakup książek z funduszów zdobytych drogą imprez,

4) dary w naturze, jednak tylko wartościowych książek (propaganda — „Tydzień książki“),

5) pomoc Ministerstwa W. R. i O. P. w wyjątkowych wypadkach, gdyż Ministerstwo obecnie udziela subsydjów w zasadzie tylko Powiatowym Centralom Bibljotek Ruchomych.

O wartości bibljoteki decyduje nie ilość, lecz jakość książek. To też w tworzeniu bibljotek gminnych należy zwrócić szczególniejszą uwagę na selekcję i dobór książek. Pamiętać o tem należy przy zakupie przedewszystkiem nowych książek, gdyż wtedy mamy możność swobodnego dobierania książek. Na księgozbiór bibljoteki składają się jednak również książki pochodzące z darów, bądź książki z komasacji różnych bibljotek. Zebrane tą drogą książki nie mogą być bezkrytycznie wcielone do bibljoteki.

W księgozbiorze bibljoteki gminnej winny się znaleźć w pierwszym rzędzie książki literatury podstawowej, o charakterze nieprzemijającym t. j. książki, mające trwałą wartość, a odpowiadające potrzebom i zainteresowaniom środowiska, książki, któreby mogły być pomocą w pracy samokształceniowej i służyć mogły przodownikom i pracownikom oświatowym w związku z realizowaną przez nich pracą. Winny się też znaleźć książki wartościowe, służące rozrywce umysłowej o znaczeniu wychowawczem, społecznem, gospodarczem i t. p. Obok książek, wymienionych wyżej, bibljoteka gminna winna posiadać jako dział podręczny: zwięzłą encyklopedję powszechną, słowniki języka polskiego i wyrazów obcych, atlas Polski współczesnej, wreszcie aktualny rocznik statystyczny.

Obok tych, w zależności od środowiska, winny znaleźć się najnowsze wydawnictwa fachowe, obejmujące zagadnienia gospodarcze i techniczne, następnie książki z zakresu spraw społecznych, wychowania obywatelskiego, wiedzy o Polsce, z historji — życiorysy i pamiętniki jednostek zasłużonych, literatura podróżnicza i krajoznawcza, książki z zakresu różnych form pracy oświatowo-kulturalnej, wychowania fizycznego, higjeny, ratownictwa, wreszcie w związku z organizowaniem rocznic, obchodów, wieczorów literackich, inscenizacyj i różnego rodzaju konkursów.

Najliczniej reprezentowanym działem (60—65%) winny być książki z literatury pięknej dla dorosłych i dla młodzieży, uwzględniające różne typy powieści. Liczyć się tu należy z poziomem czytelników i przeważnie małem ich oczytaniem na wsi.

Mając to na względzie, należy w bibljotekach gminnych uwzględniać obok książek trudnych łatwe, a przytem ciekawie pisane, dostosowane do poziomu umysłowego czytelnika, jednak wartościowe, wyłączając bezwzględnie książki sensacyjne, bezwartościowe.

Przewodnikiem przy doborze książek jest wydawnictwo Poradni Bibljotecznej „Książka w bibljotece" oraz wykaz książek, opracowany również przez Poradnię Bibljoteczną i umieszczony w dodatku do wydawnictwa „Bibljotekarz" Nr. 1 z 1935/36 r. p. t. „150 książek dla bibljotek wiejskich". Wykaz tych książek, stanowiący podstawowy księgozbiór dla biljotek wogóle podajemy oddzielnie w całości.

Zakupu książek dokonywuje Centrala Powiatowa dla całego powiatu na podstawie przedłożonych zapotrzebowań przez Gminne Komisje Oświatowe w ramach sum poszczególnych bibljotek po uprzedniem zaaprobowaniu wykazu książek przez Sekcję Biblj. Kuratorjum. Wpływ na te rzeczy mieć będą w pierwszym rzędzie Sekcje Bibljoteczne Gminnych Komisyj Oświatowych, do których powinni wejść ludzie wartościowi, pod względem społecznym wyrobieni i znający potrzeby terenu.

c) *Opieka fachowa.*

Opiekę fachową nad bibljotekami winny mieć Sekcje Bibljoteczne, istniejące przy Gminnych Komisjach Oświatowych, do których należy nadzór i opieka nad całokształtem spraw oświatowych gminy.

Do Sekcji Bibljotecznej należy:

a) przyjęcie regulaminu ramowego dla bibljotek gminnych, opracowanego przez Pow. Kom. O. P.,

b) wybór kandydata na bibljotekarza,

c) opracowanie wniosków w sprawie zakupu książek i troska o budżet,

d) prowadzenie administracji finansowej,

e) uchwalenie planu pracy, regulaminu bibljotecznego,

f) przedkładanie Gminnej Komisji Oświatowej sprawozdań z działalności bibljoteki,

g) dopilnowanie stosowania się do zarządzeń i przepisów władz nadzorczych.

d) *Ruch książek w bibljotece gminnej.*

By bibljoteka gminna mogła być racjonalnie i celowo wykorzystana, stworzyć należy punkty bibljoteczne w oparciu i powiązaniu z placówkami o. p., zgodnie z planem pracy o. p. Komisji Oświatowej Gminnej. Ilość punktów z kompletami wędrownemi oraz ilość książek w kompletach zależna jest od ilości książek w bibljotece. W punktach zajęłyby się kompletami organizacje społeczne, których troską byłoby wychowanie przodownika bibljotecznego. Przydział kompletów bibljotecznych organizacjom społecznym ułatwiłoby scentralizowanie bibljotek organizacyjnych w jeden duży księgozbiór Gminnej Centrali Bibljotecznej.

e) *Bibljotekarz.*

Tak jak z jednej strony podstawą bytu bibljoteki są środki finansowe, tak z drugiej strony duszą bibljoteki jest bibljotekarz. I czy to będzie nauczyciel, czy pracownik samorządowy, czy przodownik, musi być nim człowiek, mający do książek zamiłowanie, musi być społecznikiem i oświatowcem zarazem. Musi znać środowisko, wyczuwać jego zainteresowania i potrzeby, musi posiadać znajomość książek i być ich miłośnikiem, wreszcie musi być fachowo przygotowany do zorganizowania i prowadzenia bibljoteki w myśl obowiązujących metod pracy bibljotekarskiej.

Z tego też względu troską Pow. Kom. O. P., koordynującej całą akcję bibljoteczną, będzie przygotowanie pracowników bibljotecznych na specjalnych kursach bibljotekarskich. Kursy tego rodzaju, by mogły dać pewien zasób wiadomości do organizowania i prowadzenia pracy bibljotekarskiej, winny być o ile możności najdłuższe, przynajmniej dwutygodniowe, a w żadnym wypadku nie powinny być krótsze od

dni pięciu. Jeśli organizacja kursów jest niemożliwa, częściowo mogą je zastąpić dwudniowe konferencje bibljotekarzy. Z tem wiąże się również praca instruktora o. p. i referenta gminnego o p.

f) *Warunki korzystania z bibljotek gminnych.*

Korzystanie z bibljotek gminnych winno w zasadzie być bezpłatne. I aczkolwiek ze względów wychowawczych pobieranie drobnych, groszowych, opłat byłoby bardzo pożądane, to jednak, jak długo bibljoteki na wsi spełniać będą rolę pionierską i poszukiwać będą czytelnika, opłat pobierać nie należy. Opłaty można pobierać tam, gdzie czytelnictwo zostało już dostatecznie rozbudzone i gdzie czytelnik uważa książkę za niezbędną strawę duchową w swem życiu codziennem. Wysokość opłat nie powinna przekraczać 20 gr. miesięcznie, czasem jest pożądanem stosowanie opłat w wysokości nie większej niż 5 groszy.

g) *Organizacja i techniczna strona pracy bibljoteki gminnej o charakterze ruchomym.*

Ponieważ bibljoteka gminna służyć ma nietylko zaspokojeniu potrzeb poszczególnych czytelników, ale służyć ma równocześnie potrzebom pewnych zespołów i grup ludzkich w organizacjach społecznych i placówkach oświatowych w terenie, strona techniczno-organizacyjna bibljoteki gminnej nabiera znaczenia specjalnego.

Najwięcej czasu zajmą bibljotekarzowi prace, związane z opracowywaniem kompletów dla terenu, ich wysyłką, oraz kontrolą ich działalności w terenie. Wypożyczanie książek dla osób pojedyńczych, głównie w miejscowości, w której bibljoteka się znajduje, nie nastręcza specjalnych trudności.

Ze sprawnem funkcjonowaniem bibljoteki gminnej o charakterze ruchomym wiąże się sprawa oddzielnego lokalu na bibljotekę i najniezbędniejszych urządzeń. Najczęściej dostarczają lokalu samorządy gminne. W warunkach obecnych nie wszędzie będzie można uzyskać lokal oddzielny; bardzo często bibljoteki gminne mieszczą się w lokalu kancelarji gminnej, jednak kwestji posiadania oddzielnego lokalu nie należy lekceważyć. Można też wyzyskać lokale świetlic i domów ludowych, przeznaczając pewne dnie i godziny dla pracy bibljoteki. Mogą być wreszcie wykorzystane lokale szkolne.

Urządzenie będzie uzależnione od tego, czy dysponujemy lokalem oddzielnym, czy też korzystamy z miejsca na umieszczenie księgo-

zbioru w innym lokalu. Jeśli bibljoteka ma lokal oddzielny, najlepszem urządzeniem są półki z drzewa sosnowego, o naturalnym kolorze sosny. Wymiary półek winny być następujące: wysokość około 2.10 m., tak, żeby można było swobodnie sięgnąć ręką do najwyższej półki, długość do 2-ch m., głębokość nie powinna przekraczać 22 cm. Ruchomość pojedyńczych półek umożliwi uregulowanie odległości zależnie od wysokości książek. Półki ustawiamy w lokalu wzdłuż ścian. Rozbudowy półek wgórę pod sam sufit należałoby unikać. Ponieważ lokal przeznaczony na bibljotekę jest równocześnie magazynem książek i wypożyczalnią książek tak dla terenu jak i miejscowego społeczeństwa, z tego względu miejsce, zajęte na półki, oddzielamy, zaś pozostałą część lokalu przeznaczamy dla zgłaszających się czytelników.

Wszystkie książki, wprowadzone do bibljoteki, wpisuje się do książki inwentarzowej, t. j. do książki przybytków, wszystkie książki ubywające z bibljoteki wpisuje się do książki ubytków. Główne zasady inwentaryzacji są następujące:

1) każdą książkę wpisuje się do inwentarza pod kolejnym (bieżącym) numerem, wypełniając starannie wszystkie rubryki,

2) jedna pozycja w inwentarzu (linja) służy do wpisania tylko jednej książki,

3) jedną pozycję (linję) w inwentarzu wolno zająć tylko raz i w razie wykreślenia książki, nie wolno zająć tej pozycji ponownie,

4) książki, usunięte z bibljoteki, zagubione, zniszczone i t. p., wpisuje się do książki ubytków,

5) najwyższy numer w książce inwentarzowej mówi, ile książek wpłynęło do bibljoteki, najwyższy numer książki ubytków — ile książek ubyło z bibljoteki; różnica między najwyższym numerem książki inwentarzowej i najwyższym numerem książki ubytków wskazuje, ile książek jest w bibljotece.

Są dwa systemy inwentaryzowania:

1) europejski — za jednostkę bibljoteczną przyjmuje się dzieło (całość) niezależnie od liczby tomów; wówczas na jedną linję wpisuje się całe dzieło;

2) amerykański — za jednostkę bibljoteczną przyjmuje się tom oprawny (wolumin); wówczas przy dziełach wielotomowych — każdy wolumin wpisuje się oddzielnie na jedną linję.

Gdy będziemy mieć do czynienia z księgozbiorami różnych właścicieli, prowadzenie tylko jednego inwentarza obejmującego wszystkie

książki, okaże się niewystarczającem. Organizacje, oddające swoje księgozbiory w depozyt, będą chciały mieć dokładny, oddzielny spis książek, stwierdzający ich własność. Zatem powstanie konieczność założenia takich spisów. W tym celu, niezależnie od inwentarza głównego, zaprowadzamy osobne inwentarze dla każdej organizacji. Wypełniamy je tak, jak inwentarz główny. W rubryce 3-ciej „Znak miejsca" dajemy tytuł „Nr. inwentarzowy" i wpisujemy w niej numer, pod którym została zapisana dana książka w inwentarzu głównym bibljoteki gminnej. Określać własności księgozbioru w żadnej z rubryk nie potrzebujemy, gdyż dla każdej organizacji sporządzamy oddzielny inwentarz, oznaczając w tytule czyją własność zawiera. Natomiast w inwentarzu głównym w rubryce „Znak miejsca" książki na półce, który pokrywać się będzie z numerem bieżącym, należy przyjąć system ustawiania książek na półce w/g numeru inwentarza; oznaczamy umówionemi skrótami właściciela wpisywanej do inwentarza głównego książki np. Z. S., K. M. W. Posiadanie oddzielnych inwentarzy dla poszczególnych właścicieli książek pozwala również na uzupełnienie przez nich swych księgozbiorów, które będą wpisywane jednocześnie do inwentarza głównego i inwentarza, wykazującego oddzielnie ich własność.

Zasadniczo powinno się prowadzić dwa katalogi:

1) alfabetyczny, odpowiadający na pytanie, jakich autorów i jakie ich książki bibljoteka posiada, oraz

2) działowy, odpowiadający na pytanie, jakie książki bibljoteka posiada w danym dziale w ramach klasyfikacji, przyjętej przez daną bibljotekę.

Katalogi prowadzi się na kartkach, które umieszcza się bądź w klamrach, bądź w specjalnych pudełkach. Z katalogów tych można robić dla czytelników odpisy maszynowe lub ręczne.

W bibljotece kilkudziesięciotomowej wystarczy na początek jeden katalog kartkowy alfabetyczny. W bibljotece o charakterze mieszanym (beletrystyka i książki naukowe), liczącej nawet kilkaset tomów, niezbędny jest katalog działowy.

Najwłaściwszem i najbardziej praktycznem rozwiązaniem sprawy ustawiania książek na półce, jest układanie książek w/g kolejności numeracji inwentarzowej, bez podziału księgozbioru na działy. Wobec tego, iż katalog działowy zapewnia nam orjentację w księgozbiorze w/g działów, byłoby niepotrzebną komplikacją ustawianie

księgozbioru bibljoteki w/g działów. Z tego wynika, że numer inwentarzowy będzie jednocześnie numerem książki na grzbiecie, wskazującym miejsce książki na półce.

Kontrola wypożyczeń winna być prowadzona podwójnie:

a) kontrola książki, która wskazuje, u kogo znajduje się dana książka, o ile jej niema na półce,

b) kontrola czytelnika, która wskazuje, jakie książki ma dany czytelnik. Kontrolę książki i czytelnika prowadzi się na odpowiednich formularzach — kartach książki i kartach czytelnika.

W bibljotece, wysyłającej komplety książek w teren, należy prowadzić podwójną kontrolę wypożyczeń w każdym punkcie, do którego książki zostają wysyłane. Dla tych celów każdy punkt wraz z książkami otrzymuje karty książki i karty czytelnika do wypełnienia. Na podstawie danych, otrzymywanych z poszczególnych punktów bibljotecznych, bibljoteka prowadzi centralną kontrolę książki, obejmującą poczytność książki na terenie zasięgu działalności bibljoteki.

W zakresie statystyki bibljoteka powinna prowadzić następujące obliczenia (minimalne) dzienne:

1) Ilu czytelników odwiedziło bibljotekę?

2) Ile wypożyczono tomów, w tem ile wypożyczono z beletrystyki, literatury naukowej?

W końcu okresu sprawozdawczego bibljoteka powinna odpowiedzieć przynajmniej na następujące pytania:

1) Ile było książek (dzieł, tomów) na początku roku?

2) Ile książek (dzieł, tomów) przybyło i z jakich źródeł, ile ubyło i ewentualnie z jakich powodów? Ile pozostało na końcu roku i z jakich działów głównych?

3) Ile tomów wypożyczyła bibljoteka w ciągu roku i ewentualnie z jakich działów głównych?

4) Ilu bibljoteka posiadała czytelników?

5) Jaką była liczba odwiedzin?

6) Jaki był obrót księgozbioru?

7) Jakie były wpływy i wydatki bibljoteki?

Do prowadzenia statystyki służą odpowiednie formularze statystyki dziennej, miesięcznej, rocznej i sprawozdania kasowego.

W biłbjotece o charakterze ruchomym za czytelnika — w znaczeniu zbiorowem — należy uważać każdą miejscowość t. zw. punkt

bibljoteczny, obsługiwany przez bibljotekę. W celach kontroli punktów bibljotecznych — bibljoteka gminna prowadzi ewidencję każdego z punktów w terenie, obsługiwanym przez bibljotekę. Do ewidencji tej są wpisane dane statystyczne, otrzymywane ze sprawozdania z punktu.

h) *Przygotowywanie kompletu.*

Przyjmujemy, że komplety książek wysyłanych w teren przez bibljotekę gminną będą dobierane każdorazowo — w zależności od zainteresowań środowiska, względnie od określonych żądań czytelników punktu bibljotecznego, w związku z prowadzoną pracą oświatową. Ilość książek w komplecie zależna będzie od ilości książek, posiadanych przez bibljotekę gminną.

Przy zestawianiu kompletu należy przewidzieć następujące czynności: 1) wybór książek, 2) sporządzanie spisów książek (katalogów), 3) kontrolę wypożyczanych książek.

1. Wyboru książek bibljotekarz dokonywuje na podstawie ogólnego katalogu działowego, albo alfabetycznego; katalogi te informują o całości księgozbioru. Tymczasem część księgozbioru jest w terenie; może to narazić bibljotekarza, wybierającego książki na podstawie jedynie katalogów, na zestawienie spisu bibljoteki z książek wypożyczonych, których w danej chwili brak w księgozbiorze. Dla uniknięcia tego należy przy wypożyczaniu książek w teren na czas dłuższy na kartce katalogowej książki wysłanej umieścić znak ołówkiem zwyczajnym, wskazujący, iż książki chwilowo w księgozbiorze niema, może to być nazwa miejscowości, do której wysłano książkę.

W ten sposób przy dobieraniu kompletu na podstawie katalogów orjentować się będziemy, które książki są w terenie, a które pozostały na miejscu. Po zwrocie książek i wcieleniu ich do księgozbioru ogólnego bibljoteki należałoby znaki te zetrzeć.

2. Po dokonaniu skompletowania książek sporządzamy wykazy maszynowe książek w 3-ch egzemplarzach. Na jednym z wykazów pokwituje nam ich odbiór placówka wypożyczająca. Odbitka ta ma wartość dokumentu i pozostaje w teczce Centrali. Pokwitowanie to, które jest dokładnym i uporządkowanym spisem według działów, będzie ułatwieniem przy doborze książek kompletu następnego dla tej samej miejscowości, gdyż informuje, jakie książki miejscowość ta otrzymała w kompletach poprzednich. Dwie pozostałe odbitki spisu książek dajemy zainteresowanemu punktowi bibljotecznemu; jeden

z nich będzie w punkcie katalogiem ściennym, drugi będzie dowodem dla punktu, jakie książki otrzymał. Spisy należy sporządzać na jednej stronie arkusza.

Przy opracowywaniu omawianych spisów (katalogów) należy uwzględnić: 1. nazwę działów książek, 2. liczbę porządkową, 3. autora, 4. tytuł książki, 5. liczbę tomów, 6. numer książki.

Przy układaniu książek w szafce winna być zachowana kolejność numeru porządkowego. Numery porządkowe od 1-go wzwyż wpisuje się na papierowej okładce książki i według nich odszukuje się książkę w szafce, bądź na półkach, na których zostały położone. Ten numer porządkowy będzie numerem książki tylko do chwili znajdowania się jej w danej szafce, bądź w danym komplecie.

3. Do kompletu ruchomego wewnątrz szafki dołącza się karty każdej książki, drugi egzemplarz każdej karty książki pozostaje w Centrali gminnej. Na tych kartach wyjętych z kartoteki, a pozostających w Centrali, zapisujemy w rubryce „Nr.“ lub „nazwa punktu bibljotecznego“ nazwę miejscowości, do której komplet wysyłamy, bądź numer, którym oznaczyliśmy dany punkt bibljoteczny na stałe. Karty te, wyjęte z kartoteki ogólnej, odkładamy do kartoteki kart książek wypożyczonych, oddzielając je przegródkami z napisem miejscowości, do której książki zostały wysłane. Po powrocie kompletu książek wypełniamy dalsze rubryki w kartach książek Centrali: ilość miesięcy pobytu książek w punkcie i ilość wypożyczeń.

i) *Wyposażenie punktu bibljotecznego.*

Punkty bibljoteczne otrzymują następujące materjały bibljoteczne:

1) wskazówki dla bibljotekarza w punkcie,
2) katalogi ścienne dla czytelników (spisy książek),
3) regulamin dla czytelników,
4) formularze kart książki i kart czytelników,
5) formularze statystyczne, sprawozdanie z punktu,
6) kwitarjusz, jeżeli wypożyczanie książek jest płatne.

Dla ujednolicenia techniki opracowywania księgozbiorów po wszelkie wzory potrzebne do opracowywania księgozbiorów bibljotek gminnych zwracać się należy do Pow. Central Bibljotek Ruchomych, które czynić będą zakupy wzorów przyjętych przy organizacji bibljotek na terenie całego Okręgu Szkolnego Wileńskiego, przydzielając wzory następnie bibljotekom według zapotrzebowania.

IV. *Bibljoteki organizacyj społecznych.*

Charakterystykę żywotności bibljotek organizacyj społecznych i ich roli, jaką spełniają dzisiaj w całokształcie pracy społeczno-oświatowej na terenie Okręgu, omówiliśmy w ogólnej części sprawozdania.

Z charakterystyki tej wynika, że niektóre z tych organizacyj, jak np. Polska Macierz Szkolna, dysponują licznemi księgozbiorami — głównie w miasteczkach. Wykorzystanie tych księgozbiorów przez masy ludowe miejskie i wiejskie jest minimalne. Różne przyczyny składają się na to. Do najgłówniejszych zaliczyćby można:

1. Ograniczenie możliwości korzystania z książek przez ogół społeczeństwa wobec pobierania opłat i kaucyj, co umożliwia korzystanie z książek tylko sferom zamożniejszym;

2. brak propagandy czytelnictwa; brak kontaktu bibljoteki z szerokiemi masami społeczeństwa, brak powiązania z pracą organizacyj społecznych i placówek oświatowych;

3. wartość księgozbiorów organizacyj czasem jest niewielka, gdyż składają się one nieraz z książek dziś nieaktualnych, a uzupełnianie ich nie jest dokonywane pod kątem istotnych potrzeb terenu, co zmniejsza w dużym stopniu wartość oddziaływania wychowawczego bibljotek na środowisko;

4. brak stałych podstaw finansowych; oparcie bowiem tych bibljotek na dowolnej, często zawodnej ofiarności społeczeństwa, nie pozwala na racjonalny rozwój tych bibljotek, losem bowiem bibljoteki interesuje się nie ogół społeczeństwa, ale nieliczna jego grupa.

5. Bardzo często brak kontaktu zarządów b—k z Powiatów. Komisjami O. P. oraz Gminnemi Komisjami Oświatowemi, koordynującemi całokształt pracy społecznej w terenie. Stąd niewykorzystanie książki.

Wyżej wymienione usterki przekreślają często najgłówniejsze zadanie, jakie mają do spełnienia bibljoteki jako placówki społeczno-wychowawcze, a mianowicie: powszechność czyli udostępnienie korzystania z książki wszystkim obywatelom. Dlatego akcja bibljotekarstwa i czytelnictwa, oparta o Samorząd, znalazła warunki szczególnie sprzyjające, czego dowodem są zestawienia, ilustrujące systematyczny rozwój Powiatowych i Gminnych Central Bibljotek Ruchomych, opartych o Samorząd, jako o instytucję stałą, reprezentującą potrzeby kulturalne ogółu mieszkańców.

Organizacje społeczne, posiadające księgozbiory, winny przystąpić do wspólnej z Samorządem i Władzami szkolnemi akcji, realizując temsamem swoje zamierzenia programowe a zarazem udostępniając posiadane książki w sposób zorganizowany ogółowi obywateli. Konkretnie mówiąc, należałoby dążyć, by organizacje społeczne przez swoje Zarządy porozumiały się z Powiatowemi Komisjami O. P. i Gminnemi Komisjami Oświatowemi, uzgodniły swoje zamierzenia z planem pracy społeczno-oświatowej tych Komisyj i wyraziły zgodę na oddanie swych księgozbiorów do użytku powszechnego. Przedstawiciele tych Organizacyj winni wejść do Sekcyj bibljotecznych powiatowych, bądź gminnych.

W ten sposób doszłoby do skomasowania różnych bibljotek w duże księgozbiory bibljotek gminnych względnie powiatowych, wysyłających komplety w teren zgodnie z jego potrzebami; tą drogą zaspakajanoby również potrzeby książek w organizacjach społecznych lepiej, niż to ma miejsce obecnie.

Organizacje społeczne mogłyby zatrzymać u siebie książki jedynie o charakterze instrukcyjnym; byłyby to stałe komplety poszczególnych ogniw organizacyjnych.

Bibljoteka Organizacji społecznej może być: 1) przejęta przez gminę na warunkach specjalnej umowy (oddana na własność lub w depozyt), 2) uznana za pełniącą funkcje bibljoteki publicznej, wówczas nie zachodziłaby potrzeba organizowania bibljoteki samorządowej.

W ten sposób organizacje społeczne przyczynić się mogą do wzmożenia należytej organizacji pracy w zakresie bibljotekarstwa i czytelnictwa, jako podstawy do samokształcenia się szerokich mas społeczeństwa. Temsamem wezmą żywy udział w twórczej pracy dla dobra ogólnego. Udział ich w tej pracy będzie miał cechę uzgodnionej i planowej pracy.

V. *Bibljoteki publiczne stałe.*

W większych ośrodkach (miasteczkach) potrzebne są bibljoteki publiczne stałe, jako oparcie dla pracy społeczno-oświatowej w danem środowisku. Jeśli w tych punktach istnieje kilka bibljotek organizacyj społecznych, winny się one skomasować dla należytego obsłużenia tej miejscowości i oprzeć działalność bibljoteki na zasadach powszechności. Jeśli istnieje w danej miejscowości ponadto bibljoteka

samorządowa, komasacja z tą bibljoteką może nastąpić na zasadach podanych poprzednio. Gminne Centrale wydzielają komplety dla obsłużenia czytelników w miejscowości gminnej.

Technika i organizacja pracy w bibljotece nie wysyłającej książek w teren, a obsługującej jedynie mieszkańców środowiska, w którem bibljoteka się znajduje, będzie daleko prostsza. Odpada cały trud pracy technicznej, związanej z opracowywaniem kompletów, wysyłką ich w teren i kontrolą. Kontrola działalności bibljoteki będzie obejmowała czytelnika przy pomocy karty czytelnika i kontrola książki przy pomocy karty książki. Technika opracowywania księgozbiorów będzie oparta na tych samych zasadach, które zostały podane w punkcie: „Organizacja i techniczna strona pracy w bibljotece gminnej o charakterze ruchomym".

VI. *Regulamin i instrukcje.*

a) *Regulamin ramowy Publicznej Bibljoteki Gminnej.*

§ 1. Bibljoteka nosi nazwę: Publiczna Bibljoteka w . . . . Bibljoteka ma na celu zaopatrywanie w wartościowe książki mieszkańców całej gminy. Cele te bibljoteka realizuje przez wysyłanie kompletów książek na teren gminy. Dostarczanie książek terenowi pozostaje w ścisłym związku z planem pracy o. p. Gminnej Komisji Oświatowej.

§ 2. Bibljoteka jest własnością gminy.

§ 3. Na fundusz Bibljoteki Publicznej składają się:
- a) przewidziana na ten cel kwota w budżecie gminy,
- b) zapomoga Wydziału Powiatowego,
- c) subsydja władz szkolnych,
- d) subsydja organizacyj społecznych,
- e) zapisy, dotacje, darowizny,
- f) opłaty, pobierane od czytelników.

§ 4. Korzystać z Bibljoteki Publicznej w . . . . . . mają prawo wszyscy mieszkańcy danej gminy.

§ 5. W gminie, gdzie powstaje Bibljoteka Publiczna, Gminna Komisja Oświatowa wyłania Sekcję Bibljoteczną, która ma na celu rozwój i dobro bibljoteki.

§ 6. W skład Sekcji Bibljotecznej wchodzą:

a) przewodniczący — przedstawiciel Gminnej Komisji Oświatowej,

b) przedstawiciel nauczycielstwa, wydelegowany przez Ognisko Z. N. P.,

c) przedstawiciel miejscowego społeczeństwa, zaproszony przez Radę Gminną (czynny działacz społeczny),

d) bibljotekarz.

§ 7. Sekcja wybiera z pośród siebie sekretarza.

§ 8. Do zakresu Gminnej Sekcji Bibljotecznej należy:

a) opracowanie wniosków w odniesieniu do ogólnych spraw bibljoteki,

b) czuwanie nad sprawnem funkcjonowaniem bibljoteki,

c) propagowanie książki i czytelnictwa,

d) przedkładanie sprawozdań Gminnej Kom. Ośw. i Powiatowej Komisji O. P.,

e) staranie się o powiększenie bibljoteki,

f) projektowanie budżetu bibljoteki,

g) staranie się o fundusze.

§ 9. Zakup książek uskutecznia Powiatowa Komisja O. P. w porozumieniu z Gminną Komisją Bibljoteczną. Przy zakupie nowych książek Sekcja biblj. gminnej przedkłada wykazy książek, które pragnęłaby nabyć Powiatowej Komisji O. P. do zatwierdzenia. Kupna książek dokonywuje Powiatowa Komisja O. P. dla całego powiatu, przydzielając poszczególnym bibljotekarzom książki w/g zapotrzebowania w ramach budżetu bibljotek, przelanego do powiatu na te cele. Nadzór nad bibljotekami sprawuje instruktor o. p. z ramienia Powiatowej Kom. O. P.

§ 10. Publiczna Bibljoteka Gminna powinna być prowadzona: w/g unormowanych i przyjętych zasad bibljotecznych. W tym celu bibljoteka w technice bibljotecznej winna się kierować wskazówkami Powiatowej Kom. O. P.

§ 11. a) bibljotekarza wybiera Sekcja Bibljoteczna,

b) bibljotekarz musi być zatwierdzony przez Pow. Kom. O. P. na wniosek Gminnej Komisji Oświatowej.

c) bibljotekarz przed objęciem czynności winien odbyć praktykę w Centrali Powiatowej Bibljotek Ruchomych, bądź w jednej z czynnych bibljotek gminnych, wskazanych przez Pow. Kom. O. P. Praktyka winna trwać od 3-ch do 5-ciu dni,

d) bibljotekarzem może być nauczyciel, pracownik Urzędu Gminnego, lub inna osoba z terenu gminy, znająca dokładnie potrzeby kulturalne terenu i mająca odpowiednie kwalifikacje społeczno-oświatowe (wychowanek szkoły rolniczej, uniwersytetu ludowego, członek organizacji społecznej i t. p.).

§ 12. Bibljotekarz za swe czynności odpowiedzialny jest przed Sekcją. Bibljotekarz utrzymuje stały kontakt z instruktorem oświaty pozaszkolnej i referentem gminnym o. p.

§ 13. Sekcja Bibljoteczna ustala dni i godziny, w których bibljoteka jest czynna; dni i godziny winny być tak wypośrodkowane, by stosownie do warunków lokalnych, stworzyły dogodne warunki dla korzystania z bibljoteki.

§ 14. a) Korzystanie z bibljoteki jest zasadniczo bezpłatne, jednak dla zasilania funduszów, przeznaczonych na Gminną Bibljotekę Publiczną, można pobierać opłaty. Opłaty te nie powinny przekraczać 20 gr. miesięcznie. Sekcja może uchwalić częściowe lub całkowite zwolnienie od opłat. Wówczas należy ustalić zasady częściowego lub całkowitego zwalniania czytelników od opłat, któremi ma się bibljotekarz kierować.

UWAGA. Bezrobotni korzystają z bibljoteki bezpłatnie.

b) Wpływy, osiągnięte z opłat za wypożyczenie, kwitowane być muszą w oddzielnym kwitarjuszu bibljotecznym, a uzyskane kwoty przelewane do Kasy Gminnej na potrzeby bibljoteki.

Wszelkie dochody, wpływające do Kasy Gminnej, mogą być przeznaczone tylko na cele administrowanej bibljoteki.

Funduszami dysponuje Sekcja w ramach budżetu, zatwierdzonego przez Radę Gminną.

c) Działalność finansowa bibljoteki podlega kontroli ogólnej gospodarki gminnej.

§ 15. Oprócz świadczeń, zawartych w § 3 i 10-tym — gmina obowiązana jest dostarczyć odpowiedniego pomieszczenia i urządzeń dla bibljoteki, zapewnić jej światło, opał, utrzymanie czystości.

§ 16. Regulamin wewnętrzny dla bibljoteki i czytelników oraz instrukcję dla bibljotekarza opracowuje Sekcja, korzystając z ramowych regulaminów, opracowanych i dostarczonych przez Pow. Kom. O. P.

Regulaminy te winny znajdować się na widocznem miejscu w bibljotece.

§ 17. Regulamin bibljoteki zatwierdza Rada Gminna, po przyjęciu go przez Gminną Komisję Ośw.; odpis powziętej w tej sprawie uchwały Gminy przesyła się do Pow. Kom. O. P.

b) *Regulamin pracy wewnętrznej dla Centrali Księgozbioru Gminnego.*

I. Dział administracyjno-porządkowy.

1. Rok bibljoteczny trwa od 1-go września do 30-go czerwca następnego roku.
2. Każda miejscowość, zgłaszająca się o książki, będzie mogła otrzymać komplet tylko wtedy, jeżeli zgłosi zapotrzebowanie w odpowiednim terminie. Każda z organizacyj czy instytucyj, która oddała swój księgozbiór w formie depozytu, bądź na własność bibljotece gminnej, ma przedewszystkiem prawo korzystania z kompletu bibljoteki gminnej.
3. Organizacja czy instytucja, występująca o zwrot depozytu z księgozbioru, musi zgłosić swe wystąpienie do dnia 31-go marca każdego roku kalendarzowego. Książki otrzyma z depozytu po zakończeniu prac sprawozdawczych, w ciągu miesiąca sierpnia tegoż roku.
4. Wypożyczanie książek z bibljoteki jest bezpłatne.
5. Każdy kierownik punktu bibljotecznego, względnie organizacja czy instytucja przedkłada do dnia 10 czerwca każdego roku zapotrzebowanie na komplety na rok przyszły, oraz wyraża swoje życzenia co do składu tychże. Na rok 1935/36 wykaz punktów, które będą zaopatrywane przez bibljotekę gminną ustali Gminna Komisja Oświatowa z instruktorem o. p., biorąc za podstawę plan pracy o. p.

II. Dział bibljoteczny.

6. Bibljoteką zarządza z ramienia Sekcji Bibljotecznej bibljotekarz, który prowadzi następujące księgi: a) księgę inwentarzową bibljoteki, w której wpisuje w miarę przybywania wszystkie książki, b) książkę ubytków, c) ewidencję punktów bibljotecznych w gminie, które oprócz tego są oznaczone na specjalnej mapie gminy, d) statystykę czytelnictwa.

7. Dla ułatwienia kompletowania bibljotek ruchomych prowadzi bibljoteka: a) katalog ogólny, obejmujący wszystkie książki będące w bibljotece, ułożony alfabetycznie wg. autorów, b) katalog działowy wg. przyjętego podziału księgozbioru.

8. Z książek zgrupowanych w księgozbiorze tworzy się komplety dobierane, których liczebność dla danego punktu zależna jest każdorazowo od uznania Sekcji Bibljotecznej. Ustala się następujące typy kompletów, w zależności od potrzeb i stanu księgozbioru bibljoteki: a) dla miejscowości nierozbudzonych zupełnie pod względem czytelnictwa, gdzie dotychczas nie było wcale bibljoteki; b) dla miejscowości, objętych pracą społeczną czyto w formie placówek oświaty, czyto organizacyj społecznych, c) dla miejscowości, gdzie jest siedziba biljoteki, d) komplety specjalne, których skład i liczebność określa bibljotekarz każdorazowo, w zależności od zagadnienia.

9. Stosunek i liczebność książek w kompletach, jak też i typ kompletu ustala bibljotekarz, kierując się: a) planem pracy Komisji Gminnej O. P., b) opinją organizacji czy instytucji, c) stanem bibljoteki centralnej, d) opinją instruktora oświaty pozaszkolnej.

10. Sposób rozdziału książek dla terenu ustala Sekcja Bibljoteczna Gminna w porozumieniu z Gminną Kom. Ośw. i Powiatową Kom. O. P.

11. Wysyłka książek z centrali następuje w takim czasie, aby komplety były w punktach w dniu 1 października.

12. Zwrot kompletów do centrali nastąpić musi wg. wyznaczonego dla punktu terminu. Dozwolone jest częściowe zwracanie przeczytanych książek.

13. Centrala może wysyłać tylko oprawione i obłożone książki w szafkach lub skrzynkach. Drobne broszury mogą być nieoprawione.
14. Kierownik punktu bibljotecznego obowiązany jest do prowadzenia kontroli czytelnictwa i składania sprawozdań równocześnie ze zwrotem bibljoteki, stosownie do instrukcji dla kierownika punktu.
15. Przy ustalaniu punktów bibljotecznych będą brane pod uwagę w pierwszym rzędzie te miejscowości, z których zostały dostarczone książki do księgozbioru, a następnie inne miejscowości, objęte planem pracy o. p., po uzgodnieniu z Gminną Komisją Ośw. i Powiatową Kom. O. P.
16. Punkty ustala się zasadniczo przy organizacjach i placówkach oświatowych (świetlicach i t. p.).
17. W jednej miejscowości może się znajdować tylko jeden punkt bibljoteczny. O ile w danej miejscowości znajduje się placówka oświaty pozaszkolnej i organizacja, ewentualnie więcej organizacyj, punkt opiera się o szkołę lub placówkę koordynującą pracę wszystkich istniejących organizacyj (świetlica międzyorganizacyjna).

c) Instrukcja dla kierownika punktu.

1. Bibljoteczka została wypożyczona na ...... miesięcy.
2. Wypożyczanie bibljoteczek jest bezpłatne.
3. Kierownik punktu zgłasza się sam po odbiór bibljoteczki, względnie sprowadza ją za pośrednictwem osoby upoważnionej.
4. Kierownik bibljoteczki:
   a) sprawdza zawartość bibljoteczki z załączonym spisem i podpisuje go, zanotowując ewentualne uwagi; jeden egzemplarz potwierdzenia odbiorca zwraca do Centrali, drugi zatrzymuje u siebie;
   b) ogłasza dni i godziny wypożyczania (conajmniej 2 dni tygodniowo); pożądane, by jeden z dni przypadał na niedzielę w godzinach południowych lub po nabożeństwie;
   c) zaznajamia się z regulaminem dla czytelników.
   Przy zastosowaniu punktu regulaminu, dotyczącego opłat karnych, trzeba postępować ostrożnie, uwzględniając okoliczności, łagodzące winę czytelnika, oraz jego możliwości czytelnicze.

d) wywiesza arkusz z katalogiem i regulaminem dla czytelników w widocznem miejscu i wszelkiemi sposobami stara się o rozbudzenie zamiłowania do książek;

e) prawo korzystania mają wszyscy stali mieszkańcy danej miejscowości. Z bibljoteczki specjalnej korzysta zespół, któremu dla celów pracy samokształceniowej bibljoteczkę (komplet książek) przydzielono.

f) niezmiernie pożądane jest, by bibljotekarz zapoznał się z treścią książek otrzymanych, urządził pogadankę o czytelnictwie i pokaz książek z wyjaśnieniem lub odczytaniem wyjątków.

5. Przy wypożyczaniu książek kierownik bibljoteczki prowadzi podwójną kontrolę: książki i czytelnika. Pierwsza mówi, jaką książkę ma dany czytelnik, druga — u kogo się znajduje dana książka, o ile jej niema na półce. Na karcie czytelnika zapisuje się numer książki i datę wypożyczenia, a potem i zwrotu. Karty książek wypożyczonych i karty czytelnika powinny znajdować się w kartotece bądź szufladce, ułożone według numeru kolejnego.

Pisać ołówkiem atramentowym, dobrze zaostrzonym, wyraźnie, ale drobno; jeden wiersz musi wystarczyć na jedno wypożyczenie.

d) Regulamin dla czytelników biblj. gminnej lub kompletu bibljoteki ruchomej.

1. Bibljoteka czynna jest .... razy w tygodniu:
   w . . . . od godz. . . . do godz. . . . .
   w . . . . od godz. . . . do godz. . . . .
   w . . . . od godz. . . . do godz. . . . .

2. Z bibljoteki może korzystać każdy mieszkaniec (mieszkanka) wsi i najbliższej okolicy, mający ukończonych lat.....

3. Osoby, chcące korzystać z bibljoteki, muszą się zapisać w poczet czytelników.

4. Korzystanie z bibljoteki i czytelni jest bezpłatne.

5. Do domu wypożyczać można jednorazowo ...... tom.

6. Książki można wypożyczać na jeden miesiąc. Na życzenie kierownik bibljoteki może przedłużyć termin zwrotu.

7. Za książki, przetrzymane bez pozwolenia kierownika, czytelnik płaci karę w wysokości . . . .

8. Książki trzeba owijać w papier przy wypożyczaniu i odnoszeniu do bibljoteki.

9. Wypożyczając książkę, trzeba ją na miejscu przejrzeć i zauważone uszkodzenia pokazać bibljotekarzowi do odnotowania. Za uszkodzenia nieodnotowane odpowiada czytelnik.

10. Za książkę zgubioną lub zniszczoną, czytelnik opłaca jej wartość. Za uszkodzenie płaci karę w wysokości, określonej przez kierownika bibljoteki.

11. W razie choroby zakaźnej w domu nie należy korzystać z bibljoteki i czytelni. Potem, zwracając książki, zwrócić należy uwagę bibljotekarza, że w domu była choroba zakaźna.

12. Czytelnik, który niszczy umyślnie książki lub nie stosuje się do regulaminu, może być pozbawiony prawa korzystania z bibljoteki na pewien czas lub całkowicie.

Dobra książka jest najlepszym przyjacielem człowieka — należy ją szanować i obchodzić się z nią jak z przyjacielem.

4. PRACA SAMOKSZTAŁCENIOWA PRZEZ KSIĄŻKĘ I GAZETĘ.

I. Konkursy dobrego czytania książek i gazet.

a) Sprawozdanie ogólne z konkursów dobrego czytania książek.

Akcja konkursów dobrego czytania książek, zapoczątkowana przez Kuratorjum w roku szkolnym 1933/34, została oparta na doświadczeniach Wołyńskiego Związku Młodzieży Wiejskiej, wg. broszury K. Banacha oraz na instrukcjach, przysłanych Kuratorjum przez Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej w Warszawie. Ze względu na spóźnione otrzymanie tych materjałów i późne przesłanie ich terenowi, bo dopiero w miesiącu lutym 1934 roku, akcja ta została zapoczątkowana zaledwie w kilku powiatach.

Wyniki pracy z tego okresu, ze względu na brak należytego przygotowania warunków w terenie, dla rozwoju tej nowej formy pracy oświatowej w zakresie czytelnictwa i z racji spóźnionego jej rozpoczęcia — były naogół skromne. Niemniej jednak zebrane doświadczenia z terenu posłużyły jako materjał, na którym oparte zostały dalsze prace w tym zakresie w roku następnym.

Przystępując do akcji zorganizowania kursów dobrego czytania książek w roku szkolnym 1934/35, Kuratorjum O. S. W., aczkolwiek w

założeniach ogólnych poszło po linji konkursów wołyńskich i instrukcyj Centralnego Komitetu do Spraw Młodzieży Wiejskiej, to jednak w instrukcji, opracowanej dla terenu Okręgu Szkolnego Wileńskiego, oparto konkursy w pierwszym rzędzie na zespołach P. R., wiążąc konkursy dobrego czytania ściśle z pracą społeczno-gospodarczą młodzieży pozaszkolnej. Niezależnie od tego uwzględniono również organizację zespołów konkursowych specjalnych, nie opartych o zespoły P. R.

b) Sprawozdanie szczegółowe
z konkursów dobrego czytania książek za rok 1934/35.

Jak widać z obok umieszczonego zestawienia materjałów sprawozdawczych z całego Okręgu Szkolnego Wileńskiego, na ogólną ilość zorganizowanych 229 zespołów konkursowych z 1222 uczestnikami, zakończyły prace 193 zespoły z 873 uczestnikami. W liczbie tej ilość zespołów konkursowych w oparciu o P. R., które wytrwały w pracy, wynosi stosunkowo bardzo mało — bo zaledwie 12 zespołów. Ogółem do końca dotrwało 80% zespołów i 71% uczestników.

Przynależność do organizacyj społecznych zespołów, które zakończyły konkurs, przedstawia się następująco: Związek Strzelecki — zespołów 86, Związek Młodzieży Wiejskiej — zespołów 70, Kółka Rolnicze i Koła Gospodyń Wiejskich — zespołów 2, różne, jak: Straże Pożarne, Związek Rezerwistów — zespołów 12 oraz 23 zespoły, których członkowie nie należeli do żadnych organizacyj społecznych.

II. Wytyczne programowe.
pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę na rok 1935/36.

a) Wstęp

Mimo znacznych rezultatów, osiągniętych w akcji konkursów, natrafiono na wiele trudności w organizacji i metodach przeprowadzania samej pracy w zespołach.

Główniejsze z nich są:

1. brak należycie przygotowanych do przeprowadzenia tej pracy kierowników-doradców i przodowników w zespołach; z tem wiąże się konieczność organizacji konferencyj dla tych celów, oraz dostarczenia odpowiedniej literatury instrukcyjnej kierownikom zespołów z zakresu czytelnictwa i samokształcenia,

2. ustalenie ilości uczestników w zespołach i dobór uczestników pod względem wieku i poziomu umysłowego na poszczególnych stopniach,

OKRĘG SZKOLNY WILEŃSKI
Województwa: Wileńskie, Nowogródzkie i Białostockie

Sprawozdanie z konkursów dobrego czytania książki, Szkolnego Wileń

Liczba porządkowa	POWIAT	ILOŚĆ ZESPO — Przy rozpoczynaniu konkursu — I stopień: Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	II stopień: Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	III stopień: Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Ogółem: Zespołów P. R.	Zespołów	Osób
1	Wileńsko-Trocki	2	7	3	10	6	18	8	26	2	2	8	10	—	10	46
2	Brasławski . . .	11	34	15	49	1	5	—	5	—	—	—	—	—	12	54
3	Dziśnieński . . .	6	27	15	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	42
4	Oszmiański . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	7	42	5	47	—	7	42
5	Postawski	5	14	10	24	6	16	9	25	—	—	—	—	—	11	49
6	Święciański . . .	4	15	7	22	6	15	10	25	4	23	2	25	—	14	72
7	Wilejski i Mołodecki	3	23	2	25	6	22	5	27	—	—	—	—	—	9	52
8	Nowogródzki . .	3	4	22	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	26
9	Baranowicki . .	18	68	16	84	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	84
10	Nieświeski — Stołpecki . . .	4	23	11	34	7	35	6	41	7	18	16	34	—	18	109
11	Lidzki	3	6	7	13	5	23	2	25	12	54	16	70	—	20	103
12	Słonimski	5	26	3	29	2	11	1	12	1	5	—	5	2	10	57
13	Szczuczyński . .	—	—	—	—	—	—	—	—	5	15	12	27	—	5	27
14	Wołożyński . . .	7	36	9	45	9	75	12	87	1	4	6	10	—	17	142
15	Grodzieński . . .	10	35	18	53	12	52	4	56	6	22	5	27	10	38	182
16	Suwalski—Augustowski	7	26	12	38	13	37	14	51	—	—	—	—	2	22	109
17	Wołkowyski . .	2	8	22	30	7	31	14	45	—	—	—	—	—	9	55
	Razem . . .	**90**	352	172	524	**80**	340	85	425	**45**	185	70	255	**14**	**229**	1 222

zorganizowanych w r. 1934/35 przez Kuratorjum Okręgu skiego w Wilnie.

ŁÓW I OSÓB															Przynależność do organizacji zespołów, które zakończyły konkurs					Czas trwania konkursu w miesiącach
Przy zakończeniu konkursu																				
I stopień				II stopień				III stopień				Ogółem					Kurs			
Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Zespołów P. R.	Zespołów	Osób	Zw. Strzel.	Zw. Mł. Wsi	K. Rol. K. G. W.	Różne	Niezorgan.	
2	5	2	7	4	7	6	13	1	—	5	5	—	7	25	6	—	1	—	—	3
9	27	11	38	1	2	—	2	—	—	—	—	—	10	40	4	6	—	—	—	3½
6	26	10	36	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	36	1	3	—	—	2	2½
—	—	—	—	—	—	—	—	7	40	5	45	—	7	45	4	—	—	—	3	3
2	5	5	10	6	12	6	18	—	—	—	—	—	8	28	2	6	—	—	—	4
4	12	7	19	6	14	9	23	4	23	2	25	—	14	67	1	11	—	2	—	3½
3	12	2	14	6	18	4	22	—	—	—	—	—	9	36	1	2	—	—	6	3½
3	4	20	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	24	—	—	—	2	1	3½
18	65	16	81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	81	9	8	—	—	1	5½
3	11	11	22	3	12	4	16	5	13	9	22	—	11	60	2	5	—	3	1	3½
3	6	7	13	3	10	2	12	11	43	13	56	—	17	81	3	14	—	—	—	3½
4	13	—	13	1	10	3	13	1	3	—	3	2	8	39	5	3	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	3	8	7	15	—	3	15	—	—	—	3	—	3
5	23	4	27	11	43	9	52	1	—	4	4	—	17	83	5	8	1	—	3	3½
10	29	12	41	11	40	4	44	2	5	2	7	9	32	123	27	1	—	2	2	3½
3	10	3	13	13	32	14	46	—	—	—	—	1	17	66	13	—	—	—	4	4
2	6	2	8	4	9	7	16	—	—	—	—	—	6	24	3	3	—	—	—	3½
77	254	112	366	69	209	68	277	35	135	47	182	12	193	873	86	70	2	12	23	
															193					

3. ustalenie liczby książek, obowiązujących na poszczególnych stopniach,

4. uproszczenie i ograniczenie do minimum ilości formularzy, wypełnienie których obowiązuje uczestników, głównie zaś uproszczenie sprawozdań pisemnych na zakończenie pracy przez niekrępowanie piszącego pytaniami,

5. sprawa oceny pracy i związanego z tem udzielania nagród zespołowych i indywidualnych,

6. dobór książek w powiązaniu z zagadnieniami oraz dostarczenie książek wybranych; z tem wiąże się konieczność powiązania pracy samokształceniowej z bibljotekami w gminie i powiecie,

7. powiązanie całej akcji samokształceniowej z planem pracy oświaty pozaszkolnej w powiecie.

Biorąc pod uwagę te braki, a zarazem w oparciu o doświadczenia, została opracowana instrukcja pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę, którą podajemy poniżej:

b) Instrukcja w sprawie pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę.

(Konkurs dobrego czytania książki i gazety).

1. Cele i zadania:

Celem tej pracy jest podjęcie pracy samokształceniowej i rozwijanie jej wśród młodzieży i starszych przy pomocy książek i czasopism. Ma ona podnieść poziom sprawności duchowej, poziom życia społecznego i stanu gospodarczego, ma dać pełne przysposobienie obywatelskie. Praca ta jest prowadzona w formie konkursu dla spowodowania szlachetnego współzawodnictwa.

Powyższe wyniki uzyskuje uczestnik zespołu samokształceniowego przez:

1. zetknięcie się z dobrą książką i zdobycie umiejętności czytania i rozumienia książki,

2. zdobycie umiejętności posługiwania się w życiu wiedzą i przysposobieniem, jakie daje książka,

3. umiejętność formułowania myśli i wniosków na podstawie przeczytanych książek i wiązanie ich z potrzebami życia osobistego, środowiska i Państwa,

4. przyzwyczajenie się i uznanie konieczności ciągłego obcowania z dobrą książką, a przez nią utrzymanie kontaktu z najważniejszemi zagadnieniami życia,

5. utrzymywanie kontaktu z życiem bieżącem przy pomocy czasopism, które są również środkiem w zakresie samokształcenia.

2. *Zasady organizacji pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę.*

(Konkurs dobrego czytania książek).

Praca samokształceniowa przez książkę i gazetę w zasadzie trwa bez przerwy, jest formą oświatową, która człowiekowi stale towarzyszy Praca zaś, o której mówimy w niniejszej instrukcji, ma charakter przysposobienia, które ma zachęcić do samokształcenia i dać w tym zakresie umiejętność. Formą jej jest konkurs między członkami zespołu, a może być konkursem między zespołami. Trwa ona w formie systematycznej, zorganizowanej pracy w zespole, pod opieką doradcy, w okresie od 15-go października do 15-go kwietnia i może się odbywać w dwu okresach: od 15.X. do 15.I. i od 15.I. do 15.IV. Resztę czasu w roku poświęca się na czytanie indywidualne książek i czasopism, związanych z zagadnieniami, przepracowanemi w zespole w sposób systematyczny, w celu ich pogłębienia, nadto celem wprawy w samokształceniu, bądź na czytaniu innych książek, związanych z zainteresowaniami, które obudziły książki czytane poprzednio. W jednym i drugim wypadku książek dostarcza bibljoteka gminna, bądź Powiatowe Centrale Bibljotek Ruchomych.

Praca samokształceniowa winna się odbywać w zespołach, organizowanych według następujących stopni:

I-szy stopień dla tych, którzy czytają słabo i oprócz szkolnych podręczników żadnych książek nie czytali,

II-gi stopień dla tych wszystkich, którzy już czytają książki beletrystyczne i popularno-naukowe,

III-ci stopień — dla absolwentów szkoły powszechnej III stopnia, uczestników i absolwentów pierwszego szczebla Szkół Dokształcających dla Młodocianych, Szkół Rolniczych, przodowników życia społecznego oraz jednostek więcej wyrobionych społecznie i zaprawionych do pracy samokształceniowej.

Stopień I-szy i poczęści II-gi będą spełniały rolę pionierską w odniesieniu do pracy samokształceniowej. Będą one miały głównie za

zadanie nauczyć i wdrożyć do umiejętnego czytania książki, wykazać związek jej z życiem człowieka. Lektura wybrana dla tych celów będzie się wiązać jednocześnie z zainteresowaniami uczestników zespołu i potrzebami środowiska. Zatem będzie to praca, związana z zagadnieniami.

Praca samokształceniowa na stopniu III wiązać się będzie ściślej z przepracowaniem zagadnień, świadomie wysuniętych przez zespół, przy pomocy odpowiednio dobranej lektury. Będzie to już praca więcej samodzielna uczestników zespołu, pogłębiających teoretycznie zagadnienie, które rozwiązywane jest, bądź ma być rozwiązane przez nich praktycznie: w swojem gospodarstwie, środowisku, na terenie gminy i t. d., lub w związku z dążeniem do wyższego poziomu intelektualnego.

Z należytą organizacją i wynikami pracy zespołów samokształceniowych wiąże się sprawa ilości i dobór książek do opracowania na poszczególnych stopniach. Na stopniu I-ym uczestnik konkursu obowiązany jest przeczytać 2 książki łatwiejsze: 1 z literatury pięknej, 1 — z książek popularno-naukowych oraz czytać czasopismo „Nowiny". Na stopniu II-gim — 2 książki trudniejsze: 1 z literatury pięknej, 1 książkę z literatury popularno-naukowej oraz czytać czasopisma „Nowiny", „Naszą Wieś" i „Przysposobienie Rolnicze". Na stopniu III-im — więc w zespołach, pracujących już nad pewnemi wybranemi zagadnieniami, podstawą pracy będzie bibljoteczka, komplet książek typu dobranego, w zależności od wysuniętego przez zespół zagadnienia.

Nie ustala się w związku z tem ilości książek, gdyż stopień trzeci nie jest skrępowany ani ilością zagadnień, które przepracowuje w ciągu okresu, ani ilością książek, na których oprze opracowanie jakiegoś zagadnienia. Również nie jest krępowany ilością czasopism.

Książki na stopniu I, II i III wybierają członkowie zespołu sami przy pomocy Lokalnej Komisji Doradczej, na podstawie wykazu, o ile możliwe rozumowanego, by mogli dobrać w zależności od zainteresowań, wysuniętych zagadnień i stopnia przygotowania do tej pracy. Książek dostarczy Powiatowa Centrala Bibljotek Ruchomych, bądź gminna bibljoteka.

Praca samokształceniowa systematyczna jest prowadzona w zespołach. Na stopniu I i II zespół powinien liczyć conajmniej 5, najwyżej 10 osób, na stopniu III-cim najmniej — 3 osoby, najwyżej — 8 osób.

Na stopniu I i II wszyscy członkowie tego samego zespołu czytają te same książki, wybrane do pracy. Na stopniu III-im członkowie zespo-

łu mogą czytać te same książki podstawowe dla danego zagadnienia: pozatem mogą czytać inne książki uzupełniające, wówczas praca zyska na poziomie, gdyż ożywią się dyskusje.

Każdy z uczestników wypełnia odpowiednie zgłoszenie do pracy samokształceniowej, wedle dostarczonego mu wzoru.

3. Organizacja pracy samokształceniowej w zespole konkursowym.

Czytanie książek może być wspólne lub indywidualne, zatem czytanie w zespole, bądź pojedyńczo.

Wytyczne w tym zakresie są następujące: na stopniu I-ym czyta zespół wspólnie, omawiając treść książki i sprawy, z któremi treść się wiąże, przyczem każdy z uczestników zespołu robi notatki dla siebie na arkuszu papieru, bądź w zeszycie.

Na stopniu II-gim czyta zespół wspólnie lub indywidualnie, w zależności od warunków i zaprawienia do umiejętnej pracy samokształceniowej z książką. W wypadku czytania indywidualnego książek, czytający robi w zeszycie notatki, dotyczące napotykanych trudności, uwag i sądów swoich w sprawie przeczytanej treści książki. Notatki winny być pisane samodzielnie i własnoręcznie. Raz w tygodniu zespół zbiera się i w obecności jednego z członków Lokalnej Komisji Doradczej — omawia, na podstawie notatek członków konkursu, napotykane trudności i treść. Przy czytaniu zespołowem treść książki omawiana jest odrazu, każdy zaś z uczestników robi notatki dla siebie, jak na stopniu pierwszym.

Notatki odnoszą się do treści i do napotykanych trudności. Trudności wiążą się z niezrozumieniem wyrazów, zwrotów i samej myśli, będą one wyjaśnione w czasie dyskusji i na podstawie zadawanych pytań. Notatki w sprawie treści będą albo skrótem, ułatwiającym zapamiętanie treści, albo zanotowaniem całych fragmentów ze względu na ich szczególną wagę, względnie dlatego, że specjalnie zainteresowały czytelnika. Będą one stanowiły materjał specjalny do dyskusji.

Na stopniu III-im odbywa się przepracowanie wybranego zagadnienia przy pomocy pewnej ilości książek podstawowych, obowiązujących, czytanych wspólnie, oraz książek uzupełniających, czytanych przez uczestników oddzielnie, następnie referowanych i dyskutowanych na zebraniach wspólnych.

Dyskusja dzielić się będzie na zapytania i odpowiedzi wyjaśniające i na właściwą dyskusję, w której będą omawiane pewne zagadnie-

nia, szczególnie ważne, w celu ich głębszego ujęcia, albo, gdy wyłoni się różnica poglądów. Należy przestrzegać, by każda dyskusja doprowadziła do sformułowania wniosków i ustalenia, czy dana sprawa jest aktualna dla środowiska, wreszcie czy ewentualnie nie należałoby w związku z nią zainicjować w środowisku pewnych prac. To chronić będzie młodzież od przyzwyczajania się do bezcelowego dyskutowania.

Organizacja dyskusji winna być ujmowana w sposób następujący: każdy z uczestników, zgłaszając się do dyskusji, podaje temat, który chce omówić. Kierownik grupuje tematy, łącząc sprawy pokrewne i ustala ich kolejność. Po wyczerpaniu jednego punktu dyskusji i wyciągnięciu wniosków przechodzi się do punktu następnego. Kierownik winien występować w czasie dyskusji jako doradca. Tak ujęta dyskusja gwarantuje usamodzielnienie się członków w pracy umysłowej i zdobywanie sprawności w zakresie techniki prowadzenia zebrań. Dyskusje winny być protokółowane przez członków, protokółujący winni się zmieniać. Dyskusja i notatki dadzą materjał do strzeszczeń poszczególnych książek na zakończenie konkursu, który wykonuje się na dostarczonych wzorach. Wzór ten jest ankietą sprawozdawczą, która, po wypełnieniu przez konkursistę, będzie sprawdzianem, jaką on odniósł korzyść z przeczytanej książki w zakresie rozwoju umysłowego i w kierunku praktycznym. Do ankiet sprawozdawczych konkursista dołącza wszelkie wypracowania pisemne o charakterze referatów, sprawozdań własnych w związku z pracą zespołu konkursowego oraz zeszyt z notatkami.

Czasopisma: „Przysposobienie Rolnicze", „Nowiny", „Rolnik Nowogródzki", „Nasza Wieś" winny być czytane — o ile to możliwe — zespołowo, w połączeniu z dyskusją. Do tej dyskusji odnoszą się również poprzednie uwagi. Wybór czasopism może być zmieniony, bądź uzupełniony na poszczególnych stopniach, w zależności od zainteresowań uczestników. Członkowie zespołu stopnia pierwszego mogą również czytać wszystkie powyższe czasopisma. Uczestników konkursu nie obowiązują sprawozdania z czytanych czasopism.

Uczestnicy zespołu konkursowego ze swoją wartościową pracą umysłową winni wyjść poza zespół, by z niej korzystać mogła cała organizacja, do której należą, a nawet całe środowisko. Najpraktyczniejszą formą tego będzie zorganizowanie tak zwanej „gazety głośnej", „żywej" (w formie przeglądu ważniejszych wydarzeń tygodnia) względnie pogadanki na aktualne tematy, omawiane w czytanej prasie, albo wiążące się z czytanemi książkami.

Tak prowadzona praca przygotuje uczestników konkursu dobrego czytania do samodzielnej pracy samokształceniowej, co zagwarantuje im osiąganie ciągłego postępu kulturalnego i społecznego, zrozumieją oni głębiej cele i zadania przysposobienia rolniczego, spółdzielczego i samorządowego, osiągną wiadomości teoretyczne w tym zakresie, przedewszystkiem zaś ustosunkują się czynnie do obowiązków w stosunku do Państwa, swego środowiska i swej grupy zawodowej.

4. *Kierownik-przodownik.*

Praca samokształceniowa, aby mogła być należycie poprowadzona i dać wyniki, wymaga od kierowników tej akcji gruntownego przygotowanie się do pracy, oraz ciągłego kontaktu i współpracy z młodzieżą. Kierownik winien być w każdym zespole. Jest nim zwykle nauczyciel. Jego rola — to żywa i ciągła opieka w przepracowaniu lektury i tematów wybranych. Szczególnie jest ważna i odpowiedzialna rola kierownika-doradcy na stopniu I i II, gdzie głównym celem jest zetknięcie uczestnika z dobrą książką i nauczenie go czytania książki, a więc danie podstawy do dalszej i samodzielnej pracy samokształceniowej.

Przodownik na I i II-gim stopniu jest właściwie tylko pomocnikiem kierownika zespołu, jego zadaniem będzie załatwianie wszelkich spraw, związanych z przestrzeganiem i wypełnianiem przez poszczególnych członków warunków pracy samokształceniowej, oraz dbać o punktualne i systematyczne zbieranie się zespołu na zajęcia. Na tych stopniach nie wprowadzamy zupełnie nazwy przodownika, ponieważ wszyscy uczą się dobrze czytać i pod względem intelektualnym stoją na tym samym poziomie. Wprowadzamy go dopiero na poziomie wyższym, t. j. na stopniu III, w zespołach zagadnieniowych, gdy rola jego będzie wyraźna, a niejednokrotnie szczególnie ważna.

5. *Praca Lokalnej Komisji Doradczej.*

W każdem środowisku, w którem zostanie zorganizowany konkurs, winna powstać Lokalna Komisja Doradcza.

Ma ona na celu:

a) instruowanie zespołu uczestników o założeniach i warunkach konkursu,

b) dokonywanie wyboru książek wraz z zespołem,

c) dostarczenie książek wybranych, a w braku ich na miejscu, dostarczenie przy pomocy Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej,

d) roztoczenie opieki nad stworzeniem warunków dla normalnej pracy zespołu oraz wypełnienie warunków obowiązujących,

e) udzielanie wskazówek i rad w toku czytania przez omawianie w dyskusji wszelkich trudności, napotykanych przez konkursistów przy czytaniu,

f) ocena wyników,

g) kwalifikowanie do nagród,

h) staranie się o zdobycie funduszów na nagrody,

Skład osobowy Lokalnej Komisji Doradczej nie powinien przekraczać liczby 7 osób.

W skład Komisji winni wejść:

a) miejscowy nauczyciel szkoły powszechnej, lub także nauczyciel szkoły rolniczej, jeśli taka w danej miejscowości bądź w pobliżu istnieje;

b) przodownik zespołu, jeśli jest to zespół P. R., wówczas przodownikiem zespołu konkursu dobrego czytania jest przodownik P. R.;

c) przedstawiciele organizacyj społeczeństwa starszego: Kółka Rolniczego, Spółdzielni, Koła Gospodyń Wiejskich i t. p.;

d) delegaci organizacyj młodzieżowych, które konkurs zorganizowały i których członkowie biorą udział w konkursie;

e) nadto powiatowy instruktor oświaty pozaszkolnej przy Inspektoracie Szkolnym, który z ramienia Komisji Powiatowej O. P. jest referentem i instruktorem akcji konkursów dobrego czytania książek i czasopism;

f) instruktor rolny, działacz społeczny lub samorządowy, jeśli zespół przepracuje zagadnienia z zakresu rolnictwa, spółdzielczości lub samorządu.

Skład osobowy Lokalnej Komisji Doradczej będzie ulegał zmianie w zależności od miejscowych warunków. Nierzadko skład Komisji tworzyć będzie jedna lub dwie osoby, t. j. sam nauczyciel lub nauczyciel i przedstawiciel danej organizacji, względnie przodownik P. R.

W zespołach pracy samokształceniowej członkowie zespołu wybierają spośród siebie przodownika, który wchodzi jako członek do Lokalnej Komisji Doradczej.

Lokalna Komisja Doradcza wydaje ocenę o wynikach pracy poszczególnych członków i całego zespołu. Przy zakończeniu konkursu

Komisja po uprzedniem zaznajomieniu się z pracami pisemnemi poszczególnych uczestników, powinna przeprowadzić rozmowę na tematy związane z treścią książek, biorąc za podstawę prace pisemne, nadto starając się uzupełnić podczas rozmowy to wszystko, co zostało niezbyt jasno sformułowane przez konkursistę w pracy pisemnej. Odnosić się to winno do myśli zasadniczych, zawartych w książce, a pominiętych przez konkursistów. Komisja winna sporządzić protokół zakończenia konkursu, wyrazić swoje uwagi, dotyczące pracy poszczególnych członków i zespołu, oraz doboru książek.

Zakończenie konkursu winno się odbyć publicznie; najlepiej w świetlicy, trzeba więc zaprosić nietylko młodzież, lecz i starszych gospodarzy z danej wsi. Należy się jednak liczyć z tem, że uczestnicy zespołu konkursowego mogą się czuć skrępowani obecnością osób z poza zespołu konkursowego podczas dyskusji, sprawdzającej wyniki konkursu.

6) *Praca Powiatowej Komisji.*

Opiekę instrukcyjną nad organizacją konkursów dobrego czytania książek i czasopism w powiecie wykonuje Powiatowa Komisja Oświaty Pozaszkolnej, która wyłania specjalną sekcję dla tych spraw, — jeśli przy Pow. Komisji O. P. istnieje Sekcja Bibljoteczna, ona obejmuje powyższą pracę.

Do zakresu działania Sekcji w związku z powyższą akcją należy:

a) propaganda czytelnictwa,

b) rejestracja zespołów konkursowych,

c) dostarczenie instrukcyj, wykazów książek, wzorów,

d) dostarczenie książek tym zespołom, które we własnym zakresie postarać się o nie nie mogły,

e) bezpośrednie instruowanie zespołów i Lokalnych Komisyj Doradczych,

f) przeprowadzenie lustracyj w toku pracy konkursów przez częste wyjazdy instrukcyjne,

g) branie udziału przy zakończeniu pracy każdego zespołu konkursowego za pośrednictwem delegata Sekcji,

h) kwalifikowanie do nagród najlepszych zespołów i ich nagradzanie,

i) zdobycie funduszów na nagrody zespołowe dla wyróżnionych zespołów, którym Lokalne Komisje nie mogły udzielić nagród ze względu na brak środków materjalnych.

W skład Powiatowej Sekcji konkursów dobrego czytania winni wejść:

a) powiatowy instruktor oświaty pozaszkolnej, jako referent i instruktor całej akcji w powiecie,

b) przedstawiciel nauczycielstwa szkół powszechnych,

c) przedstawiciel szkoły rolniczej, jeśli taka w danym powiecie istnieje,

d) instruktor rolny, przedstawiciel spółdzielczości i samorządu gdyż zespoły w tym zakresie przepracowują zagadnienia,

e) przedstawiciele organizacyj młodzieżowych i dorosłych. Mogą być nimi członkowie Powiatowej Komisji O. P.

Jeśli akcją powyższą opiekuje się Sekcja Bibljoteczna, należy, ze względu na powyższą pracę, skład jej uzupełnić, gdyby członkami jej nie były wyżej wymienione osoby. Sekcja Powiatowa konkursów dobrego czytania dzieli pracę pomiędzy członków. Przewodniczącym Sekcji winien być w zasadzie powiatowy instruktor o. p.

Ilość zespołów zależy od możliwości, jakiemi rozporządza Powiatowa Komisja Oświaty Pozaszkolnej.

7) Zakończenie pracy w Zespole Konkursowym i związane z tem czynności Lokalnych Komisyj Doradczych.

Lokalna Komisja Doradcza winna ustalić i podać do wiadomości ostateczny termin składania odpowiedzi pisemnych przez konkursistów wraz z notatkami oraz oznaczyć termin zakończenia konkursu.

Każdy z członków Komisji Doradczej winien przed zakończeniem konkursu przeczytać książki wybrane przez dany zespół do konkursu oraz szczegółowo zapoznać się z treścią odpowiedzi i notatek konkursistów. Należy je omówić na specjalnej konferencji wszystkich członków Lokalnej Komisji Doradczej przed rozpoczęciem zakończenia konkursu.

Komisja w pełnym składzie uczestniczy na końcowem zebraniu zespołu, na którem kierownik zespołu (i jednocześnie przewodniczący Komisji) prowadzi z uczestnikami rozmowę na temat przeczytanej książki i zagadnienia z nią związanego. Zakończenie może się odbywać w dwojaki sposób, t. j. w ścisłym zespole uczestników konkursu i członków Lokalnej Komisji lub też przy udziale gości, zaproszonych

spośród młodzieży i osób starszych danej wsi. Ze względu na propagandę książki należałoby zakończenie konkursów przeprowadzić w szerszym zespole.

Zakończenie nie powinno mieć w żadnym wypadku formy egzaminu. Powinna to być swobodna rozmowa o książce, o myślach i zagadnieniach w niej poruszanych, także o sprawach ważnych w danem środowisku, a wiążących się z treścią książki. W rozmowie tej mogą brać udział zarówno członkowie Komisji jak również inne osoby, będące na zebraniu.

Porządek takiej dyskusji mógłby być ujęty w sposób następujący: przewodniczący Komisji w krótkich słowach informuje zebranych o celu i organizacji konkursów dobrego czytania książek i czasopism. Następnie zwięźle charakteryzuje treść książek, wybranych do konkursu przez dany zespół, oraz omawia zyciorysy autorów. Do zreferowania niektórych spraw możnaby ewentualnie użyć także konkursistów. W dalszym ciągu przewodniczący odczytuje nazwiska osób zgłoszonych do konkursu i tych, którzy do zakończenia konkursu przystąpili, podkreślając, że ci wszyscy, którzy do końca konkursu wytrwali, zdali egzamin z wytrwałej pracy nad zdobywaniem wiadomości potrzebnych rolnikowi. Skolei przewodniczący odczytuje sprawozdania — odpowiedzi poszczególnych konkursistów, charakteryzując różne trudności, jakie mieli do przezwyciężenia poszczególni członkowie zespołu. Jednocześnie przewodniczący winien podkreślić, że na wartość opisu nie wpływają ujemnie błędy pisarskie, ani też ogólne niewyrobienie w pisaniu, jak również nie wpływa dodatnio obszerne i gładkie napisanie treści książki, natomiast ważniejszą rzeczą jest treściwe wypowiedzenie swoich własnych myśli, swoich własnych przeżyć, które wybrana do konkursu książka w konkursiście obudziła.

Przewodniczący przeprowadza rozmowę z członkami zespołu konkursowego. W rozmowie tej chodziłoby o rzetelne i dokładne wypowiedzenie się konkursistów, co myśleli i czuli w czasie czytania książek, co myślą i czują po jej skończeniu. Dla przykładu podaje się szereg pytań, przy pomocy których możnaby dyskusję prowadzić.

1. Co Was do tej książki pociągnęło: może nazwisko autora, może tytuł książki albo może przeczytane uprzednio jej streszczenie.

2. Czy już znaliście przedtem inne książki tego autora albo może książki innych autorów, omawiające te same lub podobne sprawy. Potem możnaby zapytać: jak Wam szło czytanie, łatwo czy trudno i na czem polegały te trudności.

3. Coście szczególnie ciekawego znaleźli w książce?

4. Jakie obudziły się w Was nowe myśli lub uczucia, oraz jaki zamierzacie zrobić z nich użytek w swej pracy codziennej w domu, w gospodarstwie, w organizacji, we wsi i t. p. Można też doprowadzić w dyskusji do porównania treści przeczytanej książki z dzisiejszem życiem własnem, albo z życiem społecznem swojej wsi lub okolicy i starać się wyciągnąć z tego odpowiednie wnioski. Można również omówić podobieństwa i różnice między tem, co myśleli konkursiści sami dawniej o sprawach i ludziach, a tem, co wyczytali w książce. Można wreszcie prowadzić dyskusję, zupełnie nie biorąc pod uwagę powyższych wskazówek. Pytania zadawane muszą jednak mieć związek z zagadnieniami poruszonemi w wypracowaniach konkursistów.

Podając wynik konkursu do wiadomości, przewodniczący winien szczegółowo uzasadnić, jakie względy były brane pod uwagę przy nagrodzeniu tej, a nie innej osoby, z tem jednak, by nie zrazić pozostałych uczestników konkursu.

Nagradzać należy tylko książkami. W roku 1934/35 były stosowane nagrody indywidualne i zespołowe. Obecnie zatrzymuje się jedynie nagrody zespołowe w formie bibljoteczki, liczącej przynajmniej tyle książek, ilu członków liczy zespół. Dobór książek winien być opracowany z myślą wykorzystania książek w konkursie następnym. Członkowie zespołu otrzymują zaświadczenia. Jeśliby jednak nagroda indywidualna, szczególnie na I-szym stopniu, miała wpłynąć dodatnio na stosunek członka zespołu do dalszej pracy samokształceniowej, można wyjątkowo stosować nagrody indywidualne. Na nagrodzie (książkach) należy umieścić krótki napis, określający tytuł nagrody, a pod nim umieścić podpisy Komisji.

Należałoby dążyć do tego, by z okazji zakończenia konkursów czytania na danym terenie (gminy, wsi) zorganizować „Święto książki“, mające uroczysty charakter. Możnaby wtedy zorganizować wystawę książek autorów, czytanych przez członków zespołu w konkursie i poza konkursem, wyłożyć do przejrzenia najlepsze odpowiedzi, zainscenizować szereg wyjątków z książek czytanych, przygotować deklamacje, recytacje zespołowe, a nawet wygłosić odczyt o roli książki i t. p. Na tej uroczystości możnaby również rozdać nagrody, uprzednio przyznane.

Z ukończenia konkursu powinien być sporządzony szczegółowy protokuł według dostarczonego wzoru, obrazujący dyskusję, zawie-

rający uwagi o doborze książek, pracy zespołu, roli doradcy i przodownika i t. p. Protokół ten wraz z odpowiedziami konkursistów Lokalna Komisja przesyła Powiatowej Komisji, która na podstawie protokułów Lokalnych Komisyj, przyznaje nagrody zespołom najlepszym w powiecie.

8. Prace pisemne.

Przy zakończeniu pracy samokształceniowej w zespołach na stopniu I i II-gim każdy z uczestników pisze sprawozdanie według wzoru Nr. 2. Zawarte u góry pytania mają za zadanie zorjentować uczestnika, coby należało w opisie uwzględnić. Nie należy jednak krępować się niemi i główny nacisk w sprawozdaniu położyć na to, co najwięcej w książce ciekawiło i jakie korzyści odniósł członek zespołu z przeczytanej (nych) książki (ek). Na stopniu III-cim w sprawozdaniu główny nacisk należy położyć na to, czy czytane książki, wybrane do pracy w związku z zagadnieniem, jakie uczestnicy przepracowali, dały im podstawowe wiadomości o tem zagadnieniu, czy zostało ono w dostateczny sposób zrozumiane i opanowane, czy związało się ono z kształtującym się ideowym światopoglądem uczestników zespołu.

9) Wykaz książek, które były lekturą konkursów dobrego czytania książek w roku 1934/35.

A. Powieści i opowiadania obyczajowe.

Beecher Stowe H. Chata wuja Toma. *Dygasiński A.* W Swojczy. *Florkowa M.* Jak Jagusia została gospodynią. *Konopnicka M.* Dym. Banasiowa. Nasza szkapa. *Kraszewski I. J.* Historja o Janaszu Korczaku i pięknej Miecznikównie. Dziecię starego miasta. Waligóra. Chata za wsią. *Morcinek G.* Narodziny serca. *Orzeszkowa E.* Cham. Nad Niemnem. *Prus B.* Antek. Michałko. Placówka. Anielka. Kamizelka. Emancypantki. *Reymont Wł.* Sprawiedliwie. Z ziemi Chełmskiej. *Rodziewiczówna M.* Szary proch. Krzywda. Dewajtis. *Rosinkiewicz K.* Sam. *Sewer.* Matka. *Sienkiewicz H.* Janko Muzykant. Za chlebem. *Wolski J.* Czy to bajka, czy nie bajka? *Żeromski St.* Syzyfowe prace. Siłaczka. Wczoraj a dziś.

B. Powieści historyczne.

Gąsiorowski W. Huragan. *Kraszewski I. J.* Stara baśń. *Przyborowski W.* Bitwa pod Raszynem. Reduta Woli. *Sienkiewicz H.* Ogniem

i mieczem. Pan Wołodyjowski. Quo Vadis? Bartek zwycięzca. *Strug A.* Odznaka za wierną służbę. *Wańkowicz M.* Strzępy epopei. *Żeromski St* Wierna rzeka.

C. Przygody, wyprawy i podróże.

Anczyc W. Duch puszczy. *Jakubowski A.* W krainach słońca. *Sienkiewicz H.* W pustyni i puszczy. *Stemann I.* Danja. *Szarecki I:* Na pokładzie „Lwowa".

D. Historja, pamiętniki i życiorysy.

Bukowiecka M. Krótka historja Polski. *Dąbrowski M.* Różaniec życia i śmierci. *Gayówna D.* Dobroczyńca ludzkości Ludwik Pasteur *Jezierski Ed.* Walerjan Łukasiński. *Kowalewski Z.* Zwycięzcy. *Orsza H.* Stanisław Staszic. *Potocki Ant.* Jan Gutenberg. O Krzysztofie Kolumbie. *Sieroszewski.* Marszałek Piłsudski. *Szujski J.* Bartosz Głowacki.

E. Zagadnienia społeczne, nauka obywatelska.

Bielecki S. Młodzież a reformy na wsi. *Bujak F.* Dziejowe znaczenie morza. *Bzowski W.* Wieś polska i wieś czeska. *Kacprzak M.* Zdrowie w chacie wiejskiej.

F. Przyroda.

Brzeziński. O wnętrzu ziemi. *Grotowska H.* Wzajemna zależność świata zwierzęcego i roślinnego. *Hryniewiecki B.* Jak żyją rośliny? *Malinowski E.* Świat roślin. *Maeterlinck M.* Życie pszczół.

G. Rolnictwo.

Ciborowski T. Jak hodować pszczoły, by dawały dużo miodu. *Gałczyński Br.* Ogród owocowy. *Golonka Z.* Nawożenie łąk małych. *Gładysz A.* Zakładanie i pielęgnowanie sadu. *Karczewska M.* Uprawa warzyw. *Kwasieborski M.* Chów bydła. *Lewandowski J.* Jak dojść do dobrej krowy? *Makowski Z.* Jak założyć i prowadzić ogród owocowy? *Mikułowski-Pomorski.* Uprawa Ziemnaków. *Piątkowski W.* Żywienie krów mlecznych. *Słuchocki Cz.* Konkurs uprawy i przeróbki lnu. *Turkowski K.* Uprawa buraka pastewnego. *Turowa J.* Wychów kur. *Trybulski M.* Gospodarski chów drobiu. *Wyrzykowski C.* Ogródki warzywne. *Zalewski A.* Drzewa przy drogach. *Żebrowska - Kacprzakowa W.* Wychów prosiąt.

10. *Wzory.*

Z pracą w zakresie konkursów wiążą się następujące wzory:

Wzór Nr. 1

ZGŁOSZENIE

do konkursu dobrego czytania książek i czasopism.

1. Nazwisko i imię ....
2. Miejsce i data urodzenia ....
3. Czem się trudnię obecnie? ....
4. Dotychczasowe wykształcenie ogólne i zawodowe ....
....
5. Do jakich organizacyj należę i co w nich robię? ....
....
6. Czy się dalej sam kształcę i w jaki sposób? ....
....
7. Które z czytanych dotychczas książek najbardziej mi się podobały i dlaczego? ....
....
8. Jakie trudności napotykam, czytając książki? (np. brak wprawy w czytaniu, niezrozumienie niektórych wyrazów i zwrotów)? ....
....
9. Jakie książki chciałbym czytać, jakich autorów i dlaczego? ....
....
10. Czy czytam czasopisma, jakie i jak często? ....
....
11. Kto mi-ch dostarcza? .... a) prenumerata własna ....
b) w świetlicy ....
12. Czy czytam sam, czy korzystam z czytania wspólnego? ....
13. Które z czasopism najwięcej mi się podobały i dlaczego? ....
....
14. Czy znam gazety: „Nowiny", „Naszą Wieś" i „Rolnik Nowogródzki", co o nich myślę i co o nich mówią na wsi? ....
....
15. Jakie książki wybieram sobie do konkursu?
Powieści .... Popularno-naukowe ....
16. Podać wieś .... gmina .... powiat ....
17. Szczegółowy adres dla listów ....
18. Nazwa najbliższej stacji i jej odległość od wsi w kilometrach ....
....

Po zapoznaniu się z zasadami dobrego czytania książek zgłaszam się jako członek zespołu samokształceniowego, równocześnie wyjaśniam ....
a zarazem, że w akcji P. R. biorę udział po raz (który?) ....
....

Podpis uczestnika.

Pieczęć organizacji, do której zgłaszający się należy.

Wzór Nr. 2.

Przed przystąpieniem do wypełnienia arkusza najpierw uważnie wszystko przeczytać.

MYŚLI I PRZEŻYCIA
uczestnika konkursu w związku z przeczytaną książką

1. Imię i nazwisko uczestnika konkursu ....
2. Miejsce zamieszkania ....
3. Dane o przeczytanej książce:
   a) imię i nazwisko autora ....
   b) tytuł książki ....
   c) miejsce i rok wydania ....
   d) ilość stronic ....
4. Podać (przynajmniej w przybliżeniu), ile godzin zajęło przeczytanie książki ....
5. Poniżej opiszcie szczerze i otwarcie wszystko, coście myśleli i czuli zarówno w czasie czytania powyższej książki, jak również, co myślicie i czujecie obecnie — po jej skończeniu.

Żeby to zrobić, można np. zacząć od opisu, co Was do tej książki pociągało: może nazwisko autora może tytuł książki albo może przeczytane uprzednio jej streszczenie?... Dalej możnaby podać, czy już znaliście przedtem inne książki tegoż autora; albo może książki innych autorów, omawiające te same lub podobne sprawy. Potem możnaby opisać, jak Wam szło czytanie — łatwo czy trudno — i na czem polegały te trudności. Następnie, coście szczególnie ciekawego znaleźli w książce. I wreszcie, jakie obudziły się w Was nowe myśli lub uczucia oraz jaki zamierzacie zrobić z nich użytek w swej pracy codziennej w domu, w gospodarstwie, w organizacji czy we wsi i t. p.

Można też porównać treść przeczytanej książki z dzisiejszem życiem własnem, albo z życiem gromadzkiem lub społecznem w swojej wsi lub okolicy i starać się wyciągnąć z tego odpowiednie wnioski.

Można również omówić podobieństwa i różnice między tem, coście myśleli nieraz sami dawniej o sprawach i ludziach, a tem, coście wyczytali w książce.

Można wreszcie zupełnie nie brać pod uwagę powyższych wskazówek lecz **napisać o przeczytanej książce i o życiu całkiem po swojemu.**

Chodzi tylko o rzetelne i dokładne wyrażenie wszystkiego, coście przeżyli i przemyśleli w związku z przeczytaną książką. No, i co zamierzacie dalej.

Zaznaczamy, że na wartość opisu nie będą zupełnie wpływać ani błędy pisarskie, ani ogólne niewyrobienie w pisaniu. Dlatego nie trzeba się temi usterkami zniechęcać lub przejmować. Niech każdy napisze o wszystkiem, jak potrafi. Byle wypowiedział swoje własne myśli i swoje własne przeżycia, które wybrana do konkursu książka w nim obudziła. To będzie najważniejsze.

....

Wzór Nr. 3

SPRAWOZDANIE

Lokalnej Komisji Doradczej z zakończenia pracy samokształceniowej w formie konkursu dobrego czytania książek i czasopism.

Lokalna Komisja Doradcza z siedzibą w .... gm. ....
przeprowadziła w dniu .... r. .... zakończenie konkursu dobrego czytania książek i czasopism we wsi .... gm. ....
.... pow. ....

W skład Komisji wchodzili: ....

....

....

Zgłoszeń do konkursu dobrego czytania książek i czasopism wpłynęło: na stopień I .... osób, na stopień II .... osób, na stopień III .... osób.

Na zakończenie i rozstrzygnięcie konkursu zgłosiło się: na stopniu I .... osób, na stopniu II .... osób, na stopniu III .... osób.

Nazwiska i imiona uczestników konkursu według stopni:

Stopień I ....

Stopień II ....

Stopień III ....

Autorzy i tytuły przeczytanych książek i tytuły czasopism według stopni:

Stopień I ....

....

Stopień II ....

....

Stopień III ....

....

Ocena pracy i notatek poszczególnych uczestników konkursu:

Stopień I (wymienić nazwisko i imię) ....

....

Stopień II ....

....

Stopień III ....

....

Komisja po zapoznaniu się z notatkami i po przeprowadzeniu rozmowy na tematy, związane z treścią czytanych książek oraz biorąc pod uwagę prace w okresie trwania konkursu, postanowiła udzielić nagrody:

a) na stopniu I..w postaci książki
p. t. ....

b) na stopniu II..w postaci książki
p. t. ....

c) na stopniu III..w postaci książki
p. t. ....

Charakterystyka i ocena pracy poszczególnych stopni:

I. ....
II. ....
III. ....

Ocena wartości i przydatności czytanych przez zespoły książek i czasopism, biorąc pod uwagę potrzeby środowiska ....
....
....

Uwagi i wnioski Lokalnej Komisji Doradczej, dotyczące organizacji konkursów na przyszłość ....
....
....
....

.................................dnia...............r.

Delegat Komisji Powiatowej

....

Lokalna Komisja Doradcza konkursu
dobrego czytania książek i czasopism

podpisy ....
....
....

Wzór Nr. 4

Obwód ....

Powiat ....

Sprawozdanie z pracy samokształceniowej

o formie konkursów dobrego czytania książki, zorganizowanych w roku .... przez ....

Dane geograficzne i cyfrowe.

L.p.	Powiat	Gmina	Miejscowość	Ilość zespołów i osób															
				Przy rozpoczynaniu konkursu															
				I stopień					II stopień				III stopień					Ogółem	
				Liczba zespołów	Przynależność do organizacji	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Zespołów P. R.	Zespołów	Osób

Ilość zespołów i osób															Czas trwania konkursu	UWAGI
Przy zakończeniu konkursu															od .... do	
I stopień				II stopień				III stopień					Ogółem			
Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Liczba zespołów	Mężczyzn	Kobiet	Razem osób	Zespołów P. R.	Zespołów	Osób		

5. CZYTELNICTWO CZASOPISM.

I. *Sprawozdanie.*

Sprawa wyczerpującego opracowania zagadnienia czytelnictwa czasopism w oparciu o dotychczasowe doświadczenia terenowe nasuwa poważne trudności ze względu na brak dostatecznych danych sprawozdawczych, które w tym dziale uzyskać szczególnie trudno.

Jak wynika z otrzymanych przez nas danych liczbowych wszystkich obwodów szkolnych, wysokość sum wydatkowanych przez samorządy i Kuratorjum na prenumeratę czasopism dla placówek oświatowych wynosi stosunkowo znaczną sumę zł. 11743, 50. Pozatem Kuratorjum dla 1196 placówek oświatowych dostarczało czasopismo „Nasza Wieś". Z powyższych sum prenumerowano 19 różnego rodzaju czasopism o ogólnej ilości 2.949 egzemplarzy. Przeciętnie na każdą placówkę oświatową przypadałyby wobec tego 2 czasopisma. Czasopisma prenumerowane z tych funduszów, względnie dostarczone przez Kuratorjum, stanowią przynajmniej 80% czasopism w czytelniach i świetlicach.

Wykorzystywanie czasopism w pracach oświaty pozaszkolnej występowało najczęściej w formie głośnego zbiorowego czytania i omawiania ważniejszych artykułów, następnie czytelnictwa indywidualnego, rzadziej w formie „żywej gazetki" lub konkursu czytania czasopism. Naogół czasopisma nie zawsze były w sposób planowy wykorzystywane. Zdarzały się nawet wypadki, że czasopisma wogóle nie były czytane, lub bezmyślnie tylko przerzucane.

Powodem tego był przedewszystkiem brak odpowiednich pod względem treści, stylu i sposobu ujmowania zagadnień czasopism dla wsi Ziem północno-wschodnich; pozatem słaba propaganda i wadliwa organizacja czytelnictwa, następnie brak umiejętności czytania czasopism, nieregularne ich dostarczanie i wreszcie brak powiązania czytelnictwa czasopism z pracą oświatową w środowiskach i zagadnieniami środowiska interesującemi.

Dla informacji podajemy wykaz czasopism, które były prenumerowane z funduszów samorządowych i władz szkolnych dla placówek oświatowych w roku 1934/35.

Dzienniki: Kurjer Wileński, Kurjer Wileńsko-Nowogródzki.

Tygodniki. Miesięczniki. Kwartalniki. A. Gospodarz Polski (Kresowy). Nowiny. Na straży. Naród i Wojsko. Żołnierz Polski. B. Przewod-

nik gospodarski, Przysposobienie Rolnicze, Rolnik Nowogródzki, Przodownica, Hasło ogrodniczo - rolnicze. C. Strzelec, Siew Młodej Wsi. D. Nasza Wieś. E. Nasz Głos, Gazeta Nieświeska.

II. *Wytyczne programowe i organizacyjne na rok 1935/36.*

Do ważniejszych zadań czytelnictwa czasopism należy:

1) aktualizowanie zagadnień życia państwowego i społecznego,

2) nastawianie i prostowanie opinji publicznej,

3) krystalizowanie zainteresorań środowiska,

4) pogłębianie tych zainteresowań przez odsyłanie do odpowiednich książek,

5) zachęta do praktycznego stosowania wiadomości nabytych i podejmowanie w związku z tem konkretnych prac w środowisku.

Planowa organizacja czytelnictwa czasopism i ich dobór powinien ściśle się wiązać z planem pracy oświaty pozaszkolnej. Planowość ta powinna opierać się na dokładnej znajomości potrzeb środowiska i na możliwościach, jakie stwarzają warunki tych środowisk zarówno ze względu na siły społeczne jak i środki materjalne.

W środowiskach, więcej zainteresowanych w pracy oświatowej, organizacja czytelnictwa czasopism łączyć się będzie ściśle z innemi formami pracy oświatowej w nich prowadzonej. Natomiast w środowiskach, które pracę oświatową rozpoczęły niedawno, bądź w środowiskach, gdzie trudną jest do poprowadzenia jakakolwiek praca oświatowa, czytelnictwo czasopism jest często jedyną formą, na której opiera się praca oświatowa.

W związku z powyższem w pracy tej mamy do czynienia z różnemi warunkami środowisk.

Do I-szej grupy zaliczyć należy: środowiska, gdzie nie prowadzi się żadnej pracy oświaty pozaszkolnej, gdzie ludność nastawiona jest obojętnie i biernie wobec niej, oraz miejscowości i placówki oświaty pozaszkolnej, gdzie ludność czyta bardzo słabo i gdzie z różnych względów nie przewiduje się narazie innych form pracy oświaty pozaszkolnej. W miejscowościach o powyższych cechach wskazanem byłoby prowadzić głośne czytanie, lepiej jeszcze „Gazetkę żywą" w formie omawiania wybranych artykułów z takich czasopism jak: „Nasza Wieś", „Przysposobienie Rolnicze", „Nowiny"; przytem pracę w tym zakresie, prowadzoną dla młodzieży, należałoby urozmaicić zajęciami świetlicowemi o charakterze artystyczno - rozrywkowym

(śpiew, inscenizacje, gry). Dla starszych należałoby uwzględnić czytelnictwo artykułów o charakterze utylitarno-gospodarczym, oraz z życia politycznego i społecznego. Na tle przeprowadzanych rozmów i dyskusyj należałoby budzić zainteresowania aktualnemi zagadnieniami i równolegle z tem dążyć do prac zespołowych, na temat wybranych zagadnień, najczęściej będzie to P. R., teatr, chór, o które to zespoły należałoby oprzeć dalsze prace oświaty pozaszkolnej. Tak prowadzona praca doprowadzi do powstania organizacyj społecznych.

Do II-ej grupy należałyby środowiska, gdzie prowadzi się tylko P. R., zwłaszcza liczne na naszych terenach t. zw. zespoły „dzikie" P. R., organizowane nie przy organizacjach młodzieżowych, oraz kursy rolnicze Staszica lub kursy praktyczne. W środowiskach, gdzie jest prowadzona tylko jedna z wymienionych form, najczęściej zdarza się, że młodzież do niej tylko się garnie. W tych wypadkach dla uniknięcia jednostronności czytelnictwo czasopisma P. R. należałoby łączyć z czytelnictwem innych, wymienionych poprzednio czasopism, by powiązać zagadnienia utylitarne z zagadnieniami ideowemi, oraz dać szerszą inicjatywę do prac społecznych. Zależnie od poziomu młodzieży i od zainteresowań, możnaby tu wprowadzić wieczory czytania czasopism z dyskusjami, referaty zagadnieniowe, opracowywane przez młodzież z czasopism, „skrzynkę zapytań", „żywą gazetkę" i t. p.

Do III-ej grupy należałyby środowiska, gdzie są świetlice organizacyj młodzieżowych, gdzie praca idzie po linji realizacji programów wychowania obywatelskiego i uświadomienia organizacyjnego w świetlicach. W takich wypadkach należałoby dążyć do zorganizowania przedewszystkiem czytelnictwa czasopism organizacyjnych. Zależnie od poziomu świetliczan czytelnictwo czasopism mogłoby występować, poczynając od formy głośnego czytania a kończąc na konkursach dobrego czytania lub akcji samokształceniowej przy pomocy gazet i książek.

Do IV-tej grupy należałyby wszystkie inne placówki z rozwiniętą pracą społeczno-oświatową, gdzie formy czytelnictwa i rodzaje czasopism trzeba będzie dobierać zależnie od potrzeb wyłonionych zespołów, zainteresowań młodzieży i środowiska.

We wszystkich wymienionych wyżej grupach należałoby wprowadzić czytanie, omawianie szczególnie ważnych i aktualnych spraw np. : oddłużenie rolnictwa, nowa ordynacja wyborcza, ustawa samo-

rządowa i t. p. Należałoby dążyć, aby do referowania tych spraw wciągnąć zdolną i zainteresowaną młodzież lub dorosłych, umożliwiając korzystanie z tych pogadanek ogółowi ludności.

W początkowym okresie czytelnictwa czasopism byłoby pożądanem, aby pracami w tym dziale zajęło się nauczycielstwo. W miarę postępującego zainteresowania i wyłonienia się spośród młodzieży osób przodujących, należałoby im powierzyć prowadzenie czytelnictwa czasopism. Jednak i w tym wypadku pożądaną byłaby pomoc ze strony nauczycielstwa i pracowników społecznych spośród inteligencji wiejskiej. Przodownik powinien prowadzić czytelnictwo czasopism w dziale zagadnień przez siebie wybranych np.: spółdzielczość, samorząd, wiadomości z życia politycznego i społecznego, P. R. i t. p. Działowe prowadzenie czytelnictwa czasopism spowoduje zarysowanie grup o specjalnych zainteresowaniach, które będą tworzyć zaczątki zespołów samokształceniowych. W zespołach P. R. czytelnictwo czasopism rolniczych należałoby powierzyć przodownikom zespołów P. R.

Należy dążyć, aby czasopisma były prenumerowane z funduszów własnych poszczególnych organizacyj społecznych, szczególnie czasopisma organizacyjne. Prenumerata czasopism organizacyjnych z własnych funduszów jest sprawdzianem uświadomienia organizacyjnego. W razie wyjątkowo trudnych warunków materjalnych placówek o. p. należy dążyć, aby całkowicie, bądź częściowo koszt prenumeraty był pokrywany z funduszów samorządowych.

Rodzaje czasopism dla poszczególnych placówek oświaty pozaszkolnej powinny być ściśle uzgodnione na posiedzeniach Gminnej Komisji Oświatowej.

Należałoby dążyć, aby czasopisma przeznaczone przez Komisję Powiatową O. P. dla danej organizacji społecznej młodzieży, czy dorosłych, przesyłane były pod adresem przodowników specjalnie dla tych celów wybranych przez daną organizację. Oddanie czasopism pod opiekę zainteresowanych członków organizacyj, szczególnie przodowników, spowoduje w następstwie większe zainteresowanie i opiekę nad czasopismami z ich strony.

Wpłynie to również na należyte i terminowe wykorzystanie otrzymywanych czasopism przez członków zainteresowanych organizacyj, bądź placówek oświaty pozaszkolnej; bowiem jakiekolwiek zaniedbanie się w tych obowiązkach osoby wybranej, będzie odczute i naprawiane przez wszystkich członków danej organizacji.

Jak z powyższego wynika, duże zróżniczkowanie środowisk, różnorodność zainteresowań w gromadzie, przyzwyczajeń, wreszcie celów, jakie stawiamy czytelnictwu czasopism, nakazują nam stosowanie różnych form w zakresie czytelnictwa czasopism. Wymieniliśmy takie formy jak: czytanie indywidualne — ciche, czytanie głośne inaczej „gazeta głośna", dalej „gazeta żywa", czytanie i referowanie zagadnień przez wybrane osoby. Wszystkie wymienione formy mogą oddać usługi, jeśli będą umiejętnie stosowane i organizowane. Główną zasadą ich winna być ciągłość, zwłaszcza wtedy, kiedy o czytelnictwo czasopism oparta jest całość oddziaływania oświatowego w danem środowisku.

Zainteresowanych sprawami organizacji czytelnictwa odsyłamy do odpowiedniej literatury, którą podajemy w umieszczonej na innem miejscu bibljografji, dotyczącej pracy bibljotekarskiej i czytelnictwa Materjały, dotyczące organizacji „Gazety żywej", podajemy w oddzielnym artykule, będącym monograficznym opisem tej formy czytelnictwa czasopism, a opartej na doświadczeniach z powiatu wilejskiego. Tutaj ograniczymy się do zasadniczych kilku uwag, bezpośrednio związanych z techniką pracy w zakresie organizacji czytelnictwa.

Wstępem do organizowania czytelnictwa czasopism winno być zaznajomienie słuchaczy z rodzajem i charakterem czasopism wogóle, a w szczególności z czasopismami, z których mają korzystać.

Wypadnie zatem omówić czasopisma, dzieląc je na: dzienniki polityczne (centralne i regjonalne), tygodniki lub miesięczniki, służące pewnej określonej idei, tygodniki illustrowane, pisma fachowo-zawodowe, których dobór winien być zależny od zainteresowań i typu zajęć zespołów, pisma organizacyjno-związkowe i wreszcie pisma humorystyczne.

W dalszym ciągu trzeba zwrócić uwagę uczestników, że inaczej trzeba czytać książki, inaczej gazety, że gazeta porusza wielką ilość tematów, podaje różne wiadomości mniej i więcej ważne. Trzeba czytelnika nauczyć, jak ma się zabrać do czytania gazety, aby znalazł to, czego w niej szuka, co jest w niej najważniejsze, nie potrzebując czytać całej gazety.

Z tych względów trzeba zaznajomić czytelników z układem czasopism przez omówienie, jakie działy zawiera dana gazeta i w jakiej kolejności one po sobie następują.

W książeczce J. Skarżyńskiej p. t. „Jak czytać książki i gazety" na str. 26 przy omawianiu układu i treści czasopism czytamy: „Każdy numer gazety zawiera w sobie najczęściej dział polityczny, gospodarczy, społeczny, sportowy, wiadomości, dotyczące życia umysłowego i kulturalnego, kronikę wypadków, odcinek literacki i t. d.

Całą treść można ująć jako: 1. *wiadomości informacyjne* (depesze, wiadomości z kraju, kronika wypadków i t. d.), 2. *omawianie tych wiadomości* (artykuły, korespondencje oraz feljetony na tematy aktualne i t. d.).

Najwłaściwiej będzie zacząć czytanie od informacyj — depesz. Treść ich staramy się przemyśleć, wyprowadzić pewne wnioski (o ile się da), dopiero potem zabieramy się do artykułów i feljetonów. Następnie szybko przebiegamy oczyma nagłówki innych wiadomości, zatrzymując się dłużej na tem, co nam się wyda bardziej interesujące. Tytuły są drukowane widocznemi czcionkami, rzucają się w oczy i łatwo dają się przejrzeć.

Luźne wiadomości, oderwane fakty życia politycznego i społecznego, które nas zajęły w dzisiejszym numerze pisma, staramy się powiązać z tem, cośmy czytali dawniej w gazecie lub książce. Każde zjawisko polityczne, czy gospodarcze ma swoje przyczyny, wiąże się z poprzedniemi wypadkami i wywołuje nowe wydarzenia. Wyszukiwanie związku między wydarzeniami, ich przyczynowe powiązanie i wyjaśnienie znaczenia, jakie mogą mieć dla Polski — oto są najbardziej dodatnie dla naszego rozwoju umysłowego wyniki czytania gazet".

Duże usługi w zjednywaniu opinji i skierowywaniu uwagi na najważniejsze sprawy i zagadnienia, zawarte w czasopismach, oddać może specjalna tablica informacyjna w czytelni lub świetlicy, którą można zaopatrzyć w tytuł „Co czytać?" lub „czytaj dziś!". Ma ona na celu ułatwić czytelnikowi odnalezienie ważniejszych spraw, poruszanych w czasopismach. W tym celu uwidocznione są na niej tytuły czasopism i tytuły zagadnień, na które pragniemy zwrócić uwagę. Ułatwia nam to również poprowadzenie dyskusji na tematy wydarzeń najważniejszych.

W miejscu tem zwracamy uwagę, że szczególnie wartościowa gazeta ścienna „Nowiny", ze względu na planowe zestawienia najważniejszych aktualnych wydarzeń, spełnia rolę informatora, dając równocześnie krótko i ciekawie ujętą treść, która winna być rozwinięta

w zakresie tych spraw, które interesują zespół, albo które ze względu na swą wagę winny być przedyskutowane.

Popularną formą czytania gazet jest czytanie głośne z komentarzami czytającego i ewentualnie z dyskusją zebranych. Czytanie takie bez czynnego udziału zebranych, często nuży, zwłaszcza, jeśli czytający nie posiada umiejętności pięknego czytania. Dlatego też należałoby do czytania ważniejszych artykułów na zebraniach wciągać przygotowaną do tego młodzież, następnie po przeczytaniu, na ten temat przeprowadzić dyskusję. Dyskusją należy kierować tak, aby jedni członkowie, którzy więcej wiedzą o sprawie poruszanej, odpowiadali drugim. Można wogóle rozpoczynać nie od czytania artykułów, a przeprowadzić dyskusje na tematy, zawarte w artykułach. W tym wypadku artykuły zwracałyby tylko uwagę, jakie zagadnienia należy przedyskutować i dopiero po dyskusji, jako uzupełnienie, możnaby artykuł przeczytać. Tablica informacyjna wskazywałaby, jakie tematy przedyskutować.

Jeszcze lepszą formą będzie referowanie, przez wybranych członków, poszczególnych zagadnień, a następnie dyskusja. Z tych względów należałoby dążyć do utworzenia grupy ludzi, którzyby, w zależności od zainteresowań, referowali wybrane zagadnienia na podstawie czasopism i większej znajomości ogólnej tych spraw. Mogą to być działy: rolnictwo, zagadnienie samorządu, wiadomości z kraju i t. p.

Bardzo dobrą formą czytelnictwa czasopism, szczególnie w punktach biernie ustosunkowanych do spraw czytelnictwa, jest „Gazeta żywa“. Zwłaszcza, kiedy obok słowa żywego, zjawia się obraz i akcja, to znaczy, gdy ważniejsze wydarzenia i tematy są inscenizowane.

Czytanie indywidualne, ciche, wymaga już wyższego stopnia przygotowania w zakresie pracy umysłowej, a nawet już skrystalizowanego światopoglądu.

W organizacji czytelnictwa ważną rolę odgrywać będą pomoce.

W broszurce J. Skarżyńskiej p. t. „Narzędzia w pracy z gazetą“ znajdujemy w tej sprawie cenne informacje: „Przedewszystkiem niezbędny jest słownik wyrazów obcych. W gazecie spotykamy często trudne i niezrozumiałe słowa, wyszukujemy je i zapisujemy, jak to robiliśmy przy czytaniu książek.

Spotykamy również często nazwiska obecnych i byłych mężów stanu, wzmianki o programach partyj politycznych, traktatach międzynarodowych. Brak wiadomości o nich utrudnia orjentowanie się

w treści. Należy mieć pod ręką i często zaglądać do książki A. Peretiatkowicza: „Współczesna encyklopedja życia politycznego z uwzględnieniem życia gospodarczego“ 1932, str. 225, cena zł. 5.

W książce tej znajdziemy zbiór najważniejszych informacyj, dotyczących życia politycznego i gospodarczego, oraz krótkie wiadomości o najwybitniejszych politykach i działaczach społecznych Polski i zagranicy.

Pozatem przy rozumowem czytaniu gazet niezbędny jest atlas geograficzny, najlepiej Romera; w najgorszym razie wprost mapy każdej części świata. Zaglądanie do mapy pozwala nam orjentować się w wypadkach politycznych. Czytamy naprzykład o konflikcie japońsko - sowieckim. Zaglądając do mapy, widzimy, jak zazębiają się granice Rosji azjatyckiej i nowo-utworzonego przez Japonję państwa Mandżuko.

Do orjentowania się w zagadnieniach gospodarczych Polski należy mieć: Mały Rocznik Statystyczny, rok 1933, str. XVIII — 184, cena 2 zł. Wydawnictwo to daje w postaci tablic statystycznych i mapek wszechstronne informacje o życiu politycznem i gospodarczem Polski na tle porównań z innemi państwami.

Pozatem w książce: Wąsowicza i Zierhoffera „Świat w cyfrach“, rok 1932 (str. 101, cena 5.60 gr.), znajdziemy przegląd życia politycznego Polski i innych krajów, ujęte w 213 tablicach“.

B I B L J O G R A F J A

pracy bibljotecznej i czytelnictwa.

Bornsztejnowa J. Zasady klasyfikacji dziesiętnej. Warszawa, 1925 r Gebethner i Wolff.

Bornsztejnowa J. Zasady klasyfikacji dziesiętnej. Warszawa, 1925 r. tekach polskich (projekt). Wyd. Z-ku Bibljotekarzy polskich. 1923.

Banach K. Konkurs dobrego czytania książki. Warszawa, 1935 r. Str. 63.

Hofmann W. Sztuka wypożyczania książek.

„ Książka w bibljotece.

„ Katalog informacyjny 4660 charakterystyk książek z różnych działów.

Maślankiewicz. Akcja bibljoteczna w Okręgu Szkolnym Lubelskim

Radlińska H. Książka wśród ludzi. Warszawa 1929. Z-ek Księgarzy Polskich.

Radlińska H. Książka w pracy oświatowej.

Radlińska H., Gutry M. i Grosglikowa B. Czytelnictwo dzieci i młodzieży. Warszawa, 1932. Nasza Księgarnia.

Rubakin M. Czytelnictwo młodzieży a różnice zainteresowań pokoleń. Warszawa, 1930, tłum. Gutry M.

Spasowski W. Zasady samokształcenia. Warszawa, 1923. Str. 231.

Stańczakówna A. Jak organizować wypożyczalnie z księgozbiorem płynnym.

Skarżyńska J. Jak czytać książki i gazety. Instrukcja dla samouków i kółek samokształcenia. Warszawa, 1934. Str. 31.

Stefanowicz. Jak i co czytać.

Weitsch E. Technika pracy umysłowej. Przewodnik w samokształceniu i oświacie. Przełożył z niemieckiego Wł. Bagiński. Warszawa, 1930. Str. 47.

Wróblówna. Organizacja Powiatowej Centrali Bibljotek Ruchomych

C. Praca Świetlicowa.

I. *Sprawozdanie ogólne.*

Do najwięcej rozpowszechnionych form pracy oświaty pozaszkolnej należą świetlice; ich głównem zadaniem jest oddziaływanie wychowawcze na zespół, a pośrednio również na środowisko.

Świetlica (praca świetlicowa) była nietylko oddawna znaną ale i stosowaną przez niektóre organizacje: świetlice harcerskie, izby Kół Młodzieży Wiejskiej, świetlice Związku Strzeleckiego. Jednak dopiero przed kilku laty program jej i metody, a nawet zadania zostały dokładnie skrystalizowane i ustalone. Na naszym terenie rozwój pracy tej w szerszych rozmiarach zaczął się w r. 1930, gdy we wszystkich powiatach Okręgu Szkolnego zorganizowano kursy świetlicowe dla nauczycielstwa, a w niektórych powiatach ponadto kursy dla przodującej młodzieży wiejskiej.

Pracę tę prowadzono w oparciu o różne warunki materjalne: szereg świetlic miało specjalne, odpowiadające wymogom, lokale, należycie urządzone, zaopatrzone w dostateczne pomoce oświatowe, nawet w radjoodbiorniki i patefony, wiele jednak świetlic pracowało

w lokalach szkolnych, nieprzystosowanych do wymogów tej pracy, a nawet w izbach wiejskich, doraźnie na dany wieczór świetlicowy bezinteresownie oddawanych.

Te same uwagi odnoszą się i do programu zajęć świetlicowych. Organizowano wieczory świetlicowe z programem planowo poświęconym jakiemuś tematowi, który w czasie wieczoru był opracowywany przy pomocy różnych form; jednak wiele wieczorów ograniczało się do tańca urozmaiconego najwyżej śpiewem. Stąd też są środowiska, które pracę świetlicową doprowadziły do wartościowej pracy samokształceniowej, są jednak i takie, gdzie praca świetlicowa sprzykrzyła się młodzieży, gdyż nie miała głębszej treści, albo jest prowadzona na poziomie nie wyższym od dawnych wieczorynek.

Kierownictwo tej pracy układało się również różnie; wiele świetlic prowadziło nauczycielstwo, niejednokrotnie do pracy tej dobrze przygotowane, lub przodownicy młodzieżowi, stojący na poziomie w zakresie umiejętności kierowania tą pracą, jednak pracę wielu świetlic cechowała dorywczość i niedbalstwo.

Opierając się jednak na dotychczasowem doświadczeniu, ustalić można, że każde środowisko o wyższym poziomie pracy oświatowej musi mieć należycie zorganizowaną pracę świetlicową, że każda forma systematycznego kształcenia musi mieć dodatkowe zajęcia świetlicowe, że w trudnem i niezorganizowanem środowisku najpraktyczniej zacząć działalność oświatową od pracy świetlicowej, że wyników wychowawczych oświaty pozaszkolnej bez pracy świetlicowej osiągnąć nie można.

Umieszczone obok zestawienie przedstawia stan pracy świetlicowej w r. 1934/35 na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego.

III. *Wytyczne programowe na rok 1935/36.*

a. Pojęcie i zadanie pracy świetlicowej.

Praca świetlicowa jest formą oświaty pozaszkolnej o charakterze wybitnie wychowawczym. Jest ona realizowana w oparciu o stały zespół, ma do dyspozycji pewne warunki materjalne, stosuje szereg planowo powiązanych zajęć, ma przygotowane do tej pracy kierownictwo. Zarówno kierownictwo jak i zespół muszą mieć świadomość zadań świetlicy, zatem skrystalizowany cel, do którego dążą w pracy oświatowej i znajomość dróg, do tego celu wiodących.

II. PRACA

na terenie Okręgu Szkolnego

Województwa:	OBWODY SZKOLNE	Ilość świetlic					Pracownicy oświatowi w świetlicach			Przeciętna ilość korzystających
		Środowiskowe	Organizacyjne	Międzyorganizac.	Przy szkole	Razem świetlic	Nauczyciele	Przodownicy	Inni	
Nowogródzkie	Baranowicze	24	32	13	35	104	142	98	20	4321
	Lida	7	60	14	63	144	153	58	8	3252
	Nieśwież — Stołpce .	15	111	3	40	169	184	27	5	4135
	Nowogródek	5	47	5	58	115	146	15	9	2492
	Słonim	19	33	11	21	84	94	19	14	1713
	Szczuczyn	2	55	23	16	96	106	19	31	2083
	Wołożyn	7	40	7	51	105	113	48	12	2637
Wileńskie	Brasław	1	75	2	13	91	64	—	57	2179
	Dzisna — Głębokie .	14	52	13	22	101	92	—	52	2690
	Oszmiana	1	65	1	43	110	46	6	83	2601
	Postawy , ...	8	47	6	24	85	83	40	8	1818
	Wilejka — Mołodeczno	—	73	—	136	209	196	20	83	5431
	Święciany	4	12	8	56	80	75	21	2	1581
	Wilno — Troki . .	6	39	43	32	120	110	5	7	2373
Białostockie	Grodno	15	38	3	27	83	109	13	—	1827
	Suwałki — Augustów .	96	3	3	21	123	106	—	12	2022
	Wołkowysk	5	55	9	39	108	109	31	13	2803
	Razem . .	229	837	164	697	1927	1928	465	416	45958

ŚWIETLICOWA

Wileńskiego w roku 1934/35.

Lokale świetlicowe			Dochody		Wydatki		Zespoły, wyłonione w pracy świetlicowej					
Domy ludowe	Własne i wynajęte	Przy szkole	Zł.	gr.	Zł.	gr.	Samokształceniowe (w ob. sam. gosp.)	P. R.	Dobrego czytania książki	Teatralne	Chóralne	Inne
3	22	79	2746	60	2746	60	104	44	18	74	43	25
—	66	78	6223	85	6900	85	18	35	16	78	45	3
1	79	89	2196	—	4046	—	73	16	6	46	18	13
—	36	79	3168	—	3184	—	3	35	2	68	36	5
1	31	52	Brak danych				8	16	6	32	17	5
2	46	48	4756	23	4207	56	6	11	2	60	21	4
—	47	58	2503	80	2503	81	30	21	15	55	17	2
—	38	53	2495	74	2254	74	17	24	1	33	24	5
1	55	45	6473	71	7009	49	66	12	3	Brak danych		49
—	66	44	2248	44	2184	94	12	47	3	83	45	3
4	51	30	5931	58	5972	97	23	35	3	20	6	5
—	68	141	5944	50	5944	80	25	42	5	50	24	6
1	42	37	1491	—	2374	—	5	19	7	40	21	6
—	79	41	6698	83	7450	42	8	27	7	72	31	11
1	47	35	4254	—	4254	—	46	22	16	15	3	—
6	77	40	7439	—	7439	—	15	39	11	97	33	—
—	45	63	3268	33	2926	17	21	33	7	71	26	4
20	895	1012	66839	91	67399	35	480	478	128	894	410	146

Cel i zadania oświaty pozaszkolnej zostały określone na początku tego wydawnictwa, — takie same są zadania i pracy świetlicowej. Tu należy się jedynie zastanowić, jaką specjalną rolę w tym zakresie odgrywa praca świetlicowa.

Pracuje ona w oparciu o stały zespół, który wyłania z siebie zarząd i przodownika. Udział zespołu nie jest bierny, ale czynny zarówno w zakresie inicjowania programu pracy, jak i jego realizacji. W ten sposób zespół świetlicowy dostarcza środowisku aktywnych jednostek; jest to ułatwione przez to, że zespół świetlicowy wychodzi z całym szeregiem prac na teren środowiska, zatem jednostki przodujące w zespole przygotowują się stopniowo do roli przodowniczej w środowisku.

Świetlica daje teren dla samokształcenia w zakresie ogólnym i samouctwa w kierunku zawodowym. Opierając tę pracę o książkę, gazetę, pogadanki, dyskusje, — przeplata te zajęcia, — stosunkowo trudne dla poziomu naszych zespołów, — szeregiem zajęć o charakterze kulturalno-artystycznym i rozrywkowym. W ten sposób taką formę nadaje całej pracy, że jest najlepszem metodycznem ujęciem trudnej pracy samokształceniowej, którą młodzież faktycznie realizuje, nie zdając sobie niejednokrotnie z tego sprawy. Wielkie zaś znaczenie samokształcenia ogólnego i samouctwa zawodowego nie wymaga uzasadnienia.

Wprowadzając zajęcia o charakterze kulturalno-artystycznym i rozrykwowym, daje takie przeżycia młodzieży, które kształtują w jej osobowości szczególnie wartościowe cechy.

Program pracy świetlicowej nawiązuje do aktualnych zagadnień środowiska, wsi i Państwa, z tych względów na terenie świetlicy może się skoncentrować całość społecznej pracy środowiska, przez jej program przesunąć się może wszystko to, co niesie życie lokalne, życie wsi wogóle i życie Państwa.

Jeśliby w jakiemś środowisku były realizowane przez świetlicę powyższe zadania, nie ulega żadnej wątpliwości, że świetlica doprowadzi w stosunkowo krótkim czasie do powstania i budowy „Domu ludowego“.

b. Rodzaje świetlic.

Na terenie naszym świetlice występują w kilku formach:

1. świetlica początkująca przy szkole,
2. świetlica organizacyjna,

3. świetlica międzyorganizacyjna,

4. świetlica środowiskowa o charakterze powszechnym. Powyższe rodzaje świetlic pozostaną i nadal.

Początkująca świetlica przy szkole będzie miała zastosowanie tam, gdzie w trudnem, niezorganizowanem środowisku szkoła (nauczyciel) wystąpiła z inicjatywą w zakresie pracy społecznej, dzięki czemu w niej skupia się narazie całość tej pracy, — lub tam, gdzie na inną świetlicę brak jeszcze koniecznych warunków materjalnych.

Charakter świetlicy organizacyjnej nie wymaga wyjaśnień. Zachodzi jedynie konieczność podkreślenia, że błądzi ta organizacja, która pracę w swej świetlicy zamyka w ramach szczupłego niejednokrotnie grona swych członków, — błądzi, że środowisko całe nie ma dostępu do jej świetlicy, — błądzi, jeśli z pracą swej świetlicy nie wychodzi na teren środowiska.

Istnienie kilku organizacyjnych świetlic w jednem, często niewielkiem środowisku jest niepożądane, choćby ze względów nieekonomicznego użycia funduszów i sił społecznych. W tych warunkach winna powstać jedna międzyorganizacyjna świetlica, dająca wspólny lokal, wspólne urządzenia i pomoce oświatowe, wspólny międzyorganizacyjny zarząd dla celów administracyjno-gospodarczych. Dla poszczególnych organizacyj muszą być oznaczone godziny wyłącznego korzystania ze świetlicy, pewne prace mogą być organizowane i realizowane wspólnie. Warunkiem nieodzownym jest tu bliskość ideowa organizacyj, korzystających z jednej świetlicy.

Świetlica środowiskowa, o powszechnym charakterze, prowadzi pracę identyczną z pracą domu ludowego; przekształca się ona w dom ludowy, gdy przygotuje odpowiednie warunki lokalowe. Z tego wynika, że dom ludowy ma rację jedynie w środowisku o wysokim poziomie pracy społecznej, w przeciwnym razie będzie instytucją martwą; — jest on jakby wykończeniem pracy społecznej w środowisku.

c. *Program prac świetlicowych.*

Zajęcia świetlicowe występują w trzech formach: samokształceniowe, kulturalno-artystyczne i rozrywkowe. O zadaniach każdej z tych form powiedzieliśmy już poprzednio.

W dziale samokształceniowym (samokształcenie zbiorowe) praca opiera się o książkę i gazetę, jest prowadzona w formie pogadanek i dyskusyj.

Praca w oparciu o książkę w formie czytania zbiorowego jest nietylko ważna ale i konieczna przy poziomie przygotowania naszych zespołów. Może być prowadzona albo w formie wspólnego czytania i związanej z niem dyskusji, albo w formie sprawozdań z indywidualnie przeczytanych książek, po których również następuje dyskusja. Obok konkretnych korzyści, jakie dają omawiane zagadnienia, powyższa forma przygotowuje do czytania indywidualnego i do indywidualnej pracy samokształceniowej.

Powyższe uwagi odnoszą się również do czytelnictwa czasopism, które szczegółowo zostało omówione w innym dziale tego wydawnictwa.

Stosując formę pogadanek i dyskusyj, należy przestrzegać, by zarówno pogadanki wygłaszali, jak i zagajali dyskusje członkowie zespołów. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na aktywne ustosunkowanie się członków zespołów do dyskusyj, jednak udział ich w dyskusjach musi być planowy i celowy, by nie przyzwyczajali się do płytkiego gadulstwa.

Dział kulturalno-artystyczny jest prowadzony na terenie świetlic w formie śpiewu i teatru, w formie inscenizacyj. Pieśń występuje tu najczęściej jako pieśń jednogłosowa, rzadziej jako dwu lub więcej głosowa, co ma miejsce wówczas, gdy istnieje chór więcej głosowy. Sprawa repertuaru pieśni jest dobrze załatwiona, gdyż dwa śpiewniki: „Pieśni ludowe Ziemi Wileńskiej i Nowogródzkiej" i „Śpiewnik strzelecki" dają dostateczny, celowy repertuar dla naszego terenu. Pieśń przeplata zajęcia świetlicowe, jest ich ożywieniem, ze świetlic wychodzi do chat, idzie na pola, staje się nieodłącznym towarzyszem. Teatr w formie inscenizacyj zrósł się ściśle z zajęciami świetlicowemi. Sprawa repertuaru inscenizacyj nie została jeszcze uporządkowana, jednak szereg wydawnictw może dać materjał narazie wystarczający.

Dział rozrywkowy, oparty o gry i zabawy towarzyskie, o tańce, głównie tańce ludowe, stanowi szczególne urozmaicenie zajęć świetlicowych, jest atrakcją w stosunku do najoporniejszych nawet.

Gdy omówiliśmy program zajęć świetlicowych, należy się zastanowić, jak je wiązać planowo i celowo w programie jednego wieczoru. W związku z tem ustalamy, że wieczory świetlicowe mają charakter różny.

Jednym z typów wieczorów świetlicowych są wieczory niepoświęcone pewnemu zagadnieniu, bez uplanowanego i bez realizowa-

nego wspólnie programu — zatem wieczory, gdy świetlica jest otwarta, gdy w czasie jej otwarcia przychodzą członkowie zespołu i inni, by skorzystać z jej pomocy oświatowych i ewentualnie zainicjować jakieś zajęcia wspólne z tymi, którzy w danej chwili są obecni. W czasie takiego wieczoru nie jest konieczną obecność, ani kierownika świetlicy, ani przodownika zespołu, a jedynie dyżurnego. Przychodzący do świetlicy korzystają z czasopism, które czytają indywidualnie, ewentualnie z własnej inicjatywy zbiorowo, jeśli ktoś z przybyłych słabo czyta, a inni lepiej, względnie, jeśli jakiś artykuł w tym stopniu zainteresuje obecnych, że zechcą go przedyskutować. Jeśli w danym dniu jest otwarta bibljoteka, przychodzący mogą wypożyczyć jakąś książkę, album, encyklopedję, lub słownik dla przeczytania w świetlicy. Przychodzą również, by skorzystać z gier stolikowych, posłuchać radja, lub patefonu. Mogą zaśpiewać wspólnie kilka pieśni. Rola dyżurnego w czasie takiego wieczoru jest szczególnie odpowiedzialna, gdyż winien on podsuwać przychodzącym sposób celowego spędzenia czasu w świetlicy, ewentualnie zainicjować jakieś wspólne zajęcia.

Innym typem wieczorów świetlicowych są wieczory, gdy o godzinie oznaczonej zbiera się cały zespół świetlicowy, gdy jest obecny przodownik zespołu, lub także kierownik świetlicy. Program takiego wieczoru musi być zaprojektowany przedtem przez kierownika z przodownikiem i podany do wiadomości zespołu, gdy się ten zbierze. Zespół może projekt przyjąć bez zmiany lub zmienić go. Niejednokrotnie program takiego wieczoru ustala się na wieczorze poprzednim i przydziela się poszczególnym członkom zespołu lub grupom do przygotowania pewne zajęcia. Jest to więc wieczór świetlicowy „przygotowany".

Może on być poświęcony pewnemu zagadnieniu, pewnemu tematowi, — wówczas zagadnienie to lub temat dają treść wszystkim, albo większości zajęć; — mogą być jednak w wieczorze świetlicowym „przygotowanym" poszczególne formy zajęć, niezwiązane z sobą treścią.

Wieczór świetlicowy w dniu 11-go listopada jest typem wieczoru przygotowanego. Treść, wiążąca się z tym faktem historycznym, będzie wyrażona śpiewem, deklamacją, pogadanką, czytanką, inscenizacją. Takim samym będzie wieczór poświęcony np. Syrokomli. spółdzielczości i t. p.

Innym rodzajem wieczoru „przygotowanego“ jest wieczór, gdy planowo i celowo wiąże się tylko formy zajęć świetlicowych, nie starając się, by treścią ich był ten sam temat.

Niejednokrotnie chodzi nam w czasie wieczoru świetlicowego jedynie o wartościową rozrywkę. Wówczas najwięcej czasu poświęci się grom i zabawom towarzyskim, śpiewowi i tańcom. Wieczór taki nie musi mieć programu przygotowanego.

Odrębnym rodzajem wieczorów świetlicowych są, coraz częściej organizowane: „Opłatek“ i „Święcone“.

Wieczór świetlicowy nie musi odbywać się w sali, może być zorganizowany i poza salą. Przykładem takiego wieczoru jest „Kupała“ (sobótki).

d. Specjalne zespoły świetlicowe.

Zespół świetlicowy pracuje jako całość; może jednak wyłonić z siebie mniejsze zespoły specjalne, jeśli poszczególne grupy zespołu świetlicowego zainteresują się jakiemś zagadnieniem. Specjalny zespół powstać może w związku z pracą o charakterze samokształceniowym lub kulturalno-artystycznym np. zespół, który zajmie się samokształceniem w zakresie spółdzielczości, gdy zagadnieniem tem nie jest zainteresowany cały zespół świetlicowy, lub wyłoniony z zespołu świetlicowego chór wielogłosowy, gdy nie wszyscy członkowie zespołu świetlicowego mogą śpiewać w chórze wielogłosowym.

Istnienie specjalnych zespołów świadczy o wyższym już poziomie pracy danej świetlicy; — pewne prace prowadzi cały zespół świetlicowy, inne poszczególne jego grupy (zespoły specjalne).

e. Kierownik, przodownik, dyżurni.

Z treści tego artykułu jak i innych artykułów tego wydawnictwa wynika jasno zakres pracy i zadania: kierownika, przodownika (przodowników) i dyżurnych świetlicy.

Rola kierownika, najczęściej nauczyciela, zmienia swą formę w miarę przygotowywania się zespołu, a szczególnie jego przodowników, do pracy. Spoczątku całość pracy spoczywa w jego ręku, później jest on tylko doradcą.

Przodownik może obejmować wszystkie zajęcia sam, lub może mieć pomocników w zakresie poszczególnych zajęć, którzy, dzięki

specjalizacji, mogą prowadzić swoje zajęcia na wyższym poziomie np. w zakresie śpiewu, zabaw towarzyskich, czytania gazet i t. p.

Rola dyżurnych jest szczególnie ważna w czasie wieczorów „nieprzygotowanych“.

f. Zespół świetlicowy.

Zespołu dostarcza albo jedna organizacja, czasem szereg organizacyj, niejednokrotnie powstaje specjalny zespół świetlicowy tam, gdzie niema organizacyj społecznych.

Chcąc określić rozpiętość wieku członków zespołu świetlicowego, przyjąć się musi jako obowiązującą zasadę, by różnica wieku nie była zbyt wielka; w razie przeciwnym współpraca członków zespołu byłaby utrudnioną.

Na pytanie, czy ma być zespół koedukacyjny czy oddzielne zespoły świetlicowe dla młodzieży męskiej i żeńskiej, — doświadczenie odpowiada, że więcej celowe są zespoły koedukacyjne, gdyż dają dla środowisk lepsze wyniki w zakresie wychowania. Dlatego nawet te organizacje, które mają oddzielne oddziały dla młodzieży męskiej i żeńskiej, wieczory świetlicowe organizują w zespołach koedukacyjnych.

g. Warunki materjalne świetlic.

Główną troską jest lokal świetlicy, którego wynajęcie w naszych warunkach kosztuje około 8 zł. miesięcznie, co, choćby w czasie od listopada do kwietnia, wymaga sumy 50 zł., a w całym powiecie wyniesie rocznie około 5 000 zł., zatem sumę w dzisiejszych warunkach nieosiągalną. Stan ten zmusza do korzystania z izb szkolnych i izb bezinteresownie udzielonych przez rodziców członków zespołów, nieraz na czas dłuższy, nawet na okres całej zimy, czasem tylko na poszczególne wieczory.

Sprawa sprzętów i gier winna być rozwiązana własną zapobiegliwością zespołów; — tak należy sprawę załatwić nawet wówczas, gdy zespół ,korzystający chwilowo z izby szkolnej, uzyska bezpłatnie jeden lub dwa pnie sosny na sprzęty. Sprzęty i gry przygotowane przez zespół będą szczególnie szanowane.

Świetlica winna mieć przynajmniej ruchomy komplet bibljoteczny, przydzielony przez gminną bibljotekę publiczną. Świetlica winna mieć przynajmniej 2—3 gazety; świetlica organizacyjna winna prenumerować organ swej organizacji z własnych funduszów.

Należy dążyć, by świetlica uzyskała fundusze na opał i światło z imprez przez siebie organizowanych; obsługa świetlicy należy do dyżurnych.

h. Dokształcanie w zakresie świetlic.

Zarówno władze szkolne jak i organizacje społeczne zamierzają dokształcać przy pomocy kursów jedynie przodowników świetlic, wychodząc z założenia, że kierownicy dokształcać się będą przy pomocy lektury.

i. Bibljografja.

Górska H. Nad czarną wodą. Warszawa 1931. Nakład „Roju" str. 213.

Regulski W., Malinowski T., Sosiński W. Świetlica. Komisja Domów Ludowych C. T. O. i K. R. Warszawa 1932. Str. 151.

Dom Ludowy. Red. W. Sosiński. Komisja Dom. Ludowych C. Z. K. R. Część I. Doświadczenia i wskazówki organizacyjne. 1927 r., str. 90. Część II. Organizacja pracy, wskazówki programowe i metodyczne, oraz doświadczenia. 1928. Str. 169.

Świetlica Koła Polek. Praca zbiorowa. Warszawa 1931. Str. 61.

D. Teatry i Chóry Ludowe.

1. Sprawozdanie.

Ilościowo najwięcej rozbudowaną formą pracy oświatowej pozaszkolnej jest akcja teatrów i chórów ludowych.

Chcąc ustalić, w ilu miejscowościach są organizowane przedstawienia teatralne, musielibyśmy przyjąć przynajmniej ilość rejonów szkolnych; — jeśli bowiem przedstawień nie organizuje młodzież pozaszkolna, robi to szkoła, a organizowane przez nią przedstawienia są z zasady przeznaczone dla środowiska. Możemy więc akcję teatralną nazwać akcją prawie powszechną.

Znacznie gorzej przedstawia się sprawa poziomu pracy teatralnej. Wskażemy na niedomagania w tym zakresie, gdyż będą one miarodajne dla wytycznych programowych.

Akcja teatru ludowego spotyka się z zarzutem, że są grane małowartościowe sztuki teatralne, a grający odtwarzają je nieudolnie, nie wnoszą w grę niczego od siebie. Zarzut ten jest poniekąd słuszny. Grane obecnie sztuki teatralne posiadają przeważnie niewielką wartość pod względem wychowawczym; zestawienie lepszego repertuaru jest

jednak trudne, gdyż niema większej ilości dobrych sztuk. Przygotowanie sztuk jest przeważnie dorywcze, ilość prób niedostateczna, praca w czasie prób niezawsze na poziomie. Rzadko zdarza się, by treść i osoby sztuki teatralnej zostały należycie z grającymi omówione. Techniczne warunki zwykle niedostateczne.

Zarzut ten ujmowany jest w ten sposób, że t. zw. teatr ludowy nieudolnie naśladuje teatr zawodowy miejski.

Równocześnie zwraca się uwagę, że wieś posiada wielkie bogactwa kulturalne, związane z obrzędami swego życia i pracy, a niewykorzystane dotychczas w stopniu dostatecznym dla teatru ludowego. — Zarzut w pełni słuszny, z tem jednak wyjaśnieniem, że nasze regjonalne materjały jeszcze nie są opracowane (poza „Kupałą").

Następny zarzut — to niewprowadzenie jeszcze na szerszą skalę inscenizacyj pieśni i utworów poetyckich, które ożywiłyby nasz teatr i treścią swą dałyby mu głębszą wartość. Znowu słuszny zarzut; nadmienić jednak należy, że nasze materjały regjonalne w tym zakresie jeszcze nie zostały opracowane.

Ostatni zarzut — to niestosowanie jeszcze na terenie naszym teatru twórczego — „teatru z głowy", w którym grający, nie mając przygotowanego tekstu, tworzą sami tekst w czasie gry. Ta forma teatru może być jednak stosowana jedynie w zespołach o stosunkowo wysokiej kulturze.

Akcja śpiewacza rozwinęła się szerzej łącznie z akcją świetlicową w oparciu o jednogłosowe chóry świetlicowe. Równocześnie zaczęła się rozwijać również akcja chórów wielogłosowych. Ponieważ akcja świetlicowa zaczyna dochodzić do ilościowych rozmiarów prawie powszechnych, razem z nią w tym samym stopniu rozwijać się będzie i akcja śpiewacza. W zakresie repertuaru posługiwała się ona początkowo wyłącznie pieśnią z innych regjonów, obecnie sprawa ta uległa zasadniczej zmianie, wobec wydania regjonalnego śpiewnika wileńskiego.

W zakresie akcji teatralnej i śpiewaczej zasadniczy zwrot nastąpił już w r. 1929, gdy przystąpiono do organizowania powiatowych, gminnych i rejonowych wiosennych świąt młodzieży. Początkowo program ich uwzględniał prawie wyłącznie występy chórów wielogłosowych, później wprowadzono tańce ludowe, następnie inscenizacje, wreszcie widowiska obrzędowe. Poziom tych świąt był niejednokrotnie bardzo wysoki, ilość obecnych dochodziła nieraz do półtora tysiąca

osób, wiosenne święta młodzieży stawały się uroczystościami całych gmin, brały w nich udział wszystkie organizacje z terenu gmin. Stwarzało to konieczność systematycznych prac przygotowawczych w zakresie śpiewu i teatru, trwających niejednokrotnie trzy a nawet więcej miesięcy.

Teatr i śpiew był uwzględniany na wszystkich kursach oświaty pozaszkolnej, zarówno dla nauczycielstwa jak i dla młodzieży.

W styczniu 1935 r. uczyniono w zakresie tym krok zasadniczy, gdyż zorganizowano dwutygodniowy kurs teatralno - muzyczny dla nauczycielstwa. W kursie wzięło udział 75 osób, po 3 do 4 osoby z każdego powiatu. Liczba godzin wykładowych i zajęć praktycznych na kursie wynosiła 97. Program kursu obejmował następujące tematy: 1) zagadnienie oświaty pozaszkolnej na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego; 2) śpiew i muzyka w pracy społeczno - oświatowej, historja muzyki i śpiewu, harmonja, instrumentoznawstwo, dyrygowanie, cieniowanie, repertuar pieśni szkolnych i pozaszkolnych, organizacja chórów szkolnych i pozaszkolnych, metoda pracy w zespole chóralnym; 3) rola teatru w pracy społeczno - oświatowej, pojęcie i istota teatru ludowego, inscenizacja pieśni ludowych, widowisk obrzędowych, recytacje zespołowe, repertuar sztuk do grania; reżyserja, zasady charakteryzacji, technika sceny; 4) tańce ludowe. Powyższe tematy były opracowywane zarówno teoretycznie jak i praktycznie.

Zasadniczy wpływ na rozwój akcji śpiewaczej ma okręgowy chór nauczycielski, który ma szereg filij na terenie Okręgu Szkolnego. Częste zjazdy całego chóru i poszczególnych filij wpływają dodatnio na poziom pracy nauczycielstwa w zakresie akcji śpiewaczej.

Dowodem dźwigającego się poziomu akcji śpiewaczej może być fakt, że kilka chórów ludowych występowało w wileńskiem radjo.

Zajęto się również sprawą strojów ludowych; zainteresowanie w tym kierunku staje się coraz większe, w czasie uroczystości i zjazdów młodzież występuje już coraz liczniej w strojach ludowych.

W zakresie orkiestr praca nie weszła jeszcze na planowe tory.

Równocześnie z powyższą akcją zajęto się regjonalnemi tańcami ludowemi, wprowadzając je w program wiosennych świąt młodzieży, a ich teksty do śpiewników.

W stosunku do ludowych materjałów obrzędowych, ludowych pieśni i tańców przyjęto zasadę, że są one bogactwem ludowej kultury

2. *Zestawienie zespołów teatralnych i chóralnych czynnych na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego w roku szkolnym 1934/35.*

OBWÓD POWIAT	Ilość zespołów teatr. stałych, ilość członków	Ilość zespołów teatr. dorażnych, ilość członków	Razem zespołów	Ilość przedstawień i inscenizacyj	Zespoły chóralne wielogłosowe ilość członków	Zespoły chóralne 1-o i 2-u głosowe ilość członków	Razem zespołów
Baranowicze . .	32 / 466	60 / 997	92	285	20 / 513	33 / 666	53
Brasław	5 / 70	43 / 510	48	211	7 / 70	16 / 320	23
Lida	22 / 330	113 / 1327	135	444	13 / 277	48 / 704	61
Postawy	16 / 182	Brak danych	16	51	1 / 20	20 / 391	21
Dzisna	20 / 260	43 / 554	63	231	6 / 154	21 / 453	27
Wilejka Mołodeczno .	24 / 350	113 / 1361	137	410	15 / 323	45 / 769	60
Oszmiana . . , .	1 / 12	78 / 858	79	209	13 / 222	25 / 409	38
Szczuczyn	7 / 69	Brak danych	7	220	9 / 161	17 / 247	26
Wołożyn	78 / 1096	78 / 1096	78	203	7 / 196	33 / 615	40
Święciany	11 / 145	41 / 540	52	223	6 / 137	19 / 358	25
Wilno Troki	16 / 203	86 / Brak dan.	102	393	9 / 199	39 / 691	48
Stołpce Nieśwież . . .	2 / 27	130 / 1507	132	402	15 / 387	47 / 1069	62
Słonim	6 / 74	20 / Brak dan.	26	187	10 / 205	15 / 273	25
Nowogródek . .	17 / 243	75 / 447	74	230	13 / 220	30 / 339	43
Suwałki Augustów . .	3 / 47	137 / 1488	140	412	12 / 174	21 / 225	33
Grodno	12 / 201	63 / 803	75	218	6 / 122	5 / 98	11
Wołkowysk . . .	12 / 218	63 / Brak dan.	75	282	6 / 142	26 / 469	32
Razem	206 / 2897	1125 / 13518	1331	4611	168 / 3502	460 / 8183	628

Uwaga: Liczby podane w liczniku oznaczają ilość zespołów, liczby podane w mianowniku oznaczają ilość członków.

Ziem Północno - Wschodnich bez względu na język, dlatego weszły one wszystkie w program pracy oświaty pozaszkolnej.

Ramy organizacyjne całej tej akcji stara się dać, a równocześnie objąć jej fachowe kierownictwo Wileński Związek Teatrów i Chórów Ludowych, który powstał z Towarzystwa Polskiego Teatru Ludowego w Wilnie. Związek posiada szatnię teatralną, liczącą 2000 sztuk kostjumów, udziela porad fachowych w sprawach teatru i muzyki, pośredniczy w dostarczaniu sztuk teatralnych i śpiewników, zbiera materjały pieśni i obrzędów ludowych celem ich opracowania i wydania, wydał : „Pieśni ludowe Ziemi Wileńskiej i Nowogródzkiej“ i obrzędowe widowisko „Kupała“.

3. Wytyczne programowe na rok 1935/36.

a) Sprawy organizacyjne.

Nietylko ilość placówek ale i poziom pracy zależy od jej organizacyjnego ujęcia. Ujęcie to na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego w tej chwili jest luźne. Wileński Związek Teatrów i Chórów Ludowych ma stosunkowo znaczną liczbę członków, jednak kontakt ich ze Związkiem jest luźny, a kontaktu między członkami poszczególnymi w terenie brak zupełnie; zresztą bezpośrednia współpraca członków ze Związkiem w Wilnie jest trudna. Wobec tego zachodzi konieczność powołania do życia ogniw pośrednich; będą niemi albo sekcje teatrów i chórów ludowych przy Powiatowych Komisjach Oświaty Pozaszkolnej, albo specjalne Oddziały Powiatowe Wil. Związku Teatrów i Chórów Ludowych, — których działalność będzie związana planowo z Powiatowemi Komisjami O. P. i z Wil. Związkiem T. i Ch. Lud.

REGULAMIN
Oddziału Powiatowego Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych.

Art. 1. Opierając się na postanowieniu statutu Wil. Zw. T. i Ch. Lud. (Rozdz. VII art. 38), który ustala, że *„Związek ma prawo tworzyć na terenie swej działalności wyodrębnione Oddziały prowincjonalne dla prowadzenia w imieniu Związku prac w określonym Okręgu“* — Zarząd Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych uchwałą z dnia———-—— r.——- zatwierdził powstanie Oddziału Powiatowego Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych w——————-—.—

Art. 2. Siedzibą Oddziału Powiatowego jest miasto———— Terenem jego działania jest powiat————.

Art. 3. Oddział Powiatowy Wil. Zw. T. i Ch. Lud. nie posiada osobowości prawnej, ale opiera się o osobowość prawną Wil. Zw. T. i Ch. Lud.

Art. 4. Zadaniem Oddziału Powiatowego jest realizacja celów Wil. Zw. T. i Ch. Lud., określonych w rozdz. 1 art. 2 statutu: *„organizowanie wzorowych teatrów, chórów i orkiestr ludowych, a przez to dążenie do podniesienia kultury artystycznej wśród szerokich mas ludności wsi i miast.*

Art. 5. *Zadania swoje realizuje Oddział Powiatowy przez:*

a) organizowanie nowych i popieranie istniejących zespołów teatralnych, chóralnych i muzycznych, jak również przez popieranie pracy organizacyj społeczno-oświatowych w tym zakresie;
b) kształcenie ogółu w zakresie teatru, śpiewu i muzyki przez urządzanie pogadanek, kursów i prowadzenie pracy instruktorskiej;
c) prowadzenie bibljoteki teatralnej, muzycznej i składnicy materjału repertuarowego w tym zakresie;
d) prowadzenie składnicy kostjumów, dekoracyj i rekwizytów teatralnych;
e) urządzanie przedstawień, obchodów, koncertów chóralnych i orkiestralnych;
f) gromadzenie materjałów obrzędów, zwyczajów, pieśni, muzyki i kostjumów ludowych o charakterze regjonalnym;
g) koordynowanie działalności organizacyj społeczno-oświatowych w zakresie śpiewu i muzyki;
h) ścisłe współdziałanie z Powiatową Komisją Oświaty Pozaszkolnej w zakresie akcyj teatralnej, śpiewaczej i muzycznej.

Art. 6. Członkami Oddziału Powiatowego są organizacje społeczno-oświatowe, prowadzące prace w tym zakresie i specjalne zespoły teatralne, śpiewacze i muzyczne z terenu powiatu ————, będące członkami Wil. Zw. T. i Ch. Lud.

Art. 7. Działalność Oddziału Powiatowego jest oparta o roczny plan pracy i preliminarz budżetowy uchwalony przez Oddział w porozumieniu z Powiatową Komisją O. P., zatwierdzony przez Wil. Zw. T. i Ch. Lud.

Art. 8. Wskazany z art. 5 niniejszego regulaminu program działalności Oddziału realizuje:

a) Rada Oddziału,

b) Zarząd Oddziału.

Art. 9. Rada Oddziału składa się z przedstawicieli organizacyj i zespołów, będących członkami Oddziału, organizacje i zespoły delegują po jednym przedstawicielu,—przewodniczącego Rady desygnuje Powiatowa Komisja O. P. w porozumieniu z Wil. Zw. T. i Ch. Lud. Innych członków prezydjum w ilości 2—4 wybiera Rada z pośród siebie.

Art. 10. Do zakresu działania Rady Oddziału należą uchwały w sprawach planu pracy. Uchwały te mogą mieć charakter ogólny, wówczas decyzja w sprawie szczegółów należy do Zarządu, względnie mogą mieć charakter szczegółowy.

Art. 11. Zarząd składa się z przewodniczącego i czterech członków. Przewodniczącym jest przewodniczący Rady. — Czterech członków wybiera Rada. Mogą nimi być osoby będące członkami organizacyj i zespołów członków Oddziału, względnie osoby z poza tych organizacyj i zespołów. Członek Rady może być członkiem Zarządu. Członkami Zarządu winny być osoby, posiadające znajomość spraw teatralnych, chóralnych i muzycznych.

Art. 12. Do zakresu działania Zarządu należy realizacja uchwalonego przez Radę planu pracy.

Art. 13. Role Komisji Rewizyjnej w stosunku do Oddziału Powiatowego spełnia osoba delegowana przez Wil. Zw. T. i Ch. Lud.

Art. 14. Oddział Powiatowy nie posiada własnego majątku, gdyż, zgodnie z art. 3 niniejszego regulaminu, nie posiada osobowości prawnej. Właścicielem majątku ,pozostającego we władaniu Oddziału, jest Wil. Zw. T. i Ch. Lud., jednak majątek ten nie może być zabrany z terenu powiatów, zgodnie z art. 17 niniejszego regulaminu.

Art. 15. *Fundusze Oddziału powstają:*

a) z subsydjów Wil. Zw. T. i Ch. Lud.,

b) z subsydjów Pow. Kom. O. P., władz szkolnych i samorządowych,

c) z subsydjów względnie ze specjalnych składek organizacyj i zespołów — członków Oddziału.

d) z ofiar i darowizn,

e) z dochodów własnych i przedsięwzięć,

f) z innych nieprzewidzianych dochodów.

Art. 16. Oddział Powiatowy może tworzyć specjalne sekcje dla poszczególnych działów swej pracy. Kierownikami sekcyj są osoby powołane przez Zarząd.

Art. 17. Zarówno powstanie Oddziału jak i jego likwidacja wymaga zatwierdzenia Zarządu Wil. Zw. T. i Ch. Lud. — Majątek, będący we władaniu Oddziału Powiatowego, w razie likwidacji Oddziału, pozostaje na terenie powiatu pod opieką Pow. Kom. O. P. dla użytku pracy społeczno-oświatowej.

— — — — — — — — — — — — — —

W regulaminie tym jest więc ustalona forma współpracy Oddziałów. Wil. Zw. T. i Ch. Lud. z organizacjami społecznemi. Inicjatywę w zakresie organizacji Oddziałów względnie Sekcyj podejmą Inspektoraty Szkolne.

Jeszcze jedna sprawa wymaga organizacyjnego ujęcia. Na terenie Okręgu istnieje szereg chórów ludowych i zespołów teatralnych, nie mających żadnego organizacyjnego oparcia, nie będących sekcjami żadnej organizacji. Zespoły te przyjmie Wil. Zw. T. i Ch. Lud., jeśli oprą się one na podanym niżej regulaminie.

REGULAMIN
Samodzielnego Zespołu Teatralnego, Śpiewaczego, Muzycznego Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych.

Art. 1. Opierając się na postępowaniu statutu Wil. Zw. T. i Ch. Lud. (Rozd. II, art. 15), który ustala, że „*Dla urzeczywistnienia celów Związku powstają w poszczególnych wsiach i miasteczkach ziemi objętej działalnością Związku, Zespoły Teatralne, względnie Śpiewacze lub Muzyczne*“ — Zarząd Wil. Zw. T. i Ch. Lud. (ewentualnie na podstawie wniosku Pow. Oddz. Wil. Zw. T. i Ch. Lud.) uchwałą z dnia ———————— zatwierdził powstanie Zespołu Teatralnego, Śpiewaczego, Muzycznego (niepotrzebne skreślić) Wil. Zw. T. i Ch. Lud. w———————— gmina———————— pow. ————————
woj.————————.

Art. 2. Siedzibą Zespołu jest miejscowość ————————.
Terenem działania są miejscowości ————————
gm.———————— pow. ———————— woj. ————————

Art. 3. Zespół nie posiada osobowości prawnej, ale ma charakter oddziału Wil. Zw. T. i Ch. Lud. zatem korzysta z jego osobowości

prawnej. Zespół jest równocześnie członkiem Wil. Zw. T. i Ch. Lud. Wobec czego opłacali składki członkowskie na rzecz tego Związku.

Art. 4. Zespół może powstać wówczas, jeśli ma przynajmniej 10 członków.

Art. 5. Zadaniem Zespołu jest prowadzenie działalności w dziedzinie teatru, śpiewu i muzyki (niepotrzebne skreślić).

Art. 6. Działalność tę prowadzi Zespół przez:

1) kształcenie w zakresie teatru, śpiewu, muzyki,
2) organizację przedstawień, obchodów, widowisk, koncertów chóralnych, koncertów orkiestrowych,
3) przerabianie i ćwiczenie repertuaru teatralnego, śpiewaczego, muzycznego,
4) organizację bibljoteki teatralnej, śpiewaczej, muzycznej,
5) gromadzenie materjału obrzędów, zwyczajów, pieśni, muzyki i kostjumów ludowych regjonalnych,
(niepotrzebne skreślić).

Art. 7. Członkami Zespołu mogą być osoby (najmniej osób 10), które są zainteresowane pracą Zespołu.

Art. 8. Członkowie Zespołu:

a) mają obowiązek opłacać składkę na rzecz zespołu w wysokości przez ogół członków większością głosów uchwalonej i brać udział we wszystkich pracach zespołu,
b) mają prawo korzystania z pomocy i urządzeń Zespołu w zakresie jego działalności. — Członek, niestosujący się do uchwał ogółu członków, może być usunięty z Zespołu na mocy uchwały ogółu członków, powziętej większością głosów w obecności najmniej $^2/_3$ ilości członków.

Art. 9. Członkowie Zespołu wybierają z pośród siebie Zarząd w składzie trzech do pięciu osób. Zarząd kieruje organizacyjną i gospodarczą stroną Zespołu. Ponadto członkowie Zespołu wybierają albo z pośród siebie, albo z poza swego grona kierownika-dyrygenta.

Art. 10. Rolę Komisji RewizyjnejZespołu spełnia delegat Oddziału Powiatowego Wil. Z. T. i Ch. Lud., względnie delegat Zarządu Wil. Zw. T. i Ch. Lud., jeśliby w danym powiecie brak było Oddziału.

Art. 11. *Fundusze Zespołu powstają:*

a) ze składek członków Zespołu,
b) z subsydjów,

c) z ofiar i darowizn,

d) z dochodów własnych i przedsięwzięć,

e) z innych nieprzewidzianych dochodów.

Art. 12. Majątek Zespołu, w razie jego likwidacji, ma być użyty dla celów pracy społeczno-oświatowej zgodnie z uchwałą ogółu członków, powziętą większością głosów w obecności najmniej $^2/_3$ członków Uchwała ma być zatwierdzona przez Oddział Powiatowy, a w razie różnicy poglądów między Zespołem a Oddziałem przez Zarząd Wil. Zw. T. i Ch. Lud., która to decyzja jest obowiązująca i ostateczna.

Art. 13. Regulamin ten nie odnosi się do Sekcyj teatralnych, śpiewaczych i muzycznych i organizacyj społecznych, gdyż Sekcje te mają regulaminy tych Organizacyj.

— — — — — — — — — — — — — —

Organizacja byłaby wykończoną, gdyby w Nowogródku i ewentualnie w Grodnie powstały Wojewódzkie Oddziały Wil. Zw. T. i Ch. Ludowych.

b) Sprawy repertuaru.

Sprawa repertuaru w zakresie teatrów i chórów ludowych jest szczególnie ważna dla terenu Ziem Północno-Wschodnich.

Małowartościowy dobór sztuk, granych przez zespoły, tłumaczyć należy brakiem opracowanych i odpowiednich wydawnictw w tym zakresie wogóle, szczególnie zaś gotowych wydawnictw regjonalnych, dotyczących terenu Ziem Północno-Wschodnich, niemniej brakiem orjentacji terenu w zakresie istniejących wydawnictw teatralnych i muzycznych o istotnej wartości. Dokładnym i jedynym informatorem w zakresie wartościowych sztuk ludowych jest wydawnictwo Związku Teatrów i Chórów Ludowych w opracowaniu Jadwigi Turowiczówny p. t. „Rozumowany katalog sztuk teatralnych". Katalog ten zawiera 170 sztuk, ułożonych alfabetycznie podług tytułów, począwszy od sztuk najłatwiejszych aż do zupełnie trudnych z krótkiem streszczeniem każdej sztuki, z charakterystyką osób oraz wyliczeniem ilości i jakości dekoracyj. Z tych względów, posiadanie takiego katalogu pozwoli na uniknięcie omyłek w wybieraniu sztuk, które dotychczas były dobierane głównie według tytułu. Również w celu uregulowania repertuaru sztuk teatralnych przy Powiatowych Komisjach Oświaty Pozaszkolnej będą organizowane bibljoteczki powiatowe, które zawierać będą sztuki i inne materjały teatralne do inscenizacyj, śpiewniki, odpowiednie

dla terenu tutejszego. Z bibljoteczek tych będą mogły korzystać zespoły teatralne i chóralne, czynne w poszczególnych powiatach. W powiatach z ludnością mniejszości narodowych, będą uwzględnione również sztuki w języku białoruskim i litewskim. Wykaz sztuk białoruskich podajemy niżej.

Również podajemy wykaz wydawnictw z inscenizacjami nadającemi się do wykorzystania w pracy zespołów teatralnych i chóralnych.

WYKAZ SZTUK W JĘZYKU BIAŁORUSKIM.

L. p.	AUTOR	TYTUŁ	Aktów	Rodzaj sztuki
1	Orzeszkowa	U zimowy wiečar	1	obrazek
2	Kupała	Paŭlinka	2	sztuka ze śpiew.
3	Fr. Alechnowič	Ptuška ščaścia	3	„ „ „
4	Harecki	Atruta	1	dramat
5	Alechnowič	Dryhwa	6	„
6	Gutowski	Surdut i siermiaha	3	dramat ze śpiew.
7	Alechnowič	Nia skončanaja drama	4	sztuka
8	Bylina	Wybar staršyni	3	tragi-komedja
9	Karuś Kahaniec	Modny šlachciuk	1	komedja
10	K. Radziewič	Pasłaniec	1	żart sceniczny
11	P. Saławjewa	Cudoŭnaja noč	1	dla dzieci
12	„	Jołka dzieda Maroza	1	obraz Betlejemski
13	„	Zbianteženy Saŭka	1	żart sceniczny
14	Alechnowič	Dziadźka Jakób	2	dramat
15	Tłom. Dalecki	Michałka	1	komedja
16	Harotny	Lekary i leki	1	„
17	Alechnowič	Na wioscy	2	idylla
18	M. Mašara	Wot tut i zrazumieŭ	1	komedja
19	Hrynkiewič	Žanimstwa pa radjo	2	„
20	Radziewič S.	Konski partret	3	żart sceniczny
21	M. Krapiŭnicki	Pašylisia ŭ durni	1	komedja
22	Keturukis	Ameryka ŭ łaźni	1	„
23	„	Mikitaŭ łapać	1	„
24	„	Pakoj ŭ najmy	2	sztuka
25	„	Čort i Baba	1	komedja

WYKAZ WYDAWNICTW Z INSCENIZACJAMI

Solarzowa Z. — Teatr z pieśni. *Mierzejewska J.* — Teatr z pieśni. *Iłowski* — Dziady. *Kowalski Adam* — Żywe pieśni. *Turowiczówna Jadwiga* — Inscenizowane pieśni ludowe.

Wiele też materjałów do inscenizacyj, wskazówek w sprawie prowadzenia pracy zespołów teatralnych, znaleźć można w miesięczniku „Teatr Ludowy" — wydawnictwie poświęconem sprawom teatru ludowego w Polsce, którego prenumerata roczna wynosi 5 zł. rocznie. Członkowie Wileńskiego Związku Teatrów i Chórów Ludowych otrzymują to czasopismo darmo.

c) *Sprawa szatni teatralnych.*

Wileński Związek Teatrów i Chórów Ludowych posiada stosunkowo dużą szatnię teatralną. Jednak korzystanie z niej dla dalszych zespołów jest utrudnione ze względu na znaczny koszt. Wprawdzie Związek pobiera opłaty szczególnie niskie, lecz zwiększa je koszt przewozu; dochody zaś z przedstawień są obecnie nieznaczne.

Z tego wynika konieczność tworzenia powiatowych szatni teatralnych, czasem nawet w zakresie pewnych kostjumów szatni gminnych. Wymaga to jednak stosunkowo znacznych sum, wobec czego akcja ta z konieczności rozłoży się na szereg lat, musi jednak być możliwie najwcześniej podjęta. Szatnie winny się zaopatrzyć przedewszystkiem w regjonalne kostjumy wileńsko - nowogródzkie; by zaś dać w tym zakresie wzory, Wil. Zw. T. i Ch. Lud. zajmie się sporządzeniem lalek, ubranych w tutejsze stroje ludowe.

d) *Dokształcanie.*

Dokształcanie będzie kontynuowane w formie zimowych, ewentualnie także letnich kursów teatralno - muzycznych, dwu do czterotygodniowych, przeznaczonych dla osób lepiej przygotowanych, w formie kilkudniowych kursów dla przodowników młodzieżowych, głównie dla terenu poszczególnych gmin, wreszcie w formie krótkich konferencyj. Wartościową formą dokształcenia w zakresie akcji śpiewaczej będzie w dalszym ciągu działalność Okręgowego chóru nauczycielskiego i jego filij.

e) Wydawnictwa.

Wil. Związek T. i Ch. Lud. zamierza prowadzić w dalszym ciągu akcję wydawniczą. W tym celu zbierać będzie materjały w zakresie pieśni i obrzędów ludowych. Obecnie już jest w toku zbieranie pieśni i obrzędów weselnych. Zebrane w tym zakresie materjały zostaną opracowane, a następnie zostaną oddane literatom do wykorzystania. Związek zamierza również opracować i wydać inscenizacje wileńskich pieśni ludowych i utworów poetyckich, treścią z terenem Ziem Północno - Wschodnich związanych.

Adres Wil. Związku T. i Ch. Lud. — Wilno, ul. Wolana 10.

E. Akcja Odczytowa.

1. Sprawozdanie.

Wśród szeregu form pracy oświatowej prowadzono na terenie Okręgu akcję odczytową, która ilościowo miała charakter akcji powszechnej. Sprawozdanie wykazuje 12.337 odczytów okolicznościowych z okazji uroczystości państwowych, 13.927 z działu samokształceniowego o różnych tematach i 23.108 z zakresu wychowania obywatelskiego (przeważnie w oddziałach i pododdziałach Zw. Strzeleckiego).

W ogólnej liczbie wykładowców na plan pierwszy wysuwa się nauczycielstwo, następnie inni pracownicy umysłowi jak: rolnicy, działacze spółdzielczy i samorządowi ,wolne zawody, urzędnicy państwowi i prywatni, a nawet osoby ze sfer wojskowych. Szczególnie dodatnim objawem jest fakt, że wśród prelegentów było 2.742 przodowników pracy i życia wsi. Obok wykładowców niezorganizowanych spotykamy w siedmiu obwodach szkolnych (Głębokie Wilejka— Mołodeczno, Wilno — Troki, Nieśwież, Lida, Grodno i Wołkowysk) koła prelegentów.

W odczytach poruszano tematy o treści rolniczej, spółdzielczej, tematy związane z obecnym kryzysem gospodarczym, następnie z działu wiedzy o Polsce współczesnej, wychowania obywatelskiego, L. O. P. P., O. P. G., czytelnictwa książek i czasopism, krajoznawstwa i t. p. Szczegółowe zestawienie ilościowe i charakteru odczytów umieszczone jest obok.

W pracy powyższej korzystano z 230 radjo-aparatów lampowych, 18—detefonów, 58 aparatów „Ornak“ i 34 lamp projekcyjnych dawnego typu. Jednak ilość tych pomocy była w wysokim stopniu niedostateczna.

2. *Akcja odczytowa na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego w roku 1934/35.*

OBWÓD SZKOLNY	Ilość odczytów w związku z uroczystościami państwowemi i innemi	Ilość odczytów w związku z akcją samokształceniową (kursy:samokszt.)	Ilość odczytów w związku z programem pracy ośw. org. społecz. W. Ob.	W tem ilość odczytów wygłoszonych przez przodowników	Ilość aparatów radjowych lampowych	Ilość detefonów	Ilość aparatów „Ornak" w terenie	Ilość przeźroczy — filmów	Ilość lamp projekcyjnych typu starego
Brasław	672	521	598	83	15	5	4	86	1
Głębokie . . .	721	1273	1388	385	11	—	8	200	5
Wilejka — Mołodeczno	1327	783	3559	99	27	2	7	13	—
Oszmiana . . .	678	395	1484	343	—	—	8	111	—
Postawy . . .	557	436	1173	215	9	2	4	40	3
Święciany . . .	834	416	407	188	10	—	8	90	—
Wilno — Troki .	900	653	1480	188	23	6	10	328	6
Baranowicze . .	412	278	671	210	39	—	3	50	2
Nieśwież — Stołpce	1143	2023	2556	305	5	—	11	208	6
Szczuczyn . . .	610	77	925	62	6	—	—	—	—
Słonim	442	292	933	87	3	1	2	15	—
Nowogródek . .	636	551	956	207	5	—	5	117	1
Lida	988	1685	1624	226	9	1	2	129	2
Wołożyn . . .	537	1443	1010	33	7	—	6	—	—
Suwałki — Augustów	773	480	2639	18	14	1	2	20	4
Grodno	596	622	939	86	17	—	1	—	4
Wołkowysk . .	511	1999	766	7	30	—	7	—	—
	12337	13927	23108	2742	230	18	58	649	34

Stwierdzić jednak należy, iż praca ta, ilościowo prawie powszechna, nie zawsze stała na poziomie pod względem jakości, gdyż w wielu wypadkach nie miała charakteru akcji planowej. Nie znajdywała ona często należytego oddźwiąku, nie wywoływała zamierzonych rezultatów, nie pobudzała w dostatecznej mierze do celowej dyskusji, a tem mniej do jakiejś celowej dla środowiska akcji. Głównym tego powodem był fakt, że nie starano się analizować sytuacji środowisk, by odczytami odpowiedzieć na pytania, wysuwane przez środowisko, by odczyty odpowiadały istotnym potrzebom środowisk. Zdarzało się również, że nawet aktualne dla środowisk tematy ujmowane były niepraktycznie, co wynikało niejednokrotnie z braku właściwej metody pracy prelegentów, a środowisko, — szczególnie wiejskie, — wymaga specjalnej metody ujmowania tematu w odczycie czy pogadance.

Dział wychowania obywatelskiego nosił charakter wykładów, nawet bez dyskusji, zamiast pogadanek, w których zarówno prelegent jak i słuchacze dzieliliby się spostrzeżeniami i uwagami, zatem doświadczeniem. Nie nawiązując do realnego programu środowisk, prelegent dawał niejednokrotnie oderwane ujęcie tematów, które z istoty swej miały charakter realny, były aktualne dla środowiska.

3. *Wytyczne programowe.*

Powyższe uwagi muszą być miarodajne dla wytycznych tej akcji.

Ze względu na temat i zadania, jakie nakreśla sobie akcja odczytowa, rozróżniamy odczyty:

a) okolicznościowe;

b) cykle odczytów, mające już więcej charakter planowego kształcenia.

Odczyty okolicznościowe wiążą się: z uroczystościami o charakterze państwowym lub środowiskowemi uroczystościami np. obrzędowemi, z aktualnemi momentami z życia Państwa, środowiska lub danej grupy społecznej.

W związku z temi odczytami albo organizuje się specjalne zebrania, których program wypełnia jedynie odczyt, albo odczyt jest jednym z punktów obszerniejszego programu, w którym cały szereg form treścią swoją omawia dany temat.

Cykle odczytów mają charakter różny, zależny od zadań, jakie im nakreślono, niejednokrotnie przekształcić się one mogą w planową akcję samokształceniową.

Ilościowo najliczniejszym będzie zarówno w odczytach okolicznościowych jak i cyklach w dalszym ciągu dział nauki obywatelskiej. W tej akcji będzie szczególnie pomocnem zestawienie zagadnień i bibljografji z tem związanej, umieszczonej przy końcu tego wydawnictwa. Wiąże się z tem również już ściśle ujęty w tym zakresie program Zw. Strzeleckiego.

Jeżeli jednak chcemy osiągnąć wyniki w zakresie wychowania obywatelskiego, należy dążyć, aby opracowywanie każdego z tematów, składających się na cykl odczytów, było prowadzone w ten sposób, by po krótkiem zagajeniu przeprowadzono dyskusję, podczas której na podstawie wymiany zdań prelegent dowie się o zakresie wiadomości słuchaczów i ich poglądach, następnie stara się uzupełnić nieścisłe bądź niezupełne, czasem skorygować błędne wiadomości uczestników. Opracowywanie każdego tematu należałoby oprzeć o przykłady brane z życia środowiska, lub wydarzeń o znaczeniu szerszem, lecz znanych środowisku, następnie przechodzić do skojarzenia ich z tematem, jaki chcemy omówić, zakończyć zaś należy konkretnym dla środowiska wnioskiem. W ten sposób nawet trudne i niezrozumiałe pojęcia o Państwie, jako wspólnem dobru wszystkich, o jego organizacji, o prawach i obowiązkach obywatela i t. p. staną się zrozumiałemi i bliskiemi. Udział uczestników w dyskusji na te tematy pozwoli prostować błędne czy też uznawać słuszne poglądy i pobudzać w ten sposób czynne ustosunkowanie się do ważniejszych przejawów życia państwowego.

Rezultatem dobrze prowadzonych odczytów w tym dziale będą ujawnione chęci dokładniejszego poznania pewnych tematów w drodze samokształcenia się, a następnie czyny społeczne.

Drugim działem również ilościowo znacznym będą odczyty na tematy gospodarcze, niejednokrotnie ogólne, częściej szczegółowe jak np. w zakresie P. R-u, spółdzielczości i t. p. — Stroną swoją ideową wiązać się one będą z działem wychowania obywatelskiego. Zadaniem odczytów tego działu jest doprowadzić do samokształcenia w kierunku zawodowym.

Trzecim działem a raczej ujęciem akcji odczytów i to najbardziej konkretnem i wartościowem będą odczyty związane z pracą samokształceniową zespołów. Tworzenie się zespołów samokształcenio-

wych będzie w dużej mierze wynikiem dobrze prowadzonej akcji odczytowej w dwu poprzednio wymienionych działach, przekształcającej się w systematyczną pracę samokształceniową w zespołach, biorących różne tematy, związane z zainteresowaniami.

Prelegent i odczyt mieć będą tutaj wyraźnie określone zadanie, ustalone metodą pracy samokształceniowej i wiążące się z tematami, jakie dany zespół przepracowuje. Będzie to cykl odczytów, pogadanek, dyskusyj, które łącznie z literaturą wskazaną członkom zespołu do przeczytania indywidualnego, będą materjałem do wymiany myśli, pogłębiającej dany temat, dającej w rezultacie pewną wiedzę bądź umiejętności w zakresie przerabianego tematu i do ustalenia poglądów. W roli prelegentów będą występować tutaj często sami słuchacze, referując lub zagajając powierzone im tematy, względnie składając sprawozdania z przerobionej lektury. Rola prelegenta zzewnątrz, to rola doradcy, który daje pewne rady i wskazówki; jest lepiej, gdy prelegentem—doradcą jest osoba, żyjąca w tem samem środowisku. Praca z takim zespołem miałaby również za zadanie przygotować prelegentów środowiskowych spośród młodzieży i starszych, przygotowanie w tym zakresie jest nieodzowną kwalifikacją przodownika. Byłby to zasadniczy zwrot na lepsze, gdyż sprawy referowane przez cenionego przodownika środowiskowego zyskiwałyby inne ustosunkowanie słuchaczów, co byłoby ważne na naszym terenie, szczególnie w związku z wiedzą o Polsce współczesnej.

W pracy, związanej z organizacją akcji odczytowej we wszystkich jej formach, należałoby wykorzystać wskazówki podane w artykułach, omawiających organizację pracy samokształceniowej, zagadnienia tam wskazane oraz bibljografję. Dla biorących udział w akcji odczytowej pomocniczem będzie wydawnictwo: Grodecki M. B. — Odczyty popularne dla dorosłych i Weitsch — Technika pracy umysłowej.

F. Zagadnienie pracy samokształceniowej.

Wyraźnie sprecyzowaliśmy na początku tego wydawnictwa cele i zadania oświaty pozaszkolnej, zdawaliśmy sobie dokładnie sprawę, w jakich warunkach pracę prowadzimy. To wszystko wycisnęło zdecydowane na niej piętno.

Dlatego zagadnienia o charakterze społeczno-gospodarczym weszły w treść oświaty pozaszkolnej na naszym terenie, nawiązaliśmy

do działalności organizacyj społeczno-gospodarczych — zarówno oświatowo-rolniczych jak i spółdzielczych, współdziałamy ściśle z Izbą Rolniczą.

Równocześnie zdawaliśmy sobie sprawę z tego, że podstawową szkołą obywatelską mas społecznych jest samorząd, dzięki czemu oświata pozaszkolna nawiązała kontakt również z realizowanym przez niego programem.

Tak ujęta praca bierze udział w realizacji programu społeczno-gospodarczego, zatem schodzi na realny grunt programu państwowego i społecznego, stwarza ponadto warunki dla najwłaściwszego metodycznego ujęcia pracy. Równocześnie akcji społeczno-gospodarczej daje ona wyraźne oblicze ideowe, dzięki czemu uzyskuje ta praca charakter wychowawczy.

Główną formą oświaty pozaszkolnej, jaką realizujemy w związku z pracą społeczno-gospodarczą i samorządową jest samokształcenie, niepoślednią jednak również rolę odgrywa tu praca świetlicowa.

Organizacja pracy samokształceniowej.

Zasady organizacji pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę zostały opracowane na doświadczeniach, jakie w ubiegłym roku dały konkursy dobrego czytania książek i gazet. Zostały one podane w dziale: „Wytyczne programowe pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę na rok 1935/36". Już więc poprzednio została określona trzystopniowość tej pracy, w której 1-szy i 2-gi stopień są okresem przygotowywania się zespołów do właściwej, samodzielnej pracy samokształceniowej na jej III-cim stopniu.

Idąc jednak po linji zainteresowań zespołów samokształceniowych, należałoby już na poziomie 1-szego stopnia pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę przerobić 1-szy stopień P. R., na poziomie 2-go stopnia pracy samokszt.— 2-gi stopień P. R. Gdyby jednak zespół składał się z młodocianych, to i program pracy samokształceniowej i program P. R. winien być dostosowany do tego wieku.

Gdy zespół zdobędzie na poziomie 1-go i 2-go stopnia potrzebne przygotowanie do właściwej pracy samokształceniowej, przystępuje zgodnie z aktualnemi zainteresowaniami do przepracowania interesujących zagadnień.

Zestawienie zagadnień III-go stopnia pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę.

Zagadnienia III stopnia pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę można rozgrupować i zestawić kolejno w następujący sposób:

Okresy prac poszczególnych zagadnień od 14-go do 18-go roku życia				Od 17 do 21-go roku życia	Od 21-go roku życia	
III stopień pracy samokształc. przez książkę i gazetę.	Kształcenie w zakresie kultury i osobowości.	Kolejność zagadn. aktualn. i interesuj. w środow. wiejsk. Elementy kształc. osobowości w kierunku społeczn. i państw.	Grupa zainteresowań gospodarczo-rolniczych P. R.	Grupa zainteresowań spółdzielczych P. Sp.	Grupa zagadnień samorządowych P. sam.	Charakter całokształtu pracy samokształceniowej
		Kształcenie osobowości w stosunku do spraw materjal. i społeczn.	Program III stopnia P. R. — conajmniej jeden rok pracy zespołu i więcej	Program I, II i III-go stopnia przysposob. spółdzielczego; przeciętnie trzy lata pracy zespołu	Program I, II i III-go stopnia przysposob. samorządowego — trzy i więcej lat pracy zespołu	Te trzy działy pracy dają program przysposobienia obywatelskiego młodzieży i dorosłych.
		Kultury ogólnej (duchowej)	W programie niniejszym samokształceniowym należy stale i równolegle do zakresu zagadn. kultury materjaln. i społecznej przepracowywać zagadnienia z zakresu kultury ogólnej (duchowej).			
		Charakteru i osobowości przez czyny	Jako wynik pierwszego i drugiego zakresu przepracowanych zagadnień winny występować stale prace realizacyjne — konkretne czyny społeczne, pożyteczne dla środowiska i Państwa zgodnie z wzorem czynów i poświęceniem się, jakie tu daje Marszałek Józef Piłsudski.			

Praca samokształceniowa III-go stopnia.

Zawsze aktualnemi sprawami w środowisku wiejskiem są: przygotowanie się młodzieży do umiejętnej pracy na swoim warsztacie zawodowym, aby doprowadzić do umożliwienia tej młodzieży otrzymywania z roli jaknajwiększych plonów i jaknajwiększych dochodów ze swoich gospodarstw rolnych; — dalej zagadnienia zorganizowanego zbytu wytworów rolnictwa, oraz zorganizowanych zakupów potrzebnych dla gospodarstwa wiejskiego artykułów; wreszcie zagadnienia

z zakresu samorządu terytorjalnego, gospodarczego, a także sprawa organizacji życia społecznego środowiska w sposób możliwie jaknajbardziej kulturalny. Po uzupełnieniu niniejszego programu jeszcze zagadnieniami, związanemi z pogłębieniem i rozszerzeniem kultury osobistej członków zespołu samokształceniowego, oraz zagadnieniami, związanemi z życiem Państwa, — będziemy mieli pełny program wychowania obywatelskiego dla środowisk wiejskich,—zaś przez dodanie do tego programu prac realizacyjnych, przez które członkowie zespołów samokształceniowych zdobywają sprawności, potrzebne im do pracy zawodowej i społecznej, — program ten staje się w całem tego słowa znaczeniu programem przysposobienia obywatelskiego dla młodzieży i dorosłych.

Drogi pracy samokształceniowej przez książkę.

Drogi kształcenia i wychowania pełnowartościowego i twórczego obywatela zostały narzucone poprostu przez ideał, do którego zdążamy. Będą to: a) wykształcenie ogólne, b) przysposobienie zawodowe i społeczne czyli ogólnie: przysposobienie społeczno-obywatelskie.

Wykształcenie ogólne otrzymuje każdy obywatel w szkole powszechnej, później w zespołach pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę (I-szy i II-gi stopień). Ci, których nie objęła szkoła powszechna lub nie mają jeszcze wystarczających początków do dalszego zdobywania wykształcenia ogólnego drogą samodzielnej pracy przez książkę i gazetę, mogą zdobyć to początkowe przygotowanie do dalszej pracy samokształceniowej na Trzystopniowych Kursach dla Dorosłych lub w pracy świetlicowej. Bez wykształcenia ogólnego przysposobienie obywatelsko - państwowe nie jest do pomyślenia.

Przysposobienie zawodowe zdobywa młodzież wiejska w szkołach rolniczych, a przedewszystkiem przez prace samokształceniowe przysposobienia rolniczego (P. R.), którego metody pracy i dodatnie wyniki dały impuls do opracowania programu przysposobienia w zakresie zagadnień spółdzielczych i samorządowych.

Do szkół rolniczych idzie tylko mały procent młodzieży wiejskiej, zatem P. R. winno objąć cały ogół młodzieży wiejskiej, która nie miała możności kształcić się w szkołach rolniczych, a nawet, ze względu na swoistą metodę pracy samokształceniowej P. R. i młodzież, kończącą szkoły rolnicze.

Przysposobienie społeczno-obywatelskie (poza P. R.) zdobywa młodzież przez stałe rozszerzanie oraz pogłębianie wiadomości ogólnych drogą prac samokształceniowych przez książkę i gazetę w zakresie spółdzielczości i samorządu. Istniejące obecnie szkoły spółdzielcze i kursy względnie wydziały samorządowe przy szkołach kształcą jedynie fachowych pracowników do pracy w spółdzielczości i samorządzie, ale tak spółdzielczość jak i samorząd potrzebują wykształconych działaczy społecznych, którzyby w zakresie tych działów mogli wydatnie pracować. Takich działaczy winny wychować organizacje młodzieżowe drogą zorganizowanego samokształcenia przez książkę i gazetę w zakresie przysposobienia spółdzielczego i samorządowego

Przysposobienie spółdzielcze (P. Sp.).

Założenia ogólne przysposobienia spółdzielczego. P. Sp. należałoby prowadzić po odpowiedniem przygotowaniu, jakie młodzież zdobyła już przedtem przez wykształcenie ogólne i zawodowe w P. R.

Pozatem winna już mieć młodzież wewnętrzne przekonanie o potrzebie czynu dla dobra środowiska swego i Państwa, a także, że byt jednostek i grup społecznych zależny jest nietylko od umiejętności w pracy zawodowej ale i od zorganizowanego życia społecznego wogóle. To życie społeczne kształtuje się w zależności od wyrobienia, energji i inicjatywy jednostek i grup je tworzących, — kształtuje się w sposób dobrowolny t. j. bez jakiegokolwiek przymusu fizycznego z zewnątrz, najwyżej pod naciskiem przymusu moralnego (opinji publicznej) wewnątrz grup.

P. Sp. ma charakter gospodarczy i społeczno-kulturalny. Chodzi w niem nietylko o umiejętność sprzedaży wyprodukowanych surowców i wytworów pracy, ale o umiejętność organizowania życia społecznego wogóle. Przez P. Sp. młodzież wyrabia w sobie przekonanie, że wielką siłę tworzy dopiero dobrze zorganizowana i sprawnie działająca gromada, że dopiero taka gromada potrafi uwielokrotnić należycie siłę wsi do rozmiarów potrzeb, jakie ujawnia nasze Państwo w specyficznych stosunkach współczesnej Europy.

Program P. Sp. — Pracę samokształceniową w zakresie P. Sp. należałoby rozłożyć na trzy roczne stopnie.

I-szy stopień. — Cel: poznanie teoretyczne i praktyczne celów, zasad organizacji i najprostszej księgowości spółdzielczości spożywców, rolniczej i in.

Materjałem jest program spółdzielczości, ujęty w statutach różnych spółdzielni, a więc spożywców i rolniczych, księgowość tych działów spółdzielczości poznajemy na podstawie prowadzonych przez spółdzielnie ksiąg.

Pomocami są statuty spółdzielni, księgi pobliskich spółdzielni, pisma spółdzielcze, bibljoteka typu dobieranego. Pracą realizacyjną będzie zaprowadzenie ładu i porządku w księgowości i gospodarce własnej organizacji, organizacja odczytów i pogadanek o spółdzielczości na terenie własnej organizacji, świetlicy, środowiska, prace w zakresie poznawania potrzeby prac spółdzielczych w swojem środowisku, a więc wsi, gromadzie, gminie, udział w zebraniach poszczególnych spółdzielni i zabieranie głosu w sprawach spółdzielczości na zebraniach.

II-gi stopień. Cel: poznanie ruchu spółdzielczego w Polsce i możliwości gospodarczego rozwoju Wileńszczyzny, Nowogródczyzny i Grodzieńszczyzny na tle ruchu spółdzielczego w Polsce.

Materjałem będzie stan prac spółdzielczych w Polsce, bogactwa w/w regjonów i możliwości ich wykorzystania przez zorganizowaną pracę człowieka. Korzystać się będzie w tym zakresie z opisów, danych statystycznych i sprawozdań. Pomocami będą: mały rocznik statystyczny, roczne sprawozdania spółdzielni spożywców, rolniczych i in., sprawozdania i opisy bogactw w/w regjonów, ponadto bibljoteka typu dobieranego, wreszcie czasopisma: „Nasza Wieś", „Spólnota", „Społem", „Rolnik Nowogródzki", „Przysposobienie Rolnicze". Pracą realizacyjną będzie zorganizowanie oszczędnościowej kasy młodzieżowej we wsi, zorganizowanie lub przygotowanie się do organizacji innej spółdzielni np. Kasy Stefczyka, spożywców lub przystąpienie do już istniejącej, — organizacja odczytów o spółdzielczości na terenie swojej organizacji lub innych i t. d.

W całokształcie przysposobienia spółdzielczego na tym stopniu chodzi o umiejscowienie potrzeby prac spółdzielczych i dorobku spółdzielczego naszego regjonu na tle potrzeb i dorobku pracy spółdzielczej Polski. Uwagi z zakresu zagadnień ogólnych — jak na stopniu 1-szym.

III-ci stopień. Cel: poznanie ruchu spółdzielczego zagranicą i możliwości gospodarczego rozwoju Polski na tle ruchu spółdzielczego zagranicy. Materjałem poznawczym będzie stan prac spółdzielczych w Danji, Belgji, Finlandji, Anglji i in., bogactwa Polski i możliwości ich wykorzystania przez zorganizowaną pracę człowieka — na podstawie danych statystycznych i sprawozdań. Jako pomoc naukowa służyć

będzie mały rocznik statystyczny, roczne sprawozdania różnych spółdzielni w Polsce i zagranicą, opisy i zestawienia bogactw Polski, pisma o charakterze spółdzielczym i gospodarczym, bibljoteka typu dobieranego. Pracą realizacyjną będzie udział w pracy organizacyjnej spółdzielni w swojem środowisku, oraz w pracy już istniejących spółdzielni.

Na tym stopniu chodzi o umiejscowienie potrzeby prac spółdzielczych i dorobku spółdzielczego Polski na tle zagranicy, związanie z owym całokształtem pracy swojego środowiska.

Uwaga. Prócz zagadnień o charakterze spółdzielczym na poziomie każdego stopnia należy przepracować przynajmniej jedno zagadnienie z zakresu kultury duchowej (wiedzy ogólnej), oraz wykazać się czytelnictwem pism i książek z zakresu literatury powieściowej.

Przysposobienie Samorządowe (P. Sam.)

Praca w samorządzie wymaga wielkiego zrozumienia przez ogół obywateli istoty samorządu, jego celów i zadań, przyczem społeczność winna wykształcić w sobie samorządność, potrzebną do takiej pracy. Zatem nie jest łatwo nauczyć obywateli pracy w samorządzie, do takiej pracy trzeba bowiem obywateli kształcić i wychowywać w sposób zorganizowany i planowy.

Szkołą przygotowawczą do pracy w samorządzie jest praca w spółdzielczości, w której pracując, obywatele kształcą w sobie poczucie i zrozumienie samorządności. Cele i zadania samorządu terytorjalnego i gospodarczego ,oraz potrzebne do tej pracy sprawności mogą obywatele osiągnąć znowu drogą zorganizowanego samokształcenia przez książkę i gazetę w zakresie przysposobienia samorządowego.

Program P. Sam. Przysposobienie to rozpadnie się na trzy stopnie, z których dwa pierwsze będą trwały po roku, trzeci może trwać kilka i kilkanaście lat zależnie od zagadnień, jakie będą przerabiane.

I-szy stopień. Cel: poznanie potrzeb wsi i gromady i sposobów zaspokojenia ich w ramach ustaw. Materjałem poznawczym — ustawa o samorządzie gromadzkim. Pomocami naukowemi: „Nasza Wieś", „Nowiny" i inne czasopisma, bibljoteka typu dobieranego. Pracami realizacyjnemi — organizowanie samorządu w świetlicy, referaty na temat prac samorządowych swojej gminy i dyskusje przy udziale działaczy samorządowych, udział w posiedzeniach rad gromadzkich, gminnych i in., inne prace dla środowiska i państwa, wykonane przez zespół samokształceniowy.

II-gi stopień. Cel: poznanie potrzeb gminy i sposobów ich zaspokojenia w ramach ustaw. Materjałem poznawczym — ustawy o samorządzie gminnym. Pomocami naukowemi: „Nasza Wieś", „Samorząd" i inne czasopisma, bibljoteka typu dobieranego. Pracami realizacyjnemi: referaty, jak wyżej, udział w zebraniach rad gromadzkich i gminnych, planowanie i realizowanie niektórych prac we wsi.

III-ci stopień. Cel: poznanie samorządu powiatowego, wojewódzkiego, sejmu i senatu (jako emanacji samorządów). Poznanie samorządu gospodarczego (Izba Rolnicza, Rzemieślnicza i t. d.). Historja samorządu wogóle. Materjałem poznawczym: ustawy o samorządzie powiatowym, wojewódzkim i in., ustawy o Izbach Rolniczych i in. Pomocami naukowemi: „Nasza iWeś", „Samorząd" i inne czasopisma, bibljoteka typu dobieranego. Pracami realizacyjnemi: udział w pracach samorządu terytorjalnego i gospodarczego.

Planowanie prac na terenie gromady w dziedzinie kulturalnej, gospodarczej i t. d. i realizowanie.

Uwaga. Podobnie jak w zakresie P. Sp. należy również i tu prócz zagadnień o charakterze samorządowym przepracowywać stale zagadnienia z zakresu kultury duchowej (wiedzy ogólnej), oraz wykazać się czytelnictwem książek i czasopism z zakresu literatury powieściowej.

Uwagi końcowe. Te trzy działy zagadnień, które dają treść do P. R., P. Sp. i P. Sam. są linją, po której rozwijają się kolejno zainteresowania młodzieży i dorosłych w środowisku wiejskiem. Program przysposobienia obywatelskiego oparty na zainteresowaniu zespołów i prowadzony zgodnie z pionem ideowym, jaki mu daje rozpamiętywanie i naśladowanie życia i czynów Marszałka Józefa Piłsudskiego, może dopiero wydać rezultaty wychowawcze, a takim jest program, o którym jest wyżej mowa. Realizowanie tego programu będzie podnosiło zarówno kulturę materjalną, społeczną, jak i duchową.

II. Zagadnienie pracy i wychowania społecznego w szkole powszechnej.

Szkoła powszechna jest początkowem i podstawowem ogniwem w zakresie nauczania i wychowania społecznego. Po niej idą dalsze ogniwa: organizacja i praca młodocianych, następnie młodzieży starszej, oświata w wojsku, wreszcie organizacja i praca dorosłych.

Stąd założenia, program, organizacja i metody pracy szkoły powszechnej mają zdecydowany wpływ na dalsze koleje oświaty.

Gdybyśmy dla przykładu wzięli książkę i gazetę, wpływ szkoły wystąpi w sposób wyraźny. Zdobywanie umiejętności czytania, rozumienia i wyciągania wniosków, — kształtowanie w oparciu o materjał, który przynosi książka, osobowości i charakteru, kształtowanie się woli czynu i umiejętności jego planowania i realizacji rozpoczyna się na poziomie szkoły powszechnej. — Pewnym zasobem wiadomości i wynikami w zakresie wychowawczym zamyka szkoła działalność swą, gdy dziecko dojdzie do 14-go roku życia. Dla nas będzie rzeczą szczególnej wagi, czy dziecko rozstając się ze szkołą opuszcza jej progi z przyjaciółmi: z książką i gazetą.

Praca młodocianych dostosowuje się do wyników pracy szkoły, jej poziom od tych wyników jest zależny. Albo więc kontynuuje już na wyższym poziomie pracę szkoły, wprowadzając nowy zakres materjału, zatem nowy program, nowe ujęcie organizacyjne pracy, nowe metody, dostosowane do wieku, albo uzupełnia pracę szkoły, co obniża poziom pracy młodocianych.

To samo odnosi się i do pracy na następnym poziomie, t. j. na terenie organizacyj młodzieżowych, które działalność swoją budują na dorobku pracy młodocianych.

Specjalne ogniwo w rozwoju pracy stanowi oświata w wojsku.

Końcowem ogniwem jest oświata dorosłych, nie mająca już charakteru przysposabiania, jak praca na terenie ogniw poprzednich, ale winna ona dawać przedewszystkiem to, czego wymaga życie i już realizowana przez dorosłych praca.

W wyniku całego przebiegu powyższej pracy — dorosły pozostaje z przyjaciółmi: z książką i gazetą.

Dlatego rozważając w tem wydawnictwie zagadnienia oświaty pozaszkolnej, dla uzupełnienia całokształtu obrazu trzeba się choć krótko zastanowić nad zagadnieniem pracy społecznej i wychowania społecznego w szkole.

Zgodnie z nowemi programami szkoła powszechna ma dać młodzieży:

1) określone minimum wiedzy ogólnej, potrzebnej każdemu obywatelowi w pracy zawodowej i do życia społecznego,

2) wyrobione siły i rozbudzone dążenia, skierowane ku własnemu rozwojowi młodzieży,

3) przygotowanie do życia społecznego i obywatelskiego przez rozwinięcie w niej uczuć społecznych i praktyczne zaprawianie do społecznego współżycia.

W dążeniu do realizacji stawianych przez nowy program zadań wychowawczych i dydaktycznych szkoła wykorzystuje różne odcinki pracy i życia szkolnego, a mianowicie wychowuje młodzież przez:

1) program i organizację samego nauczania w szkole,

2) odpowiednią organizację wewnętrznego życia szkoły powsz.,

3) pracę organizacyj szkolnych, skupiających w klasach starszych bardziej aktywne jednostki spośród tej młodzieży.

Dobrze obmyślana organizacja pracy wychowawczej w szkole powszechnej winna przewidzieć wykorzystanie wszystkich wyliczonych odcinków pracy szkolnej, ujmując całe życie szkolne w jeden skoordynowany program wychowawczy, opracowywany i realizowany przez całe grono pedagogiczne z kierownikiem szkoły na czele.

Wielką i ważną jest rola organizacyj szkolnych w programie wychowawczym szkoły. Skupiają one zazwyczaj najbardziej aktywną młodzież szkolną i są terenem kształcenia umiejętności pracy organizacyjnej, a przez tę pracę charakteru i osobowości młodzieży, a zatem są terenem kształcenia najbardziej aktywnych i wartościowych społecznie jednostek w szkole.

Organizacje szkolne, zależnie od celów i zadań swoich oraz programu i metod pracy, można podzielić na kilka grup, a więc:

1) P. C. K., L. O. P. P., Liga Morska i Kolonjalna, Szkolne Koła Uczestników T-wa P. B. P. S. P., przez które młodzież szkolna zaznajamia się z bardzo ważnemi odcinkami pracy społecznej i państwowej i przez to może łatwiej zrozumieć wielką ich doniosłość i odpowiednio się do nich ustosunkować po ukończeniu szkoły.

2) Spółdzielnie Uczniowskie, zespoły ogródków szkolnych i zespoły hodowlane, ewentualnie takie zespoły P. R. szkolnego, przez które młodzież zaprawia się praktycznie do pracy w zakresie zagadnień gospodarczych, zgodnie z gospodarczem nachyleniem nowych programów szkoły powszechnej, przygotowując się w ten sposób do podjęcia prac z tego zakresu po skończeniu szkoły powszechnej w zespołach samokształceniowych, P. R., młodzieżowych organizacyj oświatowych.

3) Kółka samokształceniowe, Kółka miłośników śpiewu (chór), języka polskiego, historji, geografji, Koła krajoznawcze i inne; zespoły

te są terenem praktycznego kształcenia młodzieży do umiejętnej pracy samokształceniowej w kierunku wiedzy ogólnej.

4) Harcerstwo: organizacja ta jest znowu nastawiona na kształcenie charakteru i osobowości jednostek, stara się ona w sposób intensywny kształcić pożytecznych dla społeczeństwa i Państwa obywateli; program harcerstwa jest interesujący dla samej młodzieży i dostosowany do psychiki młodzieży szkolnej, — na terenie pozaszkolnym spotka się młodzież z podobną pracą w hufcach „Orląt" Związku Strzeleckiego.

5) Samorząd klasowy czy szkolny, który wynika z faktu organizacji współżycia społecznego klasy czy szkoły. Samorząd szkolny może być szkieletem budowy jakby szkoły społecznej, której treść dać winny wszystkie organizacje szkolne. Najwyższym organem tej budowy musiałaby być jednak Rada Pedagogiczna z kierownikiem szkoły na czele, powołująca do współpracy zarząd młodzieżowego samorządu szkolnego.

Bogato rozbudowane życie społeczne szkoły i ściśle skoordynowane wszystkie jego odcinki pracy nietylko będą wszechstronnie kształciły ogół młodzieży i urabiały go do społecznego życia, ale w wykonaniu programu naukowego pozwolą nauczycielowi aktualizować opracowywany materjał, nawiązywać w nauczaniu do współczesnego życia społecznego środowiska i Państwa, które przez to będzie dla młodzieży szkolnej bardziej bliskie i zrozumiałe.

Powyższa praca nie wyczerpuje jednak całokształtu znaczenia szkoły, szczególnie na terenie Ziem północno-wschodnich, gdzie życie i praca społeczna nie ma na terenie dostatecznej ilości ogniw organizacyjnych, a poziom pracy ogniw istniejących nie zaspakaja w pełni potrzeb kulturalnych.

Stąd też będziemy zgodni z istotnym stanem rzeczy, jeśli powiemy, że w większości środowisk jedyną instytucją o charakterze oświatowym jest tu szkoła powszechna.

W tych warunkach zastępuje ona z konieczności inne ogniwa organizacji oświaty, tem większe znaczenie dla danych środowisk mają wyniki jej pracy, tem większy wpływ na środowisko ma organizacja życia i pracy szkoły. W takich środowiskach izba szkolna jest terenem, skąd myśl biegnie poza granice wsi, zataczając coraz szersze horyzonty. Przez izbę szkolną idą do środowiska wiadomości z Polski i ze świata.

Z izby szkolnej idą do chat idee, wiara w możliwość realizacji ich programów. Na teren izby szkolnej przychodzi niedola wiejska w

różnych formach: brak zeszytu, książki, butów, a nawet głód. Przychodzi tu niewiara, że może być lepiej, przechodzi bierne godzenie się z losem.

Tu w izbie szkolnej kształtuje się nowe pokolenie, kształtuje się przyszłość inna, nowa.

Wraca dziecko ze szkoły do chaty. Matka pyta — a co tam było w szkole?. — Dziecko, odpowiadając, staje się pionierem nowych myśli, które wyniosło ze szkoły.

Nie trzeba uzasadniać, że środowisko będzie bez organizacji, przy takiej pracy w szkole, najwyżej lat 7—10. — Po tym okresie lat organizacje urosną z dorobku byłych uczni szkoły, którzy, opierając się na umiejętnościach, zdobytych w szkole, przy pomocy przyjacielskiej rady nauczyciela tworzyć będą życie społeczne i pracę młodej wsi, a potem, jako dorośli, pełnię pracy społecznej środowiska.

Ogród szkolny i ogródki dziecięce przy chatach prowadzić będą przez P. R. do przykładowych gospodarstw. Spółdzielnia szkolna będzie pierwszym krokiem na drodze do spółdzielni spożywców, kredytowych, przetwórczych, L. O. P. P., Koło T-wa P. B. P. S. P., zaprowadzi do realnej troski obywatelskiej o realizację programu państwowego i społecznego. Samorząd szkolny będzie pierwszą próbą pracy w samorządzie.

Jest jednak ponadto szczególna forma bezpośredniego kontaktu szkoły ze środowiskiem, z dorosłymi; są nią zebrania rodziców. — Programowi tych zebrań z całą siłą narzucają się tematy o charakterze spraw wychowania społecznego, spraw gospodarczych, gdyż dziecko i szkoła od poziomu tych spraw w środowisku w wysokim zależą stopniu .

Wszystkie przytoczone poprzednio momenty wykazują jak ściśle związaną jest szkoła ze środowiskiem, z jego rozwojem kulturalnym i gospodarczym.

Ostatnim byłby moment wagi pierwszorzędnej na terenie Ziem północno-wschodnich — szkoła powszechna, będąca instytucją państwową, nauczyciel, realizator jej programu, są znakiem widomym troski Państwa, o dobro społeczne. Przez szkołę idą nici do idei Państwa, będącego wspólnem dobrem społecznem.

III. Praca Oświatowo-Wychowawcza Młodocianych.

1. *Wstęp.*

Coraz większą uwagę zwraca się obecnie na młodocianych t. j. młodzież pozaszkolną w wieku od 14 do 18 roku życia, wychodząc z założenia, że praca oświatowo-wychowawcza szkoły powszechnej, w którą się wkłada tyle energji i kapitałów społecznych, jest dopiero fundamentem, na którym należy dalej budować kształcenie i wychowanie młodocianych, na tem zaś oprzeć oświatę starszej młodzieży i dorosłych.

Zasadniczy zwrot pod tym względem zapoczątkowała nowa ustawa o organizacji szkolnictwa w Polsce z dnia 11 marca 1932 r., która przewiduje nawet przymus dokształcania młodocianych i to zarówno w kierunku zawodowym, jak i ogólnym. Sprawa ta została omówiona już przedtem (str. 50 — wstęp do Kursów Doświadczalnych Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych), w tem miejscu należy wyjaśnić tylko fakt, dlaczego ostatnio zainteresowały się tak bardzo młodocianymi młodzieżowe organizacje społeczno-oświatowe.

Na podstawie prowadzonych już od dłuższego czasu prac o charakterze doświadczalnym wydał Związek Strzelecki — Instrukcję „Orląt" Związku Strzeleckiego, w której rozwiązał w sposób zupełnie wykończony i formę organizacyjną i program pracy młodocianych; — wiele również doświadczeń w tym zakresie zebrał Związek Młodej Wsi, organizując przy Kołach Młodej Wsi Sekcje Młodocianych, — a także nauczycielstwo szkół powszechnych, organizując przy szkołach Koła Absolwentów.

Bezpośredni obserwatorowie społecznego życia w środowiskach wiejskich a nawet i w miejskich stwierdzają zgodnie, że młodzież po szkole powszechnej szybko schodzi spowrotem do poziomu swego najbliższego środowiska i gdy później przychodzi do organizacji młodzieżowej (17, 18 rok życia) jest niejednokrotnie analfabetą książkowym i społeczno - obywatelskim, co jest dowodem, że nie zatrzymała kilkuletniego swego dorobku, ale cofnęła się. Kwestja więc pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych to kwestja ścisłego powiązania pracy szkoły powszechnej z oświatą pozaszkolną, to wypełnienie bardzo niebezpiecznej w wychowaniu luki, jaką dotychczas dla młodzieży poszkolnej był okres od 14 do 18 roku życia.

Zatem młodzieżowe organizacje społeczno - oświatowe spodziewają się, że praca oświatowo - wychowawcza młodocianych da im

przygotowanych intelektualnie i organizacyjnie już uspołecznionych członków, a temsamem pozwoli im bardziej ożywić i na właściwe tory wprowadzić swoją pracę, — pozwoli im zorganizować w całym tego słowa znaczeniu pracę samokształceniową, do której w obecnej chwili członkowie organizacyj społeczno - oświatowych przeważnie jeszcze nie są przygotowani.

Możemy więc o pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych powiedzieć, że jest ona *naglącą potrzebą społeczną i państwową.*

Dotychczas nie wiele zrobiono w naszym okręgu szkolnym na tym, tak ważnym, odcinku wychowania. Poczynione doświadczenia pozwoliły tylko na dość pobieżne opracowanie wytycznych programowych i na ogólnikowe scharakteryzowanie ich ujęcia organizacyjnego.

2. *Program i formy pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych*

a) Założenia programowe.

Założenia programowe wynikają z celu kształcenia i wychowania wogóle, którym jest dążenie do wychowania pełnowartościowego i twórczego obywatela państwa. — Jest to cel najważniejszy, ale zarazem najdalszy, do którego zdążać należy przez realizowanie bliższych jednostce celów, jak umożliwienie jej zdobycia wiedzy, możliwie w największym zakresie, tak z dziedziny zawodowej, jak i ogólnej, — oraz sprawności w pracy zawodowej i społecznej.

b) Treść programu.

Treść dla pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych daje program wychowania państwowego i społecznego, ujęty w zagadnienia żywe i interesujące dla tego wieku. — Będą to zatem zagadnienia, rozszerzające i pogłębiające ogólne wykształcenie młodocianych, a także zagadnienia, przygotowujące ich do pracy zawodowej i społecznej. — Kształcenie instynktów społeczno - towarzyskich i uczuciowego stosunku do środowiska i państwa będzie przenikało wszystkie inne formy i treść pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych i nada jej zasadniczy pion ideowy. — A więc przyjdą tu jeszcze prace świetlicowe o charakterze kulturalno - artystycznym i rozrywkowym i wynikające ze wszystkich poprzednich prace realizacyjne, pożyteczne dla środowiska i Państwa, jako konkretny i widzialny wynik wszystkich innych prac (prace realizacyjne omówiono szczegółowo na str. 58).

Punktem wyjścia w tych wszystkich poczynaniach będzie książka i gazeta, dostosowana do zainteresowań młodocianych, które dadzą materjał do wszechstronnego omówienia i opracowania wszystkich zagadnień programu pracy młodocianych.

c) *Formy pracy młodocianych.*

Zasadniczą formą organizacyjną pracy młodocianych jest zespół samokształceniowy, którego organizacja została już omówiona szczegółowo, gdy była mowa o Kursach Doświadczalnych (str. 59). Należy tylko pamiętać, że dla życia zespołu potrzebne jest, poza normalną pracą samokształceniową, pełna praca świetlicowa, umożliwiająca, poprzez zorganizowane życie towarzyskie świetlicy, wytworzenie wśród młodocianych mocno zżytej grupy.

Ważnem będzie pozatem przestrzeganie stopniowania trudności w pracy młodocianych. Kanwą, na której się układa zagadnienia do przepracowywania w programie pracy młodocianych, winny być kolejno I i II stopień pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę, oraz równolegle z tą pracą prowadzona praca I i II stopnia P. R. — *Będzie to pierwszy poziom prac młodocianych.*

Na poziomie drugim t. j. po ukończeniu I i II stopnia pracy samokształceniowej przez książkę i gazetę, oraz I i II stopnia P. R. zespoły układają sobie program dalszej pracy na materjale bądźto z zakresu III stopnia P. R., bądź z zakresu I i II stopnia przysposobienia spółdzielczego.

Na poziomie drugim pracy zespołów samokształceniowych młodocianych należy wprowadzić obowiązkową lekturę, którąby pracy tej nadała ideowy pion wychowania państwowego. — Pozatem każda organizacja społeczno - oświatowa uzupełni ten ogólny program zagadnieniami z zakresu reprezentowanego przez siebie kierunku ideowego, nadając mu tem samem swój organizacyjny wyraz.

d) *Prace realizacyjne.*

Prace realizacyjne w ujęciu niniejszych wytycznych, zwane powszechnie czynami społecznemi, odgrywają w programie prac młodocianych niezmiernie doniosłą rolę wychowawczą. One bowiem nietylko kształcą w młodocianych wolę czynu, — przez nie zdobywają młodociani nietylko tak bardzo potrzebną w życiu społecznem umiejętność organizowania prac zbiorowych, ale kształcą również swój charakter

i osobowość w pożądanym społecznie kierunku. To też w programie pracy młodocianych na prace realizacyjne należy zwrócić szczególną uwagę.

Prace realizacyjne winny stale występować czyto w wypadku kształcenia młodocianych w zakresie zdobywania wiedzy zawodowej i ogólnej w formie przepracowanych kolejno zagadnień, czyto w wyniku przepracowanych zagadnień, wysuwanych przez aktualne życie Państwa i środowiska społecznego młodocianych.

Konsekwentnie realizowany każdy projekt, wypracowany w ogniu dyskusyj zorganizowanej pracy samokształceniowej młodocianych, — wykształci w nich tak bardzo pożądaną w naszem życiu społecznem odpowiedzialność za wypowiadane słowa, zgłaszane projekty i t. d. W ten sposób praca oświatowo - wychowawcza młodocianych doprowadzi do tego, że zdobywana przez nich wiedza będzie ich stale budziła do czynu, pożytecznego dla Państwa i środowiska.

3. Organizacyjne ujęcie pracy młodocianych w Związku Strzeleckim i Kołach Młodej Wsi.

Wszystkie dotychczasowe programy pracy młodocianych możnaby podzielić na dwie grupy:

I grupa — programy układane zgóry dla pewnych grup wiekowych, które następnie są ściśle wykonywane np. program Związku Strzeleckiego.

II grupa — programy podane zgóry tylko w sposób ramowy — szczegółowy program pracy w ich zakresie układają sobie same zespoły samokształceniowe młodocianych zgodnie ze swemi aktualnemi zainteresowaniami np. program Sekcyj Młodocianych Kół Młodej Wsi, oraz Kół Absolwentów Szkół Powszechnych. — Zatem w tem miejscu scharakteryzujemy krótko organizacyjne ujęcie programu w ramach Związku Strzeleckiego jako typowe dla grupy pierwszej, zaś ujęcie programu w ramach Kół Młodej Wsi, jako typowe dla grupy drugiej.

— *W Związku Strzeleckim* organizuje się młodocianych w wieku lat od 14 do 16 w grupy wiekowe, które tworzą jednostki pracy: — hufce „Orląt“ w miejscowości, będącej terenem Oddziału Z. S.; hufiec dzieli się na drużyny wyszkoleniowe od 8 do 18 orląt. Prace w hufcu prowadzi kierownik hufca, wyznaczony przez komendanta Pow. Z. S., w porozumieniu z zainteresowanym zarządem i komendantem, pracą drużyny kieruje drużynowy, wyznaczony przez kierownika hufca; do

pomocy drużynowemu może kierownik hufca zamianować spośród orląt zastępcę drużynowego. — Zostały ustalone również następujące sprawności (stopnie wyszkolenia) orląt:

a) „starsze orlę“ — po ukończeniu I stopnia;

b) „junak“ po ukończeniu II stopnia.

W skład hufca mogą zatem wchodzić następujące drużyny wyszkoleniowe:

a) drużyny „orląt“;

b) drużyny „starszych orląt“.

— *W Związku Młodej Wsi* są organizowane przy Kołach Sekcje Młodocianych, których skład liczbowy nie jest ściśle określony, praktycznie dochodzi do 10—15 osób. Pracami sekcji kieruje przodownik wyłoniony przez wszystkich członków sekcji i zatwierdzony przez Zarząd Koła na wniosek kierownika sekcji. Kierownika sekcji powołuje Zarząd Koła, ewentualnie po porozumieniu z Zarządem Powiatowym.

Sekcja, w zależności od form pracy, organizuje się w zespoły samokształceniowe do przepracowywania podjętych zagadnień, jak już to zostało omówione poprzednio, — do pracy świetlicowej organizuje się w zespół świetlicowy.

I w Związku Strzeleckim i w Związku Młodej Wsi młodociani nie są członkami, — lecz tylko kandydatami na członków, — organizują się w oparciu o regulaminy, uchwalone na mocy statutów tych organizacyj przez władze organizacyj.

4. Uwagi.

Rok szkolny 1935/36 da napewno daleko więcej doświadczeń w zakresie prac oświatowo - wychowawczych młodocianych. Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego organizuje prace te na odcinku Kursów Doświadczalnych Szkół Dokształcających dla Młodocianych. Z organizacyj młodzieżowych największy pod tym względem dorobek posiada Związek Strzelecki; Związek Młodej Wsi uintensywnił w ostatnim czasie akcję w tym kierunku. Doświadczenia zebrane w sprawie pracy oświatowo - wychowawczej młodocianych przez Kuratorjum na odcinku Kursów Doświadczalnych i doświadczenia na odcinku młodzieżowych organizacyj oświatowo - wychowawczych — pozwolą w roku przyszłym na wszechstronniejsze opracowanie tego zagadnienia.

IV. Dokształcanie pracowników oświatowych i przodowników.

1. Sprawozdanie.

Sprawa dokształcania pracowników oświatowych i przodowników wiąże się ściśle z realizacją szerokiego programu pracy społeczno-oświatowej w środowiskach. Różnorodność potrzeb i zainteresowań środowisk wymaga od prowadzących tę pracę poznania wiążących się z nią różnych form i metod, a zarazem umiejętności należytego ich stosowania. Celom tym służyły kursy i konferencje o różnym charakterze, programie i czasie trwania, organizowane zarówno dla pracowników oświatowych jak i przodowników młodzieżowych.

Na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego akcja w zakresie kursów dla pracowników społeczno-oświatowych została rozpoczęta i jest intensywnie prowadzona począwszy od 1928 roku. Już w roku 1929 na terenie wszystkich powiatów Okręgu zostały zorganizowane 4—5 dniowe kursy, poświęcone zagadnieniom pracy oświatowej pozaszkolnej, z uwzględnieniem różnorodnych form tej pracy. Charakterystycznem dla tych kursów było, że oprócz form oświaty pozaszkolnej w programach ich uwzględniano zagadnienia oświaty rolniczej; szereg kursów poświęcono wyłącznie sprawom oświaty rolniczej. Powodem takiego kierunku kursów było przeświadczenie, że językiem porozumienia pracownika oświatowego z tutejszemi masami ludowemi niekoniecznie musi być język litewski lub białoruski, ale znajomość spraw wiejskich i troska, by ulżyć niedoli tych mas.

Uczestnikami tych kursów były osoby, biorące czynny udział w pracy oświatowej, głównie nauczycielstwo szkół powszechnych. W latach następnych zaczęto organizować kursy i konferencje bardziej już o charakterze specjalnym, głównie w zakresie pracy oświatowej.

Szczególną rolę nietylko w zakresie propagandy oświaty pozaszkolnej, ale głównie w kierunku nadania jej charakteru akcji wybitnie społecznej, odegrały zjazdy Związku Nauczycielstwa Polskiego zarówno powiatowe jak i okręgowe. Utrwaleniem treści obrad tych zjazdów były artykuły w „Sprawach Nauczycielskich“, organie Z. N. P. W artykułach tych kształtowano założenia ideowe oświaty pozaszkolnej i wiążące się z niemi jej zadania, następnie program i metody; dzielono się w nich doświadczeniami.

Równolegle z powyższemi kursami dla pracowników oświatowych, począwszy od roku 1931 są organizowane kursy dla przodowników młodzieżowych.

ZESTAWIENIE KURSÓW I KONFERENCYJ

w zakresie dokształcania pracowników oświatowych i przodowników na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego w roku 1934/35.

L. p.	OBWÓD	Rodzaj kursu — konferencji	Czas trwania	Program i prelegenci	Ilość uczestników
1	Brasław	Dla przod. Z. S.	12 dni	Brak danyc.	20 osób
2	Baranowicze	1. biblj. — świetlic. 2. wych. ob. instr. Zw. Strzel. 3. przod. P. R.	4 dni 12 dni 10 dni	Org. i prowadz. biblj., praca świetl., wych. ob., org. Z. S., P.R.; świetl., higj. W.F. i P.W.	45 naucz. 28 sł. 30 sł.
3	Głębokie	Dla przod. P. R.	4 dni	Praca zesp. P.R., rola przod. w zesp,, zagad. sp.-gosp. wsi	143 roln.
4	Grodno	Dla przod. P. R.	4 dni	•	38 roln.
5	Lida	Organ. Z. S.	5 dni	Wych. ob., wyszk. org., pr. św.	47 sł. naucz., samorz., przodown.
6	Nieśwież — Stołpce	Dla przod. P. R.	4 dni pow. Stołpce 5 dni Nieśwież	Metodyka P. R., spr. organ., samokształ., zajęcia świetl.	45 naucz. 72 „
		Wych. ob. dla kom. Z. S.	10 dni w Stołpcach 10 dni Nieśwież	Z. S., pr. świetl., P. R., czytel.	
		Przod. świetl. Zw. Strzel.	14 dni	P. R., świetl., czytelnictwo, org. strzelec., W. F. i P. W.	Młodz. wiej.
		Konf. O. P. w 16 rejonach	po 5 godz.	Program prac O. P. w rejonie.	Brak danych
		Konf. O. P. gminnych referentów w 3 punktach obwodu	po 7 godz.	Realizacja progr. O. P. na terenie rejonu.	„ „
		Konf. w seminarjum dla słuchaczy 5-go kursu	5 dni po 3 godz.	Prace społeczno-oświatowe w obwodzie.	„ „
7	Nowogródek	Świetl.-biblj. Przod. P. R.	3 dni 4 dni	Praca świetl., bibl. Metod. P.R., sprawy org., samokszt., praca świetl.	42 naucz. 70 roln.

8	*Oszmiana*	*Konf. O. P. gminnych ref.*	*1 dniowa*	*Program prac w gminie,* akcja bibl., czytelnictwo w powiecie.	*Brak danych*
		Konf. bibljoteczno-świetlic.	2 dni		24 sł.
9	Postawy	Przod świetl. Z. S.	2 tyg.	Formy pracy świetl.	30 sł.
		Samaryt.-przod. połączony z pracą świetl.	2 tyg.	„	25 sł.
		Przod. P. R.	5 dni	Metod. P.R., samokształc.	43 sł.
10	Słonim	Przodownicy P. R.	4 dni	Metodyka P. R., spr. organ., samokszt., zajęcia świetl.	— 29 młodz.
11	Suwałki — Augustów	Przodownicy wzięli udział w 2 tyg. kursie w Białymstoku	P. R., wych. ob.	„	Brak danych
		Przodowników P. R.	4 dni	„	„ „
		Przodown. P.R. w Suwałkach	4 dni	„	„ „
		Konf. ref. w. ob. w Suwałkach	2 dni	Formy i metody pracy w. ob.	44 sł.
		Konf. ref. w. ob. w Augustowie	1 dn.	„	38 sł.
		Konf. rejonowe w 5 r jonach	po 1 dn.	Czytel., konk. dobr. czyt. ks.	Brak danych
		Konf. w seminarj. dla V kursu	4 godz.	Praca społeczno-oświatowa.	„ „
12	Szczuczyn	Przodown. P. R. w Różance	6 dni	Metodyka P. R., spr. organ., samokszt., zajęcie świetl.	„ „
		„ w Ostrynie	2 dni	„	„ „
13	Wilno — Troki	Przodownicy P. R.	5 dni	„	„ „
		Wych. ob. dla refer. Z. S.	6 dni	Formy i metody P.R. wych. ob.	„ „
		Konf. Kół Gospodyń Wiejsk.	3 dni	Formy i metody pracy społeczno-gospodarcz. i oświat.	24 sł.
		Konf. w semin. dla IV i V kursu	9 godz.	Praca społeczno-oświatowa.	Brak danych
14	Wołkowysk	Przod. świetl. Z. S.	7 dni	Historja Z. S., P. W. i W. F., formy i metody pracy świetl.	„ „
		Przodown. P. R.	5 dni	Metodyka P. R., sprawy org., samokszt., zajęcia świetlic.	„ „
		Ogólno-wojsk. dla strzelczyń		P. W. i W. F. i wych. ob.	„ „
		Hodowlany dla ucz. zesp. P.R.	21 dni	Hodowla zwierząt, uprawa roślin okop. i pastew.	„ „
		Konf. przodown. zespołów	2 dni		
		P. R. w 3 punktach	po 5 godz.	Omówienie prac wiosennych w zespołach.	33 sł.

W roku sprawozdawczym 1934/35 ilość kursów i konferencyj jest mniejsza w stosunku do lat ubiegłych, przyczem w ich liczbie ogólnej przeważają kursy i konferencje dla przodowników młodzieżowych. Ogółem w roku 1934/35, jak wynika z umieszczonego obok zestawienia, zorganizowano 27 różnego rodzaju kursów i konferencyj, w tem 22 dla przodowników młodzieżowych. Czas trwania konferencyj od 1 do 2-ch dni, kursów od 3 dni do 3 tygodni. Kursy te były organizowane albo przez zainteresowane organizacje społeczne dla swoich członków, a więc Związek Strzelecki, Koła Młodej Wsi, Koła Gospodyń Wiejskich, bądź też wspólnie dla wszystkich pracowników oświatowych i przodowników, bez względu na przynależność do organizacyj społecznych, jak np., kursy dla przodowników P. R., organizowane przez Izby Rolnicze, oraz kursy o charakterze specjalnym, jak bibljotekarskie, teatralne i t. p.

Pozatem zorganizowano 5 konferencyj dla pracowników oświatowych, poświęconych omówieniu spraw ogólnych z zakresu oświaty pozaszkolnej i planowania pracy. Kursy i konferencje były organizowane przy współudziale władz szkolnych. Niezależnie od powyższego Kuratorjum O. S. W. zorganizowało konferencje dla uczniów i uczenic V — tego kursu Zakładów Kształcenia Nauczycieli w Okręgu, poświęcone zagadnieniu oświaty pozaszkolnej.

Specjalny charakter miał trzymiesięczny kurs dla przodowników młodzieżowych, zorganizowany w Wilnie przez Związek Osadników. Zadaniem tego kursu było nietylko dokształcenie przodowników, ale również wypracowanie programu i metod dla Uniwersytetu Wiejskiego na terenie Ziem północno-wschodnich. W r. 1935/36 organizuje Związek Osadników już piąty kurs tego typu. W związku z temi kursami zorganizowano szereg konferencyj, w których wzięli udział znawcy tego zagadnienia. Związek Osadników czyni przygotowania do uruchomienia Uniwersytetu Wiejskiego w r. 1936 w Prudziszczu, niedaleko Wilna. Zadaniem tego Uniwersytetu będzie kształcenie przodujących sił młodzieżowych.

Doświadczenia, uzyskane w zakresie kształcenia pracowników oświatowych, dają wysnuć zasadniczy wniosek, że kursy i konferencje nie rozwiązują w pełni zagadnienia dokształcania pracowników oświatowych celem przygotowania ich do należytego poprowadzenia pracy oświatowej w terenie. Inne jednak znaczenie mają kursy dla przodowników wiejskich, których celowość kształcenia przy pomocy kursów nie ulega kwestji.

Na uzasadnienie twierdzenia w sprawie kursów dla pracowników oświatowych składają się przyczyny następujące:

1) zbyt krótki okres pracy na kursach,

2) różny stopień zaawansowania uczestników tych kursów w pracy oświatowej od strony teoretycznej i praktycznej,

3) wiele zagadnień związanych z zagadnieniem pracy oświatowej,

4) różnorodność form pracy oświatowej.

3. *Wytyczne programowe.*

Bezpośrednim warsztatem pracy dla pracownika oświatowego jest środowisko, najczęściej skomplikowane w związku z poziomem umysłowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym, z jego potrzebami i dążeniami, warunkami i możliwościami zaspokojenia tych potrzeb. Poznanie tego środowiska stawia przed oczy pracownika ogrom różnorodnych potrzeb i konieczność wyboru najważniejszych i najaktualniejszych, których zaspokojeniem zająć się może społeczna praca oświatowa. Wślad za tem idzie program, wybór form i realizacja programu. Wynik pracy będzie zależał od stopnia przygotowania pracownika oświatowego do tych zadań.

Przy takiem ujęciu roli i zadań pracownika oświatowego wiadomości z psychologji, socjologji i ekonomji, specjalne wiadomości zawodowe tej grupy, wśród której wypadnie pracę prowadzić, umiejętności w zakresie form pracy będą miały znaczenie podstawowe dla wyników całej działalności. Posiadanie wiedzy w powyższym zakresie, w połączeniu z umiejętnościami praktycznemi w zakresie form, pozwoli pracownikowi oświatowemu być nietylko inicjatorem, ale również organizatorem a nawet wykonawcą w zakresie realizacji programu.

W pracy oświatowej specjalne umiejętności np. w zakresie teatru trzeba oprzeć o dokładną znajomość całego zagadnienia oświaty pozaszkolnej.

Wobec powyższego dokształcanie pracowników oświatowych w formie dotychczasowej t. j. przez kursy i konferencje jest niewystarczające. Wyraźnem się staje, że podstawową formą dokształcania pracownika winno być ich samokształcenie przy pomocy lektury odpowiednich książek i czasopism w zakresie wyżej wymienionej wiedzy podstawowej a następnie w zakresie zagadnienia pracy oświa-

towej pozaszkolnej, wreszcie w zakresie jej specjalnych działów, co będzie pozostawało już w związku ze specjalnemi zainteresowaniami.

W tym też kierunku pójdzie dokształcanie pracowników oświatowych w roku bieżącym i w latach następnych. Inspektoraty Szkolne będą miały za zadanie dostarczyć pracownikom oświatowym odpowiedniej literatury w tym zakresie; temu zatem celowi służyć będą ciągle zwiększane bibljoteki podręczne w Inspektoratach Szkolnych. Najodpowiedniejszym terenem do wymiany zdań na tematy związane z pracą oświatową pozaszkolną są Nauczycielskie Zespoły Samokształceniowe. Zespoły te wprawdzie przepracowują głównie zagadnienia dydaktyczno-pedagogiczne, jednak niejednokrotnie już obecnie opracowują tematy z oświatą pozaszkolną związane.

Przy tak pomyślanem dokształcaniu pracowników celowem a nawet koniecznem będzie organizowanie konferencyj, ale już o charakterze specjalnym, poświęconych np.: organizacji pracy w bibljotece i organizacji czytelnictwa, zagadnieniu pracy świetlicowej, teatrów i chórów i t. p. W konferencjach tych braliby udział ludzie przygotowani w zakresie danych prac i prowadzący te prace w terenie. Celem konferencyj byłoby przedyskutowanie i praktyczne wskazanie możliwości stosowania poszczególnych form i metod pracy na różnych terenach w uzależnieniu od warunków lokalnych.

Niekiedy miałyby zastosowanie jeszcze i kursy, jednak najczęściej o charakterze specjalnym np. teatralne, bibljoteczne.

Samokształcenie przy pomocy odpowiedniej lektury, konferencje, kursy, praktyczne prace na terenie organizacyj i placówek oświatowych, wreszcie wycieczki do miejscowości, gdzie praca jest prowadzona na wyższym poziomie, dają całość form dokształcania pracowników oświatowych.

Dotychczasowe zastępy pracowników oświatowych rekrutują się głównie spośród nauczycielstwa, następnie spośród urzędników samorządowych i innych. Udział przodowników w pracy społecznej jest jeszcze minimalny, choć już ilościowo coraz większy, brak jednak tym pracownikom nieraz samodzielności. W wielu wypadkach jedynym pracownikiem społecznym w środowisku jest nauczyciel. Nie może on w tych warunkach w realny sposób poprowadzić pracy w stosunku do całości potrzeb kulturalnych środowiska. Stanie mu na przeszkodzie brak czasu, trudność pokierowania wieloma pracami naraz, dopilnowania wykonania tej pracy, nieraz brak przygotowania do prac specjalnych np. w zakresie P. R. Należy również zważyć,

że możliwemi są zmiany na stanowiskach nauczycieli. Zmiany te spowodują niejednokrotnie zupełne załamywanie się pracy, względnie likwidację jednych prac a podejmowanie prac innych.

Z powyższego wynika, że obok pracowników oświatowych winny stanąć siły przodownicze, że podejmowane prace w środowisku winny się oprzeć w pierwszym rzędzie o te siły. Oparcie pracy o przodowników będzie dowodem dobrze rozumianej roli pracownika oświatowego jako wychowawcy i organizatora tej pracy w początkowem stadjum, a następnie doradcy. Oparcie pracy o przodowników gwarantuje ciągłość pracy rozpoczętej w środowisku, pozytywny stosunek środowiska do pracy. Przygotowanie przodowników i przekazanie im pracy jest dla pracownika oświatowego sprawdzianem wyników działalności.

Rola przodownika polega na tem, że bierze on na siebie poprowadzenie pewnych działów pracy pod kierunkiem pracownika oświatowego bądź samodzielnie, w zależności od przygotowania. Do prac najwięcej typowych dla przodowników zaliczyć można: P. R., spółdzielczość, zajęcia świetlicowe, czytelnictwo książek i czasopism, teatr, administrację świetlicy, pracę w organizacji społecznej na stanowisku członka zarządu. Powierzenie jednego z tych kierunków pracy przodownikowi zależy od przygotowania do poprowadzenia danego działu pracy, przygotowanie zaś wiąże się najczęściej z zamiłowaniem w pewnym kierunku.

Dokształcanie przodowników winno iść w kierunku:

1) wychowania ideowego,

2) rozszerzenia wiedzy ogólnej,

3) przygotowania zawodowego,

4) przygotowania do poprowadzenia pracy społecznej, zatem w zakresie jej form i metod.

5) przygotowania do pracy samokształceniowej.

Całość oddziaływania winna doprowadzić do czynnej postawy przodownika w stosunku do aktualnych spraw środowiska i Państwa.

Wychowaniem ideowem winna się zająć organizacja społeczna przez zaznajomienie swoich członków z historją i założeniami organizacji. Ideowe wychowanie winno doprowadzić do uczuciowego związania członka z daną organizacją, do poczucia odpowiedzialności za jej poziom. Winna jednak wytworzyć się świadomość, że organizacja

społeczna realizuje program nietylko danej grupy osób, czy danej grupy społecznej, lecz bierze udział w realizacji programu państwowego.

Formami organizacyjnemi dokształcania przodowników będą:

1) kursy o charakterze ogólnym,

2) kursy o charakterze specjalnym, poświęcone pewnemu określonemu działowi pracy, jak: czytelnictwo, praca świetlicowa, teatr i t. p.,

3) konferencje dla przodowników już przeszkolonych na kursach w celu pogłębienia, niejednokrotnie uzupełnienia nabytych teoretycznie i praktycznie wiadomości; byłyby to konferencje o charakterze specjalnym,

4) wycieczki do dobrze prowadzonych placówek oświatowych i gospodarczych, jak również i wycieczki krajoznawcze,

5) wszystkie wyżej wymienione formy dokształcania winny w rezultacie doprowadzić do umiejętności samokształcenia się przodownika przy pomocy książek i czasopism.

Kursami o charakterze ogólnym będą kursy organizowane przez Izby Rolnicze wspólnie z władzami szkolnemi dla przodowników. W kursach tych obok P. R. będzie uwzględnione czytelnictwo, praca świetlicowa, w pewnym stopniu nawet zajęcia kulturalno-artystyczne, wreszcie sprawa samokształcenia. Kursy te trwać będą po 8—10 dni. W latach następnych okaże się prawdopodobnie koniecznym jeszcze inny typ tego rodzaju kursów, w których zamiast P. R. (przysposobienie rolnicze) zostanie wprowadzone P. Sp. — (przysposobienie spółdzielcze), inne tematy zostaną utrzymane. Te dwa typy kursów wydają się szczególnie celowemi.

Specjalnym rodzajem kursów dla przodowników będą Społeczne Kursy Samokształceniowe, o których mówiliśmy w innym dziale wydawnictwa. Kursami dla przodowników będą Dokształcające Szkoły dla Młodocianych, omówione oddzielnie.

Czołowe miejsce zajmie w tej akcji Uniwersytet Wiejski w Prudziszczu (obok Wilna).

Zagadnienie dokształcania przodowników jest ważne nietylko ze względu na wynik pracy, ale również jest szczególnie ważne dla pracowników oświatowych, gdyż przodownicy przejmą od nich część pracy. Odnosi się to głównie do nauczycielstwa, obciążonego pracą zawodową niejednokrotnie w tym stopniu, że niewiele czasu poświę-

cić może pracy społeczno-oświatowej. Udział nauczycielstwa w oświacie pozaszkolnej zasadniczo zmieni formę, gdy staną z niem do tej pracy przodownicy.

V. Jak planować pracę w środowisku.

O planowaniu pracy oświatowej pozaszkolnej mówiliśmy już kilkakrotnie w innych częściach tego wydawnictwa, obecnie chcemy ująć całość tej sprawy.

Przedewszystkiem wyjaśnić musimy, na czem polega związek planu pracy pewnej organizacji z planem pracy w środowisku, na terenie którego istnieje ta organizacja.

Organizację tworzy albo środowisko dla realizacji swego programu, albo ją powołują do życia czynniki, stojące poza środowiskiem; nieraz jednak oba te wpływy oddziaływują równocześnie na powstanie organizacji. Wyjaśnimy to na przykładach.

Typową środowiskową organizacją młodzieżową jest Koło Młodzieży Wiejskiej; powstawanie Kół wiąże się przedewszystkiem z uaktywnianiem się środowisk w zakresie zagadnień, związanych z ich postępem w tym czy innym dziale kultury. Takie wyjście doprowadza Koło następnie do zagadnień programu państwowego, gdy już ono sobie uświadomi, że możliwość realizacji programu wiejskiego zależna jest od stopnia realizacji programu państwowego; stąd program państwowy staje się niemniej bliski jak własny program społeczny, co w rezultacie doprowadza do pełnej aktywności obywatelskiej. Dlatego czynniki państwowe Związek Młodej Wsi uważają za aparat społeczny, realizujący program państwowy. Powyższe uwagi odnoszą się w tym samym stopniu do Kółka Rolniczego i do Koła Gospodyń Wiejskich.

Odmiennym typem organizacji młodzieżowej jest Oddział Związku Strzeleckiego. Powstaje on najczęściej z inicjatywy czynników, stojących poza środowiskiem, dla realizacji pewnych zadań programu państwowego, głównie w zakresie przysposobienia wojskowego. Pracę swoją realizuje Związek Strzelecki w oparciu o pewne środowisko, stąd potrzeby kulturalne tego środowiska, potrzeby kulturalne członków Oddziału i ich rodzin nie mogą mu być obce, zatem zaspokojenie ich obejmuje programem swego działania. Dzięki temu środowisko, widząc korzyści dla swego postępu społecznego, płynące z organizacji Związku Strzeleckiego, wiąże się silniej z realizowanym przez ten Związek programem państwowym.

Oba powyższe przykłady wyraźnie określają związek zarówno Oddziału Związku Strzeleckiego jak i Koła Młodzieży Wiejskiej ze środowiskiem. Związek ten polega na zależności programu działalności tych organizacyj od potrzeb środowiska. Zatem już uświadomione potrzeby środowiska, względnie potrzeby,—do uświadomienia których należy dążyć, wyznaczają program pracy społecznej danego środowiska. Ponieważ potrzeby kulturalne różnych środowisk są różne, stąd również pochodzi różnica programu realizowanego przez poszczególne ogniwa terenowe tej samej organizacji.

W tem miejscu należy wyjaśnić stosunek programu ogniw terenowych pewnej organizacji do programu centrali i ogniw pośrednich. Wyjaśnienie tej sprawy będzie również miało wpływ na sprawę planowania pracy. — Centrala organizacji, opierając się na znajomości potrzeb terenu, opracowuje ramowe wytyczne programowe dla swych ogniw. Znajomość potrzeb kulturalnych terenu zyskuje Centrala na podstawie sprawozdań swych ogniw terenowych, na podstawie bezpośrednich spostrzeżeń swych pracowników w czasie ich wyjazdów na teren, wreszcie ze specjalnych prac i wydawnictw. Dzięki temu wytyczne programowe Central nie są elaboratami od „zielonego stołu", zabijającemi swą nierealnością pracę w terenie. Wytyczne programowe Central idą do ogniw pośrednich; są niemi ogniwa regjonalne, wojewódzkie, powiatowe i gminne. Każde z tych ogniw uzupełnia wytyczne Centrali swemi komentarzami, których przeznaczeniem jest dostosowanie wytycznych Centrali do warunków, jakie posiada teren działalności danego ogniwa. Tą drogą dochodzą wytyczne programowe do ogniwa terenowego, charakter ich staje się coraz mniej ramowy w miarę zbliżania się do terenu.

Obecnie określimy pracę ogniwa terenowego pewnej organizacji. Może ono postąpić w dwojaki sposób. Otrzymawszy wytyczne programowe, ograniczy się do opracowania planu pracy jedynie w zakresie ciasnym, t. j. w odniesieniu do własnego zespołu członków, albo podejmie inicjatywę w zakresie opracowania planu pracy dla środowiska. Nie trzeba jednak uzasadniać, że ogniwo terenowe (n. p. Koło Młodej Wsi, Pododdział Zw. Strzeleckiego) danej organizacji winno wyjść z pracą poza ciasny zakres swego zespołu na teren środowiska, zatem zainicjować, względnie wziąć współudział w opracowaniu planu pracy dla środowiska.

Kto ma wystąpić z inicjatywą w tej sprawie, trudno określić; inicjatywę podjąć może jakaś organizacja społeczna, Rada gromadzka, szkoła — nauczyciel, a nawet pojedyńczy działacz społeczny, — zależy to od lokalnych warunków.

Inicjator zaprasza organizacje i osoby pracą społeczną zainteresowane na konferencję, podając do wiadomości zaproszonych porządek dzienny konferencji, by mogli się do obrad przygotować. Na konferencji musi być przeprowadzona szczegółowa analiza danego środowiska w zakresie kultury duchowej, społecznej i materjalnej, co doprowadzi do wyjaśnienia stanu tych spraw i do określenia potrzeb. Następnie winna być szczegółowo omówiona praca poszczególnych czynników działających w terenie. Dalszą czynnością konferencji będzie ustalenie planu pracy w oparciu o potrzeby. Wreszcie nastąpi przydział działów pracy poszczególnym organizacjom zależnie od zakresu ich działalności,—który wynika z ramowych wytycznych programowych, jakie te organizacje otrzymały od swych ogniw nadrzędnych.

Współdziałanie w planowaniu pracy pociąga za sobą konieczność współdziałania w toku realizacji tego planu, wreszcie konieczność wspólnego zastanowienia się nad stopniem dokonanej realizacji czyli nad wynikami. To znowu doprowadzi do planowej koordynacji działalności organizacyj danego środowiska, wykluczy niezdrową nieraz konkurencję, wreszcie oddziała na ogniwa nadrzędne, by i one przystąpiły do skoordynowania pracy.

Obecnie należy zastanowić się nad planem pracy od strony praktycznej.

W pewnem środowisku jest szkoła powszechna i Koło Młodej Wsi. Minimalnym planem pracy tego środowiska będzie: — praca społeczno-wychowawcza w oparciu o świetlicę Koła, korzystającą z lokalu szkolnego, ze świetlicą będzie związany ruchomy komplet bibljoteki i czytelnia czasopism;—praca społeczno - gospodarcza w oparciu o zespół P. R. Koła; — pracę poprowadzą przodownicy młodzieżowi przy współdziałaniu ze strony nauczyciela, przodowników tych winno być przynajmniej dwóch: przodownik w świetlicy i przodownik zespołu P. R. Ze świetlicy, bibljoteki i czasopism korzysta całe środowisko. P. R. — oddziaływuje wychowawczo na całe środowisko.

W innem środowisku jest szkoła powszechna również o jednym nauczycielu, Pododdział Związku Strzeleckiego, Kółko Rolnicze, Koło

Gospodyń Wiejskich. Podział pracy między te trzy organizacje jest nietylko łatwy, ale organizacje te działalnością swą dają szczególnie planową całość. Pracę społeczno - wychowawczą, opartą o świetlicę, posiadającą oddzielny lokal, poprowadzi Pododdział Z. S.; w świetlicy będzie bibljoteka i czytelnia czasopism, koszty, związane z administracją świetlicy, ponosić będą wszystkie organizacje, gdyż wszystkie korzystać będą z tej świetlicy i jej pomocy oświatowych. Stosunek K. R. i K. G. W. do Pododdziału będzie miał formę serdecznej opieki, gdyż K. R. i K. G. W. — to organizacja rodziców, Pododdział Z. S. — to organizacja dzieci. Pracę społeczno - gospodarczą poprowadzi K. R. i K. G. W. W powyższych warunkach potrzebna jest już znaczniejsza ilość sił społecznych, szczególnie nauczyciel będzie musiał przemyśleć formę swego udziału w pracy, biorąc pod uwagę czas, jaki na ten cel może przeznaczyć. Minimalna konieczna ilość sił społecznych w tych warunkach — to nauczyciel i czterech przodowników: dwu w Pododdziale Z. S. ze względu na P. W. i pracę świetlicową, jeden w K. R. i jeden przodownik w K. G. W.

Jeszcze w innem środowisku jest tylko szkoła powszechna. Jeśli nauczyciel podejmie się poprowadzenia pracy społecznej, musi przemyśleć jej plan, biorąc pod uwagę swoje możliwości pod względem czasu. Pracę kulturalno - artystyczną i organizację świąt państwowych poprowadzi przy pomocy młodzieży szkolnej, korzystając jednak i z pomocy absolwentów. Pracę społeczno - gospodarczą oprze o ogród szkolny i ogródki przy chatach; akcją tą obejmie i absolwentów, których praca będzie już miała charakter konkursów. Akcję odczytową poprowadzi choćby w czasie zebrań rodzicielskich. Taki minimalny program doprowadzi do powstania organizacji młodzieżowej, a następnie K. R. i K. G. W.

Plan pracy, przez siebie realizowany, podaje terenowe ogniwo swoim ogniwom nadrzędnym do wiadomości ze względu na konieczność opieki z ich strony i ze względu na ewentualne subsydja pieniężne i pomoce oświatowe.

Rola koordynacyjna w planowaniu pracy czynników samorządowych: Rady Gromadzkiej, Gminnej Komisji Oświatowej, Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej została omówiona w innym artykule tego wydawnictwa.

VI. Rok w pracy społecznej.

Wyniki pracy zależą w dość dużym stopniu od umiejętności dostosowania realizowanego planu pracy do możliwości, jakie daje dany sezon roku.

Jest cały szereg trudności w dostosowaniu roku oświaty pozaszkolnej do roku kalendarzowego, względnie roku budżetowego, gdyż rok kalendarzowy kończy się i zaczyna w okresie najintensywniejszej pracy oświatowej, a rok budżetowy w czasie, gdy praca ta jeszcze nie została wykończoną. Stąd nasz rok oświaty czasem swym godzi się z rokiem szkolnym, jak również z rokiem pracy oświatowo - rolniczej, w szczególności w zakresie P. R.

Nasz rok oświatowy dzielimy na trzy sezony: jesienny, zimowy i wiosenno-letni.

Sezon jesienny ma charakter przygotowawczy. We wrześniu i październiku planujemy pracę, organizujemy konferencje i zebrania z tem związane, przygotowujemy pomoce oświatowe.

Sezon zimowy, obejmujący listopad, grudzień, styczeń, luty, marzec i część kwietnia, jest okresem intensywnej pracy oświatowej; realizujemy przygotowany w sezonie jesiennym plan.

Sezon wiosenno—letni, obejmujący resztę miesięcy, przynosi z sobą szereg nowych prac, jednak intensywność całej działalności słabnie ze względu na prace w gospodarstwie.

Sezon zimowy — to okres kursów w zakresie systematycznego kształcenia, okres pracy świetlicowej, czytelnictwa, samokształcenia i pracy kulturalno - artystycznej. — Do zrealizowania tego planu trzeba szeregu nieodzownych warunków — zarówno rzeczowych jak i sił społecznych. Dlatego przygotowawczy sezon jesienny musi być wykorzystany na ustalenie potrzeb, ocenę możliwości i opracowanie planu pracy celowego i realnego. Ustalenie potrzeb i ocena możliwości powie nam, jakie formy pracy społeczno - oświatowej należy przygotować na sezon zimowy. Gdy już zostały ustalone formy, należy przygotować aparat sił społecznych. Gdy już mamy do dyspozycji aparat sił społecznych, z nim razem należy przygotować warunki materjalne i zespoły.

Czas od 1 listopada, najpóźniej do 20 listopada — to okres rozpoczynania poszczególnych prac. Dzień 1 grudnia winien zastać wszystkie powyższe prace w pełnym toku.

Czas od 15 marca do 15 kwietnia jest okresem kończenia większości prac realizowanych w sezonie zimowym. Jest to okres szczególnie odpowiedzialny, gdyż w tym czasie winny być zebrane wszelkie materjały sprawozdawcze ,które umożliwią ocenę wyników i dadzą wytyczne na następny rok oświatowy.

Sezon wiosenno - letni przynosi z sobą nowe następujące prace: W. F. (sport), widowiska obrzędowe, wycieczki, obozy.

Podstawą pracy oświatowej są środki pieniężne, pomoce i urządzenia oświatowe. Stąd też należy zainteresować się we właściwym okresie czasu sprawą budżetów samorządowych na oświatę pozaszkolną. W miesiącu października rozpoczynają swą pracę Gminne Komisje Oświatowe i Powiatowe Komisje Oświaty Pozaszkolnej. Na porządku dziennym ich obrad jest sprawa planu pracy na sezon zimowy i plan użycia bieżącego budżetu, a nadto preliminarz budżetowy na rok następny. Komisje Gminne przedkładają swe wnioski Zarządom Gmin, te zaś Radom Gminnym, a Komisje Powiatowe Wydziałom Powiatowym, a te znowu Radom Powiatowym. Z dniem 1 kwietnia zaczyna się nowy rok budżetowy, zatem okres od października do marca jest czasem pracy nad nowym preliminarzem.

Jednem z zadań spółdzielczości jest dostarczenie funduszów na pracę społeczno - wychowawczą. Obecnie spółdzielnie na ten cel dają minimalne kwoty, a szereg spółdzielni nie ponosi na tę pracę żadnych świadczeń. W związku z tem winna pójść akcja propagandowa i uświadamiająca członków i władze spółdzielni. Na miesiące styczeń, luty i marzec przypadają walne zgromadzenia spółdzielni. W bilansach swych ustalają one nadwyżki, względnie niedobory (zyski i straty). Pewien procent nadwyżek jest, względnie winien być, przeznaczony na fundusz społeczny. Z tego funduszu winny iść kwoty na realizację planu oświaty pozaszkolnej w danem środowisku. Walne zgromadzenie może ustalić ściśle, jak ma być wykorzystany fundusz społeczny. Wnioski w tym zakresie muszą być przygotowane przed Walnem Zgromadzeniem i przedstawione Radzie Nadzorczej.

W szeregu artykułów niniejszego wydawnictwa mówiliśmy o powiązaniu pracy oświatowej pozaszkolnej (ogólnej) z pracą społeczno-gospodarczą; — omawiając więc sprawę roku oświatowego, zastanowić się musimy i nad rokiem pracy społeczno - gospodarczej.

Na plan pierwszy wysuwa się tu akcja P. R. — Trwa ona przez cały rok, a nawet jej zakończenie odbywa się równocześnie z pracami

przygotowawczemi na rok następny. Miesiące październik i listopad są okresem zgłaszania i rejestrowania zespołów P. R., głównie w zakresie produkcji roślinnej. Miesiąc grudzień i styczeń niejednokrotnie i listopad są okresem kursów dla przodowników P. R. Miesiące luty i marzec, a nieraz i styczeń, są przeznaczone na pracę samokształceniową w zespołach. Miesiące wiosenne i letnie są okresem praktycznej pracy realizacyjnej. Wreszcie wrzesień i październik — to okres ustalenia wyników, okres wystaw P. R. Terminy prac zespołów hodowlanych nieco się różnią.

Oświata pozaszkolna w miesiącach październiku i listopadzie bierze udział w propagandzie P. R. i w jego pracach organizacyjnych, następnie w kursach dla przodowników, prowadząc zajęcia świetlicowe, czytelnictwo i informując w zakresie samokształcenia, później prowadząc pracę zespołów samokształceniowych aż do okresu wiosennego, wreszcie w sezonie jesiennym bierze udział w organizacji wystaw i ocenie wyników pracy samokształceniowej.

Przytoczone wyżej momenty wyczerpują sprawę roku oświatowego.

VII. Współpraca z samorządem w zakresie oświaty pozaszkolnej.

Współpraca oświaty pozaszkolnej z samorządem jest dla jej wyników szczególnie ważna ze względu na jego zakres działania, obejmujący wszelkie zagadnienia związane z postępem kulturalnym i gospodarczym, jak również ze względu na bezpośredni w jego pracach udział przedstawicieli społeczeństwa, dzięki czemu jest on szkołą obywatelską mas społecznych. Dzisiejsze zaś w realizacji tego planu ewentualne niedomagania są zasadniczo wynikiem niskiego poziomu przysposobienia obywatelskiego mas społecznych i trudnej sytuacji finansowej samorządów, będącej wynikiem ogólnej sytuacji gospodarczej.

Współpraca oświaty pozaszkolnej z samorządem ma miejsce na wszystkich jego poziomach, — zaczynając od samorządu gromadzkiego.

Rady gromadzkie.

Sprawa oświaty pozaszkolnej nie została jeszcze w planowy sposób przez Rady Gromadzkie ujęta, gdyż powołane do życia w r. 1933, nie zdołały jeszcze, — z nielicznemi wyjątkami, — rozwinąć swej dzia-

łalności. Oświata pozaszkolna wniesie im realny i ważny materjał programowy, dzięki niemu stać się może dla szeregu Rad czynnikiem, co ożywi ich działalność i w innych działach. Współpraca z samorządem gromadzkim w zakresie oświaty pozaszkolnej da się ująć praktycznie.

Na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego gromada pokrywa się bardzo często z rejonem szkolnym, który przyjmujemy w obecnem stadjum oświaty pozaszkolnej jako podstawową komórkę terenową w zakresie tej pracy. Kierownik danej szkoły występuje jako inicjator wstępnego zebrania, mającego na celu opracowanie planu pracy oświatowej pozaszkolnej dla danego środowiska. W zebraniu bierze udział sołtys gromadzki i przedstawiciele organizacyj społecznych tego środowiska.

Ich plan pracy wraz z preliminarzem budżetowym staje się następnie przedmiotem obrad Rady Gromadzkiej, w których biorą udział oprócz radnych gromadzkich, nauczyciele, przedstawiciele organizacyj społecznych i możliwie największa ilość osób interesujących się oświatą.

Na terenie Rady Gromadzkiej spotykają się więc wszystkie czynniki oświatą pozaszkolną zainteresowane: samorząd, szkoła, organizacje społeczne; — spotykają się pracownicy społeczni i przodownicy. Czynniki te, korzystając z wytycznych programowych, otrzymanych od swych czynników nadrzędnych, opracowują plan pracy oświatowej pozaszkolnej, biorąc pod uwagę znane im dobrze potrzeby środowiska i możliwości zarówno w zakresie sił społecznych jak i środków materjalnych.

Rada Gromadzka przesyła plan pracy oświatowej pozaszkolnej wraz z preliminarzem budżetowym Zarządowi Gminy, organizacje społeczne przesyłają swoim nadrzędnym komórkom organizacyjnym, kierownik szkoły Ognisku Z. N. P.

Gminne Komisje Oświatowe.

W szeregu powiatów, już przed kilku laty, powołano do życia Gminne Komisje Oświaty Pozaszkolnej, oparte o specjalne regulaminy, uchwalone przez Rady Gminne, zatwierdzone przez Rady Powiatowe (Sejmiki).

Ponieważ organizacja samorządu gminnego przewiduje Gminne Komisje Oświatowe, obejmujące programem swej działalności zarówno sprawy szkolne jak i sprawy oświaty pozaszkolnej, będzie rzeczą szczególnie celową zlikwidowanie Gminnych Komisyj Oświaty Pozaszkolnej

tam, gdzie one istnieją, a przeniesienie ich pracy na Gminne Komisje Oświatowe. W ten sposób zapobiegnie się nadmiernej ilości Komisyj.

Pociągnie to za sobą konieczność uzupełnienia składu osobowego tych Komisyj. Zgodnie z organizacją samorządu gminnego, przewodniczącym Gminnej Komisji Oświatowej jest wójt; — byłoby dla pracy Komisji korzystnie, *gdyby zastępcą przewodniczącego był radny — nauczyciel;* w skład Komisji powinni ponadto drogą kooptacji wejść: przedstawiciel Ogniska Z. N. P., kierownik szkoły w miejscowości gminnej, przewodniczący nauczycielskiej Konferencji rejonowej, przedstawiciele organizacyj społecznych z terenu gminy, prowadzących faktycznie pracę oświatową pozaszkolną, przyczem każda grupa organizacyj n. p. Koła Młodej Wsi, Kółka Rolnicze i t. p. dają po jednym przedstawicielu. Jeśliby Komisja Oświatowa była zbyt liczną, wyłoniłaby z siebie Prezydjum w składzie kilku osób (3—5).

Gminna Komisja Oświatowa opracowuje, — opierając się na materjałach otrzymanych od Rad Gromadzkich, plan pracy dla terenu gminy i związany z nim preliminarz budżetowy. Następnie przedkłada go Radzie Gminnej za pośrednictwem Zarządu Gminy.

Na terenie Komisji Oświatowej spotykają się wszystkie czynniki danej gminy zainteresowane oświatą pozaszkolną. Plan pracy, oparty na materjałach Rad Gromadzkich, będzie realny. Rada Gminna dostosuje go do własnych możliwości finansowych, biorąc pod uwagę subsydja czynników nadrzędnych.

Opracowany przez siebie plan wraz z preliminarzem budżetowym prześle Zarząd Gminy Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej, organizacje społeczne prześlą swoim nadrzędnym komórkom organizacyjnym, a Ognisko Z. N. P. — Oddziałowi Powiatowemu Z. N. P. i Inspektorowi Szkolnemu bezpośrednio lub za pośrednictwem Oddziału Z. N. P.

Powiatowe Komisje Oświaty Pozaszkolnej.

Na poziomie powiatu następuje specjalizacja w zakresie pracy oświatowej pozaszkolnej, obok bowiem Oświatowej Komisji Powiatowej, przewidzianej w organizacji samorządu powiatowego, do której zakresu działania należą sprawy szkolne, istnieją Powiatowe Komisje Oświaty Pozaszkolnej, oparte o regulaminy, uchwalone przez Rady Powiatowe (Sejmiki). Do zakresu działania Powiatowych Komisyj Oświaty Pozaszkolnej należą sprawy związane z pracą oświatową pozaszkolną.

Powiatowe Komisje Oświaty Poza

Liczba porządkowa	Województwo	Obwód szkolny	Powiat	Data zorganiz. P. K. O. P.	Ilość członków P. K. O. P.	Skład osobowy Powiatowej													
						Przewodn. Wydz. Pow.	Inspektor Szkolny	Instruktor O. P.	Wydz. Pow. i Rada Pow.	Powiat. Rada Szkoln.	Zw. Naucz. Polsk.	B. B. W. R.	Oficer P. W. i W. F.	Korpus Ochr. Pogran.	Związek Strzelecki	Związek Młodej Wsi	Związek Młodz. Lud.	Organ. Młodzieży Pracuj.	Inst. Rob. im. Żeromskiego
1	Woj. białostockie	Grodno	Grodno	1935	13	1	1	1	1	1	2				1				
2		Suwałki	Suwałki	1935	12	1	1	1	3		1	1			1	1			
3		„	Augustów	1935	10	1	1	1	1		1	1			1				
4		Wołkowysk	Wołkowysk	1934	14	1	1	1	5		1*				1	*			
5	Woj. nowogródzkie	Baranowicze	Baranowicze	1932	20	1	1	1	6		1				1	*	1	1	1
6		Lida	Lida	1928	11	1	1	1	2		1				1	1			
7		Nieśwież	Nieśwież	1933	10	1	1	1	3		1	1			1	1			
8		„	Stołpce	1930	8	1	1	1	2		1				1				
9		Nowogródek	Nowogródek	1927	15	1	1	1	3		1	1	1		2	1			
10		Słonim	Słonim	1928	15	1	1*	1	5		1		1		*	1			
11		Szczuczyn	Szczuczyn	1933	8	1	1	1	1		1								
12		Wołożyn	Wołożyn	1928	9	1	1	1	1		1		1						
13	Woj. wileńskie	Brasław	Brasław	1933	10	1	1*	1	3		1				*	**			
14		Głębokie	Głębokie	1933	10	1	1	1			1			1	1				
15		Oszmiana	Oszmiana	1924	12	1	1	1	2		1	1	1			1			
16		Postawy	Postawy	1930	15	1	1	1	2		1	1			1	1			
17		Święciany	Święciany	1930	13	1	1	1	2		1				1	1			
18		Wilejka	Wilejka	1933	12	1	1	1	4		1			1	1				
19		„	Mołodeczno	1934	6	1	1	1	1		1								
20		Wilno-Troki	Wilno-Troki	1929	13	1	1	1	2		1		1		1	1			
21		Wilno-miasto	Wilno-miasto	—															

szkolnej — ich organizacja i prace.

Komisji Oświaty Pozaszkolnej: Harcerstwo	Zw. Ochotn. Straż. Poż.	Zw. Pracy Obyw. Kobiet	Związek Rezerwistów	Polska Macierz Szkolna	Niż. Szkoły Rolnicze	Organ. rolnicze	Koła Gosp. Wiejsk.	Spółdzielczość	Koło prelegentów	Gimnazjum	Gmin. Refer. o. p.	Pracown. oświat.	Ilość posiedzeń: plenarnych	prezydjów	Specjalne sekcje P. K. O. P.	Jakim sprawom były poświęcone posiedzenia	UWAGI
	1	1	1			2							1	1		Sprawy programowe, budżetowe, sprawozdania z pracy o. p., sprawy bibljotek i czytelnictwa, sprawa współdziałania w zakresie o. p., sprawa składu osobowego P. K. O. P.	
1				1									1	3	Sekcja bibl., sekcja konk. dobr. czyt. książek i czasop.		
1		1		1									1	—	Sekcja konk. dobr. czyt. ks. i czasop.		
	1					1	1		1				1	2	Pow. Koło Prel., Kurat. Bibl. samorz.		*Z. N. P. i Z. M. W. jeden przedstaw.
	1	1		1		1*	1					1	3	8	Sekcja bibl., Sekcja konk. dobr. czyt. ks. i czasop., teatralna		*Roln. i Z. M. W. jeden przedstaw.
	1					2							1	2			
													2	4			
						1							2	6			
		1			1	1							1	3			
	1		1			1**	1	**					2	8	Sekcja instr. dla wspólnego planowania pracy ośw.		*Insp. szk. przedst. Z.S. **Organ. roln. i Spółdzielczość
			1			1		1					3	4	Sekcja konk dobr. czyt. ks. i czasop.		
		1				1		1					3	4	.		
		1			1	1**							3	—			*Insp. szk. przedst. Z.S. **Organ. roln. i Z. M. W.
		1				2				1			—	2			
	1	1				1							2	—	Sekcja bibl., sekcja konk. dobr. czyt. książek i czasop.		
		1	1	1	1	1	1						1	2			
	1	1	1			1	1						1	—			
										2			2	4			
										1			1	3			
		1				1	1					1	—	7	Sąd konk. dla opis. wycieczek włośc.		
													—	—			

REGULAMIN

Powiatowej Komisji Oświaty Pozaszkolnej przy Powiatowym Związku Samorządowym.

§ 1. Rada Powiatowa Powiatowego Związku Samorządowego w . . . . uchwałą z dnia . . . . r. ustanawia do spraw oświaty pozaszkolnej Powiatową Komisję Oświaty Pozaszkolnej.

§ 2. Do zakresu działalności Komisji należy: pomoc w szerzeniu oświaty i kultury wśród szerokich warstw ludności powiatu poza ramami normalnego szkolnictwa powszechnego, średniego i zawodowego. W tym celu Komisja współdziała z władzami szkolnemi w organizowaniu i prowadzeniu systematycznych kursów wieczorowych dla młodocianych i dorosłych, bibljotek i czytelń, planowej akcji odczytowej, domów ludowych i świetlic, teatrów i chórów ludowych i innych działów pracy kulturalno - oświatowej. Nadto współdziała z Izbą Rolniczą i Komisją Rolną Rady Powiatowej w zakresie oświaty rolniczej i przysposobienia rolniczego.

§ 3. W szczególności do obowiązków Komisji należy

a) przepracowanie planów i projektów pracy w zakresie oświaty pozaszkolnej, przygotowywanych przez Inspektorat Szkolny pod kątem widzenia potrzeb powiatu oraz specjalnych zagadnień państwowych;
b) współdziałanie w zakładaniu świetlic i popieranie pracy oświatowej w świetlicach;
c) ustalanie sieci punktów, gdzie mają powstać bibljoteki publiczne, pomoc w ich organizacji i dbałość o systematyczny ich rozwój przez powiększanie księgozbiorów i wpływ na odpowiedni dobór książek, roztoczenie opieki nad istniejącą centralą bibljotek ruchomych, względnie inicjowanie jej zorganizowania, dążenie w stosunku do bibljotek organizacyj społecznych do ich komasacji i usprawnienia techniki pracy oraz ustalenia dla wszystkich bibljotek na terenie powiatu ramowej sieci bibljotecznej;
d) koordynacja działalności oświatowo - kulturalnej na terenie powiatu, prowadzonej przez istniejące organizacje społeczne i kulturalne;
e) opracowywanie na każdy rok budżetu na cele oświaty pozaszkolnej;

f) dysponowanie sumami uchwalonemi w budżecie Powiatowego Związku Samorządowego na cele oświaty pozaszkolnej;

g) czuwanie nad wykonaniem ustalonych planów i projektów oświatowo-kulturalnych i nadzór w drodze właściwych instancyj nad działalnością i wykonaniem wydanych instrukcyj i poleceń samorządom gminnym, ewentualnie Gminnym Komisjom Oświatowym;

h) rejestracja i statystyka pracy oraz składanie sprawozdań władzom zwierzchnim;

i) pomoc w organizowaniu kursów dla kształcenia przodowników oświatowych oraz w kształceniu ich na uniwersytetach ludowych;

j) przedstawianie Radzie Powiatowej wniosków w sprawie zmiany niniejszego regulaminu.

§ 4. W skład Komisji wchodzą: z urzędu starosta jako Przewodniczący Wydziału Powiatowego i Rady Powiatowej, Inspektor Szkolny i Instruktor oświaty pozaszkolnej przy Inspektoracie Szkolnym, z wyboru 3-ch członków, wybranych przez Radę Powiatową, przedstawiciele Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz *do 5 osób czynnie pracujących na polu pracy oświatowo-społecznej,* kooptowanych przez prezydjum Komisji.

§ 5. Prezydjum Komisji tworzą: starosta, jako przewodniczący Komisji, inspektor szkolny i instruktor oświaty pozaszkolnej jako sekretarz i stały referent Komisji.

§ 6. Komisja Oświaty Pozaszkolnej ma prawo powoływać na stałe lub czasowo podkomisje, (sekcje z 3 do 5 osób) dla prowadzenia specjalnych zadań Komisji, z pośród członków Komisji lub z osób czynnie pracujących na polu pracy oświatowo - społecznej. Podkomisje lub sekcje obradują pod przewodnictwem jednego z członków prezydjum.

§ 7. Posiedzenia Komisji zwołuje przewodniczący, który zawiadamia członków Komisji o dniu i godzinie posiedzenia i o porządku dziennym najmniej na trzy dni przed posiedzeniem.

§ 8. Posiedzenia Komisji odbywają się nie rzadziej niż trzy razy do roku (programowe, budżetowe, sprawozdawcze). Posiedzenia są ważne w obecności przewodniczącego lub jego zastępcy z urzędu (wicestarosty), inspektora szkolnego i przynajmniej 3-ch członków.

§ 9. Posiedzenia prezydjum Komisji odbywają się co miesiąc O dniu posiedzenia i o porządku dziennym zawiadamia przewodniczący przynajmniej na trzy dni przed posiedzeniem.

§ 10. Komisja i podkomisja decydują względną większością głosów. W razie równości głosów rozstrzyga głos przewodniczącego Komisji.

§ 11. Z posiedzenia Komisji i podkomisji oraz prezydjum Komisji spisuje się protokuły, które podpisują przewodniczący i sekretarz. Odpisy protokułów winny być w przeciągu trzech dni po posiedzeniu przesłane do Wydziału Powiatowego i Inspektoratu Szkolnego.

Regulamin ten został ustalony przez Białostocki Urząd Wojewódzki w porozumieniu z Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego dla powiatów: Augustów, Grodno, Suwałki i Wołkowysk. Na terenie województw wileńskiego i nowogródzkiego zostały już dawniej przyjęte regulaminy, różniące się zasadniczo z tym regulaminem jedynie w § 4-tym i § 5-tym, gdzie stwierdzono, że inspektor szkolny jest zastępcą przewodniczącego i w § 8-ym, gdzie inspektor szkolny a nie wicestarosta jest zastępcą przewodniczącego.

Zgodnie z regulaminem Powiatowe Komisje Oświaty Pozaszkolnej są terenem współdziałania czynników zainteresowanych oświatą pozaszkolną. Komisja zakresem swego działania obejmuje całokształt programu oświaty pozaszkolnej, — celowo łączy fundusze, przeznaczone na oświatę pozaszkolną przez samorząd i władze szkolne.

Stan organizacji i pracę Powiatowych Komisyj Oświaty Pozaszkolnej na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego przedstawia zamieszczone obok zestawienie.

Zestawienie to jest dowodem, że skład osobowy Powiatowych Komisyj O. P .niezawsze jest celowy. Przy ocenie, jakie organizacje społeczne mają dać swych przedstawicieli do Komisji, może być miarodajny jedynie moment faktycznego ich udziału w pracy oświatowej pozaszkolnej. Zastosowanie tego miernika wyprowadzi bezzwłocznie z obecnego chaosu.

Obok społecznych organizacyj młodzieżowych, prowadzących głównie dział pracy społeczno - oświatowej, konieczny jest udział w Pow. Komisji O. P. przedstawicieli oświaty rolniczej, (kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich) i spółdzielczości, gdyż dopiero te trzy główne grupy organizacyj obok przedstawicieli samorządu, władz szkolnych i nauczycielstwa dają pełny zespół czynników zainteresowanych

oświatą pozaszkolną. Z tych samych względów konieczny jest udział przedstawicieli Pow. Komisji O. P. w Komisji P. R. i Komisji Rolnej.

Ilość posiedzeń plenum Komisyj i ich prezydjów nie wszędzie była dostateczną.

Wykazane w zestawieniu sekcje nie wyczerpują już aktualnej obecnie konieczności wprowadzenia specjalizacji w pracy Komisyj. Konieczne są obecnie następujące sekcje: sekcja bibljoteczna, która obejmie zarówno sprawy organizacyjne bibljotek, jak również sprawę doboru książek i organizację czytelnictwa w formie konkursów dobrego czytania książek i czasopism, sekcja kulturalno - artystyczna, która obejmie sprawę teatrów i chórów ludowych; sprawę realizacji programu „Roku Marszałka“ w oparciu o pracę Komisji omawia się oddzielnie.

Szczególnie celowym byłby udział przedstawiciela Związku Nauczycielstwa Polskiego w prezydjum Komisji, byłaby to nietylko rekompensata za udział nauczycielstwa w pracy oświatowej pozaszkolnej, ale prezydja Komisyj otrzymałyby wartościowy czynnik do współpracy.

Wojewódzkie Komisje Oświaty Pozaszkolnej.

Taką samą rolę w odniesieniu do terenu województw spełniają Wojewódzkie Komisje Oświaty Pozaszkolnej. Obecnie już istnieje Wileńska Wojewódzka Komisja Oświaty Pozaszkolnej i Nowogródzka Wojewódzka Komisja Oświaty Pozaszkolnej. Jednak działalności Komisje te w pełni nie rozwinęły. Dopiero obecne sprawozdanie i wytyczne programowe dadzą materjał dla pracy tych Komisyj. Pan Wojewoda Białostocki dla omawiania spraw, objętych zakresem działania Wojewódzkich Komisyj O. P., zwołuje zebrania przedstawicieli tych samych prawie czynników, które wchodzą w skład stałych Komisyj na terenie województwa wileńskiego i nowogródzkiego.

Regulamin Wileńskiej Wojewódzkiej Komisji Oświaty Pozaszkolnej.

Art. 1. W myśl uchwały Wileńskiej Rady Wojewódzkiej z dnia . . . . powołuje się do życia Wojewódzką Komisję Oświaty Pozaszkolnej.

Art. 2. Do zakresu działania Wojewódzkiej Komisji Oświaty Pozaszkolnej należy koordynacja pracy w zakresie oświaty pozaszkolnej, prowadzonej przez Powiatowe Komisje Oświaty Pozaszkolnej.

Art. 3. Do Komisji wchodzą:

a) Wojewoda Wileński jako przewodniczący;

b) Kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego jako zastępca przewodniczącego;

c) trzech członków wybranych przez Radę Wojewódzką;

d) Kierownik Oddziału Oświaty Pozaszkolnej Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego;

e) reprezentanci (po jednym) Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, Związku Strzeleckiego, Związku Młodej Wsi, Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, Zw. Osadników;

f) reprezentanci Izby Rolniczej — ze względu na ścisłe współdziałanie oświaty pozaszkolnej z oświatą rolniczą;

g) reprezentanci Wojewódzkiego Komitetu do Spraw Młodzieży Wiejskiej.

Art. 4. Komisja wybiera ze swego grona sekretarza Komisji.

Art. 5. Prezydjum Komisji składa się z przewodniczącego, jego zastępcy, sekretarza oraz kierownika Oddziału O. P., jeśliby on nie był sekretarzem.

Art. 6. Do zakresu działania Prezydjum należy wykonywanie uchwał Komisji oraz załatwianie spraw bieżących.

Art. 7. Do ważności uchwał Komisji potrzebna jest obecność siedmiu członków.

Pożądany byłby również udział przedstawicieli spółdzielczości rolniczej i spożywców. Regulamin Komisji Nowogródzkiej różni się od powyższego tylko w art. 3 w p. c), gdyż przewiduje nieco inny skład osobowy reprezentacji organizacyj społecznych.

Regjonalna Komisja Ośw. Pozaszkolnej dla Ziem Północno-Wschodn.

Ze względu na szereg spraw, związanych z odrębnością tych Ziem pod względem kulturalnym i gospodarczym, zachodzi potrzeba, by przedstawiciele Wileńskiej i Nowogródzkiej Komisji O. P. i przedstawiciele województwa białostockiego, w miarę zachodzących potrzeb, odbywali porozumiewawcze zebrania dla ustalenia wspólnych wytycznych w sprawach oświaty pozaszkolnej. Teren Okręgu Szkolnego Wileńskiego pokrywa się z terenem Ziem północno-wschodnich R. P., wobec tego inicjatywa w zakresie tych spraw ciąży na Kuratorjum.

Organizacja pracy Komisyj samorządowych w zakresie ośw. pozaszk.

Kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego występuje z inicjatywą w zakresie wytycznych programowych, które przedstawia Wojewódzkim Komisjom Oświaty Pozaskolnej; Wojewódzkie Komisje O. P. opracowane materjały przedkładają Radom Wojewódzkim, te zaś skierowują wytyczne programowe wraz ze wskazówkami w sprawie preliminarza budżetowego do Powiatowych Komisyj O. P., Powiatowe Komisje O. P. skierowują wytyczne programowe do Gminnych Komisyj Oświaty wraz ze wskazówkami w sprawach budżetowych, które opracowują wytyczne dla Rad Gromadzkich. — Rady Gromadzkie, opierając się na wytycznych programowych Gminnych Komisyj Oświatowych, opracowują plan pracy oświatowej pozaszkolnej dla terenu swych gromad. Ten plan pracy otrzymałyby Wojewódzkie Komisje O. P. za pośrednictwem Komisyj Gminnych i Powiatowych, co umożliwiłoby odbycie posiedzeń Komisyj Wojewódzkich dla ustalenia, jaki plan pracy jest w danym roku realizowany.

W czasie od 15 maja do 30 czerwca względnie na początku września odbyłyby się zebrania sprawozdawcze Komisyj O. P. na wymienionych poziomach organizacyjnych.

Wykonanie budżetów oświaty pozaszkolnej przez Samorządy Powiatowe i Gminne w roku 1934/35.

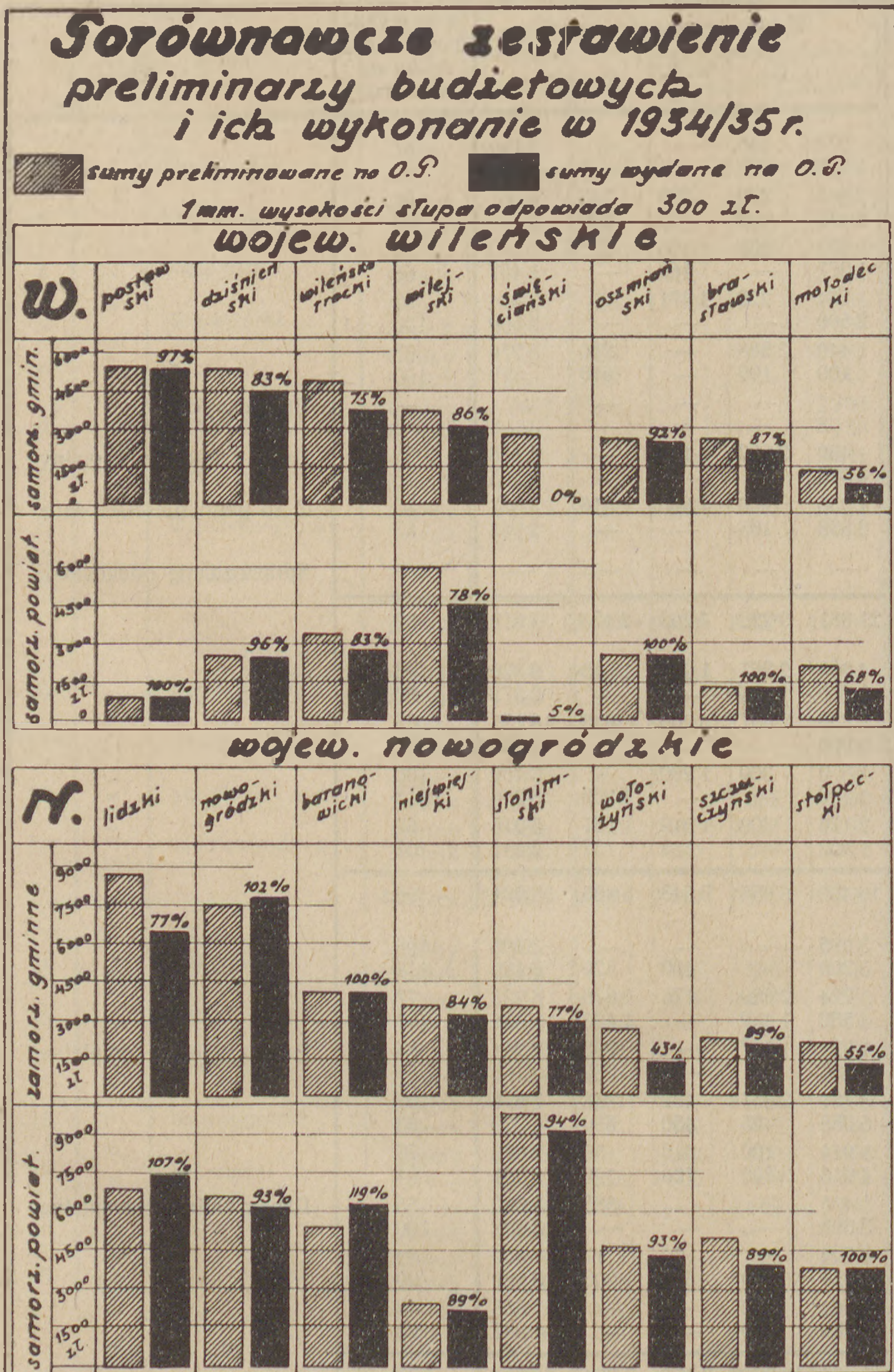
Oświata pozaszkolna na realizację swego programu korzysta z działu VI (oświata) i z działu VII (kultura). W dziale VI są ponadto pozycje na szkoły publiczne i prywatne, na stypendja dla kształcącej się młodzieży i t. p.; odnosi się to również do działu VII; pozycyj tych w powyższem zestawieniu nie uwzględniono, gdyż nie wiążą się ściśle z programem oświaty pozaszkolnej. Praca oświatowa pozaszkolna korzysta ponadto z sum przeznaczonych na P. W. i W. F., gdyż część tych sum jest przeznaczona na pomoc dla świetlic, z których korzystają organizacje prowadzące P. W. i W. F. Dane w tym zakresie w powyższem zestawieniu są niekompletne. Oświata pozaszkolna korzysta wreszcie z sum działu X (rolnictwo), gdyż część ich jest przeznaczona na zakup czasopism rolniczych, książek o treści rolniczej, wreszcie na wycieczki. Dane z działu X, odnoszące się do sum przeznaczonych na powyższy cel są niekompletne.

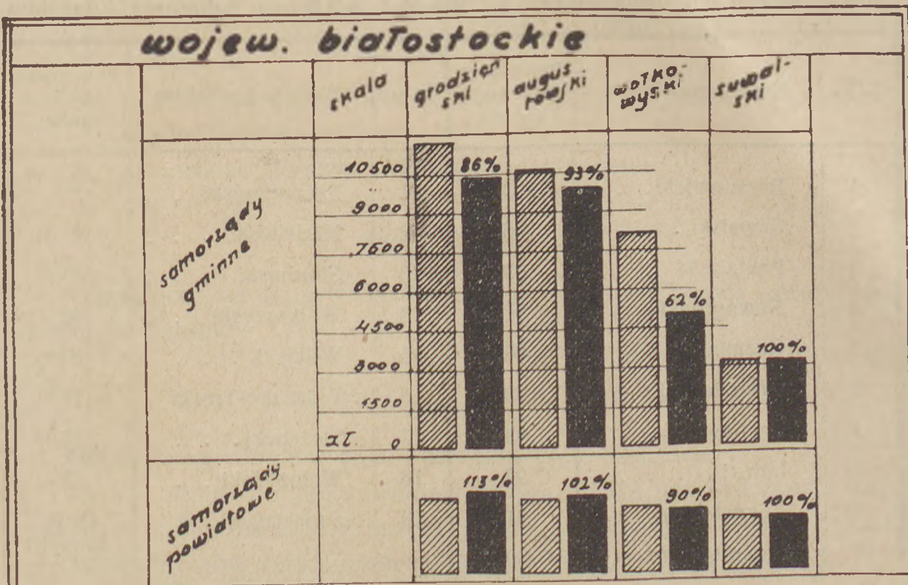
D. *Zestawienie samorządowych preliminarzy budże*

L. p.	Województwo	Powiat		Preliminowano VI	VII	W.F. P. W.	X	Razem
1	Wileńskie	Brasławski . . .	Gminy	1 005	1 425	—	—	2 430
			Sejmik	1 000	200	—	—	1 200
2		Dziśnieński . .	Gminy	3 115	660	789	742	5 306
			Sejmik	2 210	100	12	300	2 622
3		Mołodecki . . .	Gminy	320	222	105	645	1 292
			Sejmik	1 950	—	160	—	2 110
4		Oszmiański . .	Gminy	825	100	1 700	—	2 625
			Sejmik	2 500	—	—	—	2 500
5		Postawski . . .	Gminy	2 320	2 835	—	280	5 435
			Sejmik	100	100	—	610	810
6		Święciański . .	Gminy	745	2 010	—	—	2 755
			Sejmik	150	—	—	—	150
7		Wilejski	Gminy	455	3 060	126	—	3 641
			Sejmik	5 760	—	—	—	5 760
8		Wileńsko-Trocki .	Gminy	1 450	1 428	1 600	250	4 728
			Sejmik	3 000	300	—	—	3 300
9		m. Wilno . . .	—	—	—	—	—	—
			Razem	26 905	12 440	4 492	2 827	46 664
10	Białostockie	Augustowski . .	Gminy	4 336	3 611	1 550	1 040	10 537
			Sejmik	1 250	1 375	—	—	2 625
11		Grodzieński . .	Gminy	2 595	3 105	5 000	1 004	11 704
			Sejmik	1 900	—	—	—	1 900
12		Suwalski . . .	Gminy	1 570	300	1 290	—	3 160
			Sejmik	1 500	—	—	1 352	2 852
13		Wołkowyski . .	Gminy	2 405	410	1 000	4 174	7 989
			Sejmik	1 500	—	600	660	2 760
			Razem	17 056	8 801	9 440	8 230	43 527
14	Nowogródzkie	Baranowicki . .	Gminy	3 995	—	—	—	3 995
			Sejmik	4 200	—	400	520	5 120
15		Lidzki	Gminy	1 415	3 505	175	2 940	8 035
			Sejmik	5 100	1 800	—	—	6 900
16		Nieświeski . . .	Gminy	1 385	1 220	—	903	3 508
			Sejmik	1 800	200	—	420	2 420
17		Nowogródzki . .	Gminy	3 975	2 280	—	1 240	7 495
			Sejmik	5 410	50	450	690	6 600
18		Słonimski . . .	Gminy	2 150	200	1 000	100	3 450
			Sejmik	4 800	3 661	1 000	400	9 861
19		Stołpecki . . .	Gminy	695	150	—	1 000	1 845
			Sejmik	3 700	—	—	—	3 700
20		Szczuczyński . .	Gminy	1 983	—	89	67	2 139
			Sejmik	3 000	150	630	1 200	4 980
21		Wołożyński . .	Gminy	1 110	1 340	—	—	2 450
			Sejmik	4 100	600	—	—	4 700
			Razem	48 818	15 156	3 744	9 480	77 490
OGÓŁEM				92 779	36 397	17 676	20 537	167 389

towych na O. P. i ich wykonanie w 1934/35 r.

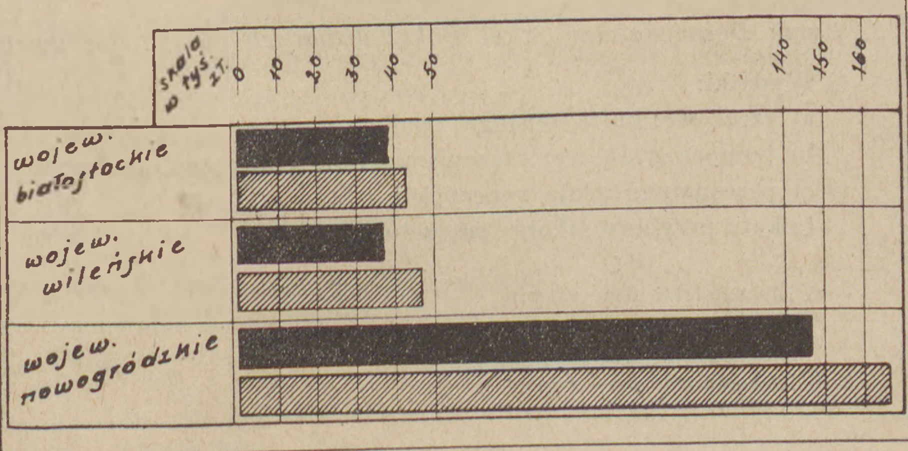
Wykonano					%% wykonania w stosunku do preliminarza	Uwagi
VI	VII	W. F. P. W.	X	Razem		
978	1 146	—	—	2 124	87	
1 000	200	—	—	1 200	100	
2 641	229	789	742	4 401	83	
2 122	100	12	300	2 534	96	
253	137	105	235	730	56	
1 277	—	160	—	1 437	68	
734	229	1 471	—	2 434	92	
2 500	—	—	—	2 500	100	
1 440	3 558	—	280	5 278	97	
100	100	—	610	810	100	
—	—	—	—	—	—	Brak danych
8	—	—	—	8	5	
430	2 582	126	—	3 138	86	Brak danych z 1 gminy
4 525	—	—	—	4 525	76	
1 035	906	1 600	16	3 557	75	Z 10 gmin nieścisłe dane
2 838	105	—	—	2 943	83	
—	—	—	—	—	—	Sprawozdanie oddzielne
21 881	9 292	4 263	2 183	37 619	80	
4 863	2 267	1 650	1 040	9 820	93	
1 250	1 123	—	—	2 373	90	
1 850	2 657	5 000	648	10 155	86	
1 900	—	—	—	1 900	100	
1 570	300	1 290	—	3 160	100	
1 440	—	—	1 800	3 240	113	
2 126	309	1 019	1 561	5 015	62	
1 500	—	584	757	2 841	102	
16 499	6 656	9 543	5 806	38 504	96,5	
3 995	—	—	—	3 995	100	
5 200	—	400	520	6 120	119	
724	2 660	175	2 676	6 235	77	
4 532	1 459	—	1 400	7 391	107	
1 021	1 147	—	793	2 961	84	Dane z gmin niekompletne
1 780	—	—	389	2 169	89	
4 181	2 357	402	738	7 678	102	
5 055	25	450	690	6 220	93	
1 914	100	610	50	2 674	77	
4 915	3 520	700	196	9 331	94	
435	—	—	585	1 020	55	Dane z gmin niekompletne
3 698	—	—	—	3 698	100	
1 724	—	89	17	1 830	89	
1 977	120	630	1 200	3 927	90	
761	292	—	—	1 053	43	
3 782	600	—	—	4 382	93	
45 694	12 280	3 456	9 254	70 684	88	
84 074	28 228	17 262	17 243	146 807	—	

Porównawcze zestawienie
preliminarzy budżetowych
i ich wykonanie w 1934/35 r.
sumy preliminowane na O.P.
sumy wydane na O.P.
1 mm. wysokości słupa odpowiada 300 zł.
wojew. wileńskie
W.
postawski
dziśnieński
wileńsko trocki
wilejski
święciański
oszmiański
brasławski
mołodecki
samorz. gmin.
6000
4500
3000
1500 zł.
0
97%
83%
75%
86%
0%
92%
87%
56%
samorz. powiat.
6000
4500
3000
1500 zł.
0
100%
96%
83%
78%
5%
100%
100%
68%
wojew. nowogródzkie
N.
lidzki
nowogródzki
baranowicki
nieświeski
słonimski
wołożyński
szczuczyński
stołpecki
samorz. gminne
9000
7500
6000
4500
3000
1500 zł
77%
102%
100%
84%
77%
43%
89%
55%
samorz. powiat.
9000
7500
6000
4500
3000
1500 zł.
107%
93%
119%
89%
94%
93%
89%
100%

Niektóre samorządy sporządzały w ciągu roku dodatkowe budżety i przelewy i wskutek tego stosunek procentowy sum wydanych do preliminowanych początkowo wyraża się w niektórych samorządach cyfrą wyższą, niż sto.

Sumaryczne zestawienie preliminarzy budżetowych i ich wykonanie na O. P. w/g województw

Sumaryczne zestawienie budżetów powiat. i gminnych na O. P. w/g kolejności procentowego ich zrealizowania w 1934/35 r. w Okręgu Szkolnym Wileńskim.

L. P.	Nazwy powiatów	Procentowe wykonanie budżetu	L. p.	Nazwy powiatów	Procentowe wykonanie budżetu
1	Baranowicki. . .	109	11	Szczuczyński . .	89
2	Suwalski	106	12	Nieświeski . . .	86 [1]
3	Postawski . . .	98	13	Słonimski . . .	85
4	Nowogródzki . .	97	14	Wołkowyski . .	82
5	Oszmiański . . .	96	15	Wilejski	82 [2]
6	Grodzieński . .	93	16	Wileńsko-Trocki .	79 [3]
7	Brasławski . . .	93	17	Stołepcki. . . .	77 [4]
8	Lidzki	92	18	Wołożyński . . .	68
9	Augustowski . .	91	19	Swięciański . . .	(brak danych)
10	Dziśnieński . . .	89			

Przykładowy szemat preliminarza budżetowego na ośw. pozaszkolną.

I. SYSTEMATYCZNE KSZTAŁCENIE.

1. *Trzystopniowe Kursy dla Dorosłych.*

Wydatki:

a) rzeczowe: nafta, obsługa, opał,

b) pomoce naukowe: czasopisma,

c) personalne: opłata nauczycieli.

Lokalu dostarczy szkoła, podręczników — Inspektorat Szkolny z posiadanych zapasów; przybory szkolne kupować będą kursiści.

2. *Kursy Doświadczalne Szkół Dokształcających dla Młodocianych.*

Wydatki:

a) rzeczowe: nafta, obsługa, opał,

b) pomoce naukowe: czasopisma, bibl. podręczna, podręczniki,

c) personalne: opłata nauczycieli.

Lokal i przybory szkolne jak w punkcie 1.

---

[1]) Niekompletne dane z gmin.

[2]) Brak danych z gminy chocieńczyckiej.

[3]) Niekompletne dane z 10 gmin.

[4]) Niekompletne dane z gmin.

3. Społeczne Kursy Samokształceniowe.

Wydatki:

a) rzeczowe: nafta, obsługa, opał, wyżywienie i mieszkanie kursistów;

b) pomoce naukowe: czasopisma, bibljoteka, przezrocza, latarnia projektycjna;

c) personalne: koszty podróży prelegentów.

4. Kursy Praktyczne.

Zapomogi na uzupełnienie funduszów, posiadanych przez organizatorów Kursów.

II. BIBLJOTEKI I CZYTELNICTWO:

1. Zakup księgozbiorów celem powiększenia bibljotek.
2. Koszty organizacyjno-administracyjne: opłata prowadzącego Pow. Centralę Bibljotek Ruchomych, druki, konserwacja książek, szafki dla kompletów ruchomych, — koszty dostawy tych bibljotek.
3. Konferencja bibljoteczna.
4. Konkursy dobrego czytania książek: — druki, książki, konferencje kierowników i przodowników.

III. PRACA ŚWIETLICOWA:

1. Lokale, opał, światło, obsługa.
2. Czasopisma.
3. Zapomogi dla domów ludowych.

IV. TEATRY I CHÓRY LUDOWE:

1. Bibljoteki sztuk teatralnych i śpiewników.
2. Koszty Wiosennych Świąt Młodzieży, Dożynek i jesiennych uroczystości wzwiązku z wystawami.
3. Zapomogi dla orkiestr.
4. Szatnie teatralne.

V. AKCJA ODCZYTOWA.

1. Latarnie projekcyjne (system „Ornak").
2. Ładowanie akumulatorów.
3. Filmy.

VI. BIBLJOTEKI

dla dokształcania pracowników oświatowych i przodowników systemem samokształc.

VII. WYCIECZKI.

Powyższy szemat podaje się bez sum jedynie dla celów orjentacyjnych przy opracowywaniu preliminarzy samorządów gminnych i powiatowych w działach VI (oświata), VII (kultura), P. W. i W. F., X (rolnictwo: czasopisma, książki, wycieczki, wystawy). Preliminarze samorządów są uzupełniane funduszami władz szkolnych: wynagrodzenie instruktorów oświaty pozaszkolnej, ich wyjazdy służbowe, część wydatków na wskazane w szemacie cele, w tem zapomoga na zakup książek dla bibljotek. Wreszcie uzupełnieniem sum samorządowych i władz szkolnych są własne fundusze organizacyj społecznych.

Wobec tego niekażdy preliminarz budżetowy samorządu gminnego względnie powiatowego zawierać musi wszystkie, wymienione wyżej, pozycje, gdyż dopiero budżet samorządów gminnych, samorządu powiatowego, fundusze władz szkolnych, na oświatę pozaszkolną przeznaczone i własne fundusze organizacyj społecznych złożą się na pełny budżet oświaty pozaszkolnej, odpowiadający zamierzonemu planowi pracy.

Dotychczasowy sposób preliminowania jest niejednokrotnie chaotyczny, pówyższy szemat umożliwi planowość w preliminowaniu.

VIII. Organizacja oświaty pozaszkolnej w ramach władz szkolnych.

O podstawach prawnych udziału władz szkolnych w oświacie pozaszkolnej powiedzieliśmy w części ogólnej tego wydawnictwa; — o ich współdziałaniu z innemi czynnikami w zakresie oświaty pozaszkolnej w szeregu artykułów. — Obecnie poinformować chcemy o fachowym aparacie władz szkolnych w zakresie oświaty pozaszkolnej.

Władze szkolne dały do dyspozycji oświaty pozaszkolnej aparat instruktorski. — W związku z tem w skład Kuratorjum Okręgu Szkolnego w Wilnie wchodzi Oddział Oświaty Pozaszkolnej, podległy bezpośrednio Kuratorowi Okręgu Szkolnego; ponadto przydzielono do każdego Inspektoratu Szkolnego — Obwodowego Instruktora Oświaty Pozaszkolnej.

I. *Skład osobowy Oddziału O. P.* w roku szkolnym 1934/35 był następujący:

Jan Dracz, kierownik Oddziału O. P.,

Władysław Drążkowski, okręgowy instr. o. p.,

Wiktor Kordowicz, okręgowy instr. o. p.,

Mścisław Kostycewicz, pracownik kancel. adm.

W roku szkolnym 1935/36 skład osobowy Oddziału O. P. pozostał bez zmiany.

II. *Obwody Szkolne — Obwodowi Instruktorzy O. P.*

1. Baranowicze — Pikulski Bolesław,
2. Brasław — Saja Ignacy,
3. Głębokie — Sidoryk Stanisław,
4. Grodno — Hordyński Kazimierz,
5. Lida w r. 1934/35 — Cała Michał,
   Lida w r. 1935/36 — Chyla Feliks,
6. Nieśwież (powiaty Nieśwież i Stołpce) — Kochanowski Włodzimierz,
8. Oszmiana — Dziewięcki Józef,
9. Postawy — Kochalski Wilhelm,
10. Słonim — Miara Zygmunt,
11. Suwałki (powiaty Suwałki i Augustów) — Kwietniewski Mieczysław,
12. Święciany w r. 1934/35 — Duchnowicz Antoni,
    Święciany w r. 1935/36 — Zankiewicz Aleksy,
13. Szczuczyn — Hanus Marjan,
14. Wilejka — (powiaty Wilejka i Mołodeczno) — Maciejowski Franciszek,
15. Wilno—powiat — Aluchna Edward,
16. Wilno—miasto w r. 1934/35 — Konopnicki Henryk,
    Wilno—miasto w r. 1935/36 — Wardziak Marjan,
17. Wołkowysk w r. 1934/35 — Nawojski Jan,
    Wołkowysk w r. 1935/36 — Święcicki Marjan,
18. Wołożyn w r. 1934/35 — Adamski Jan,
    Wołożyn w r. 1935/36 — Sajdak Franciszek.

Władze szkolne nietylko opłacają pobory instruktorów oświaty pozaszkolnej ale i koszty ich wyjazdów służbowych; w r. 1934/35 nie-

które z Wydziałów Powiatowych pokrywały jeszcze częściowo koszty podróży obwodowych instruktorów o. p. — Od roku 1935/36 koszty te przyjęły na siebie władze szkolne.

W Ministerstwie W. R. i O. P. istnieje Wydział Oświaty Pozaszkolnej, który z ramienia Ministerstwa kieruje pracą oświatową pozaszkolną, prowadzoną przez władze szkolne.

Naczelnikiem Wydziału O. P. w Min. W. R. i O. P. jest Podwysocki Stanisław.

Wydział Oświaty Pozaszkolnej Ministerstwa W. R. i O. P. współpracuje z kilku centralnemi instytucjami specjalnemi o charakterze poradnianym, których siedzibą jest Warszawa:

1. Instytut Oświaty Dorosłych,
2. Poradnia Bibljoteczna,
3. Instytut Teatrów Ludowych,
4. Powszechny Uniwersytet Korespondencyjny.

Instytucje te spełniają ważną rolę w zakresie pracy poradnianej i wydawniczej, a przez ścisłą współpracę z Wydziałem Oświaty Pozaszkolnej Ministerstwa, ponadto wykonując szereg prac na jego zlecenie, stają się jego organem fachowym.

Instytucje te wydają miesięcznik „Praca Oświatowa", omawiający zagadnienia oświaty pozaszkolnej.

IX. Oświata Pozaszkolna na terenie miasta Wilna.

1. *Sprawozdanie.*

Sprawę oświaty pozaszkolnej na terenie miasta Wilna omawiamy oddzielnie, nie łącząc jej z pracą na terenie innych obwodów szkolnych.

Miasto Wilno interesuje nas ze stanowiska oświaty pozaszkolnej z dwu względów. Jednym z nich jest oświata ludowa mas miasta, dzięki czemu teren miasta jest terenem działania oświaty pozaszkolnej, drugim jest moment, że jest ona stolicą Ziem północno-wschodnich, że tu koncentruje się życie kulturalne tego terenu, tu są centrale organizacyj społecznych, siedziba szkolnych władz okręgowych, z czem wiąże się oddziaływanie Wilna na ten regjon Rzeczypospolitej.

W tym artykule zajmiemy się jedynie momentem pierwszym, nie będziemy natomiast omawiali sprawy ekspansji kulturalnej mia-

sła nazewnątrz. Z tą sprawą wiąże się zagadnienie życia kulturalnego grupy inteligenckiej w mieście Wilnie i jej kontakt a zarazem przewodzenie grupie inteligenckiej na prowincji. Ta sprawa również wychodzi poza ramy tego wydawnictwa. Nie wynika jednak z tego, byśmy obu tych spraw nie doceniali; uważamy, że uaktywnienie życia kulturalnego wewnątrz tej grupy społecznej, a zarazem jej ekspansja nazewnątrz — jest zadaniem czynników społecznych miasta, a naturalnym kierownikiem realizacji tego zadania jest U. S. B.

Potrzeby kulturalne mas ludowych miasta Wilna kształtują się nieco inaczej niż na wsi, a nawet inaczej niż w mniejszych miasteczkach na terenie Okręgu Szkolnego Wileńskiego, jak również warunki i sposoby zaspokojenia tych potrzeb. Dlatego też i formy i metody i stan organizacyjny pracy oświatowej pozaszkolnej musi być do tego dostosowany.

Udział Władz Szkolnych w pracach oświaty pozaszkolnej ma tu raczej charakter instrukcyjny, zaś stronę organizacyjną i realizacyjną w zakresie pracy oświatowej i wychowawczej mają w swem ręku w głównej mierze czynniki społeczne, poza systematycznem kształceniem, którego większość placówek, z konieczności w tej chwili, prowadzą władze szkolne. Nawet udział nauczycielstwa w oświacie pozaszkolnej jest mniejszy wobec licznego zespołu innych sił inteligenckich.

Pęd młodzieży szkolnej do kształcenia jest na terenie miasta duży, a prowadzone obecnie kursy i szkoły dokształcające są niewystarczające dla tych szerokich rzesz. W roku sprawozdawczym dokształcanie ograniczało się głównie do przygotowania młodzieży, by mogła osiągnąć wykształcenie w zakresie siedmiu klas szkoły powszechnej. Prowadzona w roku 1934/35 Szkoła dla Młodocianych i Kursy dla Dorosłych obejmowały zaledwie znikomą ilość młodzieży, chcącej się kształcić.

Ze względów materjalnych nie można było podjąć nawet akcji kształcenia analfabetów i półanalfabetów, których szczególnie na peryferjach miasta jest dość duża ilość, a którzy domagają się oświaty. Gdy na wsi trzeba budzić zainteresowanie oświatą, tu wystarczy jedynie stworzenie materjalnych warunków tej pracy, gdy na wsi trzeba pracę w zakresie kształcenia przygotować szeregiem zajęć o charakterze kulturalno-artystycznym i rozrywkowym, tu formy te mogą być jedynie uzupełnieniem akcji, mającej na celu kształcenie.

W roku sprawozdawczym prowadzone były następujące szkoły i kursy oświaty pozaszkolnej o programie szkoły powszechnej:

1. Szkoła dla Młodocianych, prowadzona przez Inspektorat Szkolny, z klasami o poziomie V, VI i VII klasy szkoły powszechnej. Ogólna ilość uczniów — 115.

2. Szkoła — Kurs dla Dorosłych, przygotowujący do egzaminów nadzwyczajnych z siedmiu klas szkoły powszechnej. Ilość uczniów — 155. Kurs ten był prowadzony przez Inspektorat Szkolny.

3. Kurs dla Dorosłych, prowadzony przez Chrześcijańskie Stowarzyszenie Nauczycieli. Ilość uczniów — 28.

4. Kurs dla Dorosłych, prowadzony przez Akademickie Koło P. M. S. Ilość uczniów — 75.

Należy zaznaczyć, że na Kursach kształciła się przeważnie młodzież zamożniejsza, gdyż prawie wszędzie były opłaty za naukę, a tylko nieliczne jednostki były zwalniane od opłat. Specjalny charakter miała Szkoła dla Młodocianych; uczniami w szkole tej była młodzież t. zw. przerośnięta, która spowodu przekroczenia 14-go roku życia nie mogła uczęszczać do publicznych szkół powszechnych.

Suma ogólna, wynosząca 373 osób, objętych akcją systematycznego kształcenia, jest prawie bez znaczenia w stosunku do zapotrzebowania w tym zakresie.

Jak już zaznaczono poprzednio, pracę oświatową i wychowawczą, poza częścią akcji z zakresu systematycznego kształcenia, prowadzą organizacje społeczne, głównie młodzieżowe. Dotychczas żywszą działalność wykazywały następujące organizacje:

1. Związek Strzelecki,
2. Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet,
3. Organizacja Młodzieży Pracującej,
4. Polska Macierz Szkolna,
5. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży,
6. Ochotnicza Straż Pożarna w Jerozolimce,
7. Instytut Oświaty i Kultury im. Żeromskiego,
8. Przysposobienie Wojskowe Kobiet,
9. Legjon Młodych,
10. Koła oświatowe B. B. W. R.,
11. Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego.

Gdy się jednak weźmie pod uwagę, że praca oświatowa zyskuje pełną wartość dopiero w oparciu o organizacje, to trzeba niestety stwierdzić, że dotychczas zaledwie około 10% ogółu młodzieży poza-

szkolnej na terenie miasta należy do organizacyj. Reszta młodzieży pozostaje przeważnie poza oddziaływaniem oświatowem i wychowawczem.

Życie organizacyj skupia się w świetlicach, których ilość w poszczególnych organizacjach była następująca:

1. Związek Strzelecki — 14 świetlic,
2. Związek Pr. Ob. Kob. — 5 świetlic,
3. O. M. P. — 1 świetlica,
4. Kat. Stowarz. Mł. — 9 świetlic,
5. T. U. R. — 1 świetlica,
6. Świetlica Powszechna Inspekt. Szkolnego — 1.

Razem 31 świetlic.

Z innych organizacyj brak wprawdzie danych, jednak poza wymienionemi ilość świetlic jest nieznaczna. W każdym bądź razie taka ilość ognisk wychowawczych jest niewystarczająca.

Praca świetlicowa rozwija się głównie w dwu kierunkach: kulturalno-oświatowym i rozrywkowym. W zajęciach kulturalno-oświatowych na pierwsze miejsce wybija się czytelnictwo książek i czasopism.

Celem zainteresowania młodzieży czytelnictwem zorganizowano w roku sprawozdawczym szereg zespołów konkursowych dobrego czytania książek, z których doprowadzono do końca cztery. — W ten sposób zapoczątkowano na terenie miasta tę wartościową formę propagandy i nauki czytelnictwa.

Bibljoteki publiczne miejskie i prywatne naogół w bardzo małej ilości były wykorzystywane przez masy ludowe, w szczególności przez młodzież, a to ze względu na stosunkowo znaczne opłaty. Organizacje dążyły wprawdzie do zakładania bibljotek przy świetlicach, z których młodzież mogłaby korzystać bezpłatnie. Jednak to nie wpływało zasadniczo na zaspokojenie potrzeby czytelnictwa wśród mas ludowych. Również Inspektorat Szkolny przystąpił do planowej akcji bibljotecznej przez zorganizowanie Centrali Bibljotek Ruchomych, przydzielającej komplety ruchome organizacjom społecznym i placówkom oświatowym. Kompletów zorganizowano siedem. — Ogółem wypożyczeń w tych kompletach było 2.400. Ilość kompletów bibljotek ruchomych jednak nie pokrywa również zapotrzebowania, gdyż aby zaspokoić najpilniejszy głód książki, trzebaby minimum takich kompletów 35—40 dla już pracujących organizacyj i placówek oświatowych.

Równolegle z czytelnictwem książek organizacje kładły nacisk na czytelnictwo czasopism. Prawie wszystkie świetlice miały czasopisma organizacyjne, nadto czasopisma codzienne i perjodyczne. Niektóre świetlice były zaopatrywane w czasopisma przez władze szkolne z funduszów oświaty pozaszkolnej.

W związku z działem rozrywkowym pracy większość świetlic była zaopatrzona w gry świetlicowe, których ilość jednak była niedostateczna.

Z przedstawień teatralnych i koncertów młodzież i dorośli z szerokich mas społecznych nie korzystali w planowy sposób, gdyż imprezy te w planowy sposób, poza koncertem moniuszkowskim, zorganizowanym przez władze szkolne, nie były włączane w program oświaty pozaszkolnej. Sprawa udostępnienia masom ludowym teatru, wobec znacznych świadczeń samorządu miejskiego na teatr, zasługuje na szczególną uwagę.

Akcja wycieczek również nie była w dostatecznym stopniu w pracy oświatowej uwzględniona.

Należy jednak zaznaczyć, że mimo borykania się z trudnościami, głównie natury materjalnej, praca oświatowa, choć powoli, jednak rozwija się.

2. Udział samorządu miasta Wilna w pracy społeczno-oświatowej.

Rola Samorządu ograniczała się głównie do subsydjowania poczynań władz szkolnych w zakresie oświaty pozaszkolnej. Budżet Samorządu na oświatę pozaszkolną w roku budż. 1934/35 wynosił 5 tys. złotych, suma ta została przekazana Inspektorowi Szkolnemu. W roku budż. 1935/36 budżet ten wynosi 3 tys. złotych.

Samorząd nie zorganizował dotąd specjalnej Komisji Oświaty Pozaszkolnej, również istniejąca obecnie Komisja Kulturalno-Oświatowa nie zajęła się dotychczas zagadnieniem oświaty pozaszkolnej. W ostatnim czasie Inspektorat Szkolny wystąpił w tej sprawie z inicjatywą. Z powyższych względów w ogólnem sprawozdaniu z akcji samorządów nie uwzględniono Samorządu miasta Wilna.

3. Wytyczne programowe.

Plan pracy społeczno-oświatowej Władz Szkolnych odnosi się do mas ludowych miasta Wilna. Metody pracy pozostają i nadal niezmienione.

Plan możnaby podzielić następująco:

1. **Praca oświatowo-kulturalna:**
   a) systematyczne kształcenie,
   b) bibljotekarstwo i czytelnictwo,
   c) praca świetlicowa.
2. **Przysposobienie zawodowe.**

W zakresie pracy oświatowo-kulturalnej na pierwszem miejscu zostało postawione systematyczne kształcenie. Trudno jest sobie wyobrazić jakąkolwiek pracę oświatową, jeśli się nie da młodzieży zasadniczych podstaw wiedzy ogólnej lub nie dopełni się tego, czego z tych czy innych przyczyn szkoła powszechna dać nie mogła. Dlatego też doniosłą rzeczą będzie uruchomienie szeregu kursów dokształcających. Na pierwszy plan wybija się potrzeba organizacji Kursów dla analfabetów i półanalfabetów na peryferjach miasta. Dalszym etapem kształcenia będzie Szkoła dla Młodocianych o poziomie siedmiu klas szkoły powszechnej dla t. zw. młodzieży przerośniętej, oraz Kurs dla Dorosłych, ułatwiający przygotowanie do egzaminów w zakresie szkoły powszechnej.

Zasadniczo Władze Szkolne nie rozbudowywują systematycznego kształcenia w najbliższym roku szkolnym ze względu na brak odpowiednich kredytów na ten cel, ale dążą, by nawet przy zmniejszonych kredytach utrzymywać dotychczasowe placówki systematycznego kształcenia.

W zakresie bibljotekarstwa i czytelnictwa zainteresowanie mas ludowych miasta jest bardzo duże. Chodziłoby tylko o to, by akcję tę ująć w planowy sposób. Dlatego też rozpoczęta akcja planowego zaopatrzenia poszczególnych placówek oświatowych w komplety bibljotek ruchomych będzie kontynuowana w dalszym ciągu. Komplety ruchome przy Inspektoracie Szkolnym zostaną zestawione według zainteresowań i potrzeb i rozdzielone do punktów, które najbardziej wykazują potrzebę czytelnictwa. Wobec tego, że ilość tych punktów jest znacznie większa od ilości kompletów ruchomych, znajdujących się przy Inspektoracie Szkolnym, dlatego też Władze Szkolne wejdą w porozumienie z Samorządem Miejskim celem wydzielenia jeszcze kilkunastu kompletów bibljotecznych z bibljotek miejskich. Gdy dodamy do tego, że niektóre organizacje, jak Z-ek Strzelecki, również organizują u siebie kilka kompletów ruchomych, to w ten sposób zapotrzebowanie na książkę będzie narazie w pewnym stopniu zaspokojone.

Celem pobudzenia zainteresowania czytelnictwem zorganizowane zostaną zespoły konkursowe dobrego czytania książek przy poszczególnych świetlicach organizacyjnych. Stronę organizacyjną zespołów podejmą organizacje społeczno-oświatowe, zaś Władze Szkolne dadzą fachową pomoc w pracy zespołów.

Z czytelnictwem książek wiąże się planowe czytelnictwo czasopism, dlatego też i w tym względzie w pierwszym rzędzie organizacje winny zaopatrzyć swoje placówki w dostateczną ilość czasopism organizacyjnych, zaś inne czasopisma częściowo będą mogły być dostarczane przez Władze Szkolne, które jednocześnie będą instruowały w zakresie należytego wykorzystania czasopism, oraz zajmą się budzeniem zainteresowania czytelnictwem wśród szerokich mas młodzieży.

Wszystkie inne formy pracy winny być oparte o pracę świetlicową. Dlatego też troską zarówno Władz Szkolnych, jak i organizacyj, winno być należyte postawienie tego działu. Świetlica winna zmienić dotychczasowy swój charakter prawie wyłącznie rozrywkowy, uwzględniając w programie również formy kształcenia. Należyte postawienie pracy samokształceniowej oraz planowa akcja odczytowa i czytelnictwo winny być osią programów świetlic.

Praca samokształceniowa winna znaleźć swoje oparcie o zespoły, którym należy ułatwić warunki pracy w świetlicy, oraz otoczyć je życzliwą opieką. Młodzież w tych zespołach musi znaleźć możność samodzielnego pogłębienia swej wiedzy.

Uzupełnieniem pracy świetlicowej będą odczyty i pogadanki na tematy aktualnych zagadnień, z któremi młodzież styka się bezpośrednio, względnie któremi się specjalnie interesuje.

W pracy świetlicowej nie można pominąć rozrywek kulturalnych. Dlatego też konieczną rzeczą będzie organizowanie popularnych przedstawień teatralnych i kinowych. Nadto będą organizowane poranki artystyczne dla młodzieży zorganizowanej. Wiosną zaś akcja wycieczkowa winna zająć poważne miejsce w tym dziale pracy.

Niezależnie od pracy kulturalno-oświatowej wybija się zagadnienie przysposobienia zawodowego młodzieży. W tym zakresie organizacje, w których skupia się młodzież o zainteresowaniach zawodowych, będą miały doniosłą rolę do spełnienia. Dotychczas przysposobienie zawodowe w miastach, w pracy organizacyj społeczno-oświato-

wych, rzadko było brane pod uwagę, jednak winno ono być podstawą wszystkich prac oświatowych, gdyż młodzież jest najłatwiej pobudzić do pracy kulturalno-oświatowej, jeśli się wyjdzie od bezpośrednich zainteresowań codziennego warsztatu pracy, dlatego też i ten dział należy uznać jako podstawę w pracy oświatowo-wychowawczej.

Praca przysposobienia zawodowego winna być, jak i praca samokształceniowa, oparta o zespoły, będą to więc zespoły samokształceniowe w zakresie przysposobienia zawodowego.

Praca w zespołach ma dać teoretyczne przepracowanie zagadnień, związanych z zawodem. Niezależnie od praktycznych zagadnień zawodowych należałoby zwrócić także uwagę na szersze ujęcie danych zagadnień w ramach gospodarczego programu społecznego całego państwa czy nawet świata. Dlatego też zagadnienia z ekonomji, socjologji winny być uwzględnione w pracy zespołów przysposobienia zawodowego. Pożądanem byłoby również przygotowanie programu konkursów przysposobienia zawodowego, które miałyby za cel pobudzenie młodzieży do intensywniejszej pracy nad sobą w tej dziedzinie.

Niezależnie od pracy teoretycznej możliwą rzeczą byłoby, aby zespoły uzupełniały swe wiadomości w sposób praktyczny. Z tem wiązałaby się kwestja uruchomienia odpowiednich warsztatów. Wszelkiego rodzaju kursy (domowego wyrobu nart, kroju, szycia i gotowania, wikliniarsko-koszykarskie i t. p.) winny się zamienić z doraźnych na ujęte w organizację, stałe zespoły przy świetlicach. Dobór młodzieży musiałby iść po linji własnych jej zainteresowań. Należyte postawienie tej akcji mogłoby zająć nietylko młodzież, pracującą na swoich warsztatach, ale nawet i młodzież bezrobotną, która tem chętniej weźmie się do tej pracy w nadziei lepszego jutra.

Nie wspominamy o szkołach dokształcających zawodowych, które skupiają młodzież rzemieślniczą, gdyż te mają określony swój program, zmierzający do dania podstawowych wiadomości przyszłym rzemieślnikom. Przysposobienie zawodowe ma być bądź pogłębieniem tych wiadomości w pracy zespołów, bądź też ma spełnić funkcję zastępczą odnośnie do młodzieży, która z tych czy innych względów do szkół dokształcających nie uczęszcza.

Należycie postawiona praca przysposobienia zawodowego młodzieży stać się może punktem wyjścia i ułatwieniem prowadzenia wszystkich innych form pracy świetlicowej, oraz może zmienić z gruntu psychiczne nastawienie młodzieży i do zawodu i do pracy kultural-

no-oświatowej, które jest czasem negatywne. W ten sposób zmienić się może i stosunek do życia i stosunek do zagadnień państwowych.

Szczegółowych wytycznych w zakresie przysposobienia zawodowego nie podajemy, gdyż muszą być one wypracowane wspólnie z samorządem gospodarczym, jak to miało miejsce w zakresie przysposobienia zawodowego na wsi, gdzie Władze Szkolne stanęły do współpracy z Izbami Rolniczemi.

X. Z monograficznych opisów.

1. „Żywa gazeta“ w Wilejce.

W pierwszych dniach października 1934 roku — z inicjatywy b. instruktora oświaty pozaszkolnej, p. Romualda Drozdowicza, przy czynnem poparciu inspektora szkolnego p. Józefa Zdralewicza i podinspektorów p. Antoniego Stelmacha i p. Wiktora Chimiczewskiego, oraz miejscowego grona nauczycieli i urzędników — została zorganizowana w Wilejce nowa placówka oświaty pozaszkolnej pod nazwą „Żywej Gazety“.

Potrzeba zorganizowania tej placówki i koncepcja samej formy podyktowana została przez specyficzne warunki środowiskowe. Niski poziom życia kulturalnego szerokiego ogółu mieszkańców Wilejki, ich małe uspołecznienie, bierny stosunek do życia państwowego, nie sprzyjał rozwojowi pracy w organizacjach społecznych, które gromadziły zaledwie znikomą ilość młodzieży, nie miały siły atrakcyjnej dla szerokich mas i ich oddziaływanie kulturalne na środowisko było znikome. Wyłoniła się zatem konieczność wyszukania takiej formy kontaktu ze społeczeństwem, któraby, usuwając wszelką nieufność i uprzedzenie do poczynań oświatowych, nie wiążąc żadnemi rygorami organizacyjnemi, a opierając się wyłącznie na impulsach wewnętrznych mas — mogła oddziaływać w kierunku uświadomienia państwowego i rozbudzenia życia społecznego. Organizatorzy postanowili wykorzystać naturalną ciekawość, jaka tkwi w każdym człowieku dla tego, co się dzieje poza obrębem jego osiedla na szerokim, dalekim świecie. Na instynkcie ciekawości oparli swe poczynania, idące w kierunku spopularyzowania placówki i zgromadzenia możliwie największej liczby słuchaczy, zaś materjał dydaktyczno-wychowawczy czerpali z czasopism, biorąc stamtąd jednocześnie szkielet formalny w postaci tradycyjnych działów gazety,

poświęconych określonym zagadnieniom. W momencie pełnego ukształtowania się konstrukcji „Żywej Gazety“, istniały następujące działy:

1) Artykuł wstępny, 2) wiadomości z kraju, 3) wiadomości ze świata, 4) kronika miejscowa, 5) dział dla kobiet, 6) plotki, 7) ogłoszenia, 8) dodatek specjalny.

Artykuł wstępny omawiał wydarzenia doniosłe, którem żyło w danym momencie całe społeczeństwo: mógł to być tydzień LOPP‘u, uchwalenie Konstytucji, lub inny fakt o dużem społecznem i państwowem znaczeniu. Miał on za zadanie nastawić zebranych na pewien ideowy kierunek, przenieść myśl na przedmiot niepowszedni, obchodzący wszystkich ludzi na obszarze całego państwa. Przez specjalne ujęcie tematu starano się wykazać związek i współzależność między życiem każdego osiedla, każdej jednostki ze sprawami ogólno-państwowemi. Punktem wyjścia zawsze było środowisko, od środowiska zmierzało się do szerokiego terenu, podkreślając znaczenie aktywnego i pozytywnego stosunku obywateli do zagadnień ogólnych.

Wiadomości z kraju omawiane były te przedewszystkiem, które miały konkretny związek z bytem mieszkańców całego miasteczka i wioski, omawiano kształtowanie się cen na produkty żywnościowe, wyjaśniano zależność tych cen od różnych czynników, omawiano prace rządu nad ulżeniem doli rolników i podniesieniem gospodarczem wsi.

Mniej utylitarnym celom służył dział wiadomości ze świata. Miał on w pierwszym rzędzie zaspokoić ciekawość i te prymitywne potrzeby intelektualne, jakie odczuwa każdy człowiek, nawet na bardzo niskim poziomie kultury. Była tu mowa o nowych zdobyczach technicznych, o wysiłkach w opanowaniu stopniowem przez człowieka sił przyrody, o wyprawach geograficznych i głośnych wydarzeniach politycznych z całego świata.

W dziale dla kobiet omawiane były sprawy, poświęcone stanowisku społecznemu kobiety. Podawano do wiadomości wszelkie wydarzenia, w których zaznaczył się w sposób dodatni udział kobiet, aby w ten sposób wykazać, iż kobieta gdzie indziej odgrywa poważną rolę we wszystkich dziedzinach życia, że nie ustępuje w pracy mężczyznom, że zatem i miejscowe kobiety winne wyjść poza ciasny krąg obowiązków domowych i zająć się sprawami społecznemi.

Kronika miejscowa omawiała wydarzenia z najbliższego terenu. Unikano przytem, naturalnie ze względów wychowawczych, jakiejkolwiek pogoni za sensacją. Jeśli były głośne wypadki kryminalne, których przemilczeć nie można było, starano się je tak naświetlić, aby złagodzić całą ich brutalność i zatrzeć ich ujemny wpływ wychowawczy.

Plotki wnosiły moment humoru do poważnego naogół nastroju zebranych. W ujęciu niefrasobliwej wesołości, pozbawionej akcentów jakiejkolwiek złośliwości ukazywano pewne braki życia miasteczkowego, wynikające przedewszystkiem z braku zaradności mieszkańców, gnuśności i małego uspołecznienia. Usiłowano w ten sposób wytworzyć pewną opinję publiczną, którąby się mogła stać bodźcem do żywszego interesowania się sprawami publicznemi, któraby skłaniała ludzi do czynnego udziału w życiu obywatelskiem miasteczka.

Znalazł się także w „Żywej Gazecie“ dział ogłoszeń. Przy jego pomocy poszukiwano mieszkań, sprzedawano pewne objekty, lub szukano na nie chętnych nabywców. Ogłoszenia miały duże znaczenie praktyczne.

Parokrotnie w godzinach popołudniowych został wygłoszony dodatek do „Żywej Gazety“, przeznaczony dla dzieci. Obejmował on najciekawsze wiadomości, wyjęte z czasopism młodzieżowych oraz opowiadanie bajek, ilustrowane przeźroczami. Dodatek cieszył się ogromnem powodzeniem wśród młodzieży, jednak powtarzać go często nie można było ze względu na trudności techniczno-organizacyjne.

„Żywa Gazeta“ w ciągu ubiegłego roku szkolnego została wygłoszona 32 razy. Komitet Redakcyjny, którego duszą był inspektor szkolny p. Józef Zdralewicz i podinspektor szkolny p. Antoni Stelmach, jako redaktor odpowiedzialny, dbał ogromnie, ażeby była zachowana ciągłość i systematyczność pracy. Starano się za wszelką cenę uniknąć przerw, oraz zmian lokalu, lub godzin. Wygłaszana była „Żywa Gazeta“ co tydzień, w niedzielę, o godzinie 13-ej, kiedy ludność wychodziła z kościoła i z cerkwi.

O pierwszym numerze powiadomiono przez cerkiew, oraz przez rozklejenie na ulicach ogłoszeń w postaci zwykłej gazety, na której ukośnie, dużemi, czerwonemi literami była wypisana treść ogłoszenia. Po wygłoszeniu 2—3 numerów, ogłoszenia zupełnie nie były potrzebne, ponieważ ludności gromadziło się tyle, że nie mogła

się pomieścić w najobszerniejszej sali miasteczka. Tak liczna frekwencja nie zmalała, aż do ostatniego wydania „Żywej Gazety“.

Przy wygłaszaniu unikano czytania artykułów, starano się podawać wszystkie wiadomości za pośrednictwem żywego słowa, ujmowano zagadnienia możliwie najdostępniej, jak najbarwniej, aby nie znużyć słuchaczy nieprzyzwyczajonych do wysiłku umysłowego. Z tego też względu referowanie jednego działu nie trwało dłużej nad 10 minut. Niekiedy zachodziła potrzeba udzielenia odpowiedzi na pytanie, rzucone przez audytorjum bezpośrednio, lub też przez skrzynkę zapytań. Nie starano się dążyć do wywołania dyskusji, ponieważ w tak licznem gronie, zebranem zupełnie przygodnie, mogła ona wejść na tory niepożądane, mijające się z założeniami wychowawczemi.

W połowie czerwca r. b. wygłaszanie „Żywej Gazety“ zostało przerwane, ponieważ do komitetu redakcyjnego należało wielu nauczycieli, którzy wyjechali na wakacje.

Komitet Redakcyjny, poza zebraniem organizacyjnem oficjalnych posiedzeń nie zwoływał, natomiast przy każdej sposobności grono prelegentów dzieliło się spostrzeżeniami. Czynione były potem w miarę potrzeby zmiany i poprawki odnośnie formy i treści „Gazety“. Każdy dział miał swego referenta, który najczęściej osobiście zbierał materjał z czasopism i wygłaszał artykuł.

Mimo to, iż „Żywa Gazeta“ należy do form pracy ekstensywnej, wywiera na środowisko duży wpływ wychowawczy. Daje szerokim masom ludności zrozumienie zadań Państwa, zaznajamia z funkcjonowaniem jego aparatu, oświetla we właściwy sposób wydarzenia polityczne, uczy znajdować związek między codziennemi czynnościami poszczególnych obywateli, a pracą społeczną i państwową w skali całego Państwa, koryguje fałszywe sądy i uprzedzenia i w ten sposób zmienia nastawienie i postępowanie ludności względem władz administracyjnych i urzędów.

Zaobserwowane dodatnie wyniki oddziaływania „Żywej Gazety“ na społeczeństwo, oraz duże zainteresowanie jakie budziła w całem miasteczku i okolicznych wsiach, skłaniają Komitet Redakcyjny do wznowienia wydawnictwa w nowym roku szkolnym. W zamierzeniach Komitetu leży zreorganizować nieco stronę organizacyjno-techniczną, usamodzielnić mianowicie bardziej referentów poszczególnych działów. Przyjmą oni na siebie całkowitą odpowiedzial-

ność za ich poziom i wykonanie, będą mogli w ramach swych kompetencyj dokooptowywać prelegentów i w ten sposób odciążą siebie w pracy.

Projektuje się również systematyczne wydawanie dodatków w godzinach popołudniowych, poświęconych zagadnieniom specjalnym, np. rolnictwu, gospodarstwu domowemu i t. p. Będzie to próbą nawiązania ściślejszego kontaktu z mniejszemi grupami ludzi o zróżnicowanych zainteresowaniach, gdzie będzie możność wydatniejszego oddziaływania wychowawczego. Całkowite opracowanie strony organizacyjnej i ustalenie wytycznych w pracy na cały rok nastąpi na pierwszem posiedzeniu w nowym roku szkolnym, które odbędzie się w połowie września r. b.

OD REDAKCJI: Dajemy powyższy artykuł ze względu na łatwość organizacji „Żywej Gazety“ w miastach i miasteczkach, ze względu na szczególną przydatność tej formy oświatowej, a zarazem formy propagandy czytelnictwa.

2. Kursy społeczne dla przodowników młodzieżowych w powiecie nieświeskim i stołpeckim.

Sprawa ujęcia akcji przodowniczej w sposób jednolity i systematyczny stanowi bardzo ważne zadanie, wiążące się ściśle z wynikami i poziomem oświaty pozaszkolnej. Uspołecznienie wsi może nastąpić w miarę uspołeczniającej działalności jednostek przodowniczych na wsi. Jeśli dotąd tylko nauczyciel-społecznik prowadzi tę pionierską i zbyt trudną pracę, to oczywistą rzeczą jest, iż oświata pozaszkolna nie spełnia wszystkich celów. Kursy P. R., odprawy przodowników, kursy społeczno-oświatowe dla młodzieży wiejskiej, kursy wychowania obywatelskiego i świetlicowe, kontakt z instruktorem młodzieżowym i instruktorami rolniczymi, wszystko to nie może zastąpić konieczności systematycznej opieki i pracy wychowawczej nad uspołecznieniem i przygotowaniem prawdziwego przodownika wsi. Dla uspołecznienia przodownika wiejskiego nie wystarczą również sporadyczne dojazdy instruktorów.

Trzeba pomyśleć o zorganizowaniu kursów o czysto praktycznym charakterze. Organizacja ich jest zbliżona do Niedzielnych Kursów Społecznych z tem jednak, iż nie wszędzie da się pracę poprowadzić w ciągu jednego popołudnia, wieczoru i na drugi dzień rano. Najwyżej dałoby się zapewnić noclegi uczestnikom, którzy na

drugi dzień rano odchodziliby do swoich domów. Zajęcia są prowadzone raz w tygodniu, najlepiej w dzień zwykły od godziny 17-ej do 22-ej, t. j. przez 5 godzin.

Zajęcia od 15 listopada do 15 marca dają w sumie 16 tygodni, czyli 80 godzin zajęć. Rozkład zajęć jest następujący:

od godz. 17 — do 19,30 — wykłady, dyskusje, referaty uczniów;
od godz. 19,30 do 20,30 — kolacja;
od godz. 20,30 do 22 — — zajęcia świetlicowe: żywa gazeta, śpiew, przeźrocza, audycja radjowa.

Kurs ten ma jednak ściśle określone oblicze. Przeznaczony jest tylko dla tych z młodzieży, którzy prowadzą pracę w organizacjach czy to jako prezesi lub sekretarze Kół Młodzieży, czy jako komendanci pododdziałów Z. S. lub przodownicy świetlicowi oraz przodownicy zespołów P. R. Chodzi więc o tę młodzież, która jest najbardziej aktywną w organizacjach i na której praca w organizacji się opiera.

Program obejmuje następujące zagadnienia:

Dział społeczno-oświatowy:

1. Jak prowadzić pracę w organizacjach, instrukcja programu pracy, możliwości realizacji	10 godz.
2. Jak powinna wyglądać ta nowa praca świetlicowa?	10 godz.
3. Samokształcenie i dokształcanie, wybór zawodu	10 godz.
4. Spółdzielczość i samorząd	5 godz.
5. Wiedza o Polsce i historja Polski	20 godz.
Dział rolniczy:	
Organizacja gospodarstw drobnych i przysposobienie rolnicze	20 godz.
Dział higjeny:	
Higjena na wsi	10 godz.
Razem	85 godz.

Kursów podobnych, ale przystosowanych do poziomu starszych rolników prowadziło w roku 1933/34 — 11 placówek, a w roku 1934/35 — 8 placówek pod nazwą Uniwersytetów Powszechnych.

Uważam, iż szkoda energji na prowadzenie pracy w Uniwersytetach Powszechnych, czyli w Niedzielnych Kursach Społecznych,

o ile nie będą one miały wpływu bezpośredniego na plan pracy i żywotność poszczególnych organizacyj. Trud szkolenia przodowników, rekrutujących się z organizacyj młodzieżowych i w dodatku takich, którzy już w pracy w organizacji objawiają cechy przodownicze, byłby bardziej racjonalny. Tembardziej, że niektóre zajęcia przeprowadzone na kursie mogą oni powtórzyć w swoich organizacjach, ponieważ sobotę i niedzielę mogą spędzić w pracy ze swoją organizacją. Praca na kursie odbywa się w dnie powszednie.

Warunki prowadzenia Kursów Społecznych dla przodowników są następujące:

1. Przedewszystkiem dobrze dobrany zespół, t. zn. jednostki najbardziej wartościowe o skłonnościach społecznych, zainteresowane pracą we własnych swoich organizacjach, oraz biorące w niej czynny udział.

2. Odpowiedni kierownik kursu, nauczyciel, który miałby walory prawdziwego społecznika, a więc sumienny w pracy, umiejący zdobyć sympatję i zaufanie u kursistów. Pozatem musi umieć prowadzić zajęcie świetlicowe, gdyż na niego spadnie ten obowiązek oraz prowadzenia nauki o Polsce.

3. Możność zabezpieczenia młodzieży noclegów i kolacyj na miejscu kursów oraz dogodny lokal.

4. Odpowiedni dobór prelegentów, a mianowicie: jednego z instruktorów rolnych i jednego lekarza rejonowego, pozatem resztę może przeprowadzić instruktor młodzieżowy i instruktor O. P., którzy w razie nawału pracy mogą być zastąpieni przez działacza oświatowego danej gminy.

5. Pomoce naukowe, a więc bibljoteczka podręczna dla prelegentów, bibljoteczka dla słuchaczy, gry świetlicowe, czasopisma. Koniecznem uzupełnieniem pomocy będzie „Ornak“, bez którego Wiedzy o Polsce nie da się skutecznie przeprowadzić. Pożądane jest radjo.

Jeśli te warunki będą spełnione, to można liczyć na powodzenie kursu, który właściwie stałby się w danym punkcie corocznym, stałym punktem dokształcania i uspołeczniania przodowników młodzieżowych na terenie danej gminy.

OD REDAKCJI: Artykuł ten daje formę szczególnie ważnej pracy, jaką jest na naszym terenie dokształcanie przodowników.

3. Kursy dla dorosłych przy Szkole Zawodowej Żeńskiej w Iszczołnie, w powiecie szczuczyńskim.

Smutna spuścizna długoletniej niewoli, wieś pogrążona w ciemnocie, przesądach, nędzy, nie przestaje napełniać niepokojem tych, którym dobro Państwa leży na sercu.

Kresy nasze, a więc i okolice Iszczołny, teren działań wojennych, potrzebują w pierwszym rzędzie opiekuńczej ręki, gojącej rany przez nie zadane, dźwigającej z poziomu, do jakiego doprowadził przedwojenny brak wszelkich źródeł oświaty i niszczące działanie burzy dziejowej.

Po przyjściu naszej zwycięskiej armji, zrywającej „niewoli pęta“, najpilniejszą, wielkim głosem wołającą potrzebą była i jest praca w zakresie oświaty i poprawy stosunków bytu mas, związanie ich z państwowością węzłami kultury i uświadomienia politycznego.

Taki cel postawiła sobie założona w roku 1924 Szkoła Zawodowa Żeńska w Iszczołnie i wyprzedzające ją o jeden rok (spowodu remontu budynku szkolnego) Kursy dla Dorosłych, zorganizowane przez to kierownictwo i prowadzone w tym samym duchu. Młodzież męska z okolicznych wsi rzuciła się gromadnie i z wielkim zapałem do nauki. W mroku wieczornym zaczęły migotać jak świętojańskie robaczki latarki w rękach biegnących do szkoły uczniów. Jeden z nich powiedział: „Przynosimy do szkoły światło w latarni, a wynosimy światło w głowie“.

Gdy po upływie roku p. Nowicka, kierowniczka tych kursów, opuszczała szkołę chłopcy płakali, mówiąc „któż zechce teraz z nami wozić się“.

Wbrew tak smutnym przypuszczeniom znaleźli się tacy, co chcieli „wozić się“ i kursy rozwijały się coraz lepiej, przeniesione z lokalu w budynkach majątku tamtejszego do Szkoły Zawodowej, zaraz po ukończeniu jej remontu, rozszerzyły swój program i działalność.

Napływ kandydatów różnego wieku i zasobu wiadomości wywołał konieczność podziału na trzy stopnie, z których każdy prowadzony był i jest przez inną nauczycielkę.

W ciągu paru lat dzielnie pomagał w tej pracy p. Franciszek Mądry, nauczyciel z Kiemian, który przyprowadził z odległej o 3 km. wioski gromadę chłopców; uczył on ich rachunków, innych zaś przedmiotów nauczały siły miejscowe.

Od chwili założenia kursów liczba uczniów wynosiła w ciągu ubiegłych lat zwykle od 20—30, w roku 1934/35 osiągnęła wysokość 35.

Od roku 1929 uczenice kursu III-go Szkoły Zawodowej zaczęły pomagać w nauczaniu, co pozwoliło podzielić chłopców na mniejsze grupki i okazało się to koniecznem ze względu na bardzo nierówny poziom. Inowacja ta wywołała korzystny skutek i zwiększyła postępy uczniów oraz ich frekwencję, wdrażając jednocześnie dziewczynki do pracy społeczno-oświatowej.

Program kursów obejmuje następujące przedmioty:

1) Język polski, 2) rachunki, 3) nauka obywatelska, 4) pogadanki z różnych dziedzin, 5) śpiew, zajęcia świetlicowe.

Na te trzy ostatnie przedmioty i zajęcia wszystkie grupy łączyły się razem, a to ze względu, że uczniowie różnią się między sobą stopniem umiejętności, a nie rozwojem umysłowym, który jest mniej więcej u wszystkich jednakowy. Pogadanki podawane są cyklami: z historji, nauki obywatelskiej. higjeny i t. d. Osobno prowadzone jest przysposobienie rolnicze.

Nauczanie trwa od 3—4 godzin, trzy razy na tydzień: w poniedziałki, środy, piątki.

Szczupłość lokalu nie pozwala na utworzenie specjalnej świetlicy. Młodzież jednak, a czasem i starsi zbierają się w niedzielę i święto po obiedzie w jednej z klas szkolnych, gdzie grają w warcaby, domino, szachy i t. d., czytają popularne czasopisma, a czasem bawią się w gry towarzyskie.

Wieczorem bywa zwykle wygłaszany odczyt, związany z obchodem narodowym, ważną rocznicą lub kwestją specjalnie słuchaczy interesującą. O myśli przewodniej, jaką kieruje się szkoła przy wyborze materjału, dają pojęcie następujące tematy odczytowe: „Rola Marszałka Piłsudskiego w czasie wojny i pokoju“, „Jak zmartwychwstało państwo polskie“, „Przyczyny wojny światowej“, „O pakcie nieagresji“, „Czem jest lepsza nowa konstytucja od marcowej 1921 roku“, „O morzu polskiem i o Gdyni“, „O powstaniu Listopadowem“, „O Tadeuszu Kościuszce“, „O Stanisławie Staszicu“, „Dzień spółdzielczości“, „Oszczędność i praca ludzi wzbogaca“, „Czas to pieniądz“, „O gruźlicy“, „O bakterjach“, „Czystość to zdrowie“ i t. d.

Odczyty te wygłaszają zaproszeni prelegenci specjaliści. Niemałą atrakcją dla słuchaczy były wykłady z przeźroczami, wygłoszone

przez agronoma powiatowego p. Koźlińskiego, oraz instruktora oświaty pozaszkolnej p. Hanusa.

Prelegenci posługują się pomocami naukowemi, jakiemi rozporządza Szkoła Zawodowa, mówiąc nawiasem, dość skąpo w nie uposażona, jednak mapy, globusy, książki, są w ciągłym ruchu, a starsze uczenice własnoręcznie przygotowują rysunki i wykresy ilustrujące wykład. Brak latarni projekcyjnej daje się odczuwać dotkliwie.

Bibljoteka szkolna dość zasobna, składa się z 800 tomów różnej treści, niezawsze dla kursistów dostępnej. W roku 1932 przybyła wypożyczona przez Inspektorat Szkolny pow. szczuczyńskiego bibljoteczka ruchoma, zawierająca 72 tomy. Młodzież i ludność miejscowa korzysta skwapliwie z książek, których większa i bardziej zajmująca część już jest przeczytana i nasuwa się konieczność zakupienia lub wypożyczenia nowych, o które czytelnicy stale dopominają się. Szkoła nie może ich dostarczyć, gdyż przerasta to jej możliwości finansowe. Koszt prowadzenia kursów jest bardzo znaczny: największą rubrykę wydatków stanowi oświetlenie trzech klas i przedpokoju, podręczniki i książki pochłaniają też znaczne sumy.

Pomoc materjalna zzewnątrz napływa bardzo skąpo i rzadko; w latach ubiegłych kursy otrzymały z Inspektoratu Szkolnego dwa razy po 50 zł., podręczniki do nauki języka polskiego i rachunków oraz kilka gier, jak warcaby, domino, szachy i t. p. W roku bieżącym od Urzędu Gminy Szczuczyn — 80 zł., z Inspektoratu Szkolnego kilkanaście książek. Całe utrzymanie kursu ciąży wyłącznie na kierownictwie szkoły, które, mimo nadzwyczaj trudnych warunków, nie chce zaniedbać tak ważnego odcinka pracy społecznej.

Większa część kursistów okazuje nienasyconą wprost chęć zdobywania wiedzy; świadczą o tem m. in. listy i podania do kierowniczki, w których proszą o powiększenie liczby godzin nauki i dodanie lekcyj „o wszystkiem, co jest na świecie, co było przedtem i co będzie, a także o różnych wynalazkach“. Dla zaspokojenia tych żądań należałoby utworzyć formalną szkołę męską, której zresztą uparcie domagają się kursiści, powtarzając wciąż: „Czemu to dziewczynki lepsze za nas, że one mają szkołę, a my nie“. Kierownictwo szkoły zawodowej niema źródeł na spełnienie tych gorących pragnień młodzieży męskiej, stara się tylko dać jej podstawy, ułatwiające dalsze kształcenie się w innych zakładach lub przy pomocy samouctwa.

Kilka godzin tygodniowo zajęć na kursach wieczornych nie może naturalnie zastąpić prawidłowo zorganizowanej szkoły, przyznać jed-

nak należy, że niektórzy zdolniejsi chłopcy czynią bardzo szybkie postępy, z łatwością opanowują technikę czytania i pisania, rachują biegle, a zainteresowanie zatacza coraz szersze kręgi, czego dowodzą pytania, jakiemi zasypują nauczycieli i prelegentów. Myśl tych dzieci wsi zaczyna wybiegać daleko poza jej granice, sięga do zagadnień polityczno-społecznych, których rozstrzygnięcia domagają się od nas w sposób często naiwny, ale wskazujący wznoszenie się na duchowy wyższy poziom. Dwaj chłopcy, jeden z Damowców, drugi z kol. Feliksowo, zdobyli się na zainstalowanie u siebie radja, mimo oporu i oburzenia rodziny, uważającej ten wydatek za karygodne marnotrawstwo. „Nie piję, nie palę — mówi jeden — to wolno mi mieć przyjemność i wiedzieć, co się dzieje na świecie". „U mnie w chacie teraz ciągle tłok, pchają się, żeby słuchać radja, a ja im wszystko muszę tłumaczyć, bo nic nie rozumieją". — mówi z dumą drugi, Staś z Damowców, któryby chciał wszystkie ulepszenia i nowości za jednym zamachem w wiosce zaprowadzić. Chęć ta wzrosła jeszcze po odbyciu wycieczki do Krakowa; opowiada o niej bez końca, zaczynając od słów: „myślicie pewnie, że Polska to tylko od Szczuczyna do Lidy". Coraz nowe projekty wycieczek powstają na kursach, rozbijając się o brak grosza i opór rodziców. Od dwóch lat wszyscy kursiści należą do P. R., które pozostaje pod opieką p. inż. Koźlińskiego, p. instruktora Hanusa i p. A. Gorzkowskiego. Pierwszy przyniósł uczestnikom odznaczenia i nagrody w postaci książek, drzewek owocowych i t. d.

Dla większego zespolenia młodzieży, garnącej się do szkoły zawodowej, a pochodzącej z różnych miejscowości, zostało zorganizowane w lutym Koło Młodzieży Wiejskiej, które w maju przystąpiło do Centralnego Związku Kół Młodej Wsi.

Liczba członków tutejszego oddziału wynosi 28-miu. Zbierają się oni w każdą niedzielę na obrady, dyskusje, czytanie referatów i gazet. W marcu Koło zorganizowało uroczysty obchód imienin Marszałka, połączony z faktem wielce dodatnim i rokującym jak najlepsze nadzieje na przyszłość.

Wychodząc z założenia, że najdrobniejszy czyn, mający na celu dobro ogólne, ważniejszy jest, niż najpiękniejsze słowa, chłopcy własnoręcznie poprawili część złej drogi koło szkoły. Kto wie, jak trudnym i rzadkim objawem wśród ludu jest wyjście poza sferę własnych interesów, ten należycie oceni ten drobniutki, lecz znamienny fakt bezinteresownej pracy. Planowane były jeszcze inne piękne poczynania, ale okres robót polnych stanął im na przeszkodzie.

Częste obcowanie ze szkołą wpływa niezmiernie dodatnio na stronę obyczajową chłopców: wystrzegają się oni burd, pijatyki, które dawniej były na porządku dziennym, uważając, że „ucznia“ Szkoły Zawodowej Żeńskiej, jak siebie naiwnie nazywają, obowiązuje obejście przyzwoite, kulturalne, to też w czasie zabawy i liczniejszych zebrań nie wyróżniają się niczem od młodzieży szkół średnich — jest to jeden z punktów ich ambicji, przestrzegany najstaranniej. Naturalnie nie wszyscy chłopcy i nie odrazu odznaczają się temi przymiotami; był nawet wypadek usunięcia z kursów niesfornego ucznia.

Najlepsi i najzdolniejsi wstępują do szkół rolniczych, dokąd bywają przyjęci na mocy zaświadczenia szkolnego. Trzech naszych uczni pracuje w mleczarni w Dzikuszkach, a „perłę kursów“ nadzwyczaj wartościowego Edwardka Gławdela zarząd ma zamiar wysłać bezpłatnie na wyższy kurs mleczarstwa w Rzeszowie. Stanisław Szorkin i Ksawery Hryniewicz (obaj skończyli szkołę w Berdówce) pracują w dużych majątkach w dziale gospodarstwa rolnego na korzystnych warunkach.

Większość chłopców marzy o wstąpieniu do wojska lub marynarki, „żeby służyć ojczyźnie i bić wroga“, powołani do służby wojskowej wyrażają ustnie i listownie swą wdzięczność szkole za pewien zasób umiejętności, który pozwala im lepiej spełniać swe obowiązki i zdobywać wyższe szarże.

Powiększenie liczby tych przodujących jednostek, które leży w dobrze zrozumianym interesie państwa, jest głównem, a najpilniejszem zadaniem nauczania pozaszkolnego, a więc i kursów dla dorosłych.

OD REDAKCJI: Artykuł ten umieszczamy jako przykład racjonalnego ujęcia Kursów dla Dorosłych.

XI. Zagadnienia i bibljografja

dla pracy zespołów samokształceniowych, dla II szczebla programowego Kursów Doświadczalnych Szkoły Dokształcającej dla Młodocianych, dla Społecznych Kursów Samokształceniowych, dla konkursów dobrego czytania książek.

1. Wstęp.

Całość oddziaływania oświatowego zmierza do przygotowania przodujących jednostek środowiska do pracy samokształceniowej, opartej o książki i gazety, o świadomą obserwację życia i pracy.

Zadania, jakie jednostki te spełnić mają w stosunku do programu państwowego i społecznego, nakreślają im program pracy samokształceniowej, wskazują materjał tego programu. Materjał ten ujmujemy w formie zagadnień, które dzielimy na tematy.

Po linji ujmowania tego materjału w zagadnienia, a zarazem wiązania tych zagadnień z lekturą, poszła Poradnia Bibljoteczna i szereg organizacyj społecznych. Wskazanie zagadnień i lektury wpłynie dodatnio nietylko na samokształcenie, ale i na uporządkowanie całego materjału oświaty pozaszkolnej.

Zestawienie zagadnień musi mieć charakter ramowy, co umożliwi swobodę doboru, zależnie od zainteresowań i potrzeb. Nie ulega jednak kwestji, że przez zestawienie zagadnień oddziałać można na kierunek samokształcenia.

Dla przykładu podajemy szereg zagadnień, ujętych w grupy.

2. *Zagadnienia.*

I. Wieś.

Wieś przenikają nowe dążenia, związane z jej kulturalnym rozwojem i rosnącą świadomością roli w państwie. Wieś spełni swe zadania i zrealizuje dążenia, jeśli przygotuje do tych obowiązków odpowiednią pod względem jakościowym i ilościowym grupę przodowników; — przygotowanie to musi pójść w kierunku ideowym i praktycznym, a jego formą będzie praca samokształceniowa.

Program samokształcenia uwzględni tematy: a) historja wsi w Polsce, b) kultura duchowa, społeczna i materjalna wsi współczesnej, c) rola wsi w państwie i jej program obywatelski.

II. Młodzież.

W związku z ogromem zadań państwowych i społecznych, jakie realizuje z trudem współczesne pokolenie, urasta rola młodzieży do szczególnego znaczenia. Świadomość tej roli zaczyna się budzić wśród młodego pokolenia wsi, a zarazem świadomość konieczności przygotowania do niej zaczyna się na wsi przyjmować.

Program samokształcenia uwzględnić musi szereg tematów: — a) historja ruchu młodzieżowego; b) przysposobienie społeczne; c) przysposobienie zawodowe; d) wiedza w Polsce; e) wiedza o wsi.

III. Kobieta — obywatelka.

Jesteśmy świadkami rosnącego uaktywnienia obywatelskiego kobiet. Z tem wiąże się przygotowanie jej do pracy zawodowej i społecznej, by mogła się stać czynnikiem twórczym; zatem znowu praca samokształceniowa.

Jej program obejmie kilka tematów zarówno o charakterze ideowym jak i praktycznym: — a) zadania kobiety w stosunku do rodziny, społeczeństwa i państwa; b) przysposobienie zawodowe w gospodarstwie domowem i gospodarstwie rolnem; c) wychowanie; d) higjena.

IV. Regjon.

Specjalne warunki naszego regjonu nakreślają również specjalne zadanie naszemu społeczeństwu. Z tem liczyć się musi program oświaty ogólnej, zawodowej, program i metody wychowania.

Tematy programowe samokształcenia: — a) nasz regjon na tle historji (sprawy polityczne, narodowościowe i wyznaniowe); b) nasz regjon na tle warunków geograficzno- gospodarczych, jego stan gospodarczy i możliwości rozwoju gospodarczego; c) wielcy ludzie naszego regjonu.

V. Polska Współczesna.

Program państwowy stawia obywateli przed ogromem obowiązków, do których przygotować się muszą. — Praca samokształceniowa ma w tym zakresie szczególną rolę do odegrania. — Lektura, o którą będzie oparta praca samokształceniowa, będzie miała za zadanie dać nietylko materjał poznawczy ale również wytworzenie uczuciowego stosunku do państwa.

Program samokształcenia obejmuje szereg tematów: — a) Polska pod względem krajoznawczym; b) bogactwa naturalne ziem polskich i drogi ich gospodarczego rozwoju; c) charakter granic Polski, jej sąsiedzi; d) bogactwa naturalne ziem świata, drogi ich gospodarczego rozwoju, sytuacja gospodarcza Polski na tem tle; e) ewolucyjna przebudowa ustroju Polski na tle przemian ustrojowych doby współczesnej; f) ustrój państwa polskiego; g) samorząd; h) obowiązki i prawa obywatelskie na tle ustroju państwa; i) kultura duchowa współczesnej Polski; j) Polska na tle polityki międzynarodowej.

VI. Wielki Budowniczy Polski Współczesnej.

Zagadnienie to, podzielone na tematy, a zarazem jego lekturę omawiamy w ostatnim artykule.

VII. Drogi postępu gospodarstw rolnych.

Tematy programu tego zagadnienia: — a) przebudowa ustroju rolnego; b) znaczenie i formy oświaty rolniczej; c) drogi postępu w zakresie produkcji roślinnej; d) drogi postępu w zakresie produkcji hodowlanej; e) organizacja drobnego gospodarstwa rolnego; f) sprawa zbytu, przetwórstwa i kredytu — spółdzielczość; g) przysposobienie zawodowe młodzieży.

VIII. Zagadnienia w zakresie różnych kierunków wiedzy: —

Historja, geografja, przyroda i t. d.

Zagadnienia powyższe mogą być przepracowywane przy pomocy lektury popularno-naukowej, powieści a nawet utworów poetyckich. Zagadnienie możę być przepracowane przy pomocy jednej lub więcej książek, czasem przy pomocy książki popularno-naukowej i powieści.

Powyższe zestawienie zagadnień umożliwia wybranie takiego tematu, jaki wiąże się z zainteresowaniem danego zespołu lub potrzebami środowiska. W ciągu okresu zimowego zespół przepracować może jeden, czasem więcej tematów.

Oddzielny dział stanowi samokształcenie pracowników oświatowych; jego materjał ujęty jest w zagadnienia i formy, z któremi związana jest lektura.

3. Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej.
Zestawienie zagadnień i lektury.

I. Bohaterstwo w walce o wolność.

a) Wielopolska Marja — Kryjaki. O sześćdziesiątym trzecim roku opowieść. Przedmowa Żeromskiego, str. 186, zł. —.95.

b) Demel Franciszek i Lipiński Wacław — Pułkownik Lis-Kula. Przedmowa Aleksandry Piłsudskiej, str. 365, zł. 10.—

II. Praca dla dobra społecznego.

a) Żeromski Stefan — Ludzie bezdomni, tom II, str. 252 i 210, zł. 10.—

b) Bielecki Jan — Doktór Franciszek Stefczyk, pionier spółdzielczości rolniczej w Polsce, str. 24, zł. —.50.

c) Wojciechowski Stanisław — Romuald Mielczarski, pionier spółdzielczości w Polsce, str. 61, zł. 1.—

III. Zagadnienie gospodarki zbiorowej.

a) Szołochow Michał — Zorany ugor, tłum. z rosyjskiego, t. II, str. 248 i 288, zł. 6.—

b) Maeterlinck Maurycy — Życie pszczół, tłum. z francuskiego, str. 308, zł. 8.—

IV. Kobieta w życiu wiejskiem.

a) Sewer (Maciejowski Ignacy) — Matka, str. 167, zł. 1.50.

b) Karczewska Marja — Nowoczesna gospodyni wiejska i jej praca w domu, rodzinie, gospodarstwie i społeczeństwie, str. 38, zł. —.50

V. Chłop — działacz.

a) Orkan Władysław — W Roztokach, t. II, str. 233 i 245, zł. 8.—

b) Słomka J. — Pamiętniki włościanina od pańszczyzny do dni dzisiejszych. Przedmowa F. Bujaka i W. Sobieskiego, str. XXI + 524, zł. 10.—

c) Nexö (Marcin Andersen) — W kraju szczęśliwym, tłum. z duńskiego, str. 368, zł. 10.—

VI. Zdobywcy nieznanych krain.

a) Wierzbiński Maciej — Malmgrena, miłość i koniec, str. 87, zł. 3.50.

b) Dobrowolski Antoni Bolesław — Męczennicy polarni, str. 32, zł. 1.50.

VII. Praca w zespole młodzieży.

a) Górska Halina — Nad czarną wodą, str. 213, zł. 5.—

b) Bielecki Jan — Młodzież a reformy na wsi, str. 42, zł. —.50.

4. Poradnia Bibljoteczna Związku Bibljotekarzy Polskich i Centr. Komitetu do Spraw Młodz. Wiejskiej.

Książki dla rolnika, gospodyni i młodzieży wiejskiej.

Budownictwo wiejskie.

Kalinowski K. — Poradnik budowlany dla rolników, s. 192, (II) *), zł. 3.50.

---

*) Znak I — książki łatwe, znak II — książki trudniejsze.

Kalinowski K. — Jak naprawiać i utrzymywać budynki, s. 48, (I), zł. —.90.

Kałkowski T. J. — Budowa dołów betonowych do kiszenia pasz zielonych w małych gospodarstwach wiejskich, na tle doświadczeń, poczynionych w r. 1932 na terenie woj. śląskiego, s. 57, (II), zł. —.80.

Racięcki Z. — Wyrób cegły i wypalanie w piecu kopcowym do użytku gospodarstw wiejskich, s. 38, (I), zł. 2.50.

Choroby i szkodniki roślin.

Garbowski L. — Choroby roślin, powstawanie, objawy i zwalczanie, s. 271, (II), zł. 8.50.

Makowski Z. — Zwalczanie szkodników i chorób drzew i warzyw, s. 73, (I), zł. —.50.

Strawiński K. — Walka z chorobami i szkodnikami roślin, s. 72, (I), zł. —.50.

Trzebiński J. — Najważniejsze choroby zbóż, s. 28, (II), zł. —.80.

Czytelnictwo — patrz: *Samokształcenie i czytelnictwo.*

Dom wiejski i jego urządzenie.

Byczyńska-Tyszkowa H. — Dom wiejski i jego urządzenie, s. 63, (I), zł. 1.80.

Gospodarstwo wiejskie (podręczniki ogólne).

Ludkiewicz Z. — Dobry gospodarz. — Praktyczny podręcznik uprawy roślin rolnych i ogrodowych, hodowli i leczenia zwierząt oraz organizacji i prowadzenia gospodarstwa wiejskiego, s. 422, (II), zł. 9.—

Miczyński W. — Rolnik wzorowy, czyli przypomnienie, co, kiedy i jak w gospodarstwie czynić należy, s. 355, (I), [chwilowo wyczerpane], zł. 6.50.

Żebrowska-Kacprzakowa W. red. — Książka gospodyni wiejskiej, s. 356, (I), zł. 3.—

Hodowla ogólna zwierząt.

Moczarski Z. — Hodowla zwierząt [skrót], s. 570, (II), zł. 6.50.

Hodowla drobiu.

Karczewska M. — Dobre nioski, s. 85, (I), zł. 2.50.

Karczewska M. — Gęsi. — Chów, tuczenie i użytkowanie, s. 96, (I), zł. 2.80.

Karczewska M. — Jak chować indyki i perlice, s. 48, (I), zł. —.90.
Trybulski M.—Dochodowy chów gęsi i kaczek, s. 48, (I), zł. —.90
Trybulski M. — Gospodarski chów drobiu, s. 142, (I—II), zł. 4.—
Turowa J. — Wychów kur, s. 32, (I), zł. —.30.

Hodowla konia i jego użytkowanie.

Grabowski J. — Najważniejsze błędy gospodarskiej hodowli koni i sposoby jej podniesienia, s. 58, (II), zł. —.75.

Skoczylas Sz. — O zaprzęganiu koni i powożeniu i najważniejszych przepisach drogowych, s. 63, (I), zł. —.90.

Hodowla kóz.

Trybulski M. — Kozy, s. 61, (II), zł. 1.20.

Hodowla królików i zwierząt futerkowych.

Hulla K. — Gospodarski chów królików, s. 47, (I), zł. —.90.

Trybulski M. — Dzikie zwierzęta futerkowe. — Gatunki, hodowla, użytkowanie, s. 214, (II), zł. 8.—

Zabłocka J. — Wychów królików, s. 29, (I), zł. —.30.

Hodowla krów.

Karnicki F. — Jak otrzymać dobre mleko, s. 39, (I), zł. —

Kwasieborski M. — Chów bydła. — Rasy, hodowla, wychów, użytkowanie, żywienie, organizacja, s. 155, (II), zł. 3.80

Lewandowski J.—Jak dojść do dobrej krowy, s.61, (I-II), zł. 1.—

Wróblewski W. — Wychów cieląt, s. 46, (I), zł. 1.—

Hodowla owiec.

Greulich S. — Wychów owiec, s. 30, (I), zł. —.50.

Hodowla ryb.

Kossowski J. — Karp w stawach naszych, s. 88, (I—II), zł. 1.25.

Sawaczyński J. i Kołder W. — Stawy wiejskie. — Budowa i użytkowanie, s. 94, (II), zł. 2.—

Hodowla świń.

Dusoge H. Tuczenie trzody chlewnej, s. 36, (II), zł. 1.—

Karczewska M. — Praktyczne wskazówki dla hodowców świń, s. 141, (I—II), zł. 3.50.

Konopiński T. i Borman J. — Racjonalny tucz trzody chlewnej, s. 246, zł. 6.—

Żebrowska-Kacprzakowa W. — Wychów prosiąt, s. 31, (I), zł. —.30.

Jedwabnictwo.

Wawrzkowicz L. — Najnowsza praktyczna hodowla jedwabników w Polsce, s. 69, (II), zł. 1.50.

Witaczek H. i Witaczkówna S. — O hodowli jedwabników, s. 77, (II), zł. 2.20.

Kwiaciarstwo.

Brzozowski J. — Bzy konwalje, narcyzy, s. 32, (I), zł. 1.50.

Karczewska M. — Ogródki kwiatowe, s. 32, (I), zł. —.30.

Nehring E.—Pielęgnowanie kwiatów w pokoju, s. 47, (I), zł. 1.50.

Niesiołowski K. — Mój ogródek ozdobny, s. 48, (I), zł. 1.25.

Las.

Kłoska J. — Zalesianie i zadrzewianie nieużytków, s. 71, (II), zł. 1.50.

Ruśkiewicz S. — Krótki podręcznik leśnictwa — s. 127, (II), zł. 2.—

Lekarskie rośliny.

Biegański J. — Nasze zioła i leczenie się niemi, s. 228, (I), zł. 6.—

Strażewicz J. — Hodowla roślin lekarskich, s. 146, (I), zł. 3.—

Łąki i pastwiska.

Bezradecki F. — Uprawa łąk, s. 96, (I), zł. —.50.

Golonka Z. — Podręcznik uprawy łąk, s. 416, (II), zł. 1.80.

Różański M. — Uprawa łąk i pastwisk, s. 86, (II), zł. 1.80.

Miernictwo.

Biedrzycki S. — Podręcznik miernictwa dla rolników, s. 93, (II), zł. 1.80.

Czech M. — Najprostsze sposoby mierzenia gruntów, s. 61, (I), zł. 1.50.

Młodzież wiejska i praca w organizacjach.

Bielecki J. — Młodzież, a reformy na wsi, s. 63, (I), zł. —.50.

Ciemniewski J. — Praca zespołu w przysposobieniu rolniczem, s. 112, (I), zł. —.50.

Dratwa F. — Rachunkowość Organizacji Młodzieży Wiejskiej, s. 47, (I), zł. —.50.

Obradowanie.

Szczepański W. — Zasady obradowania, s. 96, (I), zł. 2.50.

Ogrodownictwo — patrz też: *Sadownictwo, Warzywnictwo, Kwieciarstwo.*

Jankowski E. — Ogród przy szkole powszechnej, s. 103, (II), zł. 2.—

Jankowski E. — Ogród wiejski (warzywny, owocowy, ozdobny), str. 470, (II), zł. 12.—

Nehring E. — Ogródki na piaskach, s. 31, (I), zł. 1.50.

Organizacja drobnych gospodarstw.

Chmielecki W., Baird E. i Składziński B. — Organizacja drobnych gospodarstw wiejskich. Praktyczny podręcznik dla instruktorów, szkół rolniczych i rolników praktyków. Przedm. prof. dr. Staniewicz, s. 350, (II), zł. 4.50.

Chmielecki W. — Praktyczne wskazówki, dotyczące urządzania i prowadzenia małych gospodarstw wiejskich. Z uwzględnieniem warunków kryzysu gospodarczego, s. 167, (I), zł. 4.20.

Państwo i jego ustrój.

Makowski W. — Rzeczpospolita. Co każdy obywatel o państwie i o konstytucji wiedzieć powinien, s. 71, (I), zł. —.60.

Mały Rocznik Statystyczny, s. 256, (II), zł. 1.—

Znamierowski Cz. — Wiadomości elementarne o państwie, s.122, (II), zł. 3.50.

Piorunochrony.

Racięcki Z. — Piorunochron na wsi, s. 16, (I), zł. —.20.

Przemysł rolny.

Chrząszcz T. — Technologja rolna. Przetwórstwo produktów ziemnych, roślinnych i zwierzęcych, s. 231, (II), zł. 6.50.

Greulich St. — Garbowanie skór owczych na kożuchy, s. 24, zł. —.80.

Przetwórstwo.

Byczyńska H. — Wyrób serów w domu i ich zużytkowanie, s. 47, (II), zł. —.90.

Drewko J. — Wyrób win owocowych, s. 49, (II), zł. 1.50.

Karczewska M. — Wyrób wędlin i innych przetworów mięsnych sposobem domowym, str. 62, (I—II), zł. 1.80.

Nehring A. — Przetwory domowe z owoców i warzyw, s. 94, (II), zł. 2.50.

Pszczelnictwo.

Brzósko S. — Gospodarka w ulach nadstawkowych, s. 182, (II). zł. 4.20.

Brzósko S. — Praktyczne pszczelnictwo, str. 184, (II), zł. 4.50.

Ciborowski T. — Jak hodować pszczoły, by dawały dużo miodu, str. 60, (I), zł. 1.—

Sadownictwo.

Gładysz A. — Urządzanie i pielęgnowanie sadów, str. 126 (II), zł. 3.—

Gładysz A. — Drzewa i krzewy w sadzie owocującym, cz. I, Drzewa owocowe, s. 95, (II), zł. 2.40.

Gładysz A. — Drzewa i krzewy w sadzie owocującym, cz. II. Krzewy owocowe i truskawki, s. 84, (II), zł. 2.40.

Jankowski E. — Sad przy chacie, str. 87, (I), zł. 2.50.

Konarski S. — Zakładanie małych sadów, str. 17, (I), zł. —.30

Schönfeld St. — Żywopłoty, szpalery i osłony, str. 86, (II), zł. 2.40.

Zieliński J. W. — Czem, jak i kiedy opryskiwać drzewa owocowe, przeciwko chorobom i szkodnikom, str. 41, (II), zł. 1.25.

Samokształcenie i czytelnictwo.

Banach K. — Konkurs dobrego czytania książek, s. 63, (I), zł. —.50.

Konkursy czytania w r. 1933/34, s. 57, (II), zł. —.50.

Skarżyńska J. — Jak czytać książki i gazety. Instrukcja dla samouków i kółek samokształcenia, s. 31, (I), zł. —.80.

Weitsch E. — Technika pracy umysłowej. Przewodnik w samokształceniu i oświacie, s. 47, (II), zł. 1.50.

Samorząd.

Podwiński S. i Typiak P. — Wskazówki dla radnych gromadzkich, s. 50, (I), zł. 1.50.

Spółdzielczość.

Piętka J. — O korzyściach i zakładaniu mleczarń spółdzielczych, s. 39, (II), zł. —.90.

Thugutt S. — Ku lepszemu życiu przez spółdzielczość, (I), zł. —.50.

Zacharski A. — Jajczarstwo spółdzielcze, s. 124, (II), zł. 3.—

Załuski P. — Co to jest Kasa Stefczyka i jak ją założyć, s. 64, (I), zł. 1.—

Teatr wiejski.

Banachowa J. — Inscenizacje rolnicze. (Pszczoły, warzywa, zboża, bajka o lnie), s. 69, (I), zł. —.50.

Cierniak J. — Franusiowa dola. Obrazkowe widowisko w świetlicy, s. 20, (I), zł. 1.—

Mierzejewska J. — Teatr z pieśni, s. 138, (II), zł. 2.50.

Solarzowa Z. — Teatr z pieśni. Jak były odtwarzane w wiejskim Uniwersytecie Orkanowym (1926—1933), s. 91, (I), zł. 2.—

Turowiczówna J. — Rozumowany katalog sztuk teatralnych, s. 260, zł. 2.—

Uprawa roli i roślin (ogólna).

Czech M. — Jak roślina gospodaruje w glebie, s. 80, (I), zł. —.50.

Czech M. — O bakterjach i znaczeniu ich dla rolnika, s. 107, (I), zł. 1.—

Górski M. — Nawozy i nawożenie, s. 73, (II), zł. 1.—

Leśniowski S. — O nawozach pomocniczych, s. 86, II, zł. 1.50.

Mieczyński T. — Krótki podręcznik gleboznawstwa, s. 234, (I), zł. 6.50.

Mikułowski-Pomorski J. — Uprawa roli i roślin, s. 440, (II), zł. 3.—

Uprawa buraków.

Turkowski K. — Uprawa buraka pastewnego, s. 42, (I), zł. —.30.

Uprawa kukurydzy.

Sarjusz-Zaleski S. red. — Kukurydza i jej użytkowanie, s. 79, (I), zł. 1,85.

Sarjusz-Zaleski S. — Uprawa kukurydzy, s. 40, (I), zł. —.30.

Uprawa lnu.

Słuchocki C. — Uprawa i przeróbka lnu, s. 79, (I), zł. —.30.

Uprawa marchwi.

Buczyński Z. — Uprawa marchwi pastewnej, s. 22, (I), zł. —.30.

Uprawa oziminy.

Jankowski S. — Uprawa oziminy (żyta i pszenicy), s, 59, (I), zł. —.60.

Uprawa pastewnych roślin.

Starzyński F. — Strączkowe i koniczyny, s. 80, (II), zł. 1.—

Świeżyński W. — Uprawa roślin pastewnych, s. 34, (I), zł. —.30.

Uprawa ziemniaków.

Mikułowski-Pomorski J. — Uprawa ziemniaków, s. 38, (I), zł. —.30.

Warzywnictwo.

Brzozowski S. — Inspekt, hodowla warzyw pod szkłem, s. 88, (I—II), zł. 4.—

Karczewska M. — O uprawie warzyw, s. 112, (I), zł. 3.—

Nehring E. — Kapusta, kalafjory oraz inne warzywa kapustne, s. 86, (II), zł. 2.80.

Nehring E. — Ogórki, pomidory, arbuzy, dynie, melony, karczochy, s. 84, (II), zł. 2.80.

Nehring E. — Sałata, rzodkiewka, rzodkiew, s. 40 (I), zł. 1.50.

Nehring E. — Wczesne warzywa w gruncie, s. 44, (I), zł. 1.25.

Wieszniewski Cz. — Ogródki warzywne, s. 64, (I), zł. —.30.

Wyrzykowski C. — Uprawa cebuli, s. 32, (II), zł. 1.—

Weterynarja.

Dobrzański L. — Co robić w wypadkach choroby zwierząt i drobiu, s. 46, (I), zł. —.90.

Dobrzański L. — Podręcznik weterynaryjny dla rolników, s. 272, (II), zł. 7.50.

Olszański Z. — Apteczka weterynaryjna, oraz przyrządzanie i stosowanie lekarstw, s. 47, (I), zł. —.90.

Wierzba koszykarska.

Karczewski S. — Wierzba koszykarska, s. 68, (II), zł. 1.50.

Wieś i państwo.

Ludkiewicz Z. — Ustrój rolny polski i jego niedomagania, s. 90, (I), zł. —.50.

Wieś polska i obca i jej życie.

Gortat W. — Góra Bałdrzychowska i Byczyna. Opis porównawczy wsi na gruntach scalonych i wsi mającej szachownicę, s. 193, (II), zł. 3.50.

Mikułowski-Pomorski J. — Rolnictwo, farmer i wieś w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, s. 79, (II), zł. 1.50.

Orsza-Radlińska H. — Tajemnica Danji. Wrażenia z wycieczki, s. 39, (I), zł. —.30.

Stolarski B. — Sługocice. Obraz życia i pracy jednej wioski, s. 240, (I), zł. 5. —

Słomka J. — Pamiętniki włościanina od pańszczyzny do dni dzisiejszych, s. 524, (II), zł. 6.—

Wyszomirski K. — Życie wsi jugosłowiańskiej, s. 67, (I), zł. 50.

Zdrowie.

Hilarowicz A. — Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach, s. 107, (II), zł. 2.—

Kacprzak M. — Konkursy „Zdrowie w chacie wiejskiej", s. 56, (II), zł. 1.—

Kacprzak M. — Pić czy nie pić, s. 16, (I), zł. —.15.

Kacprzak M. — Zdrowie w chacie wiejskiej, s. 112, (I), zł. 1.50.

Mężyńska W. — Wam rodzice, s. 16, (I), —.30.

Sawicki A. — Czystość ciała i kąpiele, s. 29, (N), zł. 1.20.

5. *Centralny Komitet do Spraw Młodzieży Wiejskiej.*

Przysposobienie rolnicze.

Medotyczne i propagandowe.

J. M. Pomorski i Z. Kobyliński — Czem jest P. R.?, wyd. II, zł. —.50.

J. Ciemniewski — Praca zespołu w P. R., zł. —.50.
H. Radlińska — Tajemnica Danji wyd. I, zł. —.50.

Podstawowe i pomocnicze.

M. Czech — Jak roślina gospodaruje w glebie, wyd. II, zł. —.50.
K. Strawiński — Walka z chorobami i szkodnikami roślin, wyd. I, zł. —.50.
J. Rapacki — Chwasty (w druku).
Sz. Konarski — Zakładanie małych sadów, wyd. I, zł. —.30.
S. Zaleski — Co robić z kukurydzą?, wyd. I, zł. —.30.
W. Chmielecki — Poznaj swoje gospodarstwo (w druku).
Z. Ludkiewicz — Ustrój rolny Polski i jego niedomagania, wyd. I, zł. —.50.

Tematowe.

Roślinne.

J. M. Pomorski — Uprawa ziemniaków, wyd. VII, zł. —.30.
K. Turkowski — Uprawa buraka pastewnego, wyd. VII, zł. —.30.
S. Zaleski — Uprawa kukurydzy, wyd. IV, zł. —.30.
C. Wieszeniewski — Ogródki warzywne, wyd. III, zł. —.30.
Z. Buczyński — Uprawa marchwi pastewnej, wyd. I, zł. —.30.
S. Bezradecki — Uprawa łąk, wyd. I, zł. —.50.
W. Świeżyński — Uprawa roślin pastewnych, wyd. I, zł. —.30.
M. Karczewska — Ogródki kwiatowe, wyd. II, zł. —.30.
C. Słuchocki — Uprawa i przeróbka lnu, wyd. I, zł. —.30.

Hodowlane.

W. Żebrowska - Kacprzakowa — Wychów prosiąt, wyd. III, zł. —.30.
M. Trybulski — Wychów kur, wyd. I (III) (w druku).
I. Zabłocka — Wychów królików, wyd. II, zł. —.30.
S. Greulich — Wychów owiec, wyd. I, zł. —.30.

Inne.

K. Banach — Konkurs dobrego czytania książki, wyd. I, zł. —.50.
F. Dratwa — Rachunkowość organizacji młodzieży wiejskiej, wyd. I, zł. —.50.
F. Dratwa — Konkurs czytania w r. 1933/34, zł. —.50.
J. Banachowa — Pszczoły, wyd. I, zł. —.50.
J. Banachowa — Inscenizacje rolnicze, wyd. I, zł. —.50.

6. *Poradnia Bibljoteczna Bibljotekarzy Polskich**).
150 książek dla bibljotek wiejskich.

I. Powieści, opowiadania, poezje.

Anczyc W. L. — Przypadki Robinsona Kruzoe, s. 388, (I p), zł. 4.—

Bandrowski J. — Na polskiej fali, s. 234, (I p), zł. 4.50.

Beecher-Stowe H. — [czytaj: Biczer Stou]. — Chata wuja Toma, s. 258, zł. 6.—

Bojer J. — Ostatni Wikingowie, s. 283, (II o), zł. 10.—

Buyno-Arctowa M. — Wieś szczęśliwa, s. 241, zł. 7.—

Conrad J. [czytaj: Konrad]. — Tajfun, s. 131, (II p), zł. 3.80.

Curwood J. [czytaj: Karud]. — Władca skalnej doliny, s. XI + 208, (I p), zł. 4.—

Dąbrowa J. M. — Telewizor Orkisza, s. 242, (I p), zł. 4.50.

Dąbrowska M. — Ludzie stamtąd, s. 244, (II o), zł. 4.50.

Deotyma. — Panienka z okienka, s. 301, (I o), zł. 3.80.

Dickens K. — Dawid Copperfield, s. 240, (I o), zł. 3.20.

Dygasiński A. — W Swojczy, czyli żywot poczciwego włościanina, s. 147, (I o), zł. 3.60.

Florkowa M. — Jak Jagusia została gospodynią, s. 24, (I o), zł. —.30.

— Na własnym zagonie, s. 38, (I o), zł. —.30.

Gąsiorowski W. — Huragan, [wyd. skrócone], s. 528, (I h), zł. 4.—

— Orlęta, s. 206, (II h), zł. 4.50.

Giżycki K. — Przez knieje i stepy, s. 370, (I p), zł. 7.—

Goetel F. — Kar-Chat, s. 196, (II op), zł. 4.—

— Ludzkość. (Trzy opowiadania), s. 236, (II o), zł. 7.80.

Gojawiczyńska P. — Powszedni dzień, s. 212, (II o), zł. 4.50.

Górska H. — Nad czarną wodą, s. 213, (I o), zł. 5.—

Grey Z. Krwawe pogranicze, s. 294, (I p), zł. 4.50.

Hamsun K. — Błogosławieństwo ziemi, s. 366, (II o), zł. 9.—

Hugo W. — Nędznicy, t. 10 w 5 wol., (II o), zł. 8.—
albo skrót:

— W szponach nędzy, t. 4, (I o), zł. 2.—

Jaworska I. — Zatartym szlakiem, s. 162, (I p), zł. 4.—

Jeż T. T. — Hryhor serdeczny, t. 2, s. 109; 101, (II ho), zł. 2.40.

Junosza K. — Abram Pinkt i Mateusz Sikora, s. 134, (I o), zł. 1.20.

---

*) Znak I = książki łatwe, II = trudniejsze; obyczajowe — o, historyczne — h, historyczno-obyczajowe — ho, podróżnicze i przygody — p, baśnie — b.

Konarski K. — Przyjaciele, t. 2, s. 144, (I ho), zł. 3.—
— Tajemnica zegara królewskiego, s. 220, (I h), zł. 4.20.
Konopnicka M. Banasiowa, s. 15, (I o), zł. —.35.
— Dym, s. 15, (I o), zł. —.35.
— Mendel gdański, s. 36, (I o), zł. —.70.
— Urbanowa, s. 15, (I o), zł. —.30.
Korzeniowski J. — Tadeusz Bezimienny, s. 469, (II o), zł. 2.30.
Kossowski J. — Zielona kadra, s. 303, (II ho), zł. 6.—
Kraszewski J. I. — Chata za wsią, t. 2, s. 143, 159, (I o), zł. 2.—
— Dziecię Starego Miasta, s. 173, (I ho), zł. 1.—
— Historja o Janaszu Korczaku i pięknej Miecznikównie, t. 2, s. 125, 121, (I ho), zł. 1.50.
— Stara baśń, t. 3, s. 142, 143, 139, (II h), zł. 3.60.
Krzewski K. — Kapral Szczapa, s. 119, (I h), zł. 2.—
Lagerlöf S. — Tętniące serce, s. 253, (II o), zł. 7.—
London J. — Przygoda, s. 303, (II p), zł. 3.—
— Zew krwi, s. 135, (II p), zł. 1.95.
Łoziński W. — Oko proroka, czyli Hanusz Bystry i jego przygody, s. 316. (I ho). zł. 3.—
Machay F. — Honorni Orawiacy, s. 126. (I o). zł. 2.—
Makarczyk J. — Przez morza i dżungle, s. 232. (I p). zł.4.—
Makuszyński K. — Panna z mokrą głową, s. 210, (I o), zł. 6.50.
Małaczewski E. — Na dalekiej północy, s. 50+48, (II ho), zł. 1.—
Meissner J. — Szkoła orląt, s. 289, (I o), zł. 5.—
Miłaszewska W. — Cmentarz i sad, s. 446, (II o), zł. 6.—
Montgomery L. M. — Ania z Zielonego Wzgórza, s. 292, (I o), zł. 4.—
Morcinek G. — Narodziny serca, s. 244, (I o), zł. 4.—
Niewiadomska C. — Z pieśni naszych, s. 389, (poezje), zł. 3.—
Nowakowski Z. — Puhar Krakowa, s. 64, (I p), zł. 1.—
Orkan W. — W Roztokach, t. 2, s. 233, 245, (II o), zł. 8.—
Orzeszkowa E. — Nad Niemnem, t. 2, s. 198, 288. (II o), zł. 8.—
Orzeszkowa E. — Cham, s. 183, (II o), zł. 8.—
Orzeszkowa E. — Romanowa, s. 80, (I o), zł. 1.20.
Ostrowski J. — Kobuz, s. 243, (II p), zł. 6.50.
Prus B. — Anielka, s. 253, (I o), zł. 2.50.
Prus B. — Antek, s. 40, (I o), zł. —.50.
— Kamizelka. Michałko, s. 40, (I o). zł. —.50.
— Na wakacjach. Katarynka, s. 47, (I o), zł. —.50

— Przygoda Stasia, s. 66, (I o), zł. 1.20.
— Faraon, t. 3, s. 311, 389, 329, (II ho), zł. 30.—
— Lalka, t. 3, s. 403, 464, 404, (II o), zł. 30.—
— Placówka, s. 348, (I o), zł. 6.—
Przerwa-Tetmajer K. — Ksiądz Piotr, s. 26, (I o), zł. —.40.
Przyborowski W. — Pod Stoczkiem, s. VII+183, (I h), zł. 5.—
— Racławice, s. 262, (I h), zł. 4.—
Reymont W. — Chłopi, t. 4 w 2 wol., ((II o), zł. 14. —
— Pęknięty dzwon, s. 255, (II oh), zł. 8.—
— Sprawiedliwie, s. 236, (II o), zł. 4.—
Rodziewiczówna M. — Byli i będą, s. 304, (I ho), zł. 6.—
— Czahary, s. 316, (I o), zł. 6.—
— Dewajtis, s. 328, (I o) zł. 6.—
— Szary proch, s. 211, (I o), zł. 6.—
Rosinkiewicz K. — Sam, s. 238, (I o), zł. 3.50.
— Złoty sen Lamikai, s. 206, (I o), zł. 4.—
Rusinek M. — Burza nad brukiem, s. 180, (II o), zł. 5.50.
Rytardowie H. i J. M. — Wilczur z Prohyby, s. 221, (I p), zł. 4 50.
Sewer — Dola, s. 48, (I o), zł. —.40.
— Lusia Burłak, s. 74, (I o), zł. —65.
— Wiosna, s. 57, (I o), zł. —.50.
Sewer — Matka, s. 143, (I o), zł. 3.—
Sienkiewicz H. — Bartek Zwycięzca, s. 87, (I ho), zł. 1.—
— Janko muzykant. Latarnik, s. 37, (I o), zł. —.60.
— Krzyżacy, t. 4, w 2 wol., s. 331, 379, (II h), zł. 8.—
— Ogniem i mieczem, [I część Trylogji], t. 2, s. 406, 396, (II h), zł. 7.60.
— Potop, [II część Trylogji], t. 3, s. 410, 513, 365, (II h), zł. 12.60.
— Pan Wołodyjowski, [III część Trylogji], s. 526, (II h), zł. 4 80.
— Quo vadis, s. 371, (II ho), zł. 6.—
— W pustyni i w puszczy, s. 308, (I p), zł. 3.—
Sieroszewski W. — Na kresach lasów, s. 336, (II o), zł.—
— Beniowski, s. 567, (II hp), zł. 6.—
— Ze świata, s. 246, (II op), zł. 3 —
Strug A. — Odznaka za wierną służbę, s. 163, (II ho), zł. 5.—
Szarecki J. — Na pokładzie „Lwowa“, s. 181, (I p), zł. 3.—
Szelburg - Zarembina E. — Wędrówka Joanny, s. 386, (II o), zł. 7.—
Umiński W. — Zwycięzcy oceanu, s. 399, (p), zł. 7.20.

Wańkowicz M. — Strzępy epopei, s. 159, (II h), zł. 1.80.

Weychert-Szymanowska W. i Bruner W. — Świat czarów, s. 317, (I b), zł. 5.—

Weyssenhoff J. — Soból i panna, s. 331, (II o), zł. 8.—

Wierzbiński M. — Malmgrema miłość i koniec, s. 87, (I p), zł. 3.50.

Wiktor J. — Burek, s. 240, (I o), zł. 6.—

Zaleska M. J. — Mieszkaniec puszczy. Oprac. wg. Coopera, s. 416, (I p), zł. 7.50.

Żeromski S. — Ludzie bezdomni, t. 2, s. 252, 210, (II o), zł. 10 —

— Syzyfowe prace, s. 302, (II o), zł. 5.50.

— Wczoraj i dziś. Serja I, s. 121, (II o), zł. 1.—

— Wierna rzeka, s. 191, (II ho), zł. 4.—

II. Książki popularno-naukowe.

Dział ogólny (podręczny).

Mały słownik wyrazów obcych. 16.000 wyrazów. Wyd. M. Arcta, s. 354, zł. 2.70.

Przewodnik gromadzki i kalendarz sołtysa, na 1935 r. Nakł. Samorządowego Instytutu Wydawn., s. XIII+464, zł. 1.50.

albo:

Kalendarz i wskazówki dla sołtysów na r. 1935. Oprac. S. Podwiński i P. Typiak, Nakł. Związku Zaw. Pracowników Samorządu Terytorjalnego R. P., s. 228, zł. 1.20.

Romer E. — Mały atlas geograficzny, s. 35, zł. 6.—

Śliwiński F., Hełczyński J. — Słowniczek ortograficzny, s. VIII +133, zł. 2.20.

Religja.

Górska P. — Sługi Boże, s. 216, (I), zł. 5.—

Książki treści społecznej.

Bielecki J. — Młodzież, a reformy na wsi, s. 63, (I), zł. —.70.

Borkowska-Nelkenowa I., Kościelski Z. — Jesteśmy. Czytania dla dorosłych i młodocianych, s. VII+219, (I), zł. 2.80.

Frankowski E. — Kalendarz obrzędowy ludu polskiego, s. 79, zł. 3.—

Gindrych W. — O Polsce na morzu, s. 122, (I), zł. 2.80.

Piętnaście lat Państwa Polskiego. Praca zbiorowa, s. 63, (II), zł. —.80.

Skarżyńska J. Jak czytać książki i gazety. Instrukcja dla samouków i kółek samokształcenia, s. 31, zł. —.80.

Thugutt S. — Ku lepszemu życiu przez spółdzielczość (w druku), (I), zł. ok. —.50.

Znamierowski Cz.— Wiadomości elementarne o państwie, s. 122, (II), zł. 3.50.

albo:

Siemieński J. — O polityce, o państwie i obywatelu. Wiadomości conajważniejsze, s. 74, (I).

Rembowski Cz. — Gry i zabawy zespołowe w świetlicy, s. 122, (I), zł. 2.20

Higjena.

Hilarowicz A. — Pierwsza pomoc w nagłych wypadkach, s. 107, (II), zł. 2.—

Kacprzak M. — Zdrowie w chacie wiejskiej, s. 112, (I), zł. 1.50.

Przyroda i Technika.

Grotowska H. — Wzajemna zależność świata zwierzęcego i roślinnego, s. 49, (I), zł. —.80.

Jeans J. [czytaj: Dżins]. Niebo. Astronomja dla laików, s. XII+194, (II), zł. 9.60.

Siedlecki M. — Skarby wód. Obrazy z nadmorskich krain. s. 249, (I), zł. 6.50.

Wszędobylski dr. — Najciekawsza podróż z doktorem Wszędobylskim, s. 163, (II), zł. 10.—

Gospodarstwo wiejskie.

Brzósko S. — Praktyczne pszczelnictwo, s. 184, (II), zł. 4.50.

Chmielecki W. — Praktyczne wskazówki, dotyczące urządzania i prowadzenia małych gospodarstw wiejskich. Z uwzględnieniem warunków kryzysu gospodarczego, s. (II) 167, zł. 4.20.

Czech M. — Jak roślina gospodaruje w glebie. Pogadanki o życiu roślin, s. 81, (I), zł. 0.50.

Dobrzański L. — Poradnik weterynaryjny dla rolników, s. 272, (II), zł. 7.50.

Gładysz A. — Urządzenie i pielęgnowanie sadu, s. 164, (II), zł. 3.—

Kalinowski K. — Poradnik budowlany dla rolników, s. 192, (II), zł. 3.50.

Karczewska M. — Ogródki kwiatowe, wyd. II, s. 32, (I), zł. 0.30.

Karczewska M. — O uprawie warzyw, s. 112, (I), zł. 3.—

Ludkiewicz Z. — Dobry gospodarz. Praktyczny podręcznik uprawy roślin rolnych i ogrodowych, hodowli i leczenia zwierząt oraz organizacji i prowadzenia gospodarstwa wiejskiego, s. 422, (II), zł. 9.—

Mikułowski-Pomorski J., Kobyliński Z. — Czem jest Przysposobienie Rolnicze?, s. 55, (I), zł. 0.50.

Moczarski Z. — Hodowla zwierząt (skrót), s. 570, (II), zł. 6.50.

Strawiński K. — Walka z chorobami i szkodnikami roślin, s. 72, (I), zł. —.50.

Trybulski M. — Gospodarski chów drobiu, s. 142, (II), zł. 4.—

Żebrowska-Kacprzakowa W. red. — Książka gospodyni wiejskiej, s. 352, (I), zł. 4.50.

Historja, pamiętniki, życiorysy.

Bielecki S. — Dr. Franciszek Stefczyk, pionier spółdzielczości rolniczej w Polsce, s. 24, (I), zł. 0.30.

Kaden-Bandrowski J. — Na progu, s. 178, (II), zł. 5.—.

Karczewska M. — Nowoczesna gospodyni wiejska i jej praca w domu, rodzinie, gospodarstwie i społeczeństwie, s. 38, (I), zł. 0,50.

Lipiński W. — Wojna polska. Rok 1919—1920, s. 59, (I), zł. 1.—

Piłsudski J. — Pisma wybrane, s. XXI+346, (II), zł. 7.—

albo:

Sieroszewski W. — Marszałek Józef Piłsudski, s. 63, (II), zł. 1.80.

Sławoj-Składkowski F. — Gdzie widziałem Komendanta, nim Polskę wywalczył, s. 53, (I), zł. 1.—

Słomka J. — Pamiętniki włościanina od pańszczyzny do dni dzisiejszych, s. XXI+524, (II), zł. 4.—

Szujski J. — Bartosz Głowacki, s. 54, (I), zł. 0,50.

Krajoznawstwo, podróże, wyprawy.

Grzelak W. — Łódką z biegiem Wisły. Wspomnienia z wycieczki wioślarskiej, s. 337, zł. 6.—

Houben H. H. — Północ woła... Wstęga przygód i płomień bohaterstwa na drodze do bieguna północnego, s. 262, (II), zł. 3.90.

Ostrowski J. — Brazylja, s. 111, (I), zł. 2.—

Radlińska H. — Tajemnica Danji. Wrażenia z wycieczki, s. 39, (I), zł. 0.30.

Skarżyński S. — Na RWD. 5 przez Atlantyk, s. 192, (II), zł. 14 —

Slocum J. — Sam jeden żaglowcem naokoło świata, s. XIV+269, (II), zł. 5.50.

Wielowieyski J. — Bohaterskie loty, s. 272, (II), zł. 5.—

7. *„Bibljoteka szkoły powszechnej“.*

Program „Bibljoteki“ obejmuje 30 następujących cyklów: — I. Co wiesz o Polsce; II. Znakomici Polacy; III. Wojsko polskie; IV. Nasi sąsiedzi; V. Nasi sojusznicy; VI. Polacy na obczyźnie; VII. Miasta polskie; VIII. Co daliśmy ludzkości; IX. Muzycy polscy; X. Uroda wsi polskiej; XI. Malarze polscy; XII. Przedstawiciele ludzkości; XIII. Pisarze polscy; XIV. Obrazki historyczne; XV. Obrazki obyczajowe; XVI. Polscy Święci; XVII. Czytanki różnej treści; XVIII. Przedmioty mówią; XIX. Teatr szkolny; XX. Polskie podania i legendy; XXI. Słowianie; XXII. Zagadnienia społeczne i prawne; XXIII. Zagadnienia wychowawcze; XXIV. Przyroda; XXV. Fizyka i chemja; XXVI. Geografja i podróże; XXVII. Antropologja; XXVIII. Praktyczne zastosowanie nauk; XXIX. Wychowanie fizyczne; XXX. Poradnictwo zawodowe.

Dotychczas wydano 100 dwuarkuszowych, ilustrowanych tomików w cenie po zł. 0,50.

Większość wydanych książeczek nadaje się jako materjał samokształceniowy dla młodzieży w wieku pozaszkolnym.

8. *Bibljoteka dla działaczy oświatowych.*

I. a) Bibljografja.

Bibljografja wychowania obywatelskiego za okres 1920—1931. „Praca Strzelecka“, Warszawa, 1931, zesz. 9/12, str. 92—104, zł.—.80.

Regjonalizm polski. Bibljografja z lat 1920—1926. Warszawa, 1927, str. 16, zł. —.80.

Rudzińska R. Bibljografja pracy społecznej 1900—1928. Warszawa, 1929, str. 285. W. W. P. Studjum P. S. O. Skł. gł. księg F. Hoesicka, zł. 12.—.

Sedlaczek Fr. — Bibljografja dotycząca działalności samorządu w zakresie oświaty pozaszkolnej 1905—1930. Warszawa, 1931, str. 33. Samorządowy Instytut Wydawniczy, zł. 2.—

Skarżyńska J. Bibljografja oświaty pozaszkolnej 1900—1928. Warszawa, 1929, str. 174, zł. 5.—

Bibljografja oświaty pozaszkolnej (dodatek za lata 1929—1931), Warszawa, 1932, str. 94, 2.40.

b) Katalogi.

Pod redakcją J. Dąbrowskiej: „Książka w bibljotece“, katalog informacyjny. Poradnia Bibljoteczna Warszawskiego Koła Związku Bibljotekarzy Polskich, Warszawa, 1934, str. 689, zł. 12.—

Katalog rozumowany sztuk teatralnych. Opr. J. Turowiczówna. Wydawn. Związku Teatrów Lud. Warszawa, 132, str. 260, zł. 2.—

c) Encyklopedje.

Pod redakcją S. Łempickiego: „Encyklopedja wychowania“, tom I (10 zeszytów à 3 zł.). Nasza Księgarnia, Warszawa, 1933, zł. 30.—

Peretjatkowicz A. Prof. Dr. — Współczesna encyklopedja życia politycznego, z uwzględnieniem życia gospodarczego. Wyd. III. Poznań, 1931, str. 225, zł. 5.—

d) Statystyka.

Mały rocznik statystyczny. Warszawa, 1935, zł. 1.—

II. Socjologja i zagadnienia środowiska.

Barker E. — Charakter narodowy i kształtujące go czynniki. Nasza Księgarnia, Warszawa, 1933, str. 460, zł. 10.—

Bronisław W. — Drogi postępu chłopa polskiego „Bibljoteka Puławska“, Państw. Instytut Nauk Gospod. Wiej. Warszawa, 1934, str. 384, zł. 6.—

Hertz A. — Klasycy socjologji. Bibljoteka „Wiedzy i Życia“, Warszawa, 1933, str. 150, zł. 4.—

Kuraś Ferdynand — Przez ciernie żywota. Częstochowa Gmackowski, zł. 1.20.

Maunier René — Wprowadzenie do socjologji. Nasza Księgarnia, Warszawa, 1932, str. 160, zł. 2.80.

Orkan Wł. — Listy ze wsi, t. I, str. 142, wydawn. Gebethnera i Wolffa, zł. 4.50.

Orkan Wł. — Wskazania. Warszawa, 1930, str. 87. Nasza Księgarnia, zł. 3.—

Słomka Jan — Pamiętniki włościanina. Wyd. II. Kraków, 1929, zł. 6.—

Warunki życia robotniczego w Warszawie, Łodzi, Zagłębiu Dąbrowskiem w świetle ankiet 1927. Warszawa, 1929, wyd. I. S. G., str. 382, zł. 15.—

III. a) *Psychologja.*

Baley S. — Psychologja wieku dojrzewania. Warszawa, 1931, str. 264, zł. 6.—90.

Croner E. — Psychika młodzieży żeńskiej. Książnica — Atlas, Warszawa, 1932, str. 110, zł. 2.80.

Dougall W. — Psychologja grupy. Lwów, 1930, str. 490, zł. 9.80.

b) Nauczanie i wychowanie.

Kształcenie i wychowanie spółdzielcze w Polsce. Wyd. Spółdzielczy Instytut Naukowy. Warszawa, 1933, str. 94, zł. 8.—

Mysłakowski Z. — Rodzina wiejska jako środowisko wychowawcze. Kraków, zł. 14.—

Ziemnowicz H.—Problemy wychowania współczesnego. Wyd. II. Warszawa, Mortkowicz, 1927, str. 268, zł. 9.—

Znaniecki F. — Socjologja wychowania. Warszawa, Książnica—Atlas, 1928, tom II-gi, str. 372, zł. 10.—

Czerwiński — O nowy ideał wychowawczy. (Nowe wydanie wyjdzie z druku we wrześniu), zł. 10.—

IV. *Ogólne zagadnienia oświaty pozaszkolnej.*

Frelek Kl. — Początkowe ognisko oświatowe na wsi. Warszawa, Instytut Oświaty Dorosłych, 1930, zł. 1.—

Instytut Oświaty Dorosłych. Z prac i doświadczeń. Warszawa, 1930, str. 156, zł. 5.—

Kultura wsi — Biuletyn XII. Konferencji Oświatowej poświęconej zagadnieniom kultury wiejskiej w Polsce. Warszawa, 1930, str. 182. Książnica — Atlas,, zł. 6.—

Oświata pozaszkolna Samorządu m. st. Warszawy, pod red. J. Baranowskiej, Warszawa, 1930, I. O. D., str. 238, zł. 6.—

Pracownik oświatowy. Biuletyn XIV. Konferencja oświatowej, poświęconej sprawie kształcenia pracowników oświaty dorosłych. Warszawa, 1930, Wydawn. Min. W. R. i O. P., str. 157 i 2 nlb. Skład Główny I. O. D., zł. 6.—

Przewodnik oświaty dorosłych, pod red. A. Konewki i K. Korniłowicza. Warszawa, 1928, wydawn. I. O. D., str. 259, zł. 9.—

Wybrane zagadnienia oświatowe, Warszawa, 1931, wyd. I. O. D., str. 106, zł. 3.50.

Zagadnienia oświaty dorosłych. Dwie konferencje. Pod red. K. Korniłowicza, Warszawa, 1930. Wydanie I. O. D., str. 269 i 2 nlb., zł. 5.—

Hertz i Kipowa — O nowe metody pracy oświatowej. P. U. K. Jest jeszcze ok. 50 egz., zł. 4.—

V. *Poszczególne formy pracy oświatowo - pozaszkolnej.*

1. *Kursy — szkoły (programy — podręczniki).*

Borowiecka M. — Zbiór zadań arytmetycznych dla dorosłych. Cz. I. Cztery działania w zakresie setki, okrągłemi dziesiątkami w zakresie tysiąca. Warszawa, 1931, str. 86, zł. 1.60.

Borowiecka M. — Zbiór zadań arytmetycznych dla dorosłych. Cz. II. Cztery działania w zakresie liczby całkowitej. Warszawa, wyd. I. O. D., str. 82, zł. 1.60.

Borowiecka M. — Zbiór zadań arytmetycznych dla dorosłych. Cz. III. Ułamki. Warszawa, wyd. I. O. D. 1930, str. 98, zł. 1.80.

Borowiecka M. — Zbiór zadań matematycznych dla dorosłych. Cz. IV. Warszawa, 1932. Wyd. I. O. D., str. 120, zł. 2.—

Baczyńska S. — Chyczewska S. — Moje ćwiczenia w nauce języka, gramatyki i ortogr. Książka dla dorosłych. Warszawa, 1931, Nasza Księgarnia, str. 70, zł. 1.60.

Chyczewska S. - Rörichowa M. Wieczorem. Czytane na II stopniu Kursów dla dorosłych. Wyd. II. Warszawa, 1932, zł. 2.—

Czerwińska A. — Weychert Szymanowska W. Zbliska i zdaleka. Cz. I. Wyd. V. Warszawa, 1929. Nasza Księgarnia, str. 205, zł. 2.—

Czerwińska A. — Weychert Szymanowska W. Zbliska i zdaleka. Cz. I. Człowiek i ludzkość. Warszawa, 1931, wyd. I. O. D., zł. 2.—

Grotowska H. Radlińska H. — Książka o życiu i pracy. T. I, zł. 4.80; T. II, zł. 6.10.

Gażyńska J. — Wypisy dla dorosłych do nauki języka ojczystego na wyższych poziomach kursów ogólno - kształcących i zawodowych oraz na uniwersytetach żołnierskich. Warszawa, 1929. Wyd. I. O. D., str. 160, zł. 2.60.

Pożaryska W., Sulicka M., Weychert - Szymanowska W. — Zbliska i zdaleka. Cz. IV. Zdobycze ducha ludzkiego, Warszawa, wyd. I. O. D., str. 174, zł. 2.60.

Program kursów wieczorowych oświaty pozaszkolnej. Lwów, 1933.

Program kursów wieczorowych dla dorosłych i młodocianych. Wyd. Kuratorjum O. S. Poznańskiego, Oddz. O. P. Poznań, 1933, str. 40.

Stattlerówna H. — Zadania rachunkowe dla dorosłych, opracowane na tle zagadnień życia miejskiego. Cz. I. Warszawa, 1932, wyd. I. O. D., str. 223, zł. 1.60.

Program szkół wieczorowych, Warszawa 1934. Wydawn. I. O D. zł. 3.—

2. *Uniwersytet powszechny.*

Gałecki T. — Uniwersytet ludowy rolny w Ostrołęce a uniwersytety ludowe w Polsce. Warszawa, 1928, C. T. R., str. 51, zł. —.50.

Hellman A. H.— Uniwersytet ludowy i duchowe podstawy demokracji. Z niem. przełożył E. Nowicki. Warszawa, 1927, str. 119, zł. 3.—

Mierzwińska Z. — Wpływ wychowawczy internatowego uniwersytetu ludowego. Warszawa, 1933. Wydawn. I. O. D., str. 81, zł. 2.20.

Powszechny uniwersytet korespondencyjny. Cel, wskazówki, kursy, Warszawa, 1933.

Uniwersytety powszechne zagranicą. Warszawa, 1932. Wyd. I. O. D., str. 108, zł. 3.80.

Z doświadczeń uniwersytetu powszechnego m. Warszawy. Praca zbiorowa. Wydawn. I. O. D., zł. 7.—

3. *Świetlice.*

Górska H. — Nad czarną wodą. Warszawa, 1931. Nakład „Roju", str. 213, nlb. 1, zł. 5.—

Świetlica Koła Polek. Praca zbiorowa. Warszawa, 1931, str. 61, zł. 1.20.

4. *Czytelnictwo — bibljotekarstwo.*

Anderson G. L. — Ciche czytania w świetle badań socjologicznych i pedagogicznych. Przekład H. Dobrowolskiej. Warszawa, 1932. Nasze Księgarnie, zł. 4.—

Banach K. — Konkurs dobrego czytania. Bibljot. Ośw. Centr. Kom. do Spraw Młodz. Wiejsk. Warszawa, 1933, str. 62, —.50.

Dąbrowska W.: Nowoczesne ustawodawstwo w zakresie bibljotek publicznych. Warszawa, 1929. Wyd. Warszaw. Koła Zw. Bibljotekarzy Pol., str. 98, zł. 4.—

Dębicki — Człowiek i książka, zł. 2.—

Gazeta ścienna. Instrukcje dla organizatorów, „Zew". Warszawa, 1933, zł. —.30.

Hryniewicz Z. — Czytelnictwo w bibljotekach robotniczych związków zawodowych. Warszawa, 1932, str. 81, zł. 2.50.

Radlińska H. — Książka wśród ludzi. Wyd. I. O. D. Warszawa, 1933, zł. 3.50.

Rubakin M. — Czytelnictwo młodzieży a różnice zainteresowań pokoleń. Przekł. M. Gutrego. Warszawa, 1930, str. 14, zł. —.60.

Skarżyńska J. — Jak czytać książki i gazety. Warszawa, 1934. Wyd. I. O. D., zł. —.80.

Stefanowicz D. — Jak i co czytać. Warszawa, b. w. r., str 49, zł. 1.—

Szemplińska Jadwiga, Filipkowska — Bibljoteki publiczne w Czechosłowacji. Warszawa, 1930, str. 159+2 nlb. Wyd. Min. W. R. i O. P., zł. 5.—

5. *Odczyty.*

VI. *Zagadnienia specjalne.*

a) Wczasy. Ogniska kultur.-oświatowe.

Błaszczykowa M. — Kolonje letnie i obozy wędrowne dla młodzieży pracującej. Wydawn. I. O. D., zł. 2.20.

Moraczewska A. — Wczasy robotnicze. Działalność kulturalna samorządu w Belgji. Warszawa, 1931. Wyd. I. O. D., str. 158, zł. 5.—

Sosiński W. — Domy ludowe. Tom. II. Warszawa, 1928, Wyd. Kom. Domów Lud. C. Z. K. R., zł. 2.—

Kosmowska J. Domy społeczne. Wyd. Zw. Polsk. Stow. Spoż. Warszawa, 1921, zł. —.30.

b) Wychowanie społeczno - obywatelskie i państwowe.

Anusz A. — Podstawy wychowania obywatelskiego (w Zw. Strzeleckim). Warszawa, 1930, str. 21, zł. —.50.

Krzywicki L. — Służba społeczna w Polsce. Warszawa, 1928, str. 194, zł. 5.—

Kurs nauki obywatelskiej. Warszawa, 1930/1. Wydawnictwo P. U. K., zł. 8.—

Skwarczyński A. — Pod znakiem odpowiedzialności i pracy. Dziesięć wieczorów. Warszawa, 1933, wydawn. „Drogi", zł. 10.—

Piętnastolecie Państwa Polskiego. Praca zbiorowa. Warszawa, 1933, P. U. K., zł. —.80.

Piętnaście lat Państwa Polskiego. Przemówienie Ministrów. Wydawn. Księgarni Wojskowej. Warszawa, zł. 5.—

Skwarczyński — Myśli o Nowej Polsce, wyd. II.

Piłsudski Józef — Pisma wybrane pod red. Kosińskiego (w druku. Wyjdzie z druku we wrześniu).

Znamierowski Cz. — Wiadomości elementarne o Państwie. Wydawn. „Wiedzy i Życia", zł. 4.—

Makowski — Nowa Polska w Nowej Europie: „Drogi", zł. 2.50.

c) *Wychowanie estetyczne.*

Bień A. — Cierniak J. — Teatry ludowe w Polsce. Warszawa, 1928. Wyd. Zw. Teatr. Lud., str. 122, zł. 1.50.

Bystroń J. St. — Artyzm pieśni ludowej. 1921, str. 180. P., zł. 1.—

Korespondencyjny kurs teatralny. Warszawa. 1929—1930. Nakł. Zw. Teatr. Lud., str. 284, zł. 4.—

Kwieciński Z. — Samorodny teatr w szkole. Warszawa, 1933, Inst. Teatr. Lud., str. 102, zł. 2.—

Mayzner T. —Pieśni i chóry ludowe. Warszawa. „Ignis" 1923, zł. 1.—

Mierzejewska J. — Teatr z pieśni w układzie plastycznym. Warszawa, 1933. Inst. Teatrów Lud., zł. 2.50.

Solarzowa Z. — Teatr z pieśni. Warszawa, 1933. Instytut Teatrów Lud., str. 92, zł. 2.—

Turowiczówna J. — Inscenizowane pieśni ludowe. Warszawa, 1931, zł. 2.—

d) *Samokształcenie.*

Rudniański S. — Technologja pracy umysłowej. Warszawa, 1933. Nasza Księgarnia, str. 223, zł. 3.60.

Spasowski Wł. — Zasady samokształcenia. Warszawa, 1923, str. 231, zł. 3.—

Weitsch E. Technika pracy umysłowej. Przekł. Wł. Bagińskiego. Warszawa, 1930. Wydawn. „Zew", str. 45, zł. 1.50.

e) *Wychowanie fizyczne.*

Berg A. — Wycieczki krajoznawcze. Przekład H. Grotowskiej. Warszawa. 1923, str. 226, zł. 7.—

Bykowski Jaksa — Wycieczki. Wyd. II. Warszawa, 1933, str. 90, zł. 2.—

Dąbrowski Junosza — Co to jest sport?, zł. —.75.

Rembowski Cz. — Gry i zabawy zespołowe w świetlicy. Warszawa, 1933, zł. 2.20.

Skierczyński M. i Kawczykowski F. — Zabawy i gry ruchowe. Warszawa, 1932. Nasza Księgarnia, str. 269, zł. 5.50.

Ruch młodzieży.

Kosmowska I. — Związki młodzieży polskiej od roku 1816 do najnowszych czasów. Warszawa, 1924. Księgarnia M. Ostaszewskiej, zł. 3.—

Niećko — Dwudziestolecie młodzieży wiejskiej. Warszawa, b. w. r., zł. 2.—

g) Regjonalizm.

Muzea regjonalne. Cele i zadania. Książka zbiorowa. Warszawa, 1928, str. 276, zł. 6.50.

VII. Wybrane zagadnienia społeczne i kulturalne.

Abramowski E. — Pisma. Tom I. Kooperatywa jako sprawa wyzwolenia ludu pracującego. Warszawa, 1924, str. 409, zł. 2.50.

Chwistek Leon — Zagadnienia kultury duchowej w Polsce. Warszawa, 1933, str. 2 nlb 206 i nlb. 2, zł. 5 —

Czarnowski S. — Idee kierownicze ludzkości. Bibljoteka Samokształceniowa. Nr. 1. Warszawa, 1928, ul. Chmielna 33, m. 5, zł. 2.—

Jastrzębski W. — Organizacja pracy fizycznej. Warszawa, 1926, wyd. „Drogi", zł. 4.—

Grabski Wł. — Historja wsi polskiej. Warszawa, 1920, zł. 6.—

Krzywicki L. — Wstęp do historji ruchów społecznych. Wykł. w W. S. H. Warszawa, 1926, str. 153, zł. 2.50.

Radlińska H. — Istota i zakres służby społecznej. Warszawa, 1928. Komitet Polski. M. K. S. Sp., zł. —.25.

Rosja sowiecka pod względem społecznym i gospodarczym. Praca zbiorowa pod red. L. Krzywickiego, t. I, cz. I, zł. 5, cz. II, zł. 8.
Chmielecki W. — Urządzenie gospodarstw małych. Warszawa 1927. Wyd. „Gazety Gospodarczej".

Chmielecki W. — Praktyczne wskazówki dotyczące małych gospodarstw wiejskich. Warszawa 1933. Wyd. T-wa Ośw. Roln., zł. 4.20.

Ludkiewicz Zdz. — Dobry gospodarz. Wyd. T-wa Oświaty Rolniczej. Warszawa 1935, zł. 9.—

Miczyński Kaz. — Rolnik wzorowy. Wyd. VIII. Warszawa, 1929. Wyd. T-wa Oświaty Rolniczej, zł. 6.50.

Mikułowski - Pomorski i Kobyliński — Przysposobienie rolnicze, zł. 6.50.

XII. Czyny społeczne.

W programach poszczególnych form pracy oświatowej uwzględniliśmy czyny społeczne jako formę prac realizacyjnych.

Czyn społeczny — to wykonanie dla środowiska czy Państwa jakiejś pożytecznej pracy. Do czynu społecznego, jako swego wyniku, dąży praca społeczno-oświatowa. Jeśli się zaś zważy, że, jako zadanie, do którego oświata pozaszkolna dąży, przyjęliśmy uaktywnienie szerokich mas społecznych, — bez czynów społecznych praca ta nie jest do pomyślenia.

Oświata pozaszkolna, przyjmując czyny społeczne jako swe zadanie, wchodzi tem samem na zupełnie nowe tory. Jeśli rzucimy okiem wstecz, zobaczymy ją jeszcze przed kilku laty w stadjum form ekstensywnych, po niem przyszła intensywna praca w zespołach, wreszcie obecnie praca intensywna, dążąca do konkretnych wyników, związanych z programem państwowym i społecznym.

Czyny społeczne wiązać się będą przedewszystkiem z programem, który w innem miejscu tego wydawnictwa, nazwaliśmy programem wychowania, względnie przysposobienia obywatelskiego.

Z tych też względów przyjmujemy przedewszystkiem podział czynów na czyny w zakresie: przysposobienia rolniczego, spółdzielczego i samorządowego. Przykładowo podajemy zestawienie tych czynów.

I. Przysposobienie rolnicze.

Program czynów w tym zakresie obejmuje to wszystko, co z kulturą gospodarstwa się wiąże, co wiąże się z pracą społeczną w tym zakresie.

1. W stosunku do własnego gospodarstwa:

a) Przepracowywanie tematów P. R., gdyż one są wstępem do wyższego poziomu kultury w danych działach gospodarstwa.

b) Uporządkowanie podwórza, gnojowni, obory, przez zrobienie okien, wybielenie i t. p.

c) Założenie kupy kompostowej.

d) Założenie ogrodu kwiatowego, ogrodu warzywnego, sadu, założenie szkółki drzew owocowych, założenie pasieki.

e) Praca w zakresie higjeny w chacie.

2. W stosunku do środowiska:

Prace wymienione w p. 1 będą miały znaczenie nietylko dla pojedyńczego gospodarstwa, ale znaczenie społeczne, gdyż przykład będzie zachętą dla sąsiadów i dla wsi. Ponadto:

a) Zalesienie nieużytków piaszczystych.

b) Założenie plantacji wikliny na nieużytkach.

c) Przekopanie rowów dla odwodnienia podmokłych gruntów.

d) Zainicjowanie komasacji lub meljoracji.

e) Poprowadzenie przykładowego gospodarstwa.

II. Przysposobienie spółdzielcze.

a) Organizacja „Dnia Spółdzielczości“, „Dnia Oszczędności“.

b) Inicjatywa w zakresie organizacji spółdzielni, czynny udział w jej tworzeniu.

c) Praca propagandowa i pionierska w zakresie spółdzielczości.

d) Uporządkowanie księgowości i kasy w swojej organizacji.

e) Referat z zakresu spółdzielczości na zebraniu lub w świetlicy.

III. Przysposobienie samorządowe.

a) Uporządkowanie drogi, kładki lub mostu.

b) Obsadzenie drzewami dróg.

c) Referat o samorządzie na zebraniu Rady Gromadzkiej.

d) Budowa Domu Ludowego, remizy strażackiej, szkoły powszechnej.

e) Organizacja świetlicy.

f) Organizacja bibljoteki.

IV. Inne.

a) Bezinteresowne oddanie izby na świetlicę.

b) Prowadzenie bibljoteki, wygłaszanie pogadanek w środowisku.

c) Organizacja świąt państwowych i uroczystości obrzędowych.

Podaliśmy szereg przykładowych czynów społecznych; dyktuje je środowisko, gdyż domaga się ono różnych prac w związku ze swemi potrzebami kulturalnemi, żąda ich program państwowy.

XIII. Pod znakiem „Roku Józefa Piłsudskiego" w pracy oświatowej.

W wydawnictwie naszem określiliśmy cele i zadania oświaty pozaszkolnej na terenie Ziem północno-wschodnich. Omówiliśmy całość spraw organizacyjnych, programowych i metodycznych. Obecnie zrobimy syntezę całości zagadnienia oświaty pozaszkolnej.

Rozważania nasze prowadziliśmy z myślą o uaktywnieniu obywatelskiem mas społecznych.

Daliśmy różnym formom oświatowym, w związku z wychowaniem społecznem, jako materjał programowy, przykłady z dawnej przeszłości Polski; jednak główną uwagę zwróciliśmy na dzieje współczesne, tworzone przez obecne masy obywatelskie, a uwagę tych mas skierować chcemy na przyszłość, którą budują dorobkiem dnia dzisiejszego.

Ten państwowo-twórczy trud współczesnego pokolenia już został uwieczniony Niepodległością, a jest wieńczony dalej jej gruntowaniem i rozbudową, wyrażającą się w rosnącej potędze Rzeczypospolitej.

Państwowo-twórczy trud współczesnego pokolenia inicjował i organizował Józef Piłsudski; pod Jego kierownictwem był on realizowany według wytycznych, jakie dawał Jego patrjotyzm, rozum i wola. Słowem Swem i przykładem wychowywał Naród na wielką miarę obowiązków obywatelskich.

Dziś pozostały z nami Jego myśli, Jego wskazania, Jego dzieło — Niepodległość. To zezwala nadal obcować z Jego Duchem. Myśli swe zamknął w szeregu książek, których zadaniem jest dziś kształcić i wychowywać tych, co już przy warsztacie pracy obywatelskiej stoją, jak i tych, co przysposabiają się do obywatelskich obowiązków. Z książek tych poznajemy drogi, któremi szedł Jego Czyn i sposoby, jakiemi go realizował.

Na przykładzie Jego życia i czynów prowadzić należy pracę wychowawczą, mającą na celu uaktywnienie obywatelskie mas społecznych. Jego życie i czyny dostarczają treści programowi, realizowanemu przy pomocy form oświaty pozaszkolnej.

Bieżący rok jest w pracy oświatowej „Rokiem Józefa Piłsudskiego". Rok ten ma zapoczątkować nowy okres w pracy oświatowej, którego cechą będą wyraźne założenia ideowe, szczególne nasilenie pracy, dbałość o realne wyniki, koncentracja szczególnego współdzia-

łania na polu realizacji programu państwowego, współdziałania — rządu i społeczeństwa.

Program roku znajdzie na odcinku oświatowym wyraz w przepracowywaniu zagadnień, związanych z życiem i czynami Marszałka.

Zagadnienia te dają następujący program dla pracy samokształceniowej:

Wielki Budowniczy Polski współczesnej.

I. Wyścig krwi.

1. Powstanie Styczniowe.
2. Rok 1905 — walki rewolucyjne i tajne organizacje z końca XIX wieku.
3. Legjony i inne formacje wojskowe w okresie wojny światowej.
4. Wojna polsko-bolszewicka.

II. Praca pokojowa.

1. Listopad 1918 r.
2. Pierwszy Sejm — Naczelnik Państwa.
3. Konstytucja marcowa z r. 1921.
4. Organizacja armji.
5. Organizacja administracji.
6. Polityka zagraniczna.
7. Drogi realizacji programu gospodarczego.
8. Zagadnienie oświaty i wychowania.
9. Marszałek Wychowawcą Narodu.
10. Testament Marszałka.
11. Nowa konstytucja.
12. Obowiązki obywatelskie na tle programu państwowego.

Bibljografja.

Materjału dla tych zagadnień dostarczy następująca lektura:

Piłsudski J. — Moje pierwsze boje. Pisma wybrane. Pisma, mowy i rozkazy. Rok 1920.

Sieroszewski W. — Marszałek Józef Piłsudski — zł. 6.—

Arcimowicz W. — Marszałek Józef Piłsudski w Wilnie i na Wileńszczyźnie.

Sławoj-Składkowski. F. — Moja służba w Brygadzie, t. 2, str. 335, 411, zł. 23.—; Gdzie widziałem Komendanta, nim Polskę wywalczył.

Pomarański S. — Józef Piłsudski. Życie i czyny, str. 47.

Pobóg-Malinowski W. — Akcja bojowa pod Bezdanami, str. 214, zł. 7.50.

Błotnicki R. — Przez rewolucję 1905 r. do legjonów 1914 r., str. 35, zł. 2.—

Słoński E. — Partja, str. 208, zł. 0,95.

Kaden-Bandrowski. — Piłsudczycy, str. 214, zł. 5.—; Trzy wyprawy, str. 171, zł. 5.—.

Lipiński W. — Wojna polska. Rok 1919—1920, str. 59, zł. 1.—; Od Wilna po Dynaburg, str. 176.

Demel F. i Lipiński W. — Szlakiem Pierwszej Brygady, zł. 10.— Pułkownik Lis-Kula, str. 365, zł. 10.—

Wańkowicz M.. — Strzępy epopei, str. 159, zł. 1.80.

Lepecki M. B. — Z Marszałkiem Piłsudskim na Maderze, stron 135; Podróż do Egiptu, str. 200, zł. 7.—

d'Abernon E. — Osiemnasta, decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą, 1920 r., tł. z ang., str. 183, zł. 12.—

Skwarczyński A. — Myśli o Nowej Polsce, str. 146, zł. 4.—

Kwiatkowski W. — Walka o wolność i potęgę Polski, str. 199, zł. 4.80.

Kwiatkowski E. — Dysproporcje, str. 307, zł. 6.—

Dziesięciolecie Polski Odrodzonej, pod redakcją Janusza Jędrzejewicza.

Stpiczyński W. — Polska, która idzie, str. 239, zł. 6.—

Formy pracy.

Zagadnienia będą przepracowywane przy pomocy różnych form pracy oświatowej:

1. One dawać będą treść odczytom, pogadankom i dyskusjom.

2. Praca oprze się o czytelnictwo książek, pisanych przez Marszałka, albo pisanych o nim; zarówno czytelnictwo indywidualne, jak i zbiorowe w świetlicy i w formie konkursów dobrego czytania książek.

3. Praca samokształceniowa w specjalnych zespołach.

4. Dział pracy kulturalno-artystycznej wprowadzi do swego re-

pertuaru pieśni, sztuki teatralne i inscenizacje, których treścią będzie życie i czyny Marszałka.

Praca powyższa umożliwi poznanie życia i czynów Marszałka, następnie umiłowanie Niepodległości, t. j. dzieła Jego życia. Z tem wiązać się będzie znowu drugi dział pracy: — czyny społeczne dla realizacji programu państwowego i społecznego. Przykładowe zestawienie czynów społecznych daliśmy w innym artykule.

Z tem wiązać się będzie pogłębienie ideowego stosunku do obowiązków obywatelskich, przebudowa zasad i poziomu naszego życia publicznego, co wyrazić się winno w koordynacji wysiłków społecznych.

Strona organizacyjna.

Ścisłych wytycznych organizacyjnych ustalić nie można, gdyż o nich decydują lokalne możliwości.

Można dla tej akcji stworzyć specjalne Komitety, względnie oprzeć się o komórki organizacyjne samorządu: Radę Gromadzką, połączone: Gminną Komisję Oświatową i Rolną, połączone: Powiatową Komisję Oświaty Pozaszkolnej, P. R. i Rolną, gdyż Komisje te w składzie swym osobowym mają wszystkie czynniki oświatą pozaszkolną zainteresowane.

Poziom naszego życia i pracy społecznej, zestawiony z ogromem potrzeb w zakresie programu państwowego i społecznego, wymaga zasadniczego nasilenia pracy wzwyż — ku idei, wgłąb — by dawała realne wyniki, wszerz — by szła ku powszechności.

Czyńmy to w myśl wskazań Tego, co życiem i czynami dał Narodowi przykład.

Uwagi końcowe.

I. Forma udziału Związku Nauczycielstwa Polskiego w pracy oświatowej pozaszkolnej i współdziałania z Władzami Szkolnemi.

Na zebraniu przewodniczących Wydziałów Pracy Społecznej Ognisk Z. N. P. — powiatu święciańskiego, które się odbyło w dniu 15.XI. r. b., w którem wzięli udział: przewodniczący Wydziału Pracy Społecznej Okręgu Z. N. P. i kierownik Oddziału Oświaty Pozaszkolnej Kuratorjum — sprawę formy udziału Z. N. P. w pracy oświatowej pozaszkolnej wyjaśniono w sposób następujący:

1) stosunek władz szkolnych do oświaty pozaszkolnej został unormowany rozporządzeniem Prezydenta R. P. i Ministra W.R. i O.P.,

2) stosunek Z. N. P. do zagadnienia oświaty pozaszkolnej jest pozytywny, a regulują go postanowienia statutu Z. N. P.,

3) praca społeczna nauczycielstwa jest dobrowolną,

4) pracą społeczną członków Z. N. P. kierują władze Związku,

5) Praca instruktora o. p. w stosunku do nauczycielstwa, biorącego udział w pracy społecznej, ma charakter instrukcyjny,

6) członkowie Z. N. P. deklarują swój udział w pracy oświatowej pozaszkolnej za pośrednictwem swych komórek organizacyjnych, które przedkładają te materjały Władzom Szkolnym; w związku z czem Władze Szkolne — zwracają się do nauczycielstwa w sprawie zadeklarowania pracy za pośrednictwem komórek organizacyjnych Z. N. P.,

7) wobec tego istnieje obustronny kontakt Władz Szkolnych i ogniw organizacyjnych Z. N. P. w sprawie oświaty pozaszkolnej,

8) jest rzeczą pożądaną, by nauczyciele-radni byli zastępcami przewodniczących Gminnych Komisyj Oświatowych, jeżeli na stanowiska przewodniczących Komisyj Samorządu Gminnego statutowo przewidziani są wójtowie,

9) nauczyciele-członkowie Z. N. P., zaproszeni personalnie w charakterze członków do Komisyj Samorządowych, — nie reprezentują w tych Komisjach Z. N. P.,

10) przewodniczący Wydziałów Pracy Społecznej — biorą udział w Komisjach Samorządowych jedynie jako przedstawiciele Z. N. P., — zatem bez zobowiązań dla Z. N. P., wynikających z tytułu brania udziału w Komisjach,

11) jeżeli z państwowych względów szkoła w pewnej mierze zastąpić musi w jakiemś środowisku polskie organizacje społeczne, które nie mogą być tam zorganizowane, — Władze Szkolne, w porozumieniu ze Z. N. P., ustalają specjalny program pracy społecznej danej szkoły dla środowiska.

Wyżej poruszone momenty zostaną ostatecznie sprecyzowane przez Władze Szkolne i Z. N. P.

Powyższe uwagi nawiązują do pkt. D. części ogólnej i do pkt. VII części szczegółowej tego wydawnictwa.

II. BŁĘDY DRUKARSKIE:

Zauważono w wydawnictwie następujące błędy drukarskie:

Str.:	*Wiersz:*	*zamiast:*	*winno być:*
2	17 od góry	rolę	wolę,
3	6 „	to	ta,
4	2 od dołu	analizuje	realizuje,
10	16 „	w charakterze	w zakresie
12	15 „	szczególny	niezadawalniający
15	8 od góry	z pośród	spośród
19	3 „	Społecznej, Ogniska	społecznej ognisk,
20	25 „	jej	jego,
23		w schemacie zamiast „kursy o charakterze ogólnym“ winno być „kursy o charakterze praktycznym“—również winny prowadzić strzałki od słupka: „Bibljoteki i czasopisma“ do słupka: „Teatry i chóry ludowe“ i do słupka: „społeczny kurs samokształceniowy“.	
24	9 od góry	zasilone	zasilane,
32	18 od dołu	trzystopniowych	Trzystopniowych
35		w tabelce: stopień I — działka: materjał dydaktyczny należy dodać po słowach: „o środowisku i gminie“—słowa: „i powiecie“,—stopień II—tej samej działki zamiast słów: „o powiecie“ winno być: „o województwie i regjonie wileńsko-nowogródzko-grodzieńskim“,	
44	4 od góry	rejonu	regjonu,
49	18 od dołu	dorobków	dorobku,
75	16 od góry	obronie	obrony,
75	1 od dołu	współczesnego	społecznego,
76	17 „	program „B“	program A i B,
104	19 od góry	bibljotekarska	bibljotekarstwa,
110	3 „	kierownicze	pomocnicze
122	13 „	zadak	zadań
125	5 od dołu	placówk op. p.	placówek O. P.
137	13 od góry	zdanie od słowa „należy“ włącznie do słowa „inwentarza“ w następnym wierszu winno być ujęte nawiasem	
139	3 „	obsługiwanym	obsługiwanego
143	14 „	Regulamin	Regulaminy
159	11 „	gotowanie	gotowania
159	13 „	przepracowaniu	przepracowywaniu
160	11 od dołu	przepracuje	przepracowuje
194	1 od góry	Północno-Wschodnich	północno-wschodnich
196	1 „	z art.	w art.
197	15 od dołu	postępowaniu	postanowieniu
198	1 i 2 od góry	Lud. Wobec	Lud., wobec
198	2 od góry	opłacali	opłaca
199	19 i 15 od dołu	Północno-Wschodnich	północno-wschodnich
199	8 od dołu	po słowie trudnych należy postawić przecinek	
202	7 i 8 od góry	wyrazy „Północno-Wschodnich“ winy być napisane małemi literami,	
204	4 od góry	oddźwiąku	oddźwięku
213	12 „	iweś	wieś
217	2 od góry	przechodzi	przychodzi
246	8 i 9 od góry	Związku Polskiego Nauczyciestwa Szkół Powszechnych winno być Związku Nauczycielstwa Polskiego,	
248	2 od dołu	— rubryka razem — zamiast 77.490 winno być 77.198.	

ZNICZ
WILNO